

Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

LAW. STATE. TECHNOLOGY

Випуск 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Легеза Юлія Олександрівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права, Інститут гуманітарних та соціальних наук Національного технічного університету «Дніпровська політехніка».

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Блінова Ганна Олександрівна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права, Інститут гуманітарних та соціальних наук Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»;

Борисенко Антон Олександрович, доктор філософії у сфері права, доцент кафедри цивільного, господарського та екологічного права, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»;

Дорохіна Юлія Анатоліївна, доктор юридичних наук, професор, помічник голови Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, Верховний Суд;

Задирака Наталія Юріївна, доктор юридичних наук, професор, доцент кафедри адміністративного права та процесу, Інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Золотухіна Лілія Олександрівна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільно-правових дисциплін, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ;

Лень Валентин Валентинович, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри публічного права, Інститут гуманітарних та соціальних наук Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»;

Логвиненко Борис Олексійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ;

Уварова Наталія Володимирівна, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ;

Хряпінський Петро Васильович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного права, Інститут гуманітарних та соціальних наук Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»;

Д-р Войцех Войтила, доктор гуманітарних наук, науковий співробітник, Технолого-гуманітарний університет ім. Казимира Пуласького в Радомі, Польща;

Миронюк Роман Вікторович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Україна.

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
31 жовтня 2022 р., протокол № 10

Науковий журнал «Law. State. Technology»
zareєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 24808–14748P від 21.04.2021 року)

Наказом МОН України від 29.06.2021 № 735 (додаток № 4) журнал включено до категорії «Б»
Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності 081 – Право.

Офіційний сайт видання: www.journals.politehnica.dp.ua/index.php/Ist

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2786-4685 (Print)
ISSN 2786-4650 (Online)

© Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», 2022

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.15:[341.123:349.6]](477+100)

Ріната КАЗАК

кандидат юридичних наук, асистентка кафедри історії держави та права України та зарубіжних країн, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, вул. Пушкінська 77, Харків, 61000, Україна, візитуюча дослідниця, департамент Тема-М, Університет Лінчепінгу, 58183, Швеція

ORCID: 0000-0002-0511-1792

Scopus Author ID: 57196346186

DOI: 10.32782/LST/2022-1-1

Бібліографічний опис статті: Казак Р. (2022). Конференція ООН у Стокгольмі 1972 р.: значення для України та світу. *Law. State. Technology*, 1, 3–9, doi: 10.32782/LST/2022-1-1

КОНФЕРЕНЦІЯ ООН У СТОКГОЛЬМІ 1972 Р.: ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА СВІТУ ¹

У статті розглядається Конференція ООН з навколишнього середовища 1972 року в Стокгольмі, яка стала першою, що визначила питання охорони навколишнього середовища як головну глобальну проблему. Метою статті стало створення додаткової дискусії стосовно історико-правових особливостей та прийняття сталого розвитку як на глобальному рівні, так і в Україні. Цьогоріч, 2022 року, з нагоди 50-річчя Конференції ООН відбулася міжнародна зустріч Стокгольм+50, що і актуалізує тематику дослідження та дозволяє вшанувати ювілей знаменної події. У статті розкривається важливість проведення Стокгольмської конференції 1972 р., а саме, – неоднозначність концепції «людське навколишнє середовище», що дало учасникам можливість як сформулювати свою соціальну та наукову позицію для глобальних взаємодій, так і дослідити драйвери для подальшого юридичного прийняття в інших країнах світу, зокрема і в Україні. У статті згадуються тогочасні геополітичні перешкоди для продуктивної співпраці, такі як Холодна війна, Карибська криза, бойкот країн Радянського Союзу і Східного блоку, тощо. Незважаючи на це, Стокгольмська конференція стала ареною для глобальних дискусій, відбулось уніфіковане прийняття різними сторонами поняття людського навколишнього середовища та з'явилась правова основа для подальших дій у цій сфері. У статті розглядаються позиції зарубіжних та українських науковців стосовно значення проведення конференції, аналізуються дані діджитал-бібліотеки ООН (United Nations Digital Library System) з теми 'Стокгольм 1972', перебіг підготовки до проведення конференції, розкривається її вплив на подальший розвиток юридичних норм у цій сфері. Розглянувши тогочасні нормативні акти України у їх синхронному порівнянні з європейськими нормами, автор доходить до висновку, що конференція у Стокгольмі 1972 р. стала драйвером до подальших змін у глобальних діях міжнародного співтовариства у сфері захисту навколишнього середовища.

Ключові слова: сталий розвиток, Стокгольм 1972 р., правові норми, міжнародна конференція, навколишнє середовище.

Rinata KAZAK

PhD, Assistant Professor at the Department of Legal History of Ukraine and Foreign Countries, Yaroslav Mudryi National Law University, Pushkinska str. 77, Kharkiv, Ukraine, 61000, visiting researcher at the Department Tema-M, Linköping University, 58183, Sweden

ORCID: 0000-0002-0511-1792

Scopus Author ID: 57196346186

DOI: 10.32782/LST/2022-1-1

To cite this article: Kazak, R. (2022). Konferentsiia OON u Stokholmi 1972 r.: znachennia dlia Ukrainy ta svitu [The 1972 Stockholm Conference: significance for Ukraine and world]. *Law. State. Technology*, 1, 3–9, doi: 10.32782/LST/2022-1-1

¹ Статтю виконано як частину наукового проекту "Perception toward transformation to the sustainable development in the post-soviet states: case study of Ukraine" у рамках дослідницької програми Mistra Geopolitics (The Swedish Foundation for Strategic Environmental Research – Mistra, research programme "Mistra Geopolitics"), яка вивчає динаміку геополітики, безпеку людини та зміни навколишнього середовища.

THE 1972 STOCKHOLM CONFERENCE: SIGNIFICANCE FOR UKRAINE AND WORLD

The article examines the 1972 UN Conference on the Environment in Stockholm, which became the first world event that identified the issue of environmental protection as a major global problem. The purpose of the article is to generate an additional discussion on historical and legal particularities and the perception of environmental protection and sustainable development both at the global level and in Ukraine. This year, 2022, an international meeting Stockholm+50 was held to celebrate the 50th anniversary of the Conference, which gives a newfound relevance of the study and allows us to commemorate the anniversary providing reflection on its significance. That time ambiguity of the concept "human environment" gave the participants an opportunity to formulate their own social and scientific position for global interactions during the Stockholm 1972. The geopolitical obstacles for productive cooperation at the Conference are mentioned, such as the Cold War, the boycott by the countries of the Soviet Union and the Eastern Bloc, etc. But still, Stockholm Conference became an arena for global discussions and a way to the unified perception of the concept of human environment by various actors. The standpoints of foreign and Ukrainian scientists regarding the importance of the conference are considered, as long as the data of the United Nations Digital Library System on the Stockholm 1972 and preliminary actions for preparation in the Conference are analysed. Analyzing Ukrainian legal acts and viewpoints of Ukrainian scholars, the author comes to conclusion that the 'Stockholm 1972' became a driver for further changes in the global actions and perception of its necessity both worldwide and in Ukraine.

Key words: sustainable development, Stockholm 1972, legal norms, international conference, environmental protection.

Конференція ООН з довкілля 1972 року в Стокгольмі стала першою світовою конференцією, яка визначила питання охорони довкілля головною глобальною проблемою. Учасники ухвалили низку принципів раціонального управління навколишнім середовищем, включаючи Стокгольмську декларацію та План дій щодо навколишнього середовища (Stockholm Declaration and Action Plan for the Human Environment), а також декілька резолюцій. У червні 2022 р. в Стокгольмі відбулась конференція, що відзначила 50-річний ювілей знаменної події – Стокгольм+50, що і актуалізує історико-правовий огляд того, як відбувалась перша конференція з навколишнього середовища та рефлексії її правової спадщини для України.

Концепція сталого розвитку має довгу історію становлення, а конференція у Стокгольмі 1972 р. зазначається вченими однією з перших подій у цій сфері (Ярема, 2020), яка визнала актуальність екологічної проблематики та необхідність створення дієвих міжнародних механізмів для її розв'язання (Газуда, 2013, с. 102). При дослідженні Конференції 1972 р. українські вчені частіше звертаються до економічних аспектів формування сталого розвитку (Мітюшкіна 2016, Ярема 2020), але не оминають увагою і те, що ця конференція стала першою на якій відбулася екологізація міжнародних економічних відносин, в рамках якої отримав схвалення «План дій у сфері навколишнього середовища» (Мітюшкіна, 2016). Багато зарубіжних вчених вбачають у конференції в Стокгольмі та прийняті Декларації важливий перший крок у становленні сучасних правових основ охорони навколишнього середовища, тому розглядають

її діяхронно, порівнюючи з подальшими світовими конференціями та прийнятими конвенціями у цій сфері, – Найробі 1982 р. (Кларк та Тімберлейк, 1982); Ріо-де-Жанейро 1992 р. (Адеде, 1995; Хендл, 2012), Йоганнесбург 2002 р. (Сейфанг, 2003). Українські автори визначають ключову роль Організації Об'єднаних Націй, яка ініціювала серію кліматичних конференцій, відзначаючи як Стокгольм, так і Ріо-де-Жанейро 1992 р., та Йоганнесбург 2002 р. (Турчин, Івасечко, 2018). Сейфанг Г. (2003) об'єднує ці міжнародні зустрічі під єдиною назвою «мега-конференції» зазначаючи, що Всесвітній саміт ООН зі сталого розвитку (WSSD), що відбувся в Йоганнесбурзі в серпні 2002 року, був четвертою екологічною «мега» конференцією після першої, що відбулася в Стокгольмі в 1972 році (с. 223).

Історичною концепцією міжнародної зустрічі держав, що була реалізована у Стокгольмі, було передбачено, що саме неоднозначність концепції «людське навколишнє середовище» (*human environment*) дасть учасникам можливість сформулювати свою соціальну та наукову позицію з цього питання та дослідити наслідки взаємодії з іншими країнами у цій сфері (Салліван, 1972, с. 267). На тогочасну неоднозначність терміну *human environment* звертає увагу і Кенет І. (1972), зазначаючи, що «ці слова можуть означати буквально будь-що, що ви захочете щоб вони означали» (с. 33). Пізні значення, що надавали терміну *human environment* уряди кожної з країн, залежно від свого попереднього досвіду, можна було синтезувати лише на міжнародній арені, якою і стала зустріч у Стокгольмі 1972 р.

Незважаючи на те, що точкою відліку у сфері

захисту навколишнього середовища на міжнародному рівні офіційно став 1972 р., це питання обговорювалось на рівні ООН ще за чотири роки до проведення Конференції, з 1968 р. (Резолюція E/4561, с. 8). Застосовуючи призму наукової дипломатії Палья Е. (2021) називає цей період так званою «шведською ініціативою» в ООН у 1967–1968 рр. – яка призвела до проведення в 1972 р. плідної Конференції ООН з питань людського середовища. Вчений зазначає, що шведські дипломати вміло використовували науку для дипломатичних цілей, спочатку для того, щоб переконати країни-члени в необхідності скликати велику екологічну конференцію під егідою ООН, а потім для мобілізації наукових досліджень на міжнародному рівні, зокрема в країнах, що розвиваються, під час процесу підготовки до Конференції.

Загалом, за пошуковим запитом “Stockholm 1972” у діджитал-бібліотеці ООН (United Nations Digital Library System) можна знайти 183 документи, що стосуються як підготовки до проведення цього івенту, так і нормативні джерела, виступи, звіти після проведення. Вперше питання щодо створення міжнародної Конференції з проблем навколишнього середовища було обговорено та оприлюднено на 1555-ому пленарному засіданні ООН 1968 р., у розділі, що стосувався питань науки та техніки *1349 (XLV). А саме, у п.3 Економічна та Соціальна рада ООН запропонувала щоб Генеральна Асамблея включили у порядок денний своєї двадцять третьої сесії пункт під назвою “Проблеми оточуючого людину середовища” (Резолюція E/4561, с. 10). У грудні 1969 р. Генеральна Асамблея ООН підтримала ініціативу Швеції провести світову конференцію з навколишнього середовища та затвердила, що вона відбудеться у Стокгольмі (Ліннер та Сейлін, 2021, с. 20). Прихильники проведення Стокгольмської конференції розраховували на те, що вона, у рамках свого офіційного слогану “Тільки одна Земля”, посприє світовій співпраці (Сейлін, 2005, с. 29). Але, як слушно зазначають вчені, слід враховувати, що конференція відбувалась під впливом геополітичних подій попередніх років – зведення Берлінської стіни у 1961 р., Карибської кризи у 1962 р. та загального змагання між СРСР та США. Незважаючи на це, обидві країни підтримали пропозицію про проведення світової конференції з навколишнього середовища під час дискусій у Генеральній Асамблеї ООН, а згодом підписали двосторонню угоду про співробітництво у захисті навколишнього середовища у травні 1972 р. – усього за декілька тижнів до відкриття Стокгольмської Конференції. Близько

1200 делегатів, які представляли 114 країн, відвідали конференцію в Стокгольмі (Салліван, 1972, с. 269). Але, через недопущення Східної Німеччини до повноправної участі у Конференції (їй надавалось лише право країни-спостерігача, без право голосу (Ліннер та Сейлін, 2021 с. 23), Радянський Союз, разом із іншими представниками Східного блоку (Чехословаччина, Угорщина, Польща) вирішили бойкотувати Конференцію. Знизити політичні ризики невизнання Стокгольмської конференції законною, через відсутність країн Східного блоку, дозволили постійні контакти з радянським послом у Швеції під час проведення Конференції. Тому, незважаючи на тогочасні геополітичні події, конференція у Стокгольмі стала новим етапом у розвитку правоохоронних норм у світі.

Низку наукових праць стосовно Стокгольмської конференції було опубліковано ще у 1972 р., тобто у рік проведення, відзначаючи її кроком для світової кооперації у сфері навколишнього середовища (Салліван, 1972; Кенет, 1972; Контіні та Сенд, 1972). За класифікацією швейцарського вченого А. Зіглера стокгольмською конференцією завершився так званий перший, “фундаційний” період (с. 132), у галузі охорони навколишнього середовища у Європі, і саме 1972 рік пропонується вченими як точка відліку у зміні політики у цій сфері. У цей період було покладено початок загальноєвропейської та світової співпраці у сфері охорони навколишнього середовища, до якої долучилася вже і Україна (Казак, 2017). Саме на початку 1970-х років Україна доєдналась до загальноєвропейського контексту у природоохоронній діяльності. Одним із базових актів України у цій сфері, прийнятих після Стокгольмської конференції, можна визначити Постанову ЦК КПУ й Ради міністрів Української РСР від 8 травня 1973 р. «Про посилення охорони природи та покращення використання ресурсів республіки». Цей документ є доволі цікавим об’єктом для історико-правового дослідження, адже його можна співставити з прийнятою у тому ж році Першою Екологічною програмою Європейського Співтовариства (Казак, 2017), яка багатьма вченими називається “класичним документом” у сфері охорони навколишнього середовища. Саме після першої конференції Організації Об’єднаних Націй з навколишнього середовища в Стокгольмі в 1972 році та “зростаючого громадського та наукового занепокоєння щодо меж зростання (*limits to growth*)” (Хей, 2005, с. 18) Європейська Комісія стала активно ініціювати політику Співтовариства у цій сфері. У документі «Еволюція довкілля

та кліматичної політики ЄС: від 6-ї до 7-ї ЕП» (2019, с. 5) Зазначається, що контекстуальними драйверами прийняття Першої та Другої програм Європейського Співтовариства стали два чинники – (1) відчутний екологічний збиток та (2) Стокгольмська конференція 1972 р. Метою програм стало поліпшення обстановки, якості та умов життя людей Співтовариства у конкретних секторах – забезпечення та моніторинг якості питної води, запобігання утворенню відходів, якість повітря. Подібні норми були відображені й у тогочасній Постанові Української РСР 1973 р. – встановлення систематичного контролю за проведенням робіт по боротьбі за правильним використанням земель, вод, лісів, дотриманням чинних правил і норм з рекультивації земель, запобігання забрудненню ґрунтів і вод, запобігання забрудненню атмосферного повітря та ін. Згодом, у 1974 р. у складі Ради Міністрів Української РСР було створено Міжвідомчу науково-технічну раду з комплексних проблем охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів в Україні. Таким чином, ЄС та Україна доєдналися до загальносвітового вектору початку 70-х років. Незважаючи на те, що низка тогочасних науковців попереджали про подальший спад екологічної активності через економічного і паливної кризи 1973 – 1974 рр. (Джонсон, Коралле, 1998, с. 2), даний історичний період демонструє собою приклад

переоцінки відносин людини і навколишнього середовища, пов'язаних з природокористуванням та навколишнім середовищем, основи якої закріпились саме з проведенням Стокгольмської конференції у 1972 році (Казак, 2017).

Розглянувши публікації зарубіжних та українських науковців стосовно значення проведення конференції, та проаналізувавши дані діджитал-бібліотеки ООН, перебіг підготовки до проведення конференції, можна зазначити про беззаперечний вплив на подальшу міжнародну кооперацію та розвиток юридичних норм у цій сфері. Синхронно порівнявши тогочасні нормативні акти України з європейськими нормами можна дійти до висновку, про те, що конференція у Стокгольмі 1972 р. дійсно стала першою «мега» конференцією у сфері захисту навколишнього середовища та драйвером до подальших змін у глобальних діях міжнародного співтовариства. Учені згодні у тому, що концепція сталого розвитку має довгу історію становлення та розвитку, а саме конференція у Стокгольмі 1972 р. визначається однією з перших у цій сфері, яка визнала актуальність екологічних проблем людства. Сьогоднішня трансформація до сталого розвитку (*sustainable development*) актуалізує подальші дослідження як у сфері його сучасного забезпечення, так і аналізу історико-правового базису, на якому формувалась ця концепція та основні міжнародні норми з охорони навколишнього середовища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. United Nations Conference on the Human Environment, 5–16 June 1972, Stockholm. URL: <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972> (дата звернення: 27.09.2022).
2. Question of convening an international conference on the problems of human environment Adopted at the 1555th plenary meeting, 30 July 1968. *Resolutions adopted by the Economic and Social Council during its 45th session*. 1968. Vol. 1, 8 July–2 August 1968. E/4561. P. 8. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/214491?ln=en> (дата звернення: 27.09.2022).
3. United Nations Digital Library System. URL: <https://digitallibrary.un.org/search> (дата звернення: 27.09.2022).
4. Linnér B.-O., Selin H. Geopolitics and the United Nations Conference on the Human Environment. *Anthropocene (in)securities: reflections on collective survival 50 years after the Stockholm Conference*. Oxford, 2021. P. 19–33. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2021-09/anthropocene_insecurities.pdf (дата звернення: 27.09.2022).
5. Selin H., Linnér B. The Quest for Global Sustainability: International Efforts on Linking Environment and Development : CID Graduate Student and Postdoctoral Fellow. *Working Paper Center for International Development, Harvard University*. 2005. No. 5. URL: https://www.researchgate.net/publication/242750371_The_Quest_for_Global_Sustainability_International_Efforts_on_Linking_Environment_and_Development (дата звернення: 27.09.2022).
6. Ziegler A. R. Trade and Environmental Law in the European Community. Oxford University Press, 1996. 308 p. (Oxford European Community Law Library).
7. Про посилення охорони природи та покращення використання природних ресурсів республіки : Постанова ЦК КПУ і РМ Української РСР від 8 трав. 1973 р. *Збірник Постанов УРСР*. 1973. № 5. Ст. 35.
8. Казак Р. А. Правові основи охорони біорізноманіття в Україні та Європейському Союзі у другій половині XX ст.: історико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2017. 239 с.

9. Declaration of the Council of the European Communities and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council on 22 November 1973, on the programme of action of the European Communities on the environment. *Official Journal of the European Communities*. 1973. P. 112.
10. Hey C. EU Environmental Policies: A short history of the policy strategies. *EU Environmental Policy Handbook: A Critical Analysis of EU Environmental Legislation* / S. Scheuer ; European Environmental Bureau (EEB). Brussels, 2005. P. 18–30.
11. The evolution of the EU environment and climate policy framework: from the 6th to the 7th EAP. *Service contract to support the Evaluation of the 7th Environment Action Programme*. Issue Specific Paper Number 2. 2019. P. 5. URL: https://ec.europa.eu/environment/action-programme/pdf/7EAP_Issue_paper_2_evolution_6_to_7_EAP_final.pdf (дата звернення: 27.09.2022).
12. Питання Міжвідомчої науково-технічної ради з комплексних проблем охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів : Постанова Ради Міністрів Української РСР від 16 січ. 1974 р. *Збірка Постанов УРСР*. 1974. № 1. Ст. 4.
13. Johnson S. P., Coralle G. The Environmental policy of the European Communities. London, 1998. 349 p.
14. Sullivan E. T. The Stockholm conference: A step toward global environmental cooperation and involvement. *Indian Law Review*. 1972. Vol. 6. P. 267. URL: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/indilr6&div=24&id=&page=> (дата звернення: 27.09.2022).
15. Kennet W. The Stockholm Conference on the Human Environment. *International Affairs*. 1972. Vol. 48, Iss. 1, P. 33–45. DOI: 10.2307/2613625.
16. Contini P., Sand P. Methods to Expedite Environment Protection: International Ecostandards. *American Journal of International Law*. 1972. Vol. 66, No. 1. P. 37–59. DOI: 10.2307/2198445.
17. Clarke R., Timberlake L. Stockholm plus ten. Promises, promises? The decade since the 1972. UN Environment Conference / International Institute for Environment and Development (IIED). London, 1982. 75 p.
18. Adede A. O. The treaty system from Stockholm (1972) to Rio de Janeiro (1992). *Pace Environmental Law Review*. 1995. Vol. 13, Iss. 1. P. 33–48.
19. Handl G. Declaration of the United Nations conference on the human environment (Stockholm Declaration), 1972 and the Rio Declaration on Environment and Development, 1992. *United Nations Audiovisual Library of International Law*. 2012. Vol. 11. No. 6.
20. Seyfang G. Environmental mega-conferences – from Stockholm to Johannesburg and beyond. *Global Environmental Change*. 2003. Vol. 13, Iss. 3. P. 223–228. DOI: 10.1016/S0959-3780(03)00006-2.
21. Paglia E. The Swedish initiative and the 1972 Stockholm Conference: the decisive role of science diplomacy in the emergence of global environmental governance. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2021. Vol. 8. Art. number 2. DOI: 10.1057/s41599-020-00681-x.
22. Мітюшкіна Х. С., Черніченко Г. О. Теорія і практика екологізації міжрегіонального співробітництва *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Економіка*. 2016. Вип. 12. С. 143–152.
23. Ярема Л. Соціально-економічні аспекти формування сталого розвитку території : рекомендації вченої ради ВСП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут» (Протокол № 7 від 14.05.2020 р.). *Навчально-науковий центр виховної роботи та соціального розвитку Національного університету біоресурсів і природокористування України*. С. 146. URL: <https://nubip.edu.ua/node/47818> (дата звернення: 27.09.2022).
24. Газуда С. М. Збалансований сільський розвиток та збереження довкілля: еволюційні підходи. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2013. Вип. 1 (38). С. 101–105.
25. Турчин Я., Івасечко О. Кліматична дипломатія як складова «м'якої сили» сучасних держав: міжнародний досвід та українські перспективи. *Humanitarian Vision*. 2018. Vol. 4, No. 2. С. 20–25. DOI: 10.23939/shv2018.02.020.

REFERENCES:

1. United Nations Conference on the Human Environment, 5–16 June 1972, Stockholm. (1972). Retrieved from <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972>. [in English].
2. Question of convening an international conference on the problems of human environment Adopted at the 1555th plenary meeting, 30 July 1968. (1968) *Resolutions adopted by the Economic and Social Council during its 45th session*, 1, 8 July–2 August 1968. E/4561. P. 8. Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/214491?ln=en>. [in English].
3. United Nations Digital Library System. Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/search>. [in English].

4. Linnér, B.-O. & Selin, H. (2021). Geopolitics and the United Nations Conference on the Human Environment. *Anthropocene (in)securities : reflections on collective survival 50 years after the Stockholm Conference*. Oxford, 19–33. Retrieved from https://www.sipri.org/sites/default/files/2021-09/anthropocene_insecurities.pdf. [in English].
5. Selin, H. & Linnér, B. (2005). The Quest for Global Sustainability: International Efforts on Linking Environment and Development : CID Graduate Student and Postdoctoral Fellow. *Working Paper Center for International Development, Harvard University*, 5. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/242750371_The_Quest_for_Global_Sustainability_International_Efforts_on_Linking_Environment_and_Development. [in English].
6. Ziegler, A.R. (1996). Trade and Environmental Law in the European Community. Oxford University Press, 308 p. (Oxford European Community Law Library). [in English].
7. Pro posylennja ohorony pryrody ta pokrashhennja vykorystannja pryrodnyh resursiv respubliky [On strengthening of the nature protection and improving the use of natural resources of the republic]. (1973): Postanova CK KPU i RM Ukrai'ns'koi' RSR vid 8 trav. 1973 r. *Zbirnyk Postanov URSR*, 5, St. 35. [in Ukrainian].
8. Kazak, R.A. (2017). Pravovi osnovy ohorony bioriznomanittja v Ukrai'ni ta Jevropejs'komu Sojuzi u drugij polovyni XX st.: istoryko-pravove doslidzhennja [Legal foundations of biodiversity protection in Ukraine and the European Union in the second half of the 20th century: historical and legal research] : dys. ... kand. juryd. nauk : 12.00.01. Harkiv, 239 s. [in Ukrainian].
9. Declaration of the Council of the European Communities and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council on 22 November 1973, on the programme of action of the European Communities on the environment. (1973). *Official Journal of the European Communities*, P. 112. [in English].
10. Hey, C. (2005). EU Environmental Policies: A short history of the policy strategies. Scheuer, S. *EU Environmental Policy Handbook: A Critical Analysis of EU Environmental Legislation*. European Environmental Bureau (EEB). Brussels, P. 18–30. [in English].
11. The evolution of the EU environment and climate policy framework: from the 6th to the 7th EAP (2019). *Service contract to support the Evaluation of the 7th Environment Action Programme*. Issue Specific Paper Number 2, P. 5. Retrieved from https://ec.europa.eu/environment/action-programme/pdf/7EAP_Issue_paper_2_evolution_6_to_7_EAP_final.pdf. [in English].
12. Pytannja Mizhvidomchoi' naukovo-tehnichnoi' rady z kompleksnyh problem ohorony navkolyshn'ogo pryrodnogo seredovyshha ta racional'nogo vykorystannja pryrodnyh resursiv [Issues of the Interdepartmental Scientific and Technical Council on complex problems of environmental protection and rational use of natural resources] (1974) : Postanova Rady Ministriv Ukrai'ns'koi' RSR vid 16 sich. 1974 r. *Zbirka Postanov URSR*, 1, St. 4. [in Ukrainian].
13. Johnson, S.P. & Coralle, G. (1998). The Environmental policy of the European Communities. London, 349 p. [in English].
14. Sullivan, E.T. (1972). The Stockholm conference: A step toward global environmental cooperation and involvement. *Indian Law Review*, 6, P. 267. Retrieved from <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/indilr6&div=24&id=&page=>. [in English].
15. Kennet, W. (1972). The Stockholm Conference on the Human Environment. *International Affairs*, 48(1), 33–45. doi: 10.2307/2613625. [in English].
16. Contini, P., & Sand, P. (1972). Methods to Expedite Environment Protection: International Ecostandards. *American Journal of International Law*, 66(1), 37–59. doi: 10.2307/2198445 [in English].
17. Clarke, R., & Timberlake, L. (1982). Stockholm plus ten. Promises, promises? The decade since the 1972 UN Environment Conference. International Institute for Environment and Development (IIED), London [in English].
18. Adede, A.O. (1995). The treaty system from Stockholm (1972) to Rio de Janeiro (1992). *Pace Environmental Law Review*, 13(1), 33–48. [in English].
19. Handl, G. (2012). Declaration of the United Nations conference on the human environment (Stockholm Declaration), 1972 and the Rio Declaration on Environment and Development, 1992. *United Nations Audiovisual Library of International Law*, 11(6). [in English].
20. Seyfang, G. (2003). Environmental mega-conferences – from Stockholm to Johannesburg and beyond. *Global Environmental Change*, 13(3), 223–228. doi: 10.1016/S0959-3780(03)00006-2 [in English].
21. Paglia, E. (2021). The Swedish initiative and the 1972 Stockholm Conference: the decisive role of science diplomacy in the emergence of global environmental governance. *Humanities and Social Sciences Communications*, 8, 2. doi: 10.1057/s41599-020-00681-x [in English].

22. Mityushkina H. S., Chernichenko G. O. (2016) Teoriia i praktyka ekolohizatsii mizhrehionalnoho spivrobitnytstva [Theory and practice of greening of interregional cooperation]. *Bulletin of the Mariupol State University. Series: Economy*. Issue 12. P. 143-152 [in Ukrainian].

23. Jarema, L. (2020). Social'no-ekonomichni aspekty formuvannja stalogo rozvytku terytorii' [Socio-economic aspects of sustainable development of the territory] : rekomendacii' vchenoi' rady VSP NUBiP Ukrai'ny «Berezhans'kyj agrotehnicznyj instytut» (Protokol № 7 vid 14.05.2020 r.). Navchal'no-naukovyj centr vyhovnoi' roboty ta social'nogo rozvytku Nacional'nogo universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannja Ukrai'ny. S. 146. Retrieved from <https://nubip.edu.ua/node/47818> [in Ukrainian].

24. Gazuda, S.M. (2013). Zbalansovanyj sil's'kyj rozvytok ta zberezhennja dovykillja: evoljucijni pidhody [Balanced rural development and environmental conservation: evolutionary approaches]. *Naukovyj visnyk Uzhgorods'kogo universytetu. Serija Ekonomika*, 1(38), 101–105. [in Ukrainian].

25. Turchyn, Ja. & Ivasechko, O. (2018). Klimatychna dyplomacija jak skladova «m'jakoi' syly» suchasnyh derzhav: mizhnarodnyj dosvid ta ukrai'ns'ki perspektyvy [Climate Diplomacy as a Component of the "Soft Power" of Modern States: International Experience and Ukrainian Perspectives]. *Humanitarian Vision*, 4(2), 20–25. doi: 10.23939/shv2018.02.020. [in Ukrainian].

УДК 340.153 + 340.116

Марина ПАНФЬОРОВА

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного та адміністративного права, Національний транспортний університет, вул. М. Омеляновича-Павленка 1, м. Київ, Україна, 01010

ORCID: 0000-0002-7901-862X

Scopus Author ID: 57414952400

DOI: 10.32782/LST/2022-1-2

Бібліографічний опис статті: Панфьорова, М. (2022). Джерела права в Україні ранньомодерної доби: особливості класифікації. *Law. State. Technology*, 1, 10–16, doi: 10.32782/LST/2022-1-2

ДЖЕРЕЛА ПРАВА В УКРАЇНІ РАННЬОМОДЕРНОЇ ДОБИ: ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ

Метою наукової статті є аналіз двох класифікацій джерел права: правової та історичної. Виявлення співвідношення окремих видів джерел права на території України в обраний період для кращого розуміння закономірностей їх розвитку та чіткого усвідомлення приналежності історичних форм до сучасних. Методологія дослідження базується на використанні діалектичного методу, методів аналізу та синтезу, а також методів історизму, системного, порівняльного та проблемно-категоріального. Наукова новизна: обґрунтовано думку, що при класифікації джерел права варто виділяти не тільки формально-юридичні, але й джерела змісту та пізнання. Серед джерел змісту джерел права в обраний період проаналізовано вплив фактору входження території України до складу різних держав з різними правовими традиціями. Охарактеризовано джерела права, що діяли на території України з XVI по XVIII ст., а саме: звичаєве право, Литовські Статуту, Магдебурзьке право, договірні статті гетьманів з царським урядом, акти гетьманської влади, акти Військової канцелярії, законодавчі акти царської влади. Досліджено їх приналежність до юридичних джерел права, прийнятих в правовій теорії. Зроблено висновок, що більшість з вказаних джерел, як офіційні акти компетентних органів, можна віднести до такого виду юридичних джерел права, як нормативно-правові акти, які стають основним джерелом права в означений період. Також, у договірних статтях та збірках Магдебурзького права можна простежити риси нормативно-правових договорів або міжнародно-правових договорів в першому випадку. Судові прецеденти як джерело права не набули самостійного значення, хоча судова практика згадувалася у збірках Магдебурзького права і використовувалася при створенні кодифікаційних збірок XVIII ст., що не були затверджені офіційно і можуть бути віднесені до джерел пізнання, або до історичних правових пам'яток.

Ключові слова: джерело права, звичаєве право, нормативно-правовий акт, кодифікація, нормативно-правовий договір, міжнародно-правовий договір.

Maryna PANFOROVA

PhD in History, Associate Professor, Associate Professor at the Constitutional and Administrative Law Department, National Transport University, 1, M. Omelynych-Pavlenka str., Kyiv, Ukraine, 01010

ORCID: 0000-0002-7901-862X

Scopus Author ID: 57414952400

DOI: 10.32782/LST/2022-1-2

To cite this article: Panforova, M. (2022). Dzherela prava v Ukraini rannomodernoi doby: osoblyvosti klasyfikatsii [Sources of law in Ukraine of the early modern period: features of classification]. *Law. State. Technology*, 1, 10–16, doi: 10.32782/LST/2022-1-2

SOURCES OF LAW IN UKRAINE OF THE EARLY MODERN PERIOD: FEATURES OF CLASSIFICATION

The purpose of the scientific article is to analyze two classifications of sources of law: legal and historical, to identify their interaction and correlation in Ukraine in the selected period. This will contribute to a better understanding of the patterns of development of sources of law in Ukraine through a clear understanding of the affiliation of historical forms to modern ones. The research methodology is based on the use of the dialectical method, methods of analysis and synthesis, as well as methods of historicism, systemic, comparative and problem-categorical. Scientific novelty: the opinion is substantiated that at classification of sources of law it is necessary to allocate not only formal and legal, but also sources of content and knowledge of law. The influence of the factor of entering the territory of Ukraine into

different states with different legal traditions on the formation of sources of law is analyzed. The sources of law that operated on the territory of Ukraine from the XVI to XVIII centuries are described, namely: customary law, Lithuanian Statutes, Magdeburg law, contractual articles of hetmans with the tsarist government, acts of hetman power, acts of the Military Chancellery, legislative acts of tsarist power. Their belonging to the legal sources of law accepted in the legal theory is investigated. It is concluded that most of these sources, as official acts of the competent authorities, can be attributed to such types of legal sources of law as regulations. Also, in the contract articles and collections of Magdeburg law can be traced features of legal agreements or international legal agreements in the first case. Judicial precedents as a source of law have not gained independent significance, although jurisprudence has been mentioned in the collections of Magdeburg law and used in the creation of codification collections of the XVIII century, which were not officially approved and can be attributed to sources of knowledge of law or historical legal remembrance.

Key words: source of law, customary law, normative legal act, codification, normative legal agreement, international legal agreement.

Актуальність проблеми. Однією з актуальних задач у підготовці майбутніх юристів є формування ґрунтовної теоретичної бази для їхніх професійних знань. Саме її вирішують Теорія держави і права та Історія держави і права України. Зв'язок між базовими категоріями цих двох курсів сприяє підвищенню рівня підготовки майбутніх правників, вміння ними правильно визначати, розуміти та застосовувати юридичні терміни.

Обраний період вирізняється значною кількістю особливостей. Велика кількість різних за походженням джерел права, багатоманітність їх історичних форм і назв та їх відмінності від сучасної класифікації створюють певні труднощі для їх розуміння. Це пояснюється співіснуванням різних правових традицій на території України та змінами у їхньому балансі.

Крім того, під кінець обраного періоду, Україна більшою частиною була включена до складу Російської імперії, поступово ліквідовувалися ознаки її автономного політичного устрою, з'являлося багато законодавчих актів, які закріплювали згадані зміни та пристосовували місцеве право до російської системи. З іншого боку, в цей же час з'явилися перші українські конституційні документи, після тривалої перерви розпочалася перша систематизація українського права у формі кодифікації. Не ставши діючими, вони свідчили про розвиток правової думки в Україні, про діяльність зі створення єдиної внутрішньо узгодженої системи права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковій та навчальній літературі можна виділити два окремих напрямки: теоретично-правовий та історично-правовий. Серед теоретично-правових досліджень наявні статті, монографії та підручники, присвячені комплексному аналізу сучасних джерел права або їх окремих видів (Дрішлюк, 2014; Пархоменко, 2008; Скакун, 2006). Щодо історично-правового напрямку, дослідники звертають увагу на історичний розвиток інститутів та галузей

права (Бойко, 2000; Гуржій, 1996; Рубаник, 2002). Зустрічаються роботи, присвячені джерелам права окремого періоду (Литвиненко, 1970; Остапенко, 2011). Особливу увагу слід звернути на роботи А.П. Ткача, що містять цінний матеріал, заснований на архівних джерелах (Ткач, 1968). Окремий напрямок в науковій літературі складають праці, присвячені звичаєвому праву та його розвитку на українських землях (Усенко, 2006; Бачур, 2008). Крім того, відомості про історичний розвиток джерел можна знайти в наукових статтях, присвячених певним видам джерел права або комплексу джерел певної галузі (Бедрій, 2010; Вовк, 2019; Кобилецький, 2019; Майкут, 2008; Прус, 2015; Шаповал, 2000). Обрана тема не була предметом окремого дослідження з міждисциплінарної точки зору.

Мета дослідження. Аналіз двох класифікацій джерел права: правової та історичної. Виявлення співвідношення окремих видів джерел права на території України в обраний період для кращого розуміння закономірностей їх розвитку та чіткого усвідомлення приналежності історичних форм до сучасних.

Виклад основного матеріалу. Існує широка наукова дискусія стосовно того, що саме слід мати на увазі під поняттям «джерело права». Так, це можуть бути соціальні фактори, що визначають зміст правових норм; держава, як безпосередня сила, що творить право; джерела інформації про право; форми виразу і закріплення правових норм (Дрішлюк, 2014, с. 16). Для чіткості розуміння, як правило, вибір робиться на користь формально-юридичного визначення цього терміну. Він розглядає джерела права як вихідні від держави або визнані нею офіційно-документальні форми вираження і закріплення норм права, які надають їм юридичного, загальнообов'язкового значення. У навчальній літературі до них відносяться нормативно-правовий акт (далі НПА), правовий прецедент, нормативно-правовий договір, правовий звичай,

правова доктрина, релігійно-правова доктрина, міжнародно-правовий акт (Скакун, 2006, с. 308). У науковій, найпоширенішим вважається поділ джерел права на нормативно-правові акти, правові прецеденти, правові звичаї, нормативно-правові договори. Рідше джерелами права називають релігійні норми, правову доктрину, принципи права (Пархоменко, 2008, с. 150).

Якщо звернути увагу на суто історичну класифікацію правових джерел, які розглядаються як різновид такої групи, як письмові, актові джерела, то в ній виділяють законодавчі акти; постанови і розпорядження (підзаконні, нормативні акти); публічноправові та приватноправові угоди; розпорядження власників підлеглим органам, офіційне листування, планово-звітну документацію. Вважається, що перші три групи виникли як результат діяльності органів влади різних рівнів і регулювали взаємини держави із громадянами, а приватноправові акти утворювалися внаслідок вільного волевиявлення громадян і розкривають відносини між ними. Окремо історики в сфері джерелознавства виділяють діловодні джерела, тісно пов'язані з актовими, на виконання яких вони приймалися, що також були результатом діяльності органів державної влади і управління (Папакін, 2019).

Серед дослідників цього періоду розглядається наступна класифікація джерел: звичаєве право, польсько-литовське законодавство, законодавчі акти автономної влади України, царське законодавство і судова практика, нормативні акти церковного права (Ткач, 1968, с. 25; Гуржій, 1996, с. 222).

Слід відмітити, що у всіх країнах на різних етапах розвитку співвідношення джерел права змінювалося і залежало від історичних умов, рівня розвитку суспільства, форми держави і ступеня розвитку права. Україна не була виключенням: процес розвитку був поступовим і не рівномірним через входження території України до складу різних держав з різними правовими традиціями, не всі з відомих правовій теорії джерел мали місце, а інші у своїх історичних формах не відповідали сучасним аналогам або були правовими пам'ятками, які можна віднести до джерел пізнання права. Тож, більш широкий підхід до розуміння джерел права видається більш доцільним, бо сприяє розумінню процесу їх формування.

XVI ст. сучасна історико-правова наука виділяє як час, коли НПА стає основним джерелом права. Особливістю на нашій території можна вважати довге співіснування НПА зі звичаєвим правом. Класифікуючи певне історичне джерело права, основну увагу слід звертати на його

походження. Так, суттєвою ознакою для НПА є його прийняття або санкціонування уповноваженими органами держави. Звичаєве право виникає внаслідок тривалого застосування на практиці і згодом визнання або санкціонування законодавчим чи судовим органом держави. У правовому прецеденті норми формулюються як обґрунтування рішення, прийнятого внаслідок розгляду судом чи адміністративним органом конкретної справи у межах питання, поставленого перед ним позовом; правові приписи у нормативно-правовому договорі є результатом згоди сторін із питань, що зачіпають їхні інтереси (Пархоменко, 2008, с. 150 – 151).

В українській історіографії давню і стійку позицію займає думка про визначну роль звичаєвого права в цей період. Сучасні авторитетні науковці уточнюють її, розвиваючи тезу, що «правова система Гетьманщини була заснована на русько-литовсько-польській правовій традиції, хоча і пристосованої до військово-адміністративного ладу. Традиції професійних судів і адвокатів, статутів і конституцій, правової літератури і освіти, станового самоврядування і недоторканості особи, врешті – власності» (Усенко, 2006, с. 218). Тож, таке джерело, як правовий звичай в означений період застосовувалося. Особливо його роль зросла у козацькі часи. Але варто звернути увагу на те, що формування звичаєвого права знаходилося під впливом передових правових традицій свого часу, а коло врегульованих ним питань змінювалося.

Дія звичаєвого права підтверджувалася фактично у всіх інших джерелах нормативно-правового характеру. Ним регулювалися становище, структура і діяльність автономних військово-адміністративних та судових установ Гетьманщини, частково земельні відносини, окремі питання особистих і майнових відносин у сім'ї, дрібні кримінальні й цивільні справи та судовий процес у сільських (особливо копних) та козацьких судах, адміністративно-фінансові аспекти у міському праві (Будник, 2017, с. 45; Бачур, 2008, с. 164; Бедрій, 2010, с. 108; Вовк, 2019, с. 34 – 36). Серед характерних рис звичаєвого права другої половини XVII – XVIII ст.ст. дослідники виділяють стереотипність, стихійність виникнення і поширення, давність, безперервність, загальний характер, обов'язковість, визначеність, доцільність, територію застосування, корпоративність, домінуючу роль «публічного права», відсутність поділу на окремі галузі права тощо (Остапенко, 2011, с. 9). Як різновид звичаєвого права у період Гетьманщини в Україні існувало і церковне звичаєве право,

що мало власні різновиди та структуру (Прус, 2015, с. 40).

Березневими статтями 1654 р., які визначали взаємовідносини між Гетьманщиною і Московською державою, передбачалося, що попередні права, якими керувалося населення Гетьманщини, не повинні порушуватися російським урядом. В «Жалуваній грамоті царя Олексія Михайловича Війську запорізькому на збереження його прав і вольностей від 27 березня 1654 р.» серед джерел права, якими повинні керуватися від цього часу українці, згадувалися давні права і привілеї, дані від королів польських і великих князів литовських та власні їх давні права (Бойко, 2000, с. 60). Отже, визнавалася чинність Литовського Статуту 1588 р., Магдебурзького права, звичаєвого права та церковного права. До цих джерел також додавалися нормативні акти гетьманської влади (Будник, 2017, с. 43; Прус, 2015, с. 39).

Литовські Статути, як збірки нормативно-правових актів створювалися за принципом пріоритету писаних законів та вирізнялися високим рівнем юридичної техніки: створювалися юристами, мали структуру, багато нових юридичних термінів. На думку М. Бедрія всі три статути санкціонували дію звичаєвого права в діяльності копних судів, на відміну від наступних НПА та кодифікаційних збірок (Бедрій, 2010, с. 111). Хоча, в роботі Усенка І.Б. йдеться, що лише в Статуті 1529 р. зустрічалися відсилки судів до «старого звичаю», тоді як Статут 1566 р. зовсім обходив питання застосування іншого права (Усенко, 2006, с. 209). Третій Литовський Статут був чинним на території України до 1840 – 1842 рр. і вважався українською адміністрацією та російським Сенатом «малоросійським правом» (Майкут, 2008, с. 1, 8).

Більшість дослідників вважають Литовські Статути трьома самостійними документами, але є розробки, в яких вони розглядаються як три редакції одного документу (Шаповал, 2000, с. 17). В першому випадку, мова йде про кодифікацію, як різновид систематизації, коли законодавчі акти удосконалюються через зміну змісту (переробку і узгодження) юридичних норм і об'єднання у єдиний нормативно-правовий акт (Скаун, 2006, с. 256). З тією поправкою, що систематизація охоплювала практично всі сфери тогочасного правового регулювання і була пов'язана загальним предметом правового регулювання тільки в межах розділів. Тобто Литовський Статут не відповідає сучасному визначенню статуту, як результату кодифікації. Він містив елементи конституції, кодексу, статуту та положення. В другому випадку, саме

Литовський статут 1588 р., як третя редакція, може розглядатися і як результат консолідації, об'єднання попередніх нормативно-правових актів, через необхідність узгодження законодавства Великого князівства Литовського та Польського королівства при їхньому об'єднанні у Річ Посполиту. В обох випадках, третій Литовський Статут, це збірка нормативно-правових актів.

Ще одним джерелом права до 1835 р. на території України було Магдебурзьке право. Серед його збірок в українських містах було «Зерцало саксонів», видане М. Яскером при Сигізмунді I у 1535 р., що складалося з п'яти частин, серед яких були безпосередньо норми міського права міста Магдебург, словник юридичних термінів, судові випадки, статути королів і великих князів литовських. Друга книга – переклад, виданий П. Щербичем у 1581 р. Третьою книгою вважався переклад В. Гроїцького 1558–1573 рр. Дослідники вважають, що саме ці твори призначалися, з одного боку, бути керівництвом для вивчення системи магдебурзького права, а, з іншого, були свого роду кодексами, на які судді постійно посилалися в своїх рішеннях (Вовк, 2019, с. 37). Вони були офіційною інтерпретацією магдебурзького права, супроводжувалися грамотами «на вольність», підтверджувалися привілеями та універсалами. З поширенням в Україні російського законодавства, судді нерідко приймали рішення про покарання злочинця на підставі їх поєднання. У першій половині XVIII ст. з метою полегшення роботи юристів практиків, додатково створювалися «Краткий показчик магдебурзького права по книзі «Порядок» і твір під назвою «Кратко выписано з прав малороссийских, книги «Порядка», с артикулов права магдебурского, права цесарського с означением, какое в тех Правах за вину положено наказание и казнь и на каких именно значит страницах» (Прус, 2015, с. 42 – 43). Отже, Магдебурзьке право – це узагальнена назва комплексу правових джерел, які використовувалися в органах місцевого самоврядування і міських судах. Їх можна розглядати як збірку нормативно-правових актів, судових прецедентів, нормативно-правові договори між владою та містом.

Особливе місце серед джерел права належало договірним статтям гетьманів з царським урядом. Це пов'язано з невизначеністю статусу України у складі Російської імперії. З одного боку, вони можуть бути визначені як нормативно-правові договори, які укладаються між суб'єктами федерації (адже Україна зберігала на момент підписання автономний статус у складі Російської держави). З іншого боку,

статті 1654 р. мали ознаки державно-правового характеру, що дозволяє дослідникам розглядати їх та наступні подібні статті як документ конституційного характеру, закон (Шаповал, 2000, с. 19; Будник, 2017, с. 118). Українська сторона, зі свого боку, могла їх розглядати і як міжнародно-правовий акт. Тобто, незважаючи на назву, в них можна простежити ознаки різних джерел права.

З другої половини XVII ст. до такої категорії джерел, як НПА, додаються законодавчі акти автономної влади України та російське законодавство. До перших переважно належали акти гетьманської влади (універсали, ордери, листи, інструкції, декрети, грамоти), акти Військової канцелярії (універсали та укази підзаконного характеру). Універсали гетьманів, як джерела права, за юридичною силою і значенням дослідники прирівнюють до законів. І хоча вони були недосконалі з точки зору юридичної техніки, у зв'язку з тим, що в Україні діяли різноманітні за походженням джерела права і їх норми нерідко суперечили одна одній, значення законодавчих актів місцевої автономної влади дедалі зростало. При проведенні кодифікації, укладачі збірників 1767 р. та 1786 р. майже третину посилань зробили на це джерело (Ткач, 1968, с. 43, 46 – 47).

На початку XVIII ст. збільшується кількість нормативних актів самодержавної влади, що видавалися спеціально для України, а також загальноімперських законодавчих актів. Якщо у другій половині XVII ст. в Росії видавалося по 36 указів на рік, в першій половині XVIII ст. по 160 указів (Рубаник, 2002, с. 217). З них значна частина стосувалася України. Лише за першу чверть XVIII ст. в Україні було запроваджено кілька сот нових нормативних актів (Ткач, 1968, с. 48). Саме вони ставали основним джерелом права, регулювали найважливіші відносини.

В цей період оформлюється структура законодавчого акту: вказуються вид, назва, констатуюча частина і сама постанова (Литвиненко, 1970, с. 18). Основними видами законодавчих актів царської влади були регламенти, статuti, установи, положення, зводи, накази, інструкції, визначення, укази, маніфести. Як і в інших системах, точно встановити різницю між названими формами нормативних актів дуже важко. Найбільш важливою і численною формою законів були іменні та сенатські укази, грамоти та визначення. З'являється процедура прийняття

законодавчого акту. Законодавчу ініціативу в цей період мають усі державні органи: імператор, Сенат, колегії, губернатори. За загальним правилом, закони затверджувалися імператором, у деяких випадках – Сенатом, за відсутності монарха (Ткач, 1968, с. 48).

З 20-х років XVIII ст. в Україні розпочалися кодифікаційні роботи. Серед цитат, на які посилалися автори Кодексу 1743 року, з 3031 цитати 1580 містять посилання на джерела магдебурзького права, 1006 – на Литовський Статут 1588 р. і 445 на нормативно-правові акти Гетьманщини та українське звичаєве право (Кобилецький, 2019, с. 16). В останній збірці 1786 р. були посилання на нормативні акти самодержавної влади (186), місцевої автономної влади (143) та польсько-литовської влади (118) (Ткач, 1968, с. 136).

Висновки. Таким чином, при класифікації джерел права варто звертати увагу не тільки на їх формально-юридичний бік, але й на джерела змісту та пізнання. Особливо це стосується історичних форм, тому що сприяє кращому розумінню закономірностей їх розвитку та відповідності сучасним видам джерел права. У ранньомодерну добу на території України діяли норми звичаєвого права, церковні норми, Литовські Статути, Магдебурзьке право, договірні статті гетьманів з царським урядом, акти гетьманської влади (універсали, ордери, листи, інструкції, декрети, грамоти), акти Військової канцелярії (універсали та укази підзаконного характеру), законодавчі акти царської влади (регламенти, статuti, установи, положення, зводи, накази, інструкції, визначення, укази, маніфести). Таке різноманіття було викликано входженням українських земель до складу різних держав і їх правовим статусом в цих державах. Більшість з вказаних джерел, як офіційні акти компетентних органів, можна віднести до такого виду юридичних джерел права, як нормативно-правові акти. Також, у договірних статтях та збірках Магдебурзького права можна простежити риси нормативно-правових договорів або міжнародно-правових договорів в першому випадку. Судові прецеденти як джерело права не набули самостійного значення, хоча судова практика згадувалася у збірках Магдебурзького права і використовувалася при створенні кодифікаційних збірок XVIII ст., що не були затверджені офіційно і можуть бути віднесені до джерел пізнання, або до історичних правових пам'яток.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бачур Б.С. Інститут земельних відносин у цивільному звичаєвому праві України в X – середині XIX ст. (історико-правовий аспект). Одеса : ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2008. 204 с.
2. Бедрій М.М. Нормативно-правові акти як джерела правового регулювання діяльності копних судів на українських землях у XIV – XVIII ст.ст. *Держава і право*. № 47. 2010. С. 107 – 112.
3. Бойко І.Й. *Держава і право* Гетьманщини: Навч. посібник. Львів : «Світ», 2000. 113 с.
4. Вовк О.Й. Джерела міського права Гетьманщини другої половини XVII–XVIII століть: історико-правовий аналіз. *Часопис Київського університету права*. № 1. 2019. С. 33 – 42.
5. Будник С. І., Прус В. З., Шкуратенко О. В. Джерела права Української гетьманської держави (Війська Запорозького): навч. посібник. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2017. 212 с.
6. Гуржій О.І. Українська козацька держава в другій половині XVII – XVIII ст.: кордони, населення, право. Київ : Основи, 1996. 223 с.
7. Дрішлюк А.І. Поняття джерела права та його форми. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2014. С. 13 – 19.
8. Кобилецький М. Магдебургське право в Україні. *Wroclawsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze*. Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка. № 10, 2019. С. 9 – 21.
9. Литвиненко М.А. Джерела історії України XVIII ст. Харків : Вид-во ХДУ, 1970. 154 с.
10. Майкут Х.В. Литовські статuti та їх застосування в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 2. С. 1 – 9.
11. Остапенко Т.О. Правова система України-Гетьманщини у другій половині XVII – 80-х рр. XVIII ст. : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2011. 21 с.
12. Папакін Г.В. Писемні джерела [Електронний ресурс]. Енциклопедія історії України: Україна – Українці. Кн. 2. Київ : «Наукова думка», 2019. 842 с. Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=2.2.7> (останній перегляд: 23.01.2022)
13. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології. Монографія. Київ : ТОВ «Юри-дична думка», 2008. 336 с.
14. Правовий звичай як джерело українського права IX – XIX ст. / За ред. І.Б. Усенка. Київ : Наукова думка, 2006. 280 с.
15. Прус В.З. Джерела права України – Гетьманщини першої половини XVIII ст. *Часопис Академії адвокатури України*. Том 8. № 1(26). 2015. С. 38 – 46.
16. Рубаник В.Є. Інститут власності в Україні: проблеми зародження, становлення й розвитку в період до 1917 року: історико-правове дослідження. Харків : Легас, 2002. 352 с.
17. Скаун О.Ф. Теорія держави та права: Підручник. Харків : Консум, 2006. 656 с.
18. Ткач А.П. Історія кодифікації дореволюційного права України. Київ : Вид-во Київського університету, 1968. 170 с.
19. Шаповал В. Від Руської Правди до Декларації про державний суверенітет України. *Віче*. 2000. № 7. С. 15 – 25.

REFERENCES:

1. Bachur, B.S. (2008). *Instytut zemelnykh vidnosyn u tsyvilnomu zvychaevomu pravi Ukrainy v X – seredyni XIX st. istoryko-pravovyi aspekt [Institute of land relations in civil customary law of Ukraine in the X – mid XIX century (historical and legal aspect)]*. Odesa: ONU imeni I.I. Mechnykova [in Ukrainian].
2. Bedrii, M.M. (2010). Normatyvno-pravovi akty yak dzherela pravovoho reguluvannia diialnosti kopnykh sudiv na ukrainskikh zemliakh u XIV – XVIII st.st. [Normative-legal acts as sources of legal regulation of activity of community courts on the Ukrainian lands in XIV – XVIII centuries]. *Derzhava i pravo*, 47, 107 – 112 [in Ukrainian].
3. Boiko, I.Y. (2000). *Derzhava i pravo Hetmanshchyny [State and law of the Hetmanate]*. Lviv: Svit [in Ukrainian].
4. Vovk, O.Y. (2019). Dzherela miskogo prava Hetmanshchyny druhoi polovyny XVII – XVIII stolit: istoryko-pravovyi analiz [Sources of city law of the Hetmanate of the second half of the XVII-XVIII centuries: historical and legal analysis]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 1, 33 – 42 [in Ukrainian].
5. Budnyk, S.I., Prus, V.Z., Shkuratenko, O.V. (2017). *Dzherela prava Ukrainskoi hetmanskoï derzhavy (Viiska Zaporozkoho) [Sources of law of the Ukrainian Hetmanate (Zaporozhian Army)]*. Kyiv: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

6. Hurzhui, O.I. (1996). *Ukrainska kozatska derzhava v drhgii polovyni XVII – XVIII st.: kordony, naselennia, pravo* [Ukrainian Cossack state in the second half of the XVII – XVIII centuries: borders, population, law]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
7. Drishluk, A.I. (2014). Poniattia dzherela prava ta yoho formy [The concept of the source of law and its form]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*, 1, 13 – 19 [in Ukrainian].
8. Kobyletskii, M. (2019). Mahdeburzke pravo v Ukraini [Magdeburg law in Ukraine]. *Vroslavsko-Lvivskii yurydychnyi zbirnyk*, 10, (pp. 9 – 21). Lviv: Lvivskii natsionalnyi universytet im. I. Franka [in Ukrainian].
9. Lytvynenko, M.A. (1970). *Dzherela istorii Ukrainy XVIII st.* [Sources of the history of Ukraine in the XVIII century]. Kharkiv: Vydavnytstvo KhDU [in Ukrainian].
10. Maikut, H.V. (2008). Lytovski statuty ta ikh zastosuvannia v Ukraini [Lithuanian statutes and their application in Ukraine]. *Naukovi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*, 2, 1-9 [in Ukrainian].
11. Ostapenko, T.O. (2011). Pravova systema Ukrainy-Hetmanshchyny u druhii polovyni XVII – 80-kh rr. XVIII st. [The legal system of Ukraine-Hetmanate in the second half of the XVII – 80's of the XVIII century]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa: Odeska yurydychna akademiia [in Ukrainian].
12. Papakin, H.V. (2019). Pysemni dzherela [Written sources]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy: Ukraina – UKRAINTSI*, 2. Retrieved from <http://www.history.org.ua/?termin=2.2.7> [in Ukrainian].
13. Parhomenko, N.M. (2008). *Dzherela prava: problemy teorii ta metodologii* [Sources of law: problems of theory and methodology]. Kyiv: TOV «Yurydychna dumka» [in Ukrainian].
14. Usenko, I.B. (Eds). (2006). *Pravovi zvychai yak dzherelo ukrainskoho prava IX – XIX st.* [Legal custom as a source of Ukrainian law IX – XIX centuries]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
15. Prus, V.Z. (2015). Dzherela prava Ukrainy-Hetmanshchyny pershoi polovyny XVIII st. [Sources of law of Ukraine – Hetmanate of the first half of the XVIII century]. *Chasopys Akademii advokatury Ukrainy*, 1/26 (8), 38 – 46 [in Ukrainian].
16. Rubanyk, V.E. (2002). *Instytut vlasnosti v Ukraini: problemy zarodzhennia, stanovlennia i rozvytku v period do 1917 roku: istoryko-pravove doslidzhennia* [Institute of property in Ukraine: problems of origin, formation and development in the period up to 1917: historical and legal research]. Kharkiv: Legas [in Ukrainian].
17. Skakun, O.F. (2006). *Teoriia derzhavy ta prava* [Theory of state and law]. Kharkiv: Konsum [in Ukrainian].
18. Tkach, A.P. (1968). *Istoriia kodyfikatsii dorevoliutsiinoho prava Ukrainy* [History of codification of pre-revolutionary law of Ukraine]. Kyiv: Vydavnytstvo Kyivskoho universytetu [in Ukrainian].
19. Shapoval, V. (2000). Vid Ruskoi Pravdy do Deklaratsii pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy [From Russkaya Pravda to the Declaration of State Sovereignty of Ukraine]. *Viche*, 7, 15 – 25 [in Ukrainian].

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.8

Дарина РАДОМСЬКА

аспірант кафедри конституційного права та прав людини, Національна академія внутрішніх справ, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна, 02000

ORCID: 0000-0001-5793-7513

DOI: 10.32782/LST/2022-1-3

Бібліографічний опис статті: Радомська, Д. (2022). Способи формування органів публічної влади міст в Україні та країнах Європейського Союзу. *Law. State. Technology*, 1, 17–24, doi: 10.32782/LST/2022-1-3

СПОСОБИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ МІСТ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Метою статті є з'ясування способів формування органів публічної влади міст в Україні та країнах Європейського Союзу, задля пошуків шляхів їх удосконалення. Задля її досягнення були сформовані наступні завдання: охарактеризувати систему органів публічної влади міст України; проаналізувати способи їх формування; вивчити підходи ряду країн Європейського Союзу до способів формування органів публічної влади міст. **Методологічною основою роботи** базується на використанні принципу плюралізму у виборі методологічних підходів, методів і прийомів, складається із філософських (загально-наукових) методів та спеціально-правових, основним є порівняльно-правовий метод, що дозволяє досягти поставленої мети. **Наукова новизна** дослідження зумовлена тим, що питання про вибір більш оптимальної виборчої системи при формуванні представницьких органів є мірилом демократії в суспільстві. В основі даного вибору має бути аналіз ефективності функціонування відповідних органів, дійсне забезпечення представництва та захисту інтересів територіальної громади. **За результатами дослідження обґрунтовано комплекс висновків**, про те, що більшість столичних міст країн ЄС мають поділ на райони, і відповідно органи публічної влади міста формуються загальноміські та районні відповідно, прикладом такого підходу є Відень, Брюссель, Братислава, Будапешт, Варшава, Мадрид, Таллінн, Париж, Берлін. Столичні міста, де функціонують лише загальноміські органи управління, та відсутній внутрішній адміністративний поділ є місто Гельсінкі та Софія. Стосовно формування міських рад, то у містах із більшою кількістю населення застосовується пропорційна виборча система, а з меншою мажоритарна, в свою чергу стосовно міського голови, то у містах із більшою кількістю населення застосовується мажоритарна система абсолютної більшості. Ми відстоюємо позицію про те, що незалежно від кількості населення на місцевих виборах має застосовуватись мажоритарна виборча система, оскільки діяльність політичних партій більшою мірою спрямована на політичну боротьбу, і участь у виборах місцевих розцінюється як проміжний етап перед парламентськими виборами, а інтереси місцевого значення, потреби територіальної громади не реалізуються належним чином.

Ключові слова: органи публічної влади міст, органи місцевого самоврядування, вибори, виборчий процес, виборча система.

Daryna RADOMSKA

Postgraduate Student at the Department of Constitutional Law and Human Rights, National Academy of Internal Affairs, Solomianska str., 1, Kyiv, Ukraine, 02000

ORCID: 0000-0001-5793-7513

DOI: 10.32782/LST/2022-1-3

To cite this article: Radomska, D. (2022). Sposoby formuvannia orhaniv publichnoi vlady mist v Ukraini ta krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [Methods of formation of city public government bodies in Ukraine and countries of the European Union]. *Law. State. Technology*, 1, 17–24, doi: 10.32782/LST/2022-1-3

METHODS OF FORMATION OF CITY PUBLIC GOVERNMENT BODIES IN UKRAINE AND COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

The purpose of the article is to clarify the methods of formation of public authorities of cities in Ukraine and the countries of the European Union, in order to find ways to improve them. In order to achieve it, the following tasks were formed: to characterize the system of public authorities of the cities of Ukraine; to analyze the methods of their formation; to study the approaches of a number of European Union countries to the methods of formation of public authorities of cities. The methodological basis of the work is based on the use of the principle of pluralism in the choice of methodological approaches, methods and techniques, it consists of philosophical (general-scientific) methods and special-legal ones, the main one is the comparative-legal method, which allows to achieve the set goal. The scientific novelty of the study is determined by the fact that the question of choosing a more optimal electoral system when forming representative bodies is a measure of democracy in society. The basis of this choice should be an analysis of the effectiveness of the functioning of the relevant bodies, effective provision of representation and protection of the interests of the territorial community. Based on the results of the research, a complex of conclusions is substantiated, but the fact that most capital cities of the EU countries are divided into districts, and accordingly the public authorities of the city are formed city-wide and district, respectively, an example of this approach is Vienna, Brussels, Bratislava, Budapest, Warsaw, Madrid, Tallinn, Paris, Berlin. Capital cities where only city-wide management bodies function and there is no internal administrative division are the city of Helsinki and Sofia. Regarding the formation of city councils, in cities with a larger population, a proportional electoral system is used, and in a smaller one, a majoritarian system, in turn, in relation to the mayor, in cities with a larger population, an absolute majority majoritarian system is used. We defend the position that, regardless of the size of the population, a majoritarian electoral system should be used in local elections, since the activities of political parties are more focused on political struggle, and participation in local elections is considered an intermediate stage before parliamentary elections, and local interests, needs of the territorial community are not implemented properly.

Key words: public authorities of cities, local self-government bodies, elections, electoral process, electoral system.

Актуальність проблеми. Питання про вибір більш оптимальної виборчої системи при формуванні представницьких органів є мірилом демократії в суспільстві. В основі даного вибору має бути аналіз ефективності функціонування відповідних органів, дійсне забезпечення представництва та захисту інтересів територіальної громади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На науковому рівні питаннями, що пов'язані із предметом даного дослідження займалися ряд вчених Батанов О., Бень Я., Борденюк В., Войтенко Н., Гайдученко С., Калиновський Б., Козюра І., Кулик Т., Маргасова В., Романюк С., Руденко О., Стрілець Ю., Ткаленко Н., Шинькович А. та ін.

Визначення мети дослідження. Метою статті є з'ясування способів формування органів публічної влади міст в Україні та країнах Європейського Союзу, задля пошуків шляхів їх удосконалення.

Задля її досягнення були сформовані наступні завдання: охарактеризувати систему органів публічної влади міст України; проаналізувати способи їх формування; вивчити підходи ряду країн Європейського Союзу до способів формування органів публічної влади міст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідники дійшли висновку, що ідеальної демократичної процедури проведення виборів не існує. Математики звичайно звертають увагу на те, що при виборі більш ніж із

двох кандидатур жоден з варіантів голосування не забезпечує точного врахування волі населення. Та існують ще й інші фактори, котрі не дозволяють вважати якусь виборчу систему «найкращою». Відтак очевидно, що переваги і вади будь-якої системи не є «абсолютними», а пов'язані вони з конкретними обставинами, у яких система застосовується (Рибачук М., Райковський Б. 1, 2009: с. 46).

Але дана позиція не виключає необхідності пошуку оптимальної моделі.

Що стосується формування місцевих органів публічної влади, вибір виборчої системи обумовлений компетенцією відповідних органів. В Україні останніми роками спостерігається тенденція щодо вибору способів формування органів місцевого самоврядування відштовхуючись від політичних інтересів, а не від інтересів територіальних громад.

Місцевими органами публічної влади в Україні, що формуються шляхом виборів є Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, районні, міські, сільські, селищні та районні у місті ради, сільській, селищний, міський голова.

Відповідно до ст. 192 Виборчого кодексу України (Виборчий кодекс України, 2019), вибори депутатів сільської, селищної, міської ради (територіальних громад з кількістю виборців до 10 тисяч) проводяться за мажоритарною системою відносної більшості в багатомандатних виборчих округах, на які поділяється

територія відповідної територіальної громади. Вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, районних у місті рад, а також депутатів міських, сільських, селищних рад (територіальних громад з кількістю виборців 10 тисяч і більше) проводяться за системою пропорційного представництва за відкритими виборчими списками місцевих організацій політичних партій (далі – виборчі списки) у територіальних виборчих округах, на які поділяється єдиний багатомандатний виборчий округ, що збігається з територією відповідно Автономної Республіки Крим, області, району, міста, району в місті, села, селища згідно з адміністративно-територіальним устроєм або територією міської, сільської, селищної територіальної громади. Вибори сільського, селищного, міського (міста з кількістю виборців до 75 тисяч осіб) голови проводяться за мажоритарною виборчою системою відносної більшості в єдиному одномандатному сільському, селищному, міському виборчому окрузі, що збігається відповідно з територією села, селища, міста згідно з адміністративно-територіальним устроєм або територією сільської, селищної, міської територіальної громади. Вибори міського (міста з кількістю виборців 75 тисяч і більше осіб) голови проводяться за мажоритарною виборчою системою абсолютної більшості в єдиному одномандатному міському виборчому окрузі, що збігається з територією міста згідно з адміністративно-територіальним устроєм або територією міської територіальної громади (Виборчий кодекс України, 2019).

Рибачук М., Райковський Б., посилаючись на роботу Холодковського К., констатують, що загальновідомим є те, що при виборі виборчої системи вирішальну роль відіграє співвідношення пріоритетів: якщо головною метою є формування стабільного ефективного уряду, то перевага віддається мажоритарній системі; якщо ж робиться акцент на адекватному представництві в парламенті інтересів різних груп населення – то пропорційній (Рибачук М., Райковський Б. 1, 2009: с. 47).

Зрозуміло, що така позиція не відображає специфіку застосування виборчих систем при формуванні місцевих органів публічної влади, але ми не погоджуємося із нею і щодо формування парламенту також. Наша позиція обумовлена тим, яким чином взагалі формуються партій, складаються партійні списки в Україні, на практиці. Цю реальну картину не можна ігнорувати.

У більшості Європейських держав пропорційні виборчі системи на місцевих виборах

є переважно персоніфікованими («напівзакриті» та «відкриті списки»), голосування за закритими списками передбачено лише в окремих країнах (деякі землі Австрії, Кіпр, Португалія, Румунія, Хорватія). Виборчі системи в європейських країнах на базовому рівні залежать від кількості виборців, які проживають на відповідній території, а не від виду органу, що формується. Цікавим є те, що навіть у Великобританії, де навіть до виборів Європарламенту (у єдиній країні в Європейському Союзі відбувалися за мажоритарною виборчою системою), і на місцевих виборах також перевага надана була системі мажоритарній, формування окремих рад (муніципалітету Великого Лондона, Парламенту Шотландії, Асамблеї Уельсу) вже здійснюється за змішаною виборчою системою, за якою частина депутатів обирається на основі пропорційного представництва політичних партій (Стрілець Ю., 2011).

Не дивлячись на те, що Німеччина є федеративною державою, на відміну від України, її досвід регіоналізації, децентралізації та децентрації може бути корисним для України, оскільки комунальне самоврядування як символ громадянської свободи має в Німеччині давню традицію: сягає до привілеїв вільних міст Середньовіччя. Федеративна Республіка Німеччина характеризується як країна з розвиненою демократичною структурою влади і широким місцевим самоврядуванням. Організація влади у федеральних землях Основним законом не регулюється. На сьогодні правовий статус органів місцевого самоврядування, порядок їх утворення та функціонування визначається в першу чергу конституціями та законодавством окремих земель. Як наслідок – структура цих органів і їх компетенція відрізняється в різних землях ФРН (Чорногор Я., 2013: с. 200).

Речення 1 абзацу 2 статті 25 Основного Закону Федеративної Республіки Німеччина надає громадам право в рамках законів регулювати всі справи місцевого характеру під власну відповідальність. У справах щодо місцевих повноважень громади мають «всеохоплюючу» компетенцію. Територіальні округи, що утворюються з кількох громад, мають право на самоврядування в рамках їх повноважень, врегульованих законом. При цьому в абзаці 2 ст. 28 Конституції вимагається, аби громади і територіальні округи отримували достатнє фінансове забезпечення для виконання своїх завдань самоврядування (Вюртенберг Т., 2005: с. 52).

Місто в Німеччині представляє найнижчий з трьох рівнів управління – федеральний, земельний, місцевий. Федерація та земля став-

лять певні завдання перед муніципалітетами, передаючи їм кошти державного бюджету на здійснення цих задач. У рамках самоуправління міста управляють своєю власною діяльністю, яка фінансується з власного бюджету. Фактично в Німеччині функціонує чотири наступних моделі: південно-німецька модель (землі Баварія, Саксонія, Баден-Вюртемберг); північно-німецька модель (землі Нижня Саксонія, Північний Рейн-Вестфалія); модель рада-бургомістр (землі Рейнланд-Пфальц, Саар, сільські громади землі Шлезвіг-Гольштейн); модель рада-магістрат (земля Гессен, земля-місто Гамбург) (Чорногор Я., 2013: с. 202-203).

Щодо того, що моделі чотири питань не виникає, а от їх назви у різних дослідників трохи відрізняються. Так, В. Кампо виділяє наступні різновиди управління комунальними справами: 1. Південно-німецька рада (землі Баден-Вюртемберг, Баварія); 2. Неправильний магістрат (Шлезінг-Гольштейн, переважно Гессен, Бремен); 3. Бургомістр (Рейнланд-Пфальце, Сааре, сільські громади Шлезінг-Гольштейна, громади Гессена з населенням до 1500 осіб); 4. Північнонімецька рада (Північний Рейн-Вестфалія і Нижня Саксонія в дещо зміненому варіанті) (Мартиненка П., Баймуратов М., Батанов О., Кампо В., Музика О., 2005-2006: с. 24).

У Франції діє система управління «рада-мер», відсутні колегіальні виконавчі органи. Мер і його заступник обираються радою серед радників на 6 років, він одночасно очолює виконавчий апарат ради і є представником виконавчої влади, виконуючи обов'язки якого веде акти громадянського стану, займається виборчими списками, видає ліцензії тощо. Мер може бути усунений від посади строком на три місяці розпорядженням міністра внутрішніх справ Франції, а декретом уряду його можуть змістити з посади. Як голова місцевої адміністрації мер розпоряджається комунальною власністю, керує комунальними службами, контролює діяльність комунальних публічних установ, укладає торговельні угоди та угоди від імені комуни, представляє її в юридичних інстанціях. Крім того, мер, реалізуючи свої «власні» повноваження формує апарат органів самоврядування комуни, керує поліцією комуни та приймає індивідуальні акти з питань громадського порядку. У французьких департаментах генеральна рада обирає серед радників бюро та голову ради строком на три роки. Керівником департаментської адміністрації та виконавчим органом генеральної ради є голова, який забезпечує виконання її рішень, керує департаментським майном, розпоряджається бюджетом департаменту, керує департаментською полі-

цією. Як видно, функції голови департаментської адміністрації дуже схожі з аналогічними функціями мера комуни, а також – голови регіональної ради в регіонах (Мартиненка П., Баймуратов М., Батанов О., Кампо В., Музика О., 2005-2006: с. 25-26).

Публічна влада на місцях зосереджена переважно в руках відповідного виборного посадовця, тобто мера – у комунах, президента генеральної ради – у департаментах, президента регіональної ради – у регіонах. Характерні для Франції організація і діяльність органів місцевого самоврядування та управління подібні президентській формі правління на загальнонаціональному рівні, проте на відміну від першої демократичної муніципальної системи, запровадженій у Франції ще в 1789 р., безпосередньо громадяни обирають лише членів муніципальної ради (Чернеженко О., 2018: с. 225).

В Італії діє система управління місцевими справами – «рада-джунта», муніципальні ради провінцій створюють колегіальні адміністративні органи загальної компетенції – виконавчі джунти, які обраються ними серед муніципальних радників. На кожному засіданні ради джунта зобов'язана повідомити про свою діяльність. Голова провінційної джунти очолює раду, оприлюднює її акти, керує повсякденною адміністративною роботою. У комунах Італії місцева рада обирає синдика, який одночасно є її виконавчим органом і представником державної адміністрації (як у Франції мер) (Мартиненка П., Баймуратов М., Батанов О., Кампо В., Музика О., 2005-2006: с. 26).

У Австрії головою муніципалітету, органу місцевого самоврядування може бути особа, обрана шляхом прямого таємного голосування, а депутат муніципалітету (ради) так само. Кількість депутатів типового австрійського міста може коливатись від 9 до 36, але слід пам'ятати, що кількість таких муніципалітетів в Австрії дуже велика. Міський голова, так званий бургомістр, призначає на посади осіб, які працюють в його адміністрації, та також є особою, яка працює у виконавчій владі. В Австрії діє пропорційна виборча система, за якою обираються муніципалітети, також вони обираються на 5 років (Іванцова З., 2015: с. 3-6).

У Данії ради муніципалітетів, і ради регіонів обираються в ході прямих виборів на фіксований чотирирічний термін. Рада (*kommunalbestyrelse / regionsråd*) обирає голову серед своїх членів на весь термін її повноважень. Голова ради також виконує повноваження керівника адміністрації. У муніципалітетах голова ради має титул мера (*borgmester*) і очолює фінансовий комітет (через

який повинні проходити всі фінансові питання). Мер має лише обмежені повноваження щодо прийняття рішень від імені повної ради. Всі члени ради мають право виносити питання чи справу на розгляд повної ради. Рада може створювати постійні комітети з різних сфер, які здійснюють управління повсякденними адміністративними справами та готують рішення для повної ради (Янг Д., 2016: с. 6).

У Естонії Ради муніципалітетів (*volikogud*) обираються шляхом прямих виборів на термін чотири роки. Рада обирає голову (*volikogu esimees*) і може створювати постійні та спеціальні комітети відповідно до власного статуту; лише ревізійна комісія є вимогою законодавства. Рада призначає мера (*linnapea* у містах, *vallavanem* у сільських муніципалітетах) і затверджує створення мером місцевого виконавчого комітету або уряду (*valitsus*). Таким чином, мер є посадовою особою, яка виступає головою муніципальної адміністрації, хоча часто цю посаду обіймають професійні політики. Якщо член ради призначається мером або членом місцевого уряду чи на оплачувану посаду в адміністрації, його повноваження як члена ради призупиняються (Янг Д., 2016: с. 13).

У Латвії Рада (*dome*) є органом прийняття рішень у кожній одиниці місцевого самоврядування, який обирається шляхом прямих виборів на 4 роки. Рада обирає серед членів ради голову (*priekšsēdētājs*), до повноважень якого входить керівництво роботою ради, представлення органу місцевого самоврядування у відносинах з державою або іншими органами влади та в суді, підписання договорів та видання обов'язкових до виконання розпоряджень працівникам органу місцевого самоврядування. У міжнародному контексті голову ради часто називають мером. За рекомендацією голови рада призначає виконавчого директора (*izpilddirektors*), який не обов'язково має бути членом ради, для управління роботою установ та підприємств місцевого самоврядування. Закон про місцеві уряди вимагає, щоб у раді функціонувало хоча б два постійні комітети – з питань фінансів та з питань освіти, соціального забезпечення і культури. Більшість має щонайменше три або чотири комітети, і кожний член ради має входити до складу хоча б одного комітету (Янг Д., 2016: с. 24).

У Литві Ради муніципалітетів обираються шляхом прямих виборів на чотири роки. Рада (*taryba*) є головним органом прийняття рішень. До 2015 року члени ради обирали мера (*meras*) зі складу ради для виконання обов'язків керівника муніципалітету. З 2015 року мери оби-

раються шляхом прямих виборів, хоча вони залишаються членами ради і мають подібні повноваження. До обов'язків мера входить складання порядку денного для засідань ради і представлення муніципалітету в суді, в раді регіонального розвитку та у відносинах з іншими установами. Рада зобов'язана призначити комітет з контролю (внутрішнього аудиту), а кожний член ради повинен входити до складу хоча б одного іншого комітету. Директор адміністрації муніципалітету (*administracijos direktorius*) призначається радою за рекомендацією мера. Директор особисто відповідає за виконання законів і рішень національного уряду, а також ради муніципалітету, в межах території муніципалітету (Янг Д., 2016: с. 31).

У Норвегії прамі вибори до муніципальних і окружних рад проходять кожні чотири роки, посередині терміну повноважень національного парламенту. Закон про місцеве врядування надає дві моделі організації влади. У «традиційній» системі рада (*kommunestyre* в муніципалітетах, *fylkesting* в округах) є найвищим органом прийняття рішень та обирає виконавчий комітет (*formannskap*, *fylkesutvalg*). Комітет складається щонайменше з п'яти членів ради, які представляють партії пропорційно результатам місцевих виборів. Їх обов'язки включають підготовку чотирирічного економічного плану і бюджету. Рада також обирає голову (*ordfører*) і може створювати комітети та наділяти їх повноваженнями щодо прийняття рішень. Крім цього муніципалітет або округ зобов'язаний найняти головного виконавчого директора (*administrasjonssjef*), який очолює адміністрацію, та повинен забезпечувати належну підготовку питань, що виносяться на розгляд ради, і належне виконання резолюцій (Янг Д., 2016: с. 36-37).

У Швеції муніципальні та окружні/регіональні асамблеї обираються шляхом прямих виборів на чотири роки. Ці вибори проводяться в один день з виборами до національного парламенту. Асамблея (*fullmäktige*) є найвищим органом прийняття рішень і вирішує справи, які мають ключове значення, включаючи питання бюджету та оподаткування. Виконавчий комітет (*kommunstyrelsen*, *landstings/regionstyrelsen*) складається з обраних членів, які призначаються пропорційно частці місць кожної партії в асамблеї. Комітет спрямовує і координує діяльність адміністрації, наглядає за роботою інших комітетів і корпорацій чи асоціацій місцевої влади, готує і впроваджує рішення асамблеї. Асамблея може передавати адміністративні та виконавчі повноваження профільним комітетам. Шведські муніципалітети по суті не мають

мерів, хоча цей термін часто використовується, особливо в міжнародному контексті, для позначення голови виконавчого комітету або голови муніципальної асамблеї (Янг Д., 2016: с. 48-49).

Принципи та стандарти місцевого самоврядування, вироблені у державах-членах ЄС, здійснюють важливу методологічну роль щодо визначення та реалізації ключових завдань муніципальної політики, до яких можна віднести розвиток демократії на місцях, побудову соціально-орієнтованої системи управління на місцевому рівні, регіоналізацію публічного управління тощо, реалізація яких здійснюється в контексті реформ (функціональних, фінансових, організаційно-процедурних) (Куценко Т., Пінтелей І., 2021: с. 126).

Окремо пропонуємо звернути увагу на діяльність Європейської Комісії «За демократію через право» – Венеціанської Комісії щодо формування органів публічної влади міст в Європі.

Європейський виборчий доробок заснований на п'яти принципах: загальне, рівне, вільне, пряме виборче право і таємне голосування. Усі вони – звичні поняття, проте їх практичні рамки потребують уважного розгляду, і Комісія робить це кожного разу, коли розглядає питання виборчого права. Проголошення принципів європейського виборчого доробку і навіть розкриття їх у деталізованому регулюванні не достатні для того, щоб гарантувати їх запровадження. Повинні задовольнятися також три загальні умови: по-перше, виборчий закон повинен мати певну стабільність, яка захищає його від партійно-політичних маніпуляцій; – по-друге, повинні існувати процедурні гарантії, які забезпечують безстороннє застосування цих принципів; по-третє, не може існувати справжньої демократії, поки не дотримуються основні права, зокрема, свобода вираження поглядів, зібрань і об'єднань (Ключковський Ю, 2009: с. 19).

Виборче законодавство України не відрізняється особливою стабільністю, навіть Виборчий кодекс України, що було прийнято 19 грудня 2019 року вже зазнав змін шість разів за три роки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Як бачимо стабільністю виборче законодавство України, що регулює питання формування представницьких органів публічної влади міст не відрізняється, нажалі. При цьому, саме Виборчий кодекс України мав вирішити цю проблему, та гарантувати певну стабільність. Слід також зазначити, що цей документ враховує сучасні загальноєвропейські тенденції, з'явилися норми, що пов'язують вибір виборчої системи із кількістю виборців.

При цьому, Виборчий кодекс України було прийнято 19.12.2019 року, перші місцеві вибори відповідно до нього були проведені 25 жовтня 2020 року, робити висновки про ефективність новел виборчого законодавства на місцевому рівні складно, але певні труднощі очевидно виникли і при підготовці виборів, і при підрахунку голосів.

При цьому, більшість столичних міст країн ЄС мають поділ на райони, і відповідно органи публічної влади міста формуються загально-міські та районні відповідно, прикладом такого підходу є Відень, Брюссель, Братислава, Будапешт, Варшава, Мадрид, Таллінн, Париж, Берлін. Столичні міста, де функціонують лише загальноміські органи управління, та відсутній внутрішній адміністративний поділ є місто Гельсінкі та Софія.

Стосовно формування міських рад, то у містах із більшою кількістю населення застосовується пропорційна виборча система, а з меншою мажоритарна, в свою чергу стосовно міського голови, то у містах із більшою кількістю населення застосовується мажоритарна система абсолютної більшості. Ми відстоюємо позицію про те, що незалежно від кількості населення на місцевих виборах має застосовуватись мажоритарна виборча система, оскільки діяльність політичних партій більшою мірою спрямована на політичну боротьбу, і участь у виборах місцевих розцінюється як проміжний етап перед парламентськими виборами, а інтереси місцевого значення, потреби територіальної громади не реалізуються належним чином.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рибачук М., Райковський Б. Аналіз концепцій сучасних моделей виборчих систем. Політичний менеджмент, 2009. С. 46-59.
2. Виборчий кодекс України: Закон України від 19.12.2019 № 396-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 15.08.2022).
3. Стрілець Ю. Зарубіжний досвід забезпечення відповідальності представницьких органів місцевого самоврядування крізь призму місцевих виборів URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_01\(8\)/1syppmv.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_01(8)/1syppmv.pdf) (дата звернення 01.03.2021).
4. Чорногор Я. Місцеве самоврядування в ФРН: взаємодія влади і громади. С. 198-205. URL: https://elibrary.ivinas.gov.ua/255/1/Chornohor%20_%20Aktualni%20problemy%20vsesvitnoyi%20istoriyi%20aksiolohij.pdf (дата звернення 15.08.2022).

5. Вюртенберг Т. Німецький приклад регіоналізації, децентралізації та деконцентрації. Організація регіональної та місцевої влади: досвід держав – членів Європейського Союзу. Спеціальне доповнене видання Українсько-Європейського Журналу з Міжнародного та Порівняльного Права. Київ, 2005. С. 52-63.
6. Муніципальне право зарубіжних країн: Навч. Посібник за заг. ред. проф. П.Ф. Мартиненка. Ч. 2 М.О. Баймуратов, О.В. Батанов, В.М. Кампо. О.А. Музика. Київ, Знання України, 2005-2006. 120 с.
7. Чернеженко О.М. Місцеве самоврядування в Україні та державах-учасниках ЄС: конституційне регулювання й організаційні моделі: монограф.; за заг. ред. проф. В.Л. Федоренка. Київ, Ліра-К, 2018. 380 с.
8. Іванцова З. А. Загальна характеристика місцевого самоврядування Австрії. Прикарпатський юридичний вісник. 2015. Вип. 1(7). С. 3–6.
9. Янг Д. Місцеве самоврядування в країнах Скандинавії та Балтії – skl international. 2016. URL: <http://sklinternational.org.ua/wp-content/uploads/2016/09/%D0%9C%D1%96%D1%81%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%B5-%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D1%80%D1%8F%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%B2-%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0%D1%85-%D0%A1%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%96%D1%97-%D1%82%D0%B0-%D0%91%D0%B0%D0%BB%D1%82%D1%96%D1%97.pdf> 59 с.
10. Т. Ф. Куценко, І. В. Пінтелей Європейські стандарти муніципального управління в контексті реформи децентралізації. Економіка та держава, № 4, 2021. С. 122-127. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/4_2021/23.pdf (дата звернення 15.08.2022).
11. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи: пер. з англ. / за ред. Ю. Ключковського. Вид. 2-е, випр. і доповн. Київ, 2009. 500 с.

REFERENCES:

1. Rybachuk M. & Raikovskiy B. Analiz kontseptsii suchasnykh modelei vyborchikh sy stem. [Analysis of the concepts of modern models of electoral systems.] *Sumy: Politychnyi menedzhment*, 2009. S. 46-59 [in Ukrainian].
2. Vyborchyi kodeks Ukrainy [The Electoral Code of Ukraine] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> [in Ukrainian].
3. Strilets Yu. (2011) Zarubizhnyi dosvid zabezpechennia vidpovidalnosti predstavnytskykh orhaniv mistsevoho samovriaduvannia kriz pryzmu mistsevykh vyboriv [Foreign experience of ensuring the responsibility of representative bodies of local self-government through the prism of local elections] Retrieved from [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_01\(8\)/11syppmv.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_01(8)/11syppmv.pdf) [in Ukrainian].
4. Chornohor Ya. (2013) Mistseve samovriaduvannia v FRN: vzaiemodiia vlyady i hromady. [Local self-government in the Federal Republic of Germany: the interaction of the authorities and the community] S. 198-205. Retrieved from https://elibrary.ivinas.gov.ua/255/1/Chornohor%20_%20Aktualni%20problemy%20vsesvitnoyi%20istoriyi%20aksiolohij.pdf [in Ukrainian].
5. Viurtenberh T. (2005) Nimetskyi pryklad rehionalizatsii, detsentralizatsii ta dekontsentratsii. Orhanizatsiia rehionalnoi ta mistsevoi vlyady: dosvid derzhav – chleniv Yevropeiskoho Soiuzu. [The German example of regionalization, decentralization and deconcentration. Organization of regional and local authorities: experience of the member states of the European Union] *Sumy: Spetsialne dopovnene vydannia Ukrainsko-Yevropeiskoho Zhurnalu z Mizhnarodnoho ta Porivnialnoho Prava*. Kyiv, S. 52-63. [in Ukrainian].
6. Martynenko P.F., Baimuratov M.O., Batanov O.V., Kampos V.M. & Muzyka O.A. (2005-2006) Munitsypalne pravo zarubizhnykh krain [Municipal law of foreign countries]: Navch. Posibnyk. Kyiv: Znannia Ukrainy, 120 s. [in Ukrainian].
7. Chernenzenko O.M. (2018) Mistseve samovriaduvannia v Ukraini ta derzhavakh-uchasnytsiakh YeS: konstytutsiine rehuliuвання y orhanizatsiini modeli. [Local self-government in Ukraine and EU member states: constitutional regulation and organizational models] Kyiv: Lira-K, 380 s. [in Ukrainian].
8. Ivantsova Z. A. (2015) Zahalna kharakterystyka mistsevoho samovriaduvannia Avstrii. [General characteristics of local self-government in Austria.] *Sumy: Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. Vyp. 1(7). S. 3–6. [in Ukrainian].
9. Ianh D. (2016) Mistseve samovriaduvannia v krainakh Skandynavii ta Baltii [Local self-government in the Scandinavian and Baltic countries] – skl international. Retrieved from <http://sklinternational.org.ua/wp-content/uploads/2016/09/%D0%9C%D1%96%D1%81%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%B5-%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D1%80%D1%8F%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%B2-%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0%D1%85-%D0%A1%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%96%D1%97-%D1%82%D0%B0-%D0%91%D0%B0%D0%BB%D1%82%D1%96%D1%97.pdf>

D1%8F-%D0%B2-%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0%D1%85-%D0%A1%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%96%D1%97-%D1%82%D0%B0-%D0%91%D0%B0%D0%BB%D1%82%D1%96%D1%97.pdf 59 s. [in Ukrainian].

10. Kutsenko T. F., Pintelei I. V. (2021) Yevropeiski standarty munitsypalnoho upravlinnia v konteksti reformy detsentralizatsii. [European standards of municipal management in the context of decentralization reform.] *Sumy: Ekonomika ta derzhava*, № 4, S. 122-127. Retrieved from http://www.economy.in.ua/pdf/4_2021/23.pdf [in Ukrainian].

11. Kliuchkovskohiy Yu. (Eds.). (2009) Ievropeiskiy demokratychniy dorobok u haluzi vyborchoho prava [European democratic developments in the field of electoral law]: Materialy Venetsianskoi Komisii, Parlamentskoi Asamblei, Komitetu Ministriv, Konhresu mistsevykh i rehionalnykh vlad Rady Yevropy: per. z anhl. / za red. Vyd. 2-e, vypr. i dopovn. Kyiv. 500 s. [in Ukrainian].

УДК 342.7

Анастасія ФОКІНА

аспірантка, Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», головний спеціаліст відділу забезпечення діяльності керівництва Міністерства Секретаріату Державного секретаря Міністерства, Міністерство юстиції України, вул. Архітектора Городецького, 13, м. Київ, 01001

ORCID: 0000-0003-2569-8057

DOI: 10.32782/LST/2022-1-4

Біографічний опис статті: Фокіна, А. (2022). До питання обмеження політичних прав і свобод громадян в Україні в умовах воєнного стану. *Law. State. Technology*, 1, 25–33, doi: 10.32782/LST/2022-1-4

ДО ПИТАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті висвітлюються політичні права і свободи людини і громадянина, які обмежуються під час дії правового режиму воєнного стану, а також права, які не можуть бути обмежені ні при яких умовах у зв'язку з нормативно закріпленою юридичною гарантією передбаченою статтею 64 Конституції України.

Мета роботи полягає у загальному огляді нормативно-правового регулювання прав і свобод у період воєнного стану в Україні; дослідженні політичних прав і свобод громадян, які можуть бути обмежені в умовах воєнного стану; аналізі юридичної гарантії щодо неприпустимості обмеження прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного та надзвичайного стану.

Науковою новизною даної статті є дослідження питання обмеження прав і свобод в аспекті введеного на усій території України правового режиму воєнного стану, що з боку практичного застосування відбувається вперше.

Методологію дослідження складає системний підхід, який полягає у розгляді категорії обмеження прав і свобод в контексті особливого правового режиму, а також класифікація та групування за допомогою яких виокремлено політичні права як групу конституційних прав людини та громадянина.

Автор дійшла наступних висновків: 1) обмеження прав і свобод мають тимчасовий (строковий) характер; 2) встановлено вичерпний перелік прав і свобод, які обмежуються, серед яких під обмеження підпадають і політичні права громадян, закріплені у статтях 38, 39 Конституції України; 3) щодо жодного з тих прав, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану згідно з частиною другою статті 64 Конституції України, в тому числі політичних прав, на даний час будь-яких обмежень нормативного характеру не встановлено; 4) не може бути обмежене в умовах воєнного або надзвичайного стану таке політичне право, як право на звернення до органів влади та посадових осіб цих органів, закріплене статтею 40 Конституції України.

Ключові слова: політичні права і свободи, права громадян, обмеження прав і свобод, юридичні гарантії прав і свобод, правовий режим воєнного стану.

Anastasia FOKINA

Postgraduate Student, Educational and Scientific Institute of Law named after Prince Volodymyr the Great PrJSC «Higher educational institution «Interregional Academy of Personnel Management», chief specialist of the department of ensuring the activities of the Ministry of the Secretariat of the State Secretary of the Ministry, Ministry of Justice of Ukraine, str. 13, Arkhitekтора Horodetskyi, Kyiv, 01001

ORCID: 0000-0003-2569-8057

DOI: 10.32782/LST/2022-1-4

To cite this article: Fokina, A. (2022). Do pytannia obmezhenia politychnykh prav i svobod hromadian v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [On the issue of limiting the political rights and freedoms of citizens in Ukraine under martial law]. *Law. State. Technology*, 1, 25–33, doi: 10.32782/LST/2022-1-4

ON THE ISSUE OF LIMITATION OF POLITICAL RIGHTS AND FREEDOMS OF CITIZENS IN UKRAINE DURING THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

The article highlights the political rights and freedoms of a person and a citizen, which are limited during the legal regime of martial law, as well as rights that cannot be limited under any conditions in connection with the legally established legal guarantee.

The purpose of the work is a general review of the legal regulation of rights and freedoms during the period of martial law in Ukraine; study of the political rights and freedoms of citizens, which may be limited in the conditions of martial law; analysis of the legal guarantee regarding the inadmissibility of limiting the rights and freedoms of a person and a citizen in the conditions of war and state of emergency.

The scientific novelty of this article is the study of the limitation of rights and freedoms in the aspect of the introduction of the legal regime of martial law on the entire territory of Ukraine, which is happening for the first time from the point of view of practical application.

The methodology of the research consists of a systematic approach, which consists in considering the category of restriction of rights and freedoms in the context of a special legal regime, as well as classification and grouping by means of which political rights are distinguished as a group of constitutional rights of a person and a citizen.

The author came to the following conclusions: 1) restrictions on rights and freedoms are temporary (term) in nature; 2) an exhaustive list of restricted rights and freedoms has been established, including the political rights of citizens enshrined in Articles 38 and 39 of the Constitution of Ukraine; 3) in relation to any of those rights that cannot be restricted in the conditions of war or state of emergency in accordance with the second part of Article 64 of the Constitution of Ukraine, including political rights, currently no restrictions of a normative nature have been established; 4) such a political right as the right to appeal to the authorities and officials of these authorities, enshrined in Article 40 of the Constitution of Ukraine, cannot be restricted under conditions of war or a state of emergency.

Key words: political rights and freedoms, rights of citizens, restrictions of rights and freedoms, legal guarantees of rights and freedoms, legal regime of martial law.

Актуальність проблеми. Конституційні права і свободи громадян України є об'єктом досліджень багатьох науковців та юристів протягом тривалого часу. Особливу увагу заслуговує дослідження гарантій прав і свобод, які закріплені у Конституції України та законах України, і покликані забезпечити дотримання, захист та охорону конституційних прав і свобод людини і громадянина. В умовах воєнного стану в Україні частина прав і свобод може бути обмежена, в тому числі і деякі політичні права і свободи громадян, зокрема, право брати участь в управлінні державними справами та право збиратися мирно та проводити збори, мітинги, походи і демонстрації. На мою думку дане питання потребує додаткового розгляду, з огляду на те, що правовий режим воєнного стану на усій території України введено з 24 лютого 2022 року та продовжує діяти дотепер.

Серед юридичних гарантій прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні як демократичній, соціальній та правовій державі, важливим є розгляд конституційної юридичної гарантії щодо заборони обмежувати права і свободи, що закріплено у статті 64 Конституції України.

Метою даної статті визначено: 1) надання характеристики нормативно-правового регулювання прав і свобод у період воєнного стану в Україні; 2) дослідження політичних прав і свобод громадян, які можуть бути обмежені в умовах воєнного стану; 3) аналіз юридичної гарантії щодо неприпустимості обмеження прав і сво-

бод людини і громадянина в умовах воєнного та надзвичайного стану.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Конституційні гарантії прав та свобод людини і громадянина, в тому числі і політичних прав і свобод, були предметом досліджень таких науковців як Л. Д. Воеводін, Т. М. Заворотченко, О. О. Майданник, В. Ф. Погорілко, О. В. Пушкіна, П. М. Рабінович, В. Я. Тацій, В. Л. Федоренко, А. О. Шепель та інші. Щодо обмеження прав і свобод людини і громадянина серед вчених питання вивчали, зокрема, Р. І. Мельник, А. М. Мерник, О. В. Скипнюк, А. С. Славко, Ю. О. Фігель, Т. П. Чубко та інші. Деякі проблеми конституційних обмежень в умовах воєнного стану досліджував В. М. Купрій у своїй дисертаційній роботі: «Конституційний процес: питання конституційно-правових обмежень». Водночас, практика застосування обмеження конституційних прав людини і громадянина в Україні була відсутня та не досліджувалась вказаними авторами.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій спільноті неодноразово розглядалось питання гарантій прав і свобод людини і громадянина. Так, В. Міхальов під гарантіями прав людини і громадянина розуміє «умови та засоби, що забезпечують можливість користуватися правами, які встановлені в конституції і законах держави». Крім того, автор поділяє усі гарантії людини на загальні (загально-соціальні) та спеціальні, тобто юридичні гарантії. У свою чергу, юридичні гарантії

прав і свобод людини і громадянина розмежовує на дві групи: а) юридичні гарантії реалізації та захисту конституційних прав та б) права-гарантії і гарантії-заборони пов'язані з притягненням людини до юридичної відповідальності. Так, серед іншого *до юридичних гарантій реалізації та захисту конституційних прав особистості* В. Міхальов відносить, зокрема, *заборону обмеження конституційних прав і свобод, крім випадків передбачених Конституцією України* (частина перша статті 64 Конституції України) (Міхальов, 2021, с. 288-290).

В. Купрій зазначає, що «для реалізації прав і свобод людини необхідно створити умови, які забезпечують їх здійснення у повному обсязі та їх всебічну охорону, а також усунення можливих перешкод для цього, встановити необхідні гарантії (економічні, політичні, юридичні) цих прав і свобод, що дають можливість кожній людині реалізувати свої права, свободи та інтереси» (Купрій, 2019, с. 108).

Актуальність дослідження обмеження політичних прав громадян, сьогодні обумовлено новими умовами в яких опинилось наше суспільство. Адже громадяни України можуть бути обмежені у певних конституційних правах і свободах, в тому числі, у зв'язку із запровадженням особливого правового режиму на території України. Відтак, на території України з 24 лютого 2022 року діє правовий режим воєнного стану, який введено в дію Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» (Указ Президента України, 2022), затверджений Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» (Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», 2022).

Статтею 64 Конституції України встановлено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, вказується, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. При цьому, не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції (Конституція України, 1996). Даний припис Основного Закону України містить по суті чітко визначені підстави для обмеження прав і свобод, а також юридичну гарантію щодо неприпустимості обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина з їх вичерпним постатейним переліком.

У науково-практичній літературі висловлюється думка про те, що права і свободи перераховані у частині другій статті 64 Конституції України у своїй сумі дублюють положення Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, що «відображає покликання Конституції захищати ті права і свободи, реалізація яких ніяк не може заважати досягненню мети і цілей влади при воєнному чи надзвичайному стані, і які повинні дотримуватися при будь-яких обставинах» (Конституція України. Науково-практичний коментар, 2018, с. 150).

О. Скрипнюк зазначає: «Обмеження прав і свобод людини – це передбачений Конституцією та законами України режим тимчасового загального або конкретно-індивідуального зупинення чи звуження обсягу визначених і гарантованих Основним Законом прав і свобод в інтересах забезпечення прав інших людей, а також забезпечення національної безпеки й оборони України» (Конституція України. Науково-практичний коментар, 2011, с. 484). Таким чином, обмеження прав і свобод має конкретний перелік ознак серед яких можна виокремити: строковість, чітко визначене коло суб'єктів, підстави, нормативне закріплення (легітимну мету).

Відповідно до статті першої Закону України «Про правовий режим воєнного стану» **воєнний стан** – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (Закон України «Про правовий режим воєнного стану», 2015).

На мою думку, слушним є твердження В. Купрія щодо безпекової проблеми, з якою стикається суспільство, а саме з приводу узгодження дій державної влади щодо «обмеження прав громадян із захистом і забезпеченням цих прав», тобто влада обмежує деякі права заради захисту прав усіх інших. Крім того, автор зауважує, що «необхідно досягти того, щоб влада не зловживала своїми можливостями обмежувати

права людини законним шляхом...» (Купрій, 2019, с. 141).

Згідно з п'ятим пунктом першої частини статті 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», в Указі Президента України про введення воєнного стану в Україні зазначаються, зокрема вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (Закон України «Про правовий режим воєнного стану», 2015).

Таким чином, нормативну основу обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в поточній ситуації в Україні, в тому числі політичних прав і свобод громадян, складають Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та Указ Президента України про введення воєнного стану.

У третьому пункті Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» закріплено наступне: «У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»» (Указ Президента України, 2022). Тобто, у президентському Указі зазначено вичерпний перелік прав і свобод людини і громадянина, які обмежуються на період дії правового режиму воєнного стану в Україні.

Отже, у період дії Указу Президента України про введення воєнного стану на всій території України *політичні права і свободи громадян*, закріплені у статтях 38, 39 Конституції України, *можуть бути обмежені*, що включає обмеження: 1) права брати участь в управлінні державними справами: а) права брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, б) права обирати та бути обраним до органів державної влади та місцевого самоврядування, в) права рівного доступу до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування; 2) права збиратися мирно та проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (Конституція України, 1996).

У юридичній літературі висловлюють різні підходи до характеристики вищезазначених політичних прав і свобод громадян. Відтак, В. Тацій зазначає, що *право брати участь в управлінні державними справами* є суб'єктивним правом і характеризує його «як стрижневе, інтегруюче в системі політичних конституційних прав і свобод громадян, як важливу ознаку демократичності держави». Крім того, автор наголошує, що це право за своєю природою є не тільки одним із найважливіших суб'єктивних політичних прав громадян, а й основоположним принципом взаємовідносин між державою та громадянином, яке здійснюється через систему інститутів безпосередньої демократії. Підкреслюється, що право брати участь в управлінні державними справами є комплексним і об'єднує всі інші політичні права і свободи громадян: право вільно обирати і бути обраними, брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, рівне право доступу до державної служби – це правомочності політичного характеру, що розкривають зміст загального права громадян на участь в управлінні (Конституція України. Науково-практичний коментар, 2011, с. 287-288). Таким чином, пропонуємо розглянути кожен зі складових (правомочностей політичного характеру) права брати участь в управлінні державними справами.

Окрему увагу заслуговує дослідження *права брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах*. Серед науковців (А. Шепель, В. Тацій) висловлюється спільна думка щодо інституту безпосередньої демократії, який розглядають як гарантію прямого народовладдя та найбільш дієву форму участі громадян у реалізації свого права на управління державними справами – це референдум (Коментар до Конституції України, 1996, с. 103; Конституція України. Науково-практичний коментар, 2011, с. 288).

Актуальність питання проведення референдумів на території України сьогодні піднято на найвищий рівень. В умовах воєнного стану в Україні у зв'язку з воєнними діями країни-агресора Російської Федерації, яка неодноразово заявляла про важливість проведення так званих «референдумів» на тимчасово окупованих територіях України та протягом тривалого часу здійснювала підготовку до «народного голосування», що включає в себе примусову паспортизацію населення, інформаційну роботу з населенням через повний контроль засобів масової інформації, мережі Інтернет, тощо.

В. Тацій зазначає, що: «Інститут референдуму дозволяє у різних формах залучати народ

до здійснення законодавчої влади або до консультування з важливих національних проблем» (Конституція України. Науково-практичний коментар, 2011, с. 289). Водночас, відповідно до частини першої статті 21 Закону України «Про всеукраїнський референдум», у разі введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях призначення (проголошення) та проведення всеукраїнського референдуму забороняється (Закон України «Про всеукраїнський референдум», 2022).

Отже, проведення всеукраїнського референдуму в Україні є неможливим під час дії особливого правового режиму воєнного стану. Окрім цього, залишається відкритим питання правового регулювання проведення місцевого референдуму, тобто волевиявлення народу окремої адміністративно-територіальної одиниці з питань місцевого значення (Місцевий референдум. Каталог юридичних позицій, 2022), оскільки не прийнято окремого нормативно-правового акта, який би визначав особливості призначення та проведення місцевих референдумів в Україні. Водночас, до Верховної Ради України подано на ознайомлення Проект Закону України «Про місцевий референдум» (реєстр. № 5512 від 19 травня 2021 року) (Проект Закону України, 2021), яким врегульовуються правовідносини, пов'язані з організацією і проведенням місцевого референдуму.

Право обирати та бути обраним до органів державної влади та місцевого самоврядування як складова права брати участь в управлінні державними справами є предметом окремих досліджень у юридичній літературі. Частину першу статті 38 Конституції України розглядають в широкому розумінні як реалізацію громадянами України свого виборчого права, яке як вказується у науці розглядають у суб'єктивному (як нормативно закріплену можливість громадянина України брати або не брати участь у виборах, при цьому виборче право реалізується через такі складові як: «право обирати» та «право бути обраним») та об'єктивному значеннях (як систему виборчого законодавства, тобто сукупність законів, які визначають порядок, принципи та періодичність проведення виборів) (Конституція України. Науково-практичний коментар, 2018, с. 88).

Крім того, частина перша статті 38 Конституції України (Конституція України, 1996) містить офіційне тлумачення, викладене у рішенні Конституційного Суду України від 06 липня 1999 року № 7-рп/99 (справа про сумісництво посад народного депутата України і міського голови), в якому серед іншого в абзаці четвер-

тому першого пункту резолютивної частини зазначено наступне: «Враховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що положення частини першої статті 38 Конституції України, за яким громадяни мають право «вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування», в контексті положень частини другої статті 78 Конституції України треба розуміти так, що громадянину України надано право вільно бути обраним до будь-якого органу державної влади, зокрема до Верховної Ради України, до органу місцевого самоврядування – сільської, селищної, міської, районної, обласної ради, а також бути обраним сільським, селищним, міським головою, але реалізувати набутий представницький мандат громадянин може тільки в одному з цих органів чи на посаді сільського, селищного, міського голови» (Рішення Конституційного Суду України, 1999).

На думку В. Тація «безпосередня участь громадян в управлінні державними справами знаходить найбільш наочний вияв на виборах саме народних депутатів, оскільки через них громадяни обирають своїх представників, що здійснюватимуть свої повноваження від імені народу України» (Конституція України. Науково-практичний коментар, 2011, с. 290).

Щодо *права рівного доступу до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування* А. Шепель зазначає: «Державна служба є вид трудової діяльності, що полягає у практичному здійсненні державних функцій працівниками державного апарату, які займають за виборами, призначенням або конкурсом посади в державних установах і одержують винагороди за свою працю» (Коментар до Конституції України, с. 104). При цьому, В. Тацій вказує, що на державну службу може бути прийнятий кожний громадянин України, але за умов, що він має певні знання, досвід, відповідає кваліфікаційним та іншим законним вимогам, компетентний у відповідній галузі чи сфері управління, а також пройшов конкурсний або інший відбір (Конституція України. Науково-практичний коментар, 2011, с. 292). Аналогічний порядок встановлюється щодо служби в органах місцевого самоврядування.

Закон України «Про державну службу» визначає, зокрема, порядок реалізації громадянами України права рівного доступу до державної служби, що базується на їхніх особистих якостях та досягненнях. Так, встановлено, що принцип забезпечення рівного доступу до державної служби – заборона всіх форм та проявів дискримінації, відсутність необґрунтованих

обмежень або надання необґрунтованих переваг певним категоріям громадян під час вступу на державну службу та її проходження (пункт сьомий частини першої статті 4 Закону України «Про державну службу») (Закон України «Про державну службу», 2015).

У період дії воєнного стану на території України також підлягає обмеженню політичне право громадян, визначене статтею 39 Конституції України – *право збиратися мирно та проводити збори, мітинги, походи і демонстрації*. Важливо підкреслити, Основний Закон України декларує вказане право «за громадянами» з умовою попереднього інформування органів державної влади про будь-які з перелічених вище дій.

Частиною другою статті 39 Конституції України встановлено: «Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» (Конституція України, 1996). У юридичній літературі висловлюється думка, що обмеження права збиратися мирно та проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, виходячи з статті 39 Конституції України, може стосуватись в першу чергу іноземців та осіб без громадянства (Коментар до Конституції України, 1996, с. 105).

З аналізу частини другої статті 39 Конституції України вбачається, що обмеження вказаного права громадян може здійснюватися судом, повинно мати легітимну мету та бути направлене виключно на захист конкретно-визначених інтересів. Разом з тим, це право також обмежується для всіх у випадках визначених статтею 64 Конституції України, що передбачає собою введення особливого правового режиму воєнного або надзвичайного стану.

Крім того, Указом Президента України від 12 серпня 2022 року № 573/2022 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» (затверджений 15 серпня 2022 року) (Указ Президента України, 2022), політичні права громадян України встановлені статтями 38 та 39 Конституції України обмежуються до 21 листопада 2022 року включно.

У той же час, у частині другій статті 64 Конституції України наведено вичерпний перелік прав, які *не можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану в Україні*, серед яких *політичне право на звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, закрі-*

плене статтею 40 Конституції України (Конституція України, 1996). Як вбачається зі змісту вказаної норми, право на звернення можуть реалізувати «усі», тобто не тільки громадянин України, а будь-яка людина. Отже, не зважаючи на введення воєнного стану кожен має право в Україні реалізувати своє право на звернення та звернутися усно чи письмово до органів державної влади, що не може бути обмежене у зв'язку з приписом статті 64 Конституції України.

Так, відповідно до статей 5, 23-1 Закону України «Про звернення громадян» (Закон України «Про звернення громадян», 1996), громадяни України мають право звернутися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування шляхом подання електронної петиції як форми колективного звернення.

Серед актуальних у суспільстві електронних петицій до Президента України варто відзначити електронні петиції: № 22/146960-еп від 24 червня 2022 року щодо зняття заборони виїзду чоловікам за межі України від 18 до 60 років (Зняти заборону виїзду чоловікам за межі України від 18 до 60 років, 2022); № 22/137864-еп від 18 травня 2022 року щодо надання особливого статусу громадянам України, які є працівниками морського транспорту (морякам) ... (Щодо надання особливого статусу громадянам України, 2022); № 22/134744-еп від 11 лютого 2022 року щодо створення візового режиму для громадян Російської Федерації (Створити візовий режим для громадян Російської Федерації, 2022), тощо. Наведені приклади електронних петицій до Президента України в широкому розумінні охоплюються питанням можливості пересуватися та перетинати кордон України різними верствами населення, що набуло статусу «гострого питання» у суспільстві.

Крім того, керуючись першою та другою частинами статті 24 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Україна відповідно до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права у разі введення воєнного стану негайно повідомляє через Генерального секретаря ООН державам, які беруть участь у цьому пакті, про обмеження прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом, та про межу цих відхилень і причини прийняття такого рішення. У повідомленні зазначається також дата припинення дії відповідних відхилень від зобов'язань, передбачених Міжнародним пактом про громадянські та політичні права

(Закон України «Про правовий режим воєнного стану», 2015).

Висновки. Україна у практичному аспекті вперше зіштовхнулася з обмеженням прав і свобод людини і громадянина у зв'язку з веденням на її території правового режиму воєнного стану. З огляду на проведений аналіз юридичної літератури та нормативно-правової бази щодо обмеження прав і свобод однозначно можна стверджувати, що у літературі вказане питання не вивчено, в тому числі і щодо політичних прав громадян як окремої групи конституційних прав і свобод закріплених у другому розділі Конституції України.

Проаналізовано, що юридичні гарантії прав і свобод людини і громадянина відіграють ключову роль у питанні їх обмеження з тих чи інших причин. Юридичні гарантії виступають тими правовими способами, які захищають та охороняють закріплені в Конституції України та законах України права і свободи людини і громадянина.

Охарактеризовано нормативно-правове регулювання та порядок введення воєнного стану в Україні про що можна зазначити наступне.

По-перше, питання обмеження політичних прав і свобод в умовах воєнного стану регулюється Конституцією України, Законом України «Про правовий режим воєнного стану», відповідними Указами Президента України та іншими підзаконними нормативно-правовими актами.

По-друге, обмеження політичних прав і свобод в умовах воєнного стану мають тимчасовий (строковий) характер, із зазначенням в Указі про введення воєнного стану та/або продовження терміну дії воєнного стану в Україні на чітко визначену кількість днів і календарну дату, з якої необхідно рахувати термін встановлених обмежень.

По-третьє, в Указі про введення воєнного стану та/або продовження терміну дії воєнного

стану в Україні також обов'язково вказується вичерпний перелік політичних прав і свобод, що обмежуються, зокрема, закріплених у статтях 38, 39 Конституції України: право брати участь в управлінні державними справами, право брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, право обирати та бути обраним до органів державної влади та місцевого самоврядування, право рівного доступу до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, право збиратися мирно та проводити збори, мітинги, походи і демонстрації.

По-четверте, не може бути обмежене навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану таке політичне право, як право на звернення до органів влади та посадових осіб цих органів, закріплене статтею 40 Конституції України, що являється *юридичною гарантією реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина передбачене конституційно-правовим приписом (стаття 64 Конституції України)*.

Важливе зазначити, щодо жодного з тих прав, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану згідно з частиною другою статті 64 Конституції України, в тому числі політичних прав, на даний час будь-яких обмежень нормативного характеру не встановлено.

По-п'яте, оскільки обмеження політичних прав державою є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, держава Україна має обов'язково інформувати Генерального секретаря ООН та офіційних осіб іноземних держав про воєнний стан та/або продовження строку дії воєнного стану в Україні, про обмеження політичних прав і свобод людини і громадянина, та про межу цих відхилень і причини прийняття такого рішення (Указ Президента України, 2022).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зняти заборону виїзду чоловікам за межі України від 18 до 60 років. Електронні петиції. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*: вебсайт. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/146960> (дата звернення: 04.09.2022).
2. Коментар до Конституції України / [В. Б. Авер'янов, В. Ф. Бойко, В. І. Борденюк та ін.] ; Ін-т законодавства Верхов. Ради України ; [редкол. : В. Ф. Опришко (голова) та ін.]. К., 1996. 376 с.
3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР (в редакції від 01.01.2020). *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 08.07.2022).
4. Конституція України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. Чижмарь К. І. та Лавриновича О. В. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018. 290 с.
5. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. : В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2011. 1128 с.

6. Купрій В. М. Конституційний процес: питання конституційних обмежень: дис. ... канд. Юр. Наук : 12.00.02 / Ін-т законодавства Верхов. Ради України. Київ, 2019. 230 с.
7. Місцевий референдум. Каталог юридичних позицій. *Офіційний вебсайт Конституційного Суду України*: вебсайт. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/2312-miscevyu-referendum> (дата звернення: 09.09.2022).
8. Міхальов В. О. Класифікація юридичних гарантій прав і свобод особистості в Україні. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ.конф., 21 трав. 2021 р. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 288-290.
9. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 08.07.2022).
10. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 26 січ. 2022 р. № 1135-IX. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text> (дата звернення: 09.09.2022).
11. Про державну службу: Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#top> (дата звернення: 10.09.2022).
12. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24 лют. 2022 р. № 2102-IX. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 08.07.2022).
13. Про звернення громадян : Закон України від 02 жовт. 1996 р. № 393/96-ВР (в редакції від 01.01.2022). *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-vr#conv#Text> (дата звернення: 04.09.2022).
14. Промісцевий референдум: проект Закону України від 19 трав. 2021 р. (реєстр. № 5512). *Офіційний портал Верховної Ради України*: вебсайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71942 (дата звернення: 11.09.2022).
15. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII (в редакції від 15.06.2022). *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 08.07.2022).
16. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 12 серп. 2022 р. № 573/2022. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573/2022#n5> (дата звернення: 04.09.2022).
17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України і виконавчого комітету Вінницької міської ради щодо [...] (справа про сумісництво посад народного депутата України і міського голови): Рішення Конституційного суду України від 06 лип. 1999 р. № 7-рп/99. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-99#Text> (дата звернення: 10.09.2022).
18. Створити візовий режим для громадян Російської Федерації. *Офіційне інтернет-представництво Президента України* : вебсайт. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/134744> (дата звернення: 04.09.2022).
19. Щодо надання особливого статусу громадянам України, які є працівниками морського транспорту (морякам), в тому числі морякам внутрішніх вод, на перетин державного кордону України (виїзд з України) в період проведення загальної мобілізації відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 65/2022 «Про загальну мобілізацію», затвердженого Законом України від 03.03.2022 № 2105-IX. Електронні петиції. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*: вебсайт. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/137864> (дата звернення: 04.09.2022).

REFERENCES:

1. Zniaty zaboronu vyizdu cholovikam za mezhi Ukrainy vid 18 do 60 rokov (2022). Elektronni petytsii. *Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezidenta Ukrainy*: vebсайт. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/146960> (data zvernennia: 04.09.2022). [in Ukrainian].
2. Komentar do Konstytutsii Ukrainy (1996) / [V. B. Averianov, V. F. Boiko, V. I. Bordeniuk ta in.] ; In-t. zakonodavstva Verkhov. Rady Ukrainy ; [redkol. : V. F. Opryshko (holova) ta in.]. K. [in Ukrainian].
3. Konstytutsiia Ukrainy (1996): pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 cherv. 1996 r. № 254k/96-VR (v redaktsii vid 01.01.2020). *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (data zvernennia: 08.07.2022). [in Ukrainian].

4. Konstytutsiia Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar (2018) / za zah. red. Chyzhmar K. I. ta Lavrynovycha O. V. Kyiv : Vydavnychi dim «Profesional». [in Ukrainian].
5. Konstytutsiia Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar (2011) / redkol. : V. Ya. Tatsii (holova redkol.), O. V. Petryshyn (vidp. sekretar), Yu. H. Barabash ta in. ; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy. 2-he vyd., pererobl. i dopov. Kh. : Pravo. [in Ukrainian].
6. Kuprii V. M. (2019) Konstytutsiinyi protses: pytannia konstytutsiinykh obmezhen: dys. ... kand. Yur. Nauk : 12.00.02 / In-t. zakonodavstva Verkhov. Rady Ukrainy. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Mistsevyi referendum. Kataloh yurydychnykh pozytsii. *Ofitsiinyi vebсайт Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy*: vebсайт. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/2312-miscevyi-referendum> (data zvernennia: 09.09.2022). [in Ukrainian].
8. Mikhalov V. O. (2021) Klasyfikatsiia yurydychnykh harantii prav i svobod osobystosti v Ukraini. *Nauka ta suspilne zhyttia Ukrainy v epokhu hlobalnykh vyklykiv liudstva u tsyfrovu eru (z nahody 30-richchia proholoshennia nezalezhnosti Ukrainy ta 25-richchia pryiniattia Konstytutsii Ukrainy)* : u 2 t. : materialy Mizhnar. nauk.-prakt.konf., 21 trav. 2021 r. Odesa : Vydavnychi dim «Helvetyka». [in Ukrainian].
9. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini (2022) : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 liut. 2022 r. № 64/2022. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (data zvernennia: 08.07.2022). [in Ukrainian].
10. Pro vseukrainskyi referendum (2022) : Zakon Ukrainy vid 26 sich. 2022 r. № 1135-IX. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text> (data zvernennia: 09.09.2022). [in Ukrainian].
11. Pro derzhavnu sluzhbu (2015) : Zakon Ukrainy vid 10 hrud. 2015 r. № 889-VIII. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#top> (data zvernennia: 10.09.2022). [in Ukrainian].
12. Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini» (2022) : Zakon Ukrainy vid 24 liut. 2022 r. № 2102-IX. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (data zvernennia: 08.07.2022). [in Ukrainian].
13. Pro zvernennia hromadian (1996) : Zakon Ukrainy vid 02 zhovt. 1996 r. № 393/96-VR (v redaktsii vid 01.01.2022). *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-vr/conv#Text> (data zvernennia: 04.09.2022). [in Ukrainian].
14. Pro mistsevyi referendum (2021) : proekt Zakonu Ukrainy vid 19 trav. 2021 r. (reiestr. № 5512). *Ofitsiinyi portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*: vebсайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71942 (data zvernennia: 11.09.2022). [in Ukrainian].
15. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu (2015) : Zakon Ukrainy vid 12 trav. 2015 r. № 389-VIII (v redaktsii vid 15.06.2022). *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (data zvernennia: 08.07.2022). [in Ukrainian].
16. Pro prodovzhennia stroku dii voiennoho stanu v Ukraini (2022) : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12 serp. 2022 r. № 573/2022. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573/2022#n5> (data zvernennia: 04.09.2022). [in Ukrainian].
17. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinyi podanniamy 49 narodnykh deputativ Ukrainy i vykonavchoho komitetu Vinnytskoi miskoi rady shchodo [...] (sprava pro sumisnytstvo posad narodnoho deputata Ukrainy i miskoho holovy) (1999) : Rishennia Konstytutsiinoho sudu Ukrainy vid 06 lyp. 1999 r. № 7-rp/99. *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-99#Text> (data zvernennia: 10.09.2022). [in Ukrainian].
18. Stvoryty vizovyi rezhym dlia hromadian Rosiiskoi Federatsii. *Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy* (2022) : vebсайт. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/134744> (data zvernennia: 04.09.2022). [in Ukrainian].
19. Shchodo nadannia osoblyvoho statusu hromadianam Ukrainy, yaki ye pratsivnykamy morskoho transportu (moriakam), v tomu chysli moriakam vnutrishnykh vod, na peretyn derzhavnoho kordonu Ukrainy (vyzid z Ukrainy) v period provedennia zahalnoi mobilizatsii vidpovidno do Ukazu Prezydenta Ukrainy vid 24 liutoho 2022 roku № 65/2022 «Pro zahalnu mobilizatsiiu», zatverdzhеноho Zakonom Ukrainy vid 03.03.2022 № 2105-IX (2022). Elektronni petytsii. *Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy*: vebсайт. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/137864> (data zvernennia: 04.09.2022). [in Ukrainian].

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 346

Сергій ГАРКАВЕНКО

аспірант кафедри цивільного, господарського права та процесу, Академія адвокатури України, бул. Т. Шевченка, 27, м. Київ, Україна, 01032

DOI: 10.32782/LST/2022-1-5

Бібліографічний опис статті: Гаркавенко, С. (2022). Правове регулювання господарської діяльності на ринку електричної енергії України. *Law. State. Technology*, 1, 34–38, doi: 10.32782/LST/2022-1-5

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ УКРАЇНИ

У статті розкривається актуальне питання правового регулювання відносин на ринку електричної енергії України в умовах євроінтеграції об'єднаної енергетичної системи України до Союзу центрально-європейської електричної мережі відповідно до вимог ENTSO-E (Європейська мережа операторів систем передачі електроенергії). Електроенергетика є однією з ключових галузей української економіки, ефективне функціонування якої є необхідною умовою стабілізації, структурних перетворень економіки, врахування потреб населення та суспільного виробництва в електричній енергії. Ось чому постійне вдосконалення та поліпшення основних нормативно-правових інструментів матиме ефективність для розвитку ринку електричної енергії України.

Ключові слова: електроенергетика, правове регулювання, ринок електричної енергії, ENTSO-E, розвиток.

Serhiy HARKAVENKO

Postgraduate Student at the Department of Civil, Economic Law and Process, Academy of Advocacy of Ukraine, T. Shevchenko Blvd., 27, Kyiv, Ukraine, 01032

DOI: 10.32782/LST/2022-1-5

To cite this article: Garkavenko, S. (2022). Pravove rehuliuвання hospodarskoi diialnosti na rynku elektrychnoi enerhii Ukrainy [Legal regulation of economic activity on the electricity market of Ukraine]. *Law. State. Technology*, 1, 34–38, doi: 10.32782/LST/2022-1-5

LEGAL REGULATION OF ECONOMIC ACTIVITY ON THE ELECTRICITY MARKET OF UKRAINE

The article reveals the topical issue of legal regulation of relations in the electricity market of Ukraine in the context of European integration of the integrated energy system of Ukraine into the Union of Central European Electricity Network in accordance with ENTSO-E (European Network of Transmission System Operators). Electricity is a basic branch of the national economy, the effective functioning of which is a necessary condition for stabilization, structural transformation of the economy, meeting the needs of the population and social production in electricity. That is why the constant improvement and refinement of the main legal instruments will be more effective for the development of the electricity market of Ukraine.

Key words: electricity, legal regulation, electricity market, ENTSO-E, development.

Актуальність статті зумовлена необхідністю з'ясувати правове регулювання відносин на ринку електричної енергії України в умовах євроінтеграції енергетичної системи України до European Network of Transmission System Operators for Electricity (ENTSO-E) – Європейська мережа системних операторів передачі електроенергії. Інтеграція до (ENTSO-E), що

налічує у своєму складі 43 оператора передачі електроенергії в 39 європейських країнах, безумовно матиме виключно позитивний вплив на стабілізацію та збалансування українського ринку електроенергії.

До 01.07.2019 року ринок електричної енергії України регулювався Постановою КМУ «Про забезпечення роботи оптового ринку електрич-

ної енергії України» від 19.02.1996р. та Законом України «Про електроенергетику» від 16 жовтня 1997 року.

Цим Законом встановлювалися правила для всіх учасників ринку. Продаж електричної енергії, що була вироблена на електростанціях, здійснювалася на оптовому ринку, натомість оптовий продаж здійснювався на оптовому ринку електричної енергії України. Функціонування інших оптових ринків електричної енергії в Україні було заборонено.

Оптовий ринок електричної енергії України функціонував на підставі договору, сторонами якого були суб'єкти господарської діяльності, пов'язані з:

диспетчерським (оперативно-технологічним) управлінням об'єднаною енергетичною системою України, на даний час, здійснюється державним підприємством "Національна енергетична компанія "Укренерго";

виробництвом електричної енергії на електростанціях;

передачею електричної енергії магістральними та міждержавними електричними мережами;

постачанням електричної енергії місцевими (локальними) електричними мережами;

оптовим постачанням електричної енергії;

Після викупу електроенергії вона підлягала перепродажу за встановленою ціною постачальникам за регульованими та нерегульованими тарифами. Ті своєю чергою постачали населенню за тарифами, установленними Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, для населення (Регулювання відносин на Оптовому ринку електроенергії).

Кошти рухалися у зворотному напрямку такою ж складною схемою: від кінцевих споживачів, через облenerго до "Енергоринку", і лише після цього потрапляли до виробників електрики. Досить часто розрахунки "замикалися" ще на первинних етапах. Через це у галузі утворювалися величезні борги.

Станом на 31 серпня 2019 року дебіторська заборгованість ДП "Енергоринок" перевищувала 30 млрд грн, а кредиторська – 28,1 млрд грн (Зануда, 2020).

Електроенергетика є базовою галуззю національної економіки, ефективне функціонування якої є необхідною умовою стабілізації, структурних перетворень економіки, задоволення потреб населення та суспільного виробництва в електричній енергії. Від надійного і сталого функціонування галузі залежить рівень енергетичної безпеки держави.

16 вересня 2014р. Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС (орядок денний асоціації між Україною та ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію).

Цією ратифікацією було розпочато реформування ринку електроенергії України.

Українська Сторона передала до депозитарію ратифікаційні грамоти і завершила таким чином усі внутрішньодержавні процедури.

1 вересня 2017 року після тривалого процесу ратифікації Угода про асоціацію між Україною та ЄС набула чинності у повному обсязі.

Угода за своїм обсягом і тематичним охопленням стала найбільшим міжнародно-правовим документом за всю історію України та найбільшим міжнародним договором з третьою країною, коли-небудь укладеним Європейським Союзом (Офіційний сайт Міністерства фінансів України).

Угода передбачила, основні напрямки співпраці ЄС і України у сфері енергетики:

- імплементація енергетичних стратегій та політик і розвиток/опрацювання прогнозів та сценаріїв, удосконалення статистичної облікової системи енергетичного сектора, розвиток інфраструктури;

- створення ефективних механізмів вирішення потенційних кризових ситуацій в енергетиці у дусі солідарності;

- модернізація та посилення наявної енергетичної інфраструктури, повне відновлення і створення нової енергетичної транзитної інфраструктури;

- розвиток конкурентоспроможних, прозорих і недискримінаційних енергетичних ринків на основі правил та стандартів ЄС шляхом проведення регуляторних реформ;

- співробітництво в рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства 2005 року;

- досягнення прогресу на шляху встановлення привабливого та стабільного інвестиційного клімату;

Очікувані результати:

- Інтеграція Енергетичних Ринків;
- Імплементація Третього енергетичного пакету як зобов'язань відповідно до Договору про Енергетичне Співтовариство;

- Зміцнення спроможності та незалежності Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП);

- Реформа тарифів на електроенергію і ціноутворення на газ та заходів щодо забез-

печення повної сплати за постачання електроенергії і газу. (Інформація з офіційного сайту Представництва України при Європейському Союзі і Європейському Співтоваристві з атомної енергії).

Важливим кроком євроінтеграції об'єднаної енергетичної системи України до Союзу центральноєвропейської електричної мережі відповідно до вимог ENTSO-E, було прийняття 18 серпня 2017 року Нової Енергетичної стратегії України на період до 2035 року "Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність".

У Брюсселі 28 червня 2017 року під час проведення Асамблеї ENTSO-E відбулась церемонія підписання "Угоди про умови майбутнього об'єднання енергосистем України та Молдови з енергосистемою континентальної Європи". За процедурою Угоду також мають підписати "Moldelectrica SE" та усі системні оператори, що входять до складу Регіональної групи ENTSO-E "Континентальна Європа".

Угода набрала чинності 07 липня 2017 року після підписання документу достатньою кількістю системних операторів, що входять до складу Регіональної групи ENTSO-E "Континентальна Європа".

ENTSO-E почало публікувати дані про об'єднану енергосистему України на електронній онлайн-платформі ENTSO-E Transparency Platform.

Україна провела підготовчу роботу для розвитку проекту об'єднання української та польської енергосистем, реалізації проекту "Енергетичний міст Україна – Європейський Союз". Проведені переговори та отримана позитивна попередня оцінка з боку Єврокомісії, керівництва Європейської мережі операторів систем електропередач (ENTSO-E).

В 2017 році Міненерговугілля спільно з Центром передового досвіду НАТО з енергетичної безпеки (м. Вільнюс, Литовська Республіка) проведено на базі ДП "НЕК "Укренерго" командно-штабні навчання з питань критичної електроенергетичної інфраструктури та реагування на загрози порушення стійкості її функціонування.

Державне агентство резерву України в рамках Концепції реформування системи державного матеріального резерву, стало ініціатором впровадження вимог Директиви 2009/119/ЄС, яка зобов'язує держави-члени Європейського енергетичного співтовариства до створення мінімальних запасів сировини нафти та нафтопродуктів на випадок надзвичайних ситуацій.

Разом із спеціалістами Енергетичного Співтовариства Держрезерв розрахував мінімальний обсяг нафти та нафтопродуктів, а також

розробив план заходів до робочого плану по імплементації Директиви 2009/119/ЄС (Євроінтеграційний портал).

На сьогодні вже прийнято та реалізується План заходів з реалізації 1-го етапу Енергетичної стратегії України, який було затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 06.06.2018 р. № 497 (Про затвердження плану заходів з реалізації етапу "Реформування енергетичного сектору (до 2020 року)" Енергетичної стратегії України на період до 2035 року "Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність", 2018).

Україною на підтвердження своїх намірів та з метою створення умов для сталого розвитку економіки країни, шляхом забезпечення функціонування конкурентного, прозорого та ліберального ринку електричної енергії єдиного з країнами ЄС і рівних можливостей щодо безперешкодного та безперервного доступу всіх учасників ринку, в тому числі відновлювальних джерел енергії до системи передач, було прийнято ряд нових нормативно-правових актів (Меморандум про взаєморозуміння щодо Стратегічного Енергетичного Партнерства між Україною та Європейським Союзом, 2016).

Базовим нормативним актом став Закон України від 13 квітня 2017 року № 2019-VIII «Про ринок електричної енергії», який визначив правові, економічні та організаційні засади функціонування ринку електричної енергії і регулює відносини, пов'язані з виробництвом, передачею, розподілом, купівлею-продажем, постачанням електричної енергії для забезпечення її надійного та безпечного постачання споживачам з урахуванням інтересів споживачів, розвитку ринкових відносин, мінімізації витрат на постачання електричної енергії та мінімізації негативного впливу на навколишнє природне середовище (Закон України від 13 квітня 2017 року № 2019-VIII «Про ринок електричної енергії», 2017).

Відповідно до норм Закону було передбачено впровадження з 01.07.2019 нової моделі ринку, яка надасть більше можливостей споживачам у виборі постачальників та способів закупівлі електричної енергії. Унаслідок цього основною процедурою закупівлі стануть відкриті торги, а закупівля за переговорною процедурою стане винятком.

На основі Закону України «Про ринок електричної енергії» були прийняті наступні нормативні акти що здійснюють регулювання ринку електричної енергії:

– Правила роздрібного ринку електричної енергії (Постанова НКРЕКП від 14.03.2018 № 312).

- Кодекс систем розподілу (Постанова НКРЕКП від 14.03.2018 № 310).
- Кодекс системи передачі (Постанова НКРЕКП від 14.03.2018 № 309).
- Кодекс комерційного обліку електричної енергії (Постанова НКРЕКП від 14.03.2018 № 311).
- Правила ринку (Постанова НКРЕКП від 14.03.2018 № 307).
- Правила ринку «на добу наперед» та внутрішньодобового ринку (Постанова НКРЕКП від 14.03.2018 № 308).

З 01.07.2019 ринок електричної енергії України працює за європейською моделлю ринку, що включає ряд сегментів: ринок двосторонніх договорів, ринок «на добу вперед», внутрішньодобовий ринок, балансуючий ринок, де розраховується вартість небалансів (різниці між прогнозними і фактичними споживаннями) і ринок допоміжних послуг. ДП «Оператор ринку» відповідає за баланс між попитом та пропозицією на ринку електричної енергії, а також за організацію купівлі-продажу на РДН та ВДР. ДП НАЕК «Енергоатом» здійснює продаж ДП «Гарантований покупець» до 50% електроенергії. Решту електроенергії ДП НАЕК «Енергоатом» реалізує на інших сегментах ринку. Постачальники універсальних послуг купують електроенергію у ДП «Гарантований покупець». У зв'язку з чим вартість електроенергії формується, виходячи з сегменту ринку, на якому відбулася купівля електричної енергії та обсягів її споживання у певний проміжок часу. При цьому підприємства, які здійснюють розподіл, відділені від виробників, постачальників та споживачів. Впровадження даної моделі забезпечило появу конкуренції на цьому ринку та стримання необґрунтованого зростання цін на електричну енергію.

Гравці ринку можуть торгувати ресурсом на чотирьох майданчиках.

Ключовий з них – сегмент прямих двосторонніх контрактів, які укладаються на довгостроковий період з рівним графіком поставки. В таких ситуаціях потрібно спрогнозувати якомога точніше, скільки електроенергії необхідно споживачам. Ціна, сформована на цьому майданчику, буде найнижчою.

Інші торгові майданчики можливо використовувати, коли потрібно докупити недостатній обсяг електроенергії або продати зайвий (ТЕК. Ринок небалансів).

Постачальники можуть купувати електроенергію як упродовж («всередині») доби, так і на добу вперед, що дозволяє планувати необхідний у конкретний період обсяг генерації, а ціна електроенергії, що придбана у такий спосіб, буде вищою.

Отже, реформування ринку електроенергії України є дуже важливим кроком на шляху інтеграції до європейського енергетичного простору.

Нормативно-правова база в сфері правового регулювання ринку електричної енергії України є новою та буде значно вдосконалюватися, шляхом їх систематизації, уніфікації та приведення їх до вимог Європейського законодавства.

Реформа ринку електричної енергії України передбачає розробку технічних кодексів, сумісних з правилами ENTSO-E (Офіційний сайи Національної енергетичної компанії УКРЕ-НЕРГО).

Нова модель стимулює конкуренцію, тому вона вигідна для гнучких та прогресивних гравців – виробників, постачальників, споживачів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Офіційний сайт Міністерства юстиції України. Регулювання відносин на Оптовому ринку електроенергії. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_45 (дата звернення 01.11.2021).
2. Анастасія Зануда. Реформі ринку електроенергії рік: що пішло не так. BBC NEWS Україна 30.06.2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-53155167> (дата звернення 01.11.2021).
3. Порядок денний асоціації між Україною та ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію. Додаток URL: <https://mtu.gov.ua/files/1.2.pdf> (дата звернення 01.11.2021).
4. Офіційний сайт Міністерства фінансів України URL: <https://mof.gov.ua/uk/vikonannja-ugodi-pro-asociaciju> (дата звернення 01.11.2021).
5. Інформація з офіційного сайту Представництва України при Європейському Союзі і Європейському Співтоваристві з атомної енергії. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/eu-policy/east-partnership>. (дата звернення 02.11.2021).
6. Євроінтеграційний портал: URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/yevrointehratsiia/enerhetyka> (дата звернення 02.11.2021).
7. Розпорядження КМУ від 6 червня 2018 р. № 497-р. Про затвердження плану заходів з реалізації етапу “Реформування енергетичного сектору (до 2020 року)” Енергетичної стратегії України на період до

2035 року "Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність" URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-2018-%D1%80#Text>(дата звернення 02.11.2021).

8. Меморандум про взаєморозуміння щодо Стратегічного Енергетичного Партнерства між Україною та Європейським Союзом спільно з Європейським Співтовариством з атомної енергії від 25.11.2016 URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_003-16#Text(дата звернення 02.11.2021).

9. Закон України від 13 квітня 2017 року № 2019-VIII «Про ринок електричної енергії» URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>(дата звернення 02.11.2021).

10. ТЕК. Ринок небалансів. Як працює ринок небалансів та як їх мінімізувати URL:<https://tek.energy/news/balansuvati-mizh-nebalansami-abo-yak-energetichna-kompaniya-tek-znizhue-vitrati-spozvivachiv-na-nebalansakh> (дата звернення 02.11.2021).

11. Офіційний сайи Національної енергетичної компанії УКРЕНЕРГО URL:<https://ua.energy/yevrointegratsiya/integratsiya-do-entso-e> (дата звернення 02.11.2021).

REFERENCES:

1. Official website of the Ministry of Justice of Ukraine. Regulation of relations on the wholesale electricity market. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_45 (date of application 01.11.2021) [in Ukrainian].

2. Anastasia Zanuda. One year since the electricity market reform: what went wrong. BBC NEWS Ukraine 06/30/2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-53155167> (access date 11/01/2021) [in Ukrainian].

3. The agenda of the association between Ukraine and the EU for the preparation and promotion of the implementation of the Association Agreement. Annex URL: <https://mtu.gov.ua/files/1.2.pdf> (date of application 01.11.2021) [in Ukrainian].

4. Official website of the Ministry of Finance of Ukraine URL: <https://mof.gov.ua/uk/vikonannja-ugodi-pro-asociaciju> (date of application 01.11.2021) [in Ukrainian].

5. Information from the official website of the Delegation of Ukraine to the European Union and the European Atomic Energy Community. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/eu-policy/east-partnership>. (application date 02.11.2021) [in Ukrainian].

6. European integration portal: URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/yevrointegratsiia/enerhetyka> (access date 02.11.2021) [in Ukrainian].

7. Decree of the CMU dated June 6, 2018 No. 497. On the approval of the plan of measures for the implementation of the "Energy sector reform (until 2020)" stage of the Energy Strategy of Ukraine for the period until 2035 "Security, energy efficiency, competitiveness" URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/497-2018-%D1%80#Text> (date of application 02.11.2021) [in Ukrainian].

8. Memorandum of Understanding on the Strategic Energy Partnership between Ukraine and the European Union together with the European Atomic Energy Community dated November 25, 2016 URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_003-16#Text(date appeal 02.11.2021) [in Ukrainian].

9. Law of Ukraine dated April 13, 2017 No. 2019-VIII "On the electric energy market" URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text> (date of application 02.11.2021) [in Ukrainian].

10. ТЕК. Market imbalances. How the market of imbalances works and how to minimize them URL: <https://tek.energy/news/balansuvati-mizh-nebalansami-abo-yak-energetichna-kompaniya-tek-znizhue-vitrati-spozvivachiv-na-nebalansakh> (access date 02.11. 2021) [in Ukrainian].

11. Official representative of the National Energy Company UKRENERGO URL: <https://ua.energy/yevrointegratsiya/integratsiya-do-entso-e> (date of application 02.11.2021) [in Ukrainian].

УДК 347.19

Оксана ГНАТІВ

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000

ORCID: 0000-0002-4161-8478

DOI: 10.32782/LST/2022-1-6

Бібліографічний опис статті: Гнатів, О. (2022). Юридичні особи публічного права: підходи до розуміння. *Law. State. Technology*, 1, 39–45, doi: 10.32782/LST/2022-1-6

ЮРИДИЧНІ ОСОБИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА: ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ

Метою роботи є аналіз чинного законодавства України, практики його застосування, а також наукових розвідок та підходів до розуміння цього поняття українських учених для виокремлення ознак юридичної особи публічного права та формулювання її визначення.

Методологія. При здійсненні наукової розвідки було використано аристотелівський (діалектичний) метод як загальнонауковий, застосування якого прослідковується на усіх етапах наукового дослідження. Для тлумачення юридичних норм, термінів, а також конструкцій у логічній послідовності використовувалися формально-догматичний метод. Системний метод забезпечив виокремлення сутнісних ознак юридичної особи публічного права. Порівняльний метод дозволив співставити правовий статус видів юридичних осіб. Поряд із переліченими методами також використовувалися наукові прийоми: дедукції, індукції, теоретичного синтезу. Теоретичну основу наукової роботи складають теоретичні напрацювання учених різних галузей права, що дозволило більш повно охопити досліджувану проблематику. Емпіричною базою наукової статті слугують нормативні акти, практика їх застосування, а також статuti окремих юридичних осіб.

Наукова новизна полягає у застосуванні нових підходів до дослідження правового статусу юридичних осіб публічного права, що дало змогу запропонувати авторське визначення цього поняття.

Висновки. На основі теоретичного аналізу наукових напрацювань учених з різних галузей права, сформульовано дефініцію юридичної особи публічного права як такої, що створюється на підставі закону або рішення компетентного органу для виконання функцій публічної адміністрації, засновник якої несе додаткову (субсидіарну) відповідальність за її діяльність в обсязі та на підставах, передбачених законом. Особливості створення, діяльності та припинення юридичних осіб публічного права повинні визначатися законом.

Ключові слова: юридична особа публічного права, порядок створення, публічні функції, державні підприємства.

Oksana HNATIV

Candidate of Science of Law, Associate Professor at the Department of Civil Law and Procedure, Ivan Franko National University of Lviv, 1, Universytetska St., Lviv, Ukraine, 79000

ORCID: 0000-0002-4161-8478

DOI: 10.32782/LST/2022-1-6

To cite this article: Hnativ, O. (2022). Yurydychni osoby publichnoho prava: pidkhody do rozuminnia [The legal entities under public law: approaches to understanding]. *Law. State. Technology*, 1, 39–45, doi: 10.32782/LST/2022-1-6

THE LEGAL ENTITIES UNDER PUBLIC LAW: APPROACHES TO UNDERSTANDING

The purpose of the work is the analysis of the current legislation of Ukraine, the practice of its application, as well as scientific investigations and approaches to understanding this concept of Ukrainian scientists in order to distinguish the features of a legal entity under public law and formulate its definition.

Methodology. In conducting scientific research, the Aristotelian (dialectical) method was used as a general scientific method, the application of which is followed at all stages of scientific research. The formal-dogmatic method was used to interpret legal norms, terms, and constructions in a logical sequence. The systematic method ensured the identification of essential features of a legal entity under public law. The comparative method made it possible to compare the legal status of types of legal entities. Along with the listed methods, scientific techniques were also used: deduction, induction, theoretical synthesis. The theoretical basis of the scientific work is made up of the theoretical work of scientists from various fields of law, which made it possible to more fully cover the researched issues. The empirical basis of the scientific article is normative acts, the practice of their application, as well as the statutes of individual legal entities.

The scientific novelty consists in the application of new approaches to the study of the legal status of legal entities under public law, which made it possible to propose an author's definition of this concept.

Conclusions. *On the basis of a theoretical analysis of the scientific work of scientists from various fields of law, the definition of a legal entity of public law is formulated as one that is created on the basis of a law or a decision of a competent authority to perform the functions of public administration, the founder of which bears additional (subsidiary) responsibility for its activities in the scope and on the grounds provided by law. Law must determine the specifics of creation, activity and termination of legal entities under public law.*

Key words: *legal entity under public law, order of creation, public functions, state enterprises.*

Поняття «юридична особа публічного права» вперше з'явилося у Цивільному кодексі України (Цивільний кодекс України, 2003, далі – ЦК України). З цього часу не припиняються дискусії ні у науковій, ні у практичній сфері щодо ознак та змісту цього терміну. Відсутність у законодавстві України чітких критеріїв віднесення юридичних осіб до публічного права зумовлює труднощі не лише у сфері приватного права, а й публічного.

Так, до прикладу статусом юридичної особи публічного права наділене комунальне некомерційне підприємство «Мелітопольський заклад з надання психіатричної допомоги» Запорізької обласної ради (Статут підприємства, 2020) і Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (Закон України, 2012). Ці юридичні особи відрізняються за своїм правовим статусом, особливостями створення, метою діяльності, також це зумовлює логічне питання, чи можна розглядати комунальне некомерційне підприємство і Фонд гарантування вкладів фізичних осіб як окремі організаційно-правові форми юридичних осіб публічного права?

Метою статті є аналіз чинного законодавства України, практики його застосування, а також наукових розвідок українських учених для виокремлення ознак юридичної особи, а також формулювання її визначення. Як уже зазначалося, українські науковці, як цивілісти, так і адміністративісти, досліджують поняття юридичної особи публічного права, покликаючись на праці радянських і російських вчених, а також російськомовні переклади зарубіжних конституцій та наукових досліджень. Так, не зважаючи на зміни у законодавстві України щодо державної реєстрації юридичних осіб, у дослідженнях наголошується, що створення юридичних осіб відбувається за розпорядчим, дозвоільним і нормативно-явочним способами (Зубар, 2008). Ця теза ґрунтується на ч. 2 ст. 81 ЦК України, де закріплено, що юридична особа публічного права створюється на підставі розпорядчого акту. Однак, як слушно зауважує О. Первомайський трактування цієї норми як порядку створення юридичної особи публічного права є помилковим, оскільки на підставі розпорядчого акту державою, територіальною грома-

дою створюються й юридичні особи приватного права (Первомайський, 2019).

У контексті цього слід звернути увагу, що поняття «юридична особа» належить виключно до приватноправової термінології, хоча у ході дослідження учена доходить висновку, що юридична особа публічного права є комплексним правовим явищем (Волкова, 2016). Дійсно, термін «юридична особа» належить до приватноправового інструментарію, що стало підставою для застосування до юридичних осіб публічного права відповідних положень про державну реєстрацію. Так, Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» (Закон України, 2015) вперше впроваджено державну реєстрацію державних органів як юридичних осіб.

З цього слід зробити висновок, що законодавець передбачає єдиний порядок створення юридичних осіб незалежно від виду, який полягає у прийнятті рішення про заснування, формування органів управління та майна юридичної особи, а також державну реєстрацію. Однак, законодавство України може передбачати особливості створення, як осіб приватного (йдеться про виробничі кооперативи, наприклад), так і публічного права. Такий підхід покликаний упорядкувати відносини зі створення юридичних осіб. Більш того, Верховний Суд у своїй практиці наголошує, що державна реєстрація за своєю суттю є лише легалізацією події на підставі факту перевірки вичерпного переліку документів (Постанова, 2019). Рішення ж Конституційно Суду України (Рішення, 2020) та Європейського суду з прав людини (Рішення, 2021) вказують на необхідність додержання положень, як загальних, так і спеціальних вимог законодавства України щодо ліквідації юридичних осіб публічного права.

До особливостей створення юридичних осіб публічного права можна віднести відсутність статуту у випадках, встановлених законодавством. Так, Фонд гарантування вкладів фізич-

них осіб не має статуту, оскільки його статус визначається нормами Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». Однак ці особливості визначаються окремими законами і не можуть врегульовуватися на рівні підзаконних нормативно-правових актів.

Водночас, різняться думки учених щодо необхідності законодавчого поділу юридичних осіб на приватного і публічного права. Зокрема, Т. Лісніча вважає, що поділ юридичних осіб на приватного права і публічного права не має практичного значення, та й останні не можна розглядати як юридичні особи у традиційному розумінні, вони є «квазіюридичними» (Лісніча, 2016). Штучними учасниками цивільних відносин називає юридичні особи публічного права О. Первомайський, вказуючи, що їх правовий статус визначається порядком, метою свого створення (задоволення певного публічного інтересу), виконанням однієї або кількох публічних функцій, насамперед, функцій держави або територіальної громади як первинного органу місцевого самоврядування (Первомайський, 2019).

Натомість В. Моргун обґрунтовує подвійність правового статусу територіальних громад як юридичні особи публічного права, які одночасно діють у двох статусах: публічно-правового утворення в особі органів влади, юридичної особи як приватно-правової оболонки цього органу (Моргун, 2020). Схожу думку висловлює Т. Блащук, зауважуючи, що вступ у цивільні відносини можливий лише за наявності статусу суб'єкта цих відносин. У зв'язку з цим суб'єкти публічного права наділені державно-владними повноваженнями і володіють публічним (конституційним, адміністративним) статусом, що обумовлює їх подвійну правову природу (Блащук, 2009). За цих обставин потрібно погодитися із Р. Майдаником, який висловлює сумніви щодо можливості існування юридичних осіб публічного права, які не виступають у цивільному (господарському) обороті (Майданик, 2010).

Дійсно, положення ЦК України щодо юридичних осіб поширюється на обидва їх види, закріплені в актах цивільного законодавства України (ст. 82). Проте законодавець може встановлювати винятки із цього правила. Таким чином, юридичні особи публічного права, які беруть участь у цивільних відносинах, прирівнюються у правовому статусі до юридичних осіб приватного права. Зокрема, вони наділяються цивільною правосуб'єктністю, що не позбавляє їх можливості бути учасниками публічних правовідносин і виконувати публічні функції. За відсутності спеціальної норми юридичні особи

мають загальну цивільну правосуб'єктність, тобто їм можуть належати ті ж права, що й фізичним особам, за винятком тих, які можуть належати виключно останнім.

Хоча у літературі висловлюються необхідність закріплення спеціальної правоздатності юридичних осіб публічного права (Блащук, 2009). Ця теза видається спірною з огляду на таке. У ч. 2 ст. 167 ЦК України закріплено, що до юридичних осіб публічного права, які створюються державою, зокрема, до них належать державні підприємства, навчальні заклади тощо. Очевидно, що ЦК України не містить і не повинен містити перелік юридичних осіб публічного права. У зв'язку із цим слід зробити висновок, що державні підприємства і державні навчальні заклади наділені загальною цивільною правоздатністю. Водночас, для органів центральної виконавчої влади, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб законодавець встановлює спеціальну правоздатність у силу їх специфічного правового статусу. Аналогічною є практика встановлення спеціальної правоздатності щодо юридичних осіб приватного права в актах цивільного законодавства України. Йдеться про банки, страхові компанії тощо. За цих обставин немає необхідності у закріпленні загальної норми щодо спеціальної правоздатності юридичних осіб публічного права.

У юридичній літературі також висловлюється теза, що проявом спеціальної правоздатності є наявність спеціальних обмежень для юридичних осіб публічного права (Посикалюк, 2015). На думку автора, прикладом може слугувати норма щодо засновників благодійних організацій: ними не можуть бути органи державної влади, місцевого самоврядування, інші юридичні особи публічного права (Закон України, 2012). Такий підхід видається невиправданим, оскільки акти цивільного законодавства України містять норми, які обмежують можливість тих чи інших суб'єктів бути засновниками юридичних осіб певної організаційно-правової форми. До прикладу, засновниками виробничого кооперативу можуть бути лише фізичні особи, які досягли шістнадцятирічного віку, у кількості не менше трьох осіб (Закон України, 2003). Таким чином встановлюється заборона участі у створенні виробничого кооперативу юридичних осіб, державних органів та органів місцевого самоврядування.

Проте, як уже вказувалося, на думку окремих колег-науковців, юридичні особи публічного права, йдеться насамперед про державні органи, наділені подвійним правовим статусом. Вони створені для реалізації публічних повно-

важень, але у силу необхідності також беруть участь у цивільних правовідносинах. У теорії права запропонована концепція приватно-публічної правосуб'єктності (Січевлюк, 2020).

Видається, що саме юридичні особи публічного права реалізують цю правосуб'єктність, забезпечуючи реалізацію цивільних прав та обов'язків, а також виконання публічних функцій. Більш того, через юридичні особи публічного права держава також втілює свою правосуб'єктність як учасника цивільних відносин, що теж має свої особливості. Очевидно, що статус суб'єкта публічного права зобов'язує юридичну особу діяти у межах, визначених законом.

Для визначення юридичної особи публічного права необхідно закріпити на законодавчому рівні вичерпний перелік ознак. Така потреба обумовлена розмежуванням правового статусу таких юридичних осіб, а відповідно і застосування особливостей, які пов'язані із цим статусом. У зв'язку із цим, можливість встановлення відкритого переліку таких ознак слугуватиме підставою для зловживань і дискусій.

На думку В. Піддубної до ознак юридичної особи публічного права слід відносити: 1) юридичні особи публічного права – це певні публічно-правові утворення; 2) вони вирішують завдання суспільного значення, тому не є професійними учасниками цивільного обороту; 3) вони безпосередньо пов'язані з публічною владою; 4) особливості порядку створення, формування та державної реєстрації; 5) вони не є власниками майна; 6) чітко визначена структура органів; 7) юридична відповідальність за прийняті рішення (Піддубна).

Автор слушно наголошує, що юридичні особи публічного права виконують публічні функції, наділені визначеною законом компетенцією та чіткою організаційною єдністю. Водночас, викликає зауваги така ознака, як не є професійними учасниками цивільного обороту. Фізичні особи, як і більшість юридичних осіб приватного права, не беруть участь у цивільних відносинах на професійній основі. Це обумовлює логічне питання, кого слід вважати професійними учасниками цивільного обороту? Оскільки за таких обставин має місце визначення невідомого через невідоме. Також В. Піддубна не до кінця розкриває зміст такої ознаки, як юридична відповідальність за прийняті рішення. Кожен учасник цивільних відносин відповідає за свої дії, які впливають на його цивільно-правовий статус. Водночас, засновник юридичної особи публічного права може нести цивільно-правову відповідальність за її діяльність у обсягах та умовах, визначених законом.

Представниця адміністративної правової доктрини Т. Кагановська вважає, що ознаками юридичної особи публічного права є створення її для вирішення суспільних завдань; мета – реалізація суспільних інтересів; створення у розпорядчому порядку; наділення публічною владою і дискреційними повноваженнями; майно використовується для реалізації їх компетенцій; автономія діяльності юридичної особи публічного права обмежена компетенцією, визначеною законом; відповідальність має публічно-правовий характер, а не приватноправовий (Кагановська, 2015). Зауваження викликає запропонований автором критерій публічно-правового характеру відповідальності. Ця теза спростовується нормами ЦК України, які вказують, що держава, Автономна Республіка Крим, територіальна громада несуть цивільно-правову відповідальність за рішення, дії, бездіяльність створених ними органів державної влади, органів АРК, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб (ст. ст. 1173-1176), тобто за невиконання публічних обов'язків, якими заподіяна шкода, настає цивільна відповідальність у формі відшкодування шкоди. Слід погодитись із ученою, що створення юридичних осіб публічного права переслідує мету – задоволення публічних (державних, суспільних, місцевих) інтересів.

Слушною також думка щодо обмеження автономії такої юридичної особи компетенцією, визначеною законом. Проте, ця ознака може бути застосована лише щодо тих юридичних осіб публічного права, які є державними органами, органами місцевого самоврядування. Державні, комунальні комерційні підприємства не наділені компетенцією, однак можуть мати спеціальну правоздатність. Через це окремі учені не вважають самодостатнім критерій наявності публічно-правових повноважень, якими наділяється юридична особа публічного права, оскільки реалізація функцій і зобов'язань держави не завжди потребує використання владних повноважень (Олькіна, 2015). Інші ж наполягають на використанні цього критерію у комплексі з її створенням у розпорядчому порядку з метою реалізації та захисту публічних інтересів (Маркевич, 2015).

Однак, серед учених-цивілістів обговорюється неможливість віднесення до вказаного виду юридичних осіб комерційних підприємств, створених державною чи територіальною громадою. Натомість до юридичних осіб публічного права пропонується відносити державні акціонерні товариства і корпорації (Піддубна,

Дійсно, одного критерію, а саме створення її на підставі розпорядчого акту компетентного органу, недостатньо для поділу юридичних

осіб публічного і приватного права. Необхідно визначити сутнісні критерії, які підкреслюють необхідність і практичне значення такого поділу. Підсумовуючи, слід вказати, що юридична особа публічного права створюється на підставі закону або рішення компетентного органу для виконання функцій публічної адміністрації, засновник якої несе додаткову (субсидіарну) відповідальність за її діяльність в обсязі та на підставах, передбачених законом. Особливості створення, діяльності та припинення юридичних осіб публічного права повинні визначатися законом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Статут комунального некомерційного підприємства «Мелітопольський заклад з надання психіатричної допомоги» Запорізької обласної ради, затверджений рішенням Запорізької обласної ради від 27 лютого 2020 року № 15. URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:GWaplZBwXoAJ:https://zor.gov.ua/sites/default/files/%25D0%25A1%25D1%2582%25D0%25B0%25D1%2582%25D1%2583%25D1%2582_16.doc&cd=10&hl=uk&ct=clnk&gl=ua
3. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23 лютого 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text>
4. Зубар В.М. Співвідношення понять «юридична особа публічного права» та «юридична особа приватного права». *Актуальні проблеми держави і права*, 2008. № 41, С. 30-33
5. Первомайський О.О. Поняття юридичної особи публічного права: окремі недоліки норм чинного законодавства. *Приватне право і підприємництво*, 2019. Вип. 19. С. 49-55. <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2019.19.10>
6. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 26 листопада 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-19#n6>
7. Постанова Верховного Суду від 06 березня 2019 року у справі № 820/4603/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80268297>
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень пунктів 4, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 25 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 року № 1402-VIII від 18 лютого 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-20#Text>
9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гуменюк та інші проти України» від 22 липня 2021 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-214653%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-214653%22]})
10. Лісніча Т.В. Сутність юридичної особи публічного права. *Порівняльно-аналітичне право*, 2016. № 5. С. 107-110.
11. Моргун В.В. Територіальна громада як юридична особа публічного права: розвиток доктрини й законодавства в Україні та за кордоном. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*, 2020. № 3. doi: <https://doi.org/10.33270/01201163.50>
12. Блащук Т.В. Особливості участі юридичних осіб публічного права у цивільних правовідносинах. *Приватне право і підприємництво*, 2009. № 8. С. 51-56.
13. Майданик Р. Юридичні особи публічного права в країнах континентального права. *Юридична Україна*, 2010. № 2. С. 56-62
14. Посикалюк О.О. До питання про поняття юридичної особи публічного права. *Університетські наукові записки*, 2015. № 1. С. 46-59
15. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05 липня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>

16. Про кооперацію: Закон України від 10 липня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text>
17. Січевлюк В.А. Еволюція категорії «правова суб'єктність» (теоретико-прикладні засади): монографія. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2020. 462 с.
18. Піддубна В.Ф. Історія виникнення та розвитку юридичних осіб публічного права. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-087-2-5>
19. Кагановська Т.Є. Організаційно-правові форми адміністративної правосуб'єктності юридичних осіб публічного права. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*, 2015. № 20. С. 7-12
20. Олькіна О.В. Юридичні особи публічного права: постановка проблеми визначення критеріїв розмежування юридичних осіб публічного та приватного права. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2014. № 4. С. 91-93
21. Маркевич І.Б. Поняття та ознаки комунальних юридичних осіб публічного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2015. Серія ПРАВО. Випуск 35. Частина І. Том 1. С. 160-165
22. Піддубна В.Ф. Юридичні особи публічного права як учасники цивільних правовідносин. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*, 2020. № 4. С. 29-33. DOI: 10.15587/2523-4153.2020.216677
23. Юркевич Ю.Ю. До розмежування статусу юридичних осіб (їх об'єднань) публічного і приватного права. *Підприємництво, господарство і право*, 2016. № 1. С. 46-50
24. Кіселичник В. Адміністративно-правовий статус юридичних осіб приватного права. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, 2015. № 3. С. 31-37
25. Постанова Лисичанського міського суду Луганської області від 26 червня 2018 року у справі № 415/4273/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75285381>

REFERENCES:

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine] (2003). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
2. Statut komunalnoho nekomertsynoho pidpriemstva «Melitopolskyi zaklad z nadannia psyhiatrychnoi dopomohy» Zaporizkoi oblasnoi rady [Statute of the communal non-profit enterprise «Melitopol Institution for the Provision of Psychiatric Care» of the Zaporizhzhia Regional Council] (2020). Retrieved from: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:GWapIZBwXoAJ:https://zor.gov.ua/sites/default/files/%25D0%25A1%25D1%2582%25D0%25B0%25D1%2582%25D1%2583%25D1%2582_16.doc&cd=10&hl=uk&ct=clnk&gl=ua [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy Pro systemu harantuvannia vkladiv fizychnykh osib [The Law of Ukraine On the System of Guaranteeing Natural Person Deposits] (2012). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text> [in Ukrainian]
4. Zubar, V. (2008) Spivvidnoshennia poniat «yurydychna osoba publichnoho prava» ta «yurydychna osoba pryvatnoho prava» [The Correlation of the concepts «legal entity under public law» and «legal entity under private law»]. Aktualni problem derzhavy i prava [The Actual problems of the state and law], № 41, P. 30-33 [in Ukrainian]
5. Pervomayskyi, O. (2019) Poniattia yurydychnoi osoby publichnoho prava: okremi nedoliky norm chynnoho zakonodavstva [The concept of a legal entity under public law: certain shortcomings of the norms of the current legislation]. Pryvatne pravo i pidpriemnytstvo [The Private law and entrepreneurship], 19, P. 49-55. DOI: <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2019.19.10> [in Ukrainian]
6. Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro derzhavnu reiestratsiiu yurydychnykh osib ta fizychnykh osib – pidpriiemstiv» ta deiakykh inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy schodo detsentralizatsii povnovazhen z derzhavnoi reiestratsii yurydychnykh osib, fizychnykh osib – pidpriiemstiv ta hromadskykh formuvan [The Law of Ukraine On Amendments to the Law of Ukraine "On State Registration of Legal Entities and Individual Entrepreneurs" and some other legislative acts of Ukraine regarding the decentralization of powers for state registration of legal entities, individual entrepreneurs and public formations] (2015) Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-19#n6> [in Ukrainian]
7. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 06 bereznia 2019 roku u spravi № 820/4603/18 [The Resolution of the Supreme Court of March 06, 2019]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80268297> [in Ukrainian]
8. Rishennia Konstytutsiynoho Sudu Ukrainy vid 02 chervnia 2018 roku [The Decision of the Constitutional Court of Ukraine of June 02, 2018]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-20#Text> [in Ukrainian]

9. Rishennia levropeyskoho sudu z prav liudyny u spravi «Humeniuk ta inshi proty Ukrainy» [Decision of the European Court of Human Rights in the case «Humenyuk and others v. Ukraine»] (2021). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-214653%22%7D> [in Ukrainian]
10. Lisnicha, T. (2016) Sutnist yurydychnoi osoby publichnoho prava [The essence of a legal entity under public law]. Porivnialno-analitychne pravo [The Comparative and analytical law], № 5. P. 107-110 [in Ukrainian]
11. Morhun, V. (2020) Terytorialna hromada yak yurydychna osoba publichnoho prava: rozvytok doktryny y zakonodavstva v Ukraini ta zakordonom [The Territorial community as a legal entity under public law: development of doctrine and legislation in Ukraine and abroad]. Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnih sprav [The Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs], № 3. DOI: <https://doi.org/10.33270/01201163.50> [in Ukrainian]
12. Blaschuk, T. (2009) Osoblyvosti uchasti yurydychnykh osib publichnoho prava u tsyvilnykh pravovidnosynah [The peculiarities of the participation of legal entities under public law in civil legal relations]. Pryvatne pravo i pidpriemnytstvo [The Private law and entrepreneurship], № 8. P. 51-56 [in Ukrainian]
13. Maydanyk, R. (2010) Yurydychni osoby publichnoho prava v krainah kontynentalnoho prava [The legal entities under public law in continental law countries]. Yurydychna Ukraina [The Legal Ukraine], № 2. P. 56-62 [in Ukrainian]
14. Posykaliuk, O. (2015) Do pytannia pro poniattia yurydychnoi osoby publichnoho prava [The regarding the concept of a legal entity under public law]. Universytetski naukovi zapysky [The University scientific notes], № 1. P. 46-59 [in Ukrainian]
15. Zakon Ukrainy Pro blahodiynu diialnist ta blahodiyni orhanizatsii [The Law of Ukraine On Charity Work and Charity Organizations] (2012). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> [in Ukrainian]
16. Zakon Ukrainy Pro kooperatsiiu [The Law of Ukraine On Cooperation] (2003). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text> [in Ukrainian]
17. Sichevliuk, V. (2020) The Evoliutsia katehorii «pravova subiektnist» (teoretyko-prykladni zasady) [The Evolution of the category «legal subjectivity» (theoretical and applied principles)]. Kyiv. 462 p. [in Ukrainian]
18. Piddubna, V. Istoriia vynyknennia ta rozvytku yurydychnoi osoby publichnoho prava [The history of the emergence and development of legal entities under public law]. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-087-2-5> [in Ukrainian]
19. Kahanovska, T. (2015) Orhanizatsiyno-pravovi formy administrativnoi pravosubiektnosti yurydychnykh osib publichnoho prava [The Organizational and legal forms of administrative legal personality of legal entities under public law]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seria «Pravo» [The Bulletin of Kharkiv National University named after V.N. Karazin. Series «Law»], № 20. P. 7-12 [in Ukrainian]
20. Olkina, O. (2014) Yurydychni osoby publichnoho prava: postanovka problem vyznachennia kryteriiv rozmezhuvannia yurydychnykh osib publichnoho ta pryvatnoho prava [The Legal entities under public law: posing the problem of determining the criteria for distinguishing legal entities under public and private law]. Yurydychni naukovi elektronnyi zhurnal [The Legal scientific electronic journal], № 4. P. 91-93 [in Ukrainian]
21. Markevych, I. (2015) Poniattia ta oznaky komunalnykh yurydychnykh osib publichnoho prava [The Concepts and characteristics of communal legal entities under public law]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seria «Pravo» [The Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series «Law»], випуск [issue] 35, chastyna [part] I, tom [volume] 1. P. 160-165 [in Ukrainian]
22. Piddubna, V. (2020) Yurydychni osoby publichnoho prava yak uchasnyky tsyvilnykh pravovidnosyn [The Legal entities under public law as participants in civil legal relations]. Journal «ScienceRise: Juridical Science», № 4. P. 29-33. DOI: [10.15587/2523-4153.2020.216677](https://doi.org/10.15587/2523-4153.2020.216677) [in Ukrainian]
23. Yurkevych, Yu. (2016) Do rozmezhuvannia statusu yurydychnykh osib (ih obiednan) publichnoho i pryvatnoho prava [To distinguish the status of legal entities (their associations) under public and private law]. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo [Entrepreneurship, economy and law], № 1. P. 46-50 [in Ukrainian]
24. Kiselychnyk, V. (2015) Administrativno-pravovyi status yurydychnykh osib pryvatnoho prava [The Administrative and legal status of private law legal entities]. Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verhovnoi Rady Ukrainy [The Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine], № 3. P. 31-37 [in Ukrainian]
25. Postanova Lysychanskoho miskoho sudu Luhanskoi oblasti vid 26 chervnia 2019 roku u spravi № 415/4273/18 [The Resolution of the Lysychan city court of Luhansk region of June 26, 2018]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75285381> [in Ukrainian]

УДК 347.772

Яна САДИКОВА

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри юридичних дисциплін, Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ, вул. Миру, 24, м. Суми, Україна, 40007

ORCID: 0000-0002-2841-8324

DOI: 10.32782/LST/2022-1-7

Бібліографічний опис статті: Садикова, Я. (2022). Воєнні та патріотичні торговельні марки. *Law. State. Technology*, 1, 46–54, doi: 10.32782/LST/2022-1-7

ВОЄННІ ТА ПАТРІОТИЧНІ ТОРГОВЕЛЬНІ МАРКИ

Різноманітні події, в тому числі негативного характеру, досить часто стають каталізаторами специфічних заявок на торговельні марки. Воєнні події в Україні призвели до виникнення військового фольклору. З'явилася велика кількість влучних фраз та висловів, які за декілька днів стали крилатими та впізнаваними українцями, а окремі з них стали відомими у всьому світі. В світлі того, що такі фрази та вислови вже набули впізнаваності, логічним видається, що з'являються заявки на торговельні марки з використанням таких висловлювань або найбільш впізнаваних їх частин.

Метою статті є підтвердити той факт, що навіть негативні події стають каталізаторами для подачі заявок на торговельні марки та визначити, чи можуть бути особливості проведення експертизи заявок на торговельні марки, які мають воєнний чи патріотичний характер. **Завдання статті** визначені з урахуванням поставленої мети: провести пошук по базі торговельних марок Укрпатенту за пошуковими словами, що є в крилатих фразах сучасного воєнного українського фольклору; провести пошук по базах торговельних марок з метою пошуку заявок або реєстрацій торговельних марок, які мали місце після трагічних подій і прямо асоціювалися з цими подіями; провести пошук по базах торговельних марок на предмет виявлення специфічних «патріотичних» торговельних марок; здійснити загальний аналіз правових положень щодо таких торговельних марок, які є в Україні, Європейському Союзі та Сполучених Штатах Америки.

Наукова новизна полягає у пропозиції враховувати соціальну функцію торговельну марку під час проведення експертизи торговельних марок, які мають воєнний чи патріотичний характер.

Висновки. Проведення експертизи українських «воєнних та патріотичних» торговельних марок має відбуватися через призму оцінки їх відповідності принципам моралі та публічного порядку, оскільки концепції недобросовісного заявника в Україні немає в тому вигляді, в якому б вона дозволяла відмовляти в реєстрації. При цьому має враховуватися соціальна функція торговельної марки, тобто здатність торговельної марки виступати інструментом соціального спілкування. Не зважаючи на економічну природу торговельної марки, окремі з них можуть, але не повинні ставати тригерами ворожнечі та агресії.

Ключові слова: торговельна марка, патріотична торговельна марка, соціальна роль, публічний порядок, принцип моралі, ЄС, США.

Yana SADYKOVA

PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Legal Disciplines of Sumy Branch of Kharkiv National University of Internal Affairs, str. Mira, 24, Sumy, Ukraine, 40007

ORCID: 0000-0002-2841-8324

DOI: 10.32782/LST/2022-1-7

To cite this article: Sadykova, Ya. (2022). Voienni ta patriotychni torhovelni marky [Military and patriotic trademarks]. *Law. State. Technology*, 1, 46–54, doi: 10.32782/LST/2022-1-7

MILITARY AND PATRIOTIC TRADEMARKS

Various events, including negative ones, quite often become catalysts for specific trademark applications. Military events in Ukraine also led to the emergence of military folklore. A large number of apt phrases and sayings appeared, which in a few days became popular and recognizable among Ukrainians, and some of them became known all over the world. In light of the fact that such phrases and expressions have already acquired recognition, it seems logical that trademarks applications for these signs have been filed.

The aim of the article is to confirm the fact that even negative events become catalysts for the filing of trademark applications and to determine whether there may be specific rules for the examination of trademark applications that have a military or patriotic nature. The tasks of the article are defined taking into account the set aim: to conduct a search in the database of Ukrpatent trademarks using search words that are in catchphrases of modern military

Ukrainian folklore; conduct a search of trademark databases in order to find applications or registrations of trademarks that took place after the tragic events and were directly associated with these events; conduct a search in trademark databases to identify specific "patriotic" trademarks; carry out a general analysis of legal provisions regarding such trademarks in Ukraine, the European Union and the United States of America.

The scientific novelty consists in the proposal to take into account the social function of a trademark during the examination of trademarks that have a military or patriotic character.

***Conclusion.** The examination of Ukrainian "military and patriotic" trademarks should be carried out through the prism of assessing their compliance with the principles of morality and public order, since the concept of an unscrupulous applicant in Ukraine does not exist in the form in which it would allow refusal of registration. At the same time, the social function of the trademark should be taken into account, that is, the ability of the trademark to act as a tool of social communication. Regardless of the economic nature of the trademark, some of them can, but should not, become triggers of enmity and aggression.*

***Key words:** trademark, patriotic trademark, social function, public order, moral principle, EU, USA.*

Постановка проблеми. Реєстрація та набуття прав на торговельну марку у самому спрощеному вигляді – це монополізація власником торговельної марки певного позначення щодо конкретних товарів чи послуг для власних комерційних потреб та інтересів. В світлі цього правове регулювання реєстрації та підстав для відмов в реєстрації завжди виглядає як пошук балансу між приватними та публічними інтересами.

Воєнні події в Україні призвели до виникнення військового фольклору. З'явилася велика кількість влучних фраз та висловів, які за декілька днів стали крилатими та впізнаваними українцями, а окремі з них стали відомими у всьому світі. В світлі того, що такі фрази та вислови вже набули впізнаваності, логічним видається, що з'являються заявки на торговельні марки з використанням таких висловлювань або найбільш впізнаваних їх частин.

Питання в тому, чи можна використати такі слова та вислови в якості торговельних марок. Чи буде в такому випадку існувати специфічна підстава для відмови у реєстрації таких позначень чи інші аспекти проведення експертизи, чи експертиза має проводитися в світлі відповідності таких позначень загальним критеріям, які існують для словесних торговельних марок без будь-яких виключень та акцентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема будучи вузькою не знайшла розкриття на сторінках спеціальної літератури, однак, якщо розглядати її в аспекті охороноздатності торговельної марки, то варто вказати, що це питання є достатньо висвітлюваним. Питанням охороноздатності та правовій охороні торговельних марок присвячено чимало робіт вітчизняних вчених таких як Підопригори О.А., Святоцького О.Д., Дроб'язко В.С., Бошицького Ю.Л., Немеш П.Ф., Піхурець О. В., Кодинець А., Капіци Ю. та інших.

Огляд спеціальної української юридичної літератури показує, що інтерес до питань щодо

торговельних марок значно знизився в порівнянні з тим, що існував десять років тому. Така ситуація пов'язується з тим, що «оборот» торговельних марок – це своєрідний індикатор економічного стану держави. Якщо економіка на підйомі, успішно і прибутково функціонують комерційні структури, які зацікавлені в тому, щоб відокремлюватися від конкурентів, торговельні марки стають привабливим інструментом і претворюються в вартісний немайновий актив. Показник кількості поданих заявок на торговельні марки в різні роки лише підтверджує такий висновок. Все по-іншому виглядає в часи кризи або економічного спаду, увага до торговельних марок падає, кількість заявок знижується і т.п. На жаль, Україна зараз переживає не найкращі часи.

Іноземні публікації демонструють постійний інтерес до різних юридичних аспектів як правового регулювання, так і використання торговельних марок. Своєрідним поштовхом до написання цієї статті стала стаття Ірене Калболі (Irene Calboli), яка стосувалася теми «ковідних» торговельних марок. Американська дослідниця виявила, що Ковід-19 став тригером подачі заявок на торговельні марки, які містили в собі слова «Ковід», «Корона» тощо. І хоча науковиця не виявила достовірної причини того, чому негативна подія спровокувала бажання зареєструвати торговельну марку, але тим не менш заявки подавалися і деякі з них були зареєстровані (Irene Calboli, с. 475). На наше переконання бум заявок на позначення, які містили в собі словесні елементи такі як «COVID», «CORON», «Ковід» тощо, пов'язаний з тим, що у карантинний період на перший план вийшли товари та сервіси, які обслуговували потреби карантинного режиму. Надзвичайної популярності та затребуваності набули онлайн продукти (платформи для онлайн спілкування, онлайн курси та онлайн навчання, онлайн розваги тощо), поштова доставка, річчоманітні телефонні сервіси тощо. Звичайно, що це

і спровокувало заявки на «ковідні» позначення, щодо цих товарів та послуг. Не менш важливим фактором є ще і той факт, що до цього часу невідомо, чи будуть продовжуватися карантинні обмеження в майбутньому, а відповідно, з точки зору ринку краще «забронювати» позначення на випадок, якщо ковід не відступить.

Існує ще невелика кількість інтернет-публікацій за обраною тематикою, однак це не наукові розробки.

Метою статті є підтвердити той факт, що навіть негативні події стають каталізаторами для подачі заявок на торговельні марки та визначити, чи можуть бути особливості проведення експертизи заявок на торговельні марки, які мають воєнний чи патріотичний характер. **Завдання** статті визначені з урахуванням поставленої мети: провести пошук по базі торговельних марок Укрпатенту за пошуковими словами, що є в крилатих фразах сучасного воєнного українського фольклору; провести пошук по базам торговельних марок з метою пошуку заявок або реєстрацій торговельних марок, які мали місце після трагічних подій і прямо асоціювалися з цими подіями; провести пошук по базам торговельних марок на предмет виявлення специфічних «патріотичних» торговельних марок; здійснити загальний аналіз правових положень щодо таких торговельних марок, які є в Україні, Європейському Союзі та Сполучених Штатах Америки.

Вибір методів проведення дослідження обумовлений поставленою метою та завданнями. Основними методами дослідження стали методи тлумачення та інтерпретації нормативно-правових актів, спеціальної юридичної літератури, документації з баз торговельних марок, а також методи порівняння та узагальнення.

Різнноманітні події, в тому числі негативного характеру, досить часто стають каталізаторами специфічних заявок на торговельні марки. Відомою заявкою на торговельну марку, на яку надихнули трагічні події, є заявка на торговельну марку Китаю на позначення «Crystal Clear Love», яку Національний орган з інтелектуальної власності Китаю в березні 2021 року відхилив. Вираз походить із речення в щоденнику одного з солдатів, Чень Сянжуна, який загинув під час бою на кордоні: «Мое кохання кришталеве чисте, і воно лише до Китаю». Вислів став вірусним серед китайських користувачів мережі Інтернет після ряду повідомлень у ЗМІ. Офіс інтелектуальної власності вказав, що «це бойовий клич, написаний Ченом, повністю демонструє любов мученика до батьківщини та його

благородне почуття безкорисливої відданості». В рішенні також вказано на те, що на думку відомства Китаю, така заявка спрямована на пошук неправомірних інтересів (Zhang Yi.).

Щодо позиції відомства Сполучених Штатів Америки (далі ПТВ США) (USPTO) на предмет охороноздатності торговельних марок, викликаних чи таких, що асоціюються з певними трагічними держави подіями, варто згадати заявки «11 вересня». В цей день 2001 року в США було здійснено найбільший за кількістю жертв теракт в історії. Під час теракту загинуло близько 3000 людей. Шокуюча подія не тільки для США, але й для усього світу. Вона, як і у вищезгаданих випадках, стала тригером подачі ряду заявок на торговельні марки, які містили посилання на неї. Пошук по базі торговельних марок ПТВ США видає 31 запис за ключовим словом «11 Вересня» (11 September). Реєстрацію, наприклад, отримали торговельні марки «HOMELAND PROTECTION SERVICE PROTECTION SPECIALIST 9 11 01», власником якої стало Товариство з обмеженою відповідальністю «Служба захисту Батьківщини» та «NATIONAL SEPTEMBER 11 MEMORIAL MUSEUM», власник – Національний меморіал і музей 11 вересня у фонді Всесвітнього торгового центру. Торговельна марка «FAMILIES OF SEPTEMBER 11» подавалася на послуги сприяння інтересам тих, хто вижив, і сім'ям жертв терористичних атак, підтримку політики, яка покращує запобігання тероризму та реагування на нього; сприяння усвідомленню громадськістю необхідності покращення запобігання тероризму та реагування на нього; інформаційні послуги, а саме надання інформації членам на теми тероризму, психічне здоров'я, ресурси та інші послуги. В рішенні щодо цієї заявки ПТВ США вказало, що дата 11 вересня 2001 року є простою датою, яка викликає жадливі спогади, і будучи дуже впізнаваною не виконує розрізняльну функцію, тобто не вирізняє товари та послуги з поміж аналогічних товарів та послуг (рішення по заявці по. 76337829).

В повідомленні про попередню відмову в реєстрації торговельної марки «11 вересня» за заявкою № 76/322994 ПТВ США також зазначає, що дата 11 вересня 2001 не виконує функції торговельної марки, оскільки є простою датою. Позначення заявника, а саме 11 вересня, є звичайною абривіатурою (скороченням) дати 11 вересня 2001 року. Коли б особа не бачила чи не чула б цю дату, в неї в пам'яті виникає терористичний акт. Доказом цього можуть слугувати 39766 посилань, які екзаменатор знайшов у ком-

п'ютерній базі за критерієм пошуку «11 вересня 2001» (рішення по заявці 76322994). Зрозуміло, що мова в даному випадку не може йти про нечесну практику.

Таким чином, дуже загальний аналіз причин, за яких було відмовлено в реєстрації торговельних марок, вказує на те, що вони були відхилені не через те, що викликають спогади про жакливі події, можуть травмувати чи викликати вкрай негативні емоції від нагадування про те, що сталося. Питання про те, що такі торговельні марки суперечать принципам моральності, публічним засадам чи переслідують інші неправомірні цілі не піднімалося.

Звичайно, трохи інакше виглядає ситуація в Україні. У зв'язку з тим, що з початком війни в Україні деякі терміни та фрази стали впізнаваними або навіть загальновідомими як в Україні, так і за кордоном, то не дивним є те, що таку славу бажають використати в господарській сфері. Такі вирази хоча і спровоковані негативними подіями, однак, на відміну від 11 вересня, мають позитивну енергетику, викликають патріотичне піднесення, почуття гордості за вчинки захисників України. Дехо схоже виглядає з ситуацією щодо китайської торговельної марки. З позиції права інтелектуальної власності цікавим видається питання чи може взагалі одна особа претеднувати на, хоча і обмежену класами товарів та послуг, але все ж монополію на частину «воєнного фольклору». І чи завжди варто розглядати такі заявки під кутом добросовісності.

Спочатку пропонуємо здійснити огляд вже поданих заявок.

Перше, що згадується як результат «військової творчості», то це гучна відповідь української військового з о. Зміїного російському воєнному кораблю. Пошукова база Укрпатенту показує, що 11 квітня 2022 Товариство з обмеженою відповідальністю «Бершадь Люкс» подало заявку на отримання свідоцтва торговельної марки України на позначення «РУСКИЙ ВАЕННИЙ КАРАБЛЬ ІДІ НАХ*Й» на товари у класі 33 (алкогольні напої).

В реєстрі Укрпатенту є інша заявка, подана 13 травня 2022 року. Заявку подано на зображення «Військовий корабель Росії» (рис. 1), на товари та послуги у класі 10 (Презервативи) і 35 (Послуги, пов'язані з оптовою торгівлею фармацевтичними, ветеринарними та гігієнічними препаратами та медичними виробами; представлення товарів у засобах масової інформації з метою роздрібною торгівлі; сприяння збуту для інших) (Бібліографічні дані заявки № m202205593).

Рис. 1.

Ще однією з «воєнних» торговельних марок виглядає заявка на зображувальну торговельну марку України за № m202205239 (рис. 2), яку було подано 02.05.2022 Адвокатським об'єднанням "СЕРОТЮК, СКАКУН ТА ПАРТНЕРИ" на товари класу 35: Аукціонний продаж; індексування веб-сайтів для комерційних або рекламних цілей; вивчення ринку; демонстрація товару; довідкові послуги у сфері підприємницької діяльності; допомога у веденні підприємницької діяльності тощо.

Рис. 2.

Фраза «Скажи «Паляница»» використовувалася з кінця лютого 2022 року як кодове слово для виявлення росіян, які вдавали з себе українців. Слово «паляница» означає буханець хліба і це слово є таким, що важко вимовляється для росіян. Іншим перевіровічним словом була «нісенітниця», однак заявки на нього не подано.

Огляд «воєнних» торгових марок продовжує заявка на торговельну марку України № m202207713 «ЧОРНОБАЇВКА СМАЛИ РУСНЮ» (рис. 3), яка буда подана на товари

в класі 25 (одяг) і послуги в 35 класі (адміністративне оброблення замовлень на купівлю; адміністративні послуги з релокації підприємств; адміністрування програм лояльності для клієнтів; адміністрування програм лояльності для постійних клієнтів авіакомпаній; аудит підприємницької діяльності; ведення переговорів щодо укладання угод у сфері підприємницької діяльності для інших; вивчення ринку; визначення громадської думки та інші), дата подання 7 липня 2022 р.

Рис. 3.

Інша цікава заявка – заявка № m202209218, подана Товариством з обмеженою відповідальністю «Спейсикс» на послуги класу 35: Адміністративна допомога щодо запитів про подання комерційних пропозицій; адміністративна допомога щодо запрошень до участі у тендерних процедурах; адміністративне оброблення замовлень на купівлю; адміністративні послуги для направлення до лікарів за спеціалізацією; адміністративні послуги з релокації підприємств; адміністрування програм лояльності

для клієнтів; адміністрування програм лояльності для постійних клієнтів авіакомпаній; аналізування собівартості; аудит підприємницької діяльності; аудит фінансовий; аукціонний продаж; аутсорсингове адміністративне керування для компаній; бухгалтерський облік; ведення бухгалтерських книг; ведення переговорів щодо укладання угод у сфері підприємницької діяльності для інших; тощо (рис. 4) (Бібліографічні дані заявки № m202209218).

Щодо останніх двох заявок очевидним є те, що перед експертами буде стояти питання: чи відповідає заявлене позначення принципам дотримання публічного порядку та засадам моральності, оскільки вочевидь окремі елементи можуть сприйматися як заклики до агресії. І хоча така агресія і така «нелюбов» зараз є в рамках моральності українського народу, який підтримується багатьма державами світу, однак чи має це стати вирішальним при оцінці заявки.

Кожна з вказаних вище заявок на торговельні марки перебуває на стадії проведення формальної експертизи, тобто перевірки наявності всього необхідного пакету документів. Окрім того в реєстрі є ще декілька заявок, перегляд документів яких ще не є можливим, оскільки вони на стадії встановлення дати подачі.

Пошук у базі ПТВ США виявив кілька цікавих і таких, що відповідають тематі українських, заявок на торговельні марки. Перша з них за номером 97313984 на «RUSSIAN MILITARY SHIP, F* YOU» (Російський військовий корабель, іди нах*й) для товарів класу 025 (Пальто; головні убори; штани; сорочки; шорти; спортивні штани; світшоти; футболки; кроп-топи; толстовки; куртки). І ще дві подібного змісту

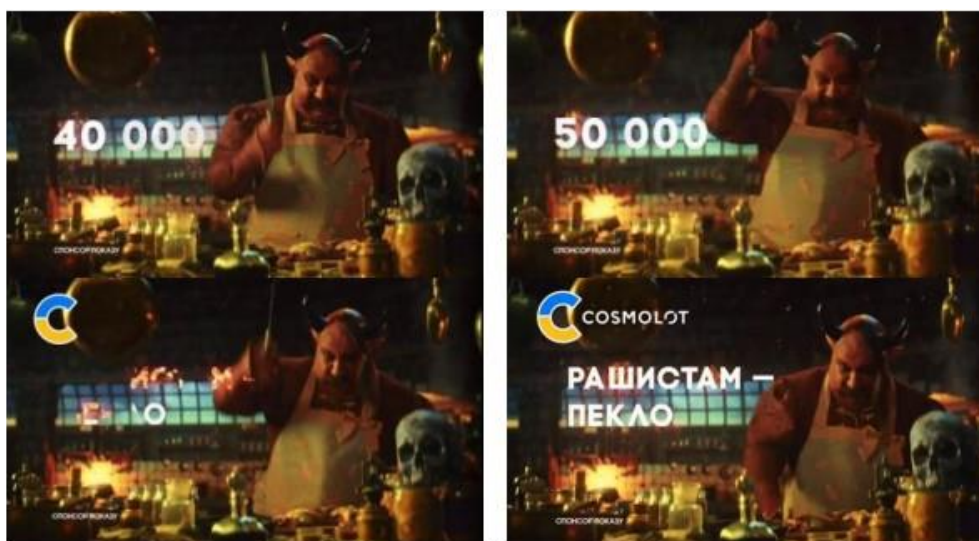

Рис. 4.

номер 97310857 для “Russian military ship, go f* yourself” та №. 97310885 на номер 97310885 for “RUSSIAN MILITARY SHIP, GO F*CK YOURSELF – LET DEMOCRACY BE AROUND THE WORLD” (РОСІЙСЬКИЙ ВОЄННИЙ КОРАБЕЛЬ, ІДИ НАХ*Й – НЕХАЙ БУДЕ ДЕМОКРАТІЯ В УСЬОМУ СВІТІ) в тому ж класі і на ті ж товари, що і в першій заявці. Усі три заяви подані однією особою.

Вартими уваги видаються ще й такі заявки:

– заявка в базі ПТВ США №. 97336800 для PUTIN THE BITCH в 25 класі футболки, чашки та інший одяг та атрибутика

– заявка в базі ПТВ США №. 97318515 PUCK FUTIN 25 класу Фартухи; головні убори; світшоти; кепки з козирками; трикотажні вироби; футболки; футболки для немовлят, малюків, дорослих, жінок і чоловіків; графічні футболки; толстовки з капюшоном; футболки з короткими або довгими рукавами; трикотаж без рукавів; спортивні кепки та головні убори; спортивні майки; спортивні куртки

– Австралійська заявка на національну торговельну марку №. 2257983 PUCK FUTIN (23.03.2022) в класах 32 Пиво; Ячмінне вино (пиво); Алкогольні сорти пива; Безалкогольне пиво; Солодове пиво; пільське пиво; 33 Ферментований спирт; Зерновий спирт, виготовлений із пшениці; Слабоалкогольні напої; алкогольні коктейлі (переважають алкогольні напої); Спиртні напої (напої); Негазовані спиртні напої; горілка; джин; ром;

– заявка на національну торговельну марку Німеччини № 3020222116522 на PUCK FUTIN, дата подачі 22.03.2022 на товари у класах 25, 32, 33. Окрім того, База TMview показує німецьку реєстрацію № 302022213218 торговельної марки TrumPutin для товарів у класі 25 одяг та головні убори.

Таким чином, пошук по базам даних показує, що сенсаційні події навіть негативного або трагічного характеру стають каталізаторами подачі специфічних заявок на торговельні марки. Можна констатувати той факт, що воєнна творчість та популярність окремих висловів серед великої кількості потенційних споживачів, викликає бажання отримати певні права на такі популярні фрази, хоча й отримані внаслідок негативних, однак сенсаційних подій.

Питання в тому, чи будуть торговельні марки, заявки на які подані до українського патентного відомства, зареєстровані і чи відповідають вони вимогам чинного законодавства України. Знову ж з урахуванням того, що всі вони можуть називатися патріотичними і підсилюють дух українського патріотизму, віру в ЗСУ та український народ.

Щодо правового регулювання проведення експертизи заявок в Україні, то в Законі України «Про охорону прав на знаки для товарів та послуг» від 15.12.1993 № № 3689-XII в ст. 5 та 6 визначено критерії, за яких позначення допускається до реєстрації. Відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону правова охорона надається торговельній марці, яка не суперечить публічному порядку, загально визнаним принципам моралі, вимогам Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» та на який не поширюються підстави для відмови в наданні правової охорони, встановлені цим Законом.

Згідно з цим Законом (ст. 6) не можуть одержати правову охорону позначення, які зображують або імітують державні герби, прапори та інші державні символи (емблеми); офіційні повні або скорочені назви держав чи міжнародні літерні коди держав; емблеми, скорочені або повні найменування міжнародних міжурядових організацій; офіційні контрольні, гарантійні та пробірні клейма, печатки; нагороди та інші відзнаки.

Не можуть одержати правову охорону також позначення, які звичайно не мають розрізняльної здатності та не набули такої внаслідок їх використання; складаються лише з позначень, що складаються лише з позначень, що є загальноживаними у сучасній мові або у добросовісній та усталеній торговельній практиці щодо товарів і послуг; складаються лише з позначень чи даних, що є описовими під час використання щодо зазначених у заявці товарів і послуг або у зв'язку з ними, свідчать про вид, якість, склад, кількість, властивості, передбачене призначення, цінність товарів і послуг, географічне походження, місце і час виготовлення чи збуту товарів або надання послуг, або на інші характеристики товарів чи послуг; можуть ввести в оману щодо товарів чи послуг, зокрема щодо їх властивості, якості або географічного походження; можуть ввести в оману щодо особи, яка виробляє товар або надає послугу; складаються лише з позначень, що є загальноживаними символами і термінами; відображають лише форму, що обумовлена природним станом товару чи необхідністю отримання технічного результату, або яка надає товарі істотної цінності; відтворюють назву сорту рослин, зареєстрованого чи заявленого на реєстрацію в Україні або якому надана правова охорона відповідно до міжнародного договору України додати подання заявки на торговельну марку, що містить таке позначення, і якщо заявлене позна-

чення стосується сорту рослин того самого або спорідненого виду; містять географічні зазначення (у тому числі для спиртів та алкогольних напоїв), зареєстровані чи заявлені на реєстрацію в Україні або яким надана правова охорона відповідно до міжнародного договору України до дати подання заявки на торговельну марку, що містить таке зазначення, а якщо заявлено пріоритет – до дати пріоритету для таких самих або споріднених з ними товарів, якщо під час використання заявленого позначення використовується репутація географічного зазначення та/або заявлене позначення вводить в оману щодо особливої якості, характеристик та дійсного походження товару.

Щодо правового врегулювання реєстрації патріотичних торговельних марок, то в Законі України «Про охорону прав на знаки для товарів та послуг» прямих чітких вказівок на цей рахунок немає.

В Методичних рекомендаціях з окремих питань проведення експертизи заявки на знак для товарів і послуг визначено, що для цілей застосування пункту 1 статті 5 Закону, потрібно вважати, що знак суперечить публічному порядку, принципам гуманності і моралі, якщо він, зокрема: г) пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну шляхом насильства конституційного ладу або територіальної цілісності України, зокрема, містить антидержавні, расистські лозунги, емблеми та найменування екстремістських організацій, е) принижує або ображає націю чи особистість за національною ознакою. Наводяться також приклади відмов таким торговельним маркам як ««москаль», «япошка», «не купуй російське». Таким чином, єдине, що можна протиставити торговельним маркам, заявки на які вказані вище, це їх суперечливість публічному порядку або загальноновизнаним принципам моралі.

Неоднозначним виглядає рішення ПТБ США щодо торговельної марки «OLD GLORY CONDOM CORP» (рис. 5) (торгова марка No. 1801973), заявку на яку було подано заявку в 1993 році. В рішенні про надання правової охорони не дивлячись на доволі провокаційне зображення торговельної марки вказувалося на таке: корпорація-заявник була створена після того, як президент взяв участь у виставці в Центрі візуальних мистецтв і, яка була зосереджена на реакціях художників на сучасні соціальні та політичні проблеми. Виставка була адаптацією символів американського патріотизму, щоб привернути увагу до епідемії СНІДу та, зокрема, підкреслити, що американці мають патріотичний обов'язок боротися з епідемією СНІДу та

іншими хворобами, що передаються статевим шляхом. Було вище зазначено, що заявник продає свої презервативи в упаковці, яка підкреслює прихильність заявника до продажу високоякісних презервативів як засобу сприяння безпечному сексу та ліквідації СНІДу та його віру в те, що використання презервативів є патріотичним актом.

Рис. 5.

Щодо правового регулювання реєстрації торговельних марок, які порушують чи не порушують принципи моралі, то в США ситуація виглядає наступним чином. В 2019 році рішенням Іанку проти Брунетті (Iancu v. Brunetti) в США було визнано неконституційним положення розділу 2(а) Закону Лангема, яким ПТБ США уповноважувалося відмовляти в реєстрації товарного знака, якщо предмет складається з «аморального, оманливого або скандального матеріалу». Розділ 2(а) також постановляв, що торговельні марки можуть бути відхилені, якщо вони були визнані «зневажливими» для окремих осіб або груп. Уже в справі «Матал проти Тама» (2017) Верховний суд США постановив, що обмеження щодо «зневажливих» торговельних марок було неконституційним відповідно до першої поправки про свободу слова. Щодо ж до обґрунтування неконституційності розділу 2(а) Закону Лангема, то в справі Іанку проти Брунетті (Iancu v. Brunetti) суд вирішив, що положення, які забороняють реєстрацію торговельних марок «аморального» або «скандального» характеру, дозволяють ПТБ США брати участь у дискримінації, оскільки патентне відомство оцінює марку з позиції того, чи передає вона якесь послання чи ні, чи має ця марка «аморальний» чи «образливий» характер. На сьогоднішній день ПТБ США відмовляє у реєстрації лише тим маркам, які містять нецензурні або непристойні слова чи символи, однак не оцінює «моральність» марки з точки зору її можливого внутрішнього меседжу.

У реєстрі ПТБ США є приклади зареєстрованих торговельних марок, які суд чи відомство в опозиційних процедурах визнали такими, що вони є образливими. Наприклад, ENTREPRENIGGAS, реєстраційний номер 6341905 (рішення ПТБ США від 20 жовтня 2021 р.); KISS MY BLACK ARTS, реєстраційний

номер 6090832 (рішення ПТВ США від 06 січня 2022 р.). Однак в силу того, що «образливість» марки не є перешкодою для надання їй правової охорони, то такі марки реєструються і продовжують існувати.

Щодо використання, наприклад, свастики, то так само діє поправка перша про свободу слова. В своїх рішеннях ПТВ США пропонує заявникам відмовитися від правової охорони на символ свастики, а не від самого використання, оскільки це просто інформаційний універсальний символ, який передає соціальне, політичне, релігійне чи подібне інформаційне повідомлення, яке часто демонструється багатьма різними сторонами, і, таким чином, цей символ не функціонує як знак.

Таким чином, не зважаючи на те, що підстави для відмови в реєстрації торговельних марок з позицій дотримання їх принципам моралі та публічного порядку в різних країнах виглядають дуже схоже, однак на практиці реалізація таких положень може кардинально різнитися.

Засади моралі та публічний порядок хоча і є не вкрай мінливими за змістом категоріями, однак з часом зазнають коректур. Окремі позначення, символи, послання можуть набути або вкрай негативного, або позитивного сенсу на певній території. Укрпатент здійснюючи експертизу торгової марки, має «витлумачити» марку, визначити чи є у торговельної марки якесь послання і чи відповідає воно принципам моралі, чи не несе зневажливого чи образливого ставлення

до нації чи особистості за національною ознакою. В принципі, це означає, що Укрпатент має встановити, як торговельна марка буде сприйматися споживачами і не тільки. Зробити експерт має це не з позицій більшості, а з позицій кожної нації та кожної особистості. А це в свою чергу, дає висновок про те, що торговельна марка виконує функції не лише в торговельному обороті. Торговельна марка виступає інструментом соціального спілкування. Наскільки правове регулювання враховує цю функцію торговельної марки, то це питання може стати предметом нових досліджень.

Ще один аспект реєстрації торговельних марок патріотичного характеру – це можливість застосування концепції недобросовісного заявника. На жаль, в українському законодавстві ця концепція не введена послідовно, а в законі України «Про охорону прав на знаки для товарів та послуг» серед підстав для відмови в реєстрації прав на торговельну марку, а так само і серед підстав визнання свідоцтва недієвим, така підстава як «недобросовісність заявника» відсутня, то, відповідно, рішення експерта має базуватися на відповідності торговельної марки принципам моралі та публічному порядку, оцінених у сукупності з усіма іншими обставинами та підставами для відмови у наданні правової охорони марці. При цьому має бути враховано те, що не зважаючи на економічну природу торговельної марки, окремі з них можуть, але не повинні ставати тригерами ворожнечі та агресії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Irene Calboli. Trade marking 'COVID' and 'Coronavirus' in the USA: an empirical review. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*. 2021. № 16. P. 473–483.
2. Zhang Yi. Trademark applications using martyr's patriotic phrase rejected. URL: <http://global.chinadaily.com.cn/a/202103/16/WS60505d53a31024ad0baaf856> (дата звернення: 25.09.2022)
3. Office Action Outgoing dated Jul. 10, 2004 in the US trade mark application no. 76337829 for FAMILIES OF SEPTEMBER 11. URL: https://tsdr.uspto.gov/#caseNumber=76337829&caseType=SERIAL_NO (дата звернення: 25.09.2022)
4. Office Action Outgoing dated Nov. 05, 2002 in the US trade mark application no. 76322994 for 11 SEPTEMBER. URL: https://tsdr.uspto.gov/#caseNumber=76322994&caseType=SERIAL_NO (дата звернення: 25.09.2022)
5. Бібліографічні дані заявки № m202205593. Спеціальна інформаційна система Укрпатенту. URL: <https://sis.ukrpatent.org/uk/search/detail/1688893> (дата звернення: 25.09.2022)
6. Бібліографічні дані заявки № m202209218. Спеціальна інформаційна система Укрпатенту. URL: <https://sis.ukrpatent.org/uk/search/detail/1701528> (дата звернення: 25.09.2022)
7. Методичні рекомендації з окремих питань проведення експертизи заявки на знак для товарів і послуг, затверджені Наказом Державного підприємства «Український інститут промислової власності» від 07.04.2014 № 91. URL: metod-rek-tm-08022016.pdf (ukrpatent.org) (дата звернення: 25.09.2022)
8. Trademark registration No. 1801973: Tmview. URL: <https://www.tmdn.org/tmview/#/tmview/detail/US500000074004391> (дата звернення: 25.09.2022)
9. Nonfinal USPTO Action dated 18 August 2021. See also 15 U.S.C. §§1051-1053, 1127; Eagle Crest, Inc., 96 USPQ2d 1227, 1229-31 (TTAB 2010); TMEP §§1202.17(c)(i)(A), (c)(iii), 1213.03(a), (b). URL: www.uspto.gov (дата звернення: 25.09.2022)

REFERENCES:

1. Irene Calboli. Trade marking 'COVID' and 'Coronavirus' in the USA: an empirical review. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*. 2021. № 16. P. 473–483.
2. Zhang Yi. Trademark applications using martyr's patriotic phrase rejected. URL: <http://global.chinadaily.com.cn/a/202103/16/WS60505d53a31024ad0baaf856> (дата звернення: 25.09.2022)
3. Office Action Outgoing dated Jul. 10, 2004 in the US trade mark application no. 76337829 for FAMILIES OF SEPTEMBER 11. URL: https://tsdr.uspto.gov/#caseNumber=76337829&caseType=SERIAL_NO (дата звернення: 25.09.2022)
4. Office Action Outgoing dated Nov. 05, 2002 in the US trade mark application no. 76322994 for 11 SEPTEMBER. URL: https://tsdr.uspto.gov/#caseNumber=76322994&caseType=SERIAL_NO (дата звернення: 25.09.2022)
5. Bibliographichni dani zayavky № m202205593 [Bibliographic data of the application № m202205593]. Special'na systema Ukrpatentu. URL: <https://sis.ukrpatent.org/uk/search/detail/1688893> (дата звернення: 25.09.2022)
6. Bibliographichni dani zayavky № m202209218 [Bibliographic data of the application № m202209218]. Special'na systema Ukrpatentu. URL: <https://sis.ukrpatent.org/uk/search/detail/1701528> (дата звернення: 25.09.2022)
7. Metodichni rekomendacii z okremykh pytan' provedennya ekspertyzy zayavky na znak dlya tovariv ta poslug, zatverdzeni Nakazom Derzhavnogo pidpriemstva "Ukrayins'kyi instytut promyslovoi vlasnosti" [Methodological recommendations on certain issues of examination of applications for marks for goods and services, approved by the Order of the State Enterprise "Ukrainian Institute of Industrial Property"] dated 07.04.2014 № 91. URL: metod-rek-tm-08022016.pdf (ukrpatent.org) (дата звернення: 25.09.2022)
8. Trademark registration No. 1801973: Tmview. URL: <https://www.tmdn.org/tmview/#/tmview/detail/US500000074004391> (дата звернення: 25.09.2022)
9. Nonfinal USPTO Action dated 18 August 2021. See also 15 U.S.C. §§1051-1053, 1127; Eagle Crest, Inc., 96 USPQ2d 1227, 1229-31 (TTAB 2010); TMEP §§1202.17(c)(i)(A), (c)(iii), 1213.03(a), (b). URL: www.uspto.gov (дата звернення: 25.09.2022)

УДК 346.91 (477)

Юрій УЖАКІН

аспірант, Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України, вул. Раєвського, 23-а, м. Київ, Україна, 01042
DOI: 10.32782/LST/2022-1-8

Бібліографічний опис статті: Ужакін, Ю. (2022). Деякі питання судового розсуду в повноваженнях Вищого суду з питань інтелектуальної власності на прикладі визнання торговельної марки добре відомою. *Law. State. Technology*, 1, 55–62, doi: 10.32782/LST/2022-1-8

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СУДОВОГО РОЗСУДУ В ПОВНОВАЖЕННЯХ ВИЩОГО СУДУ З ПИТАНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ПРИКЛАДІ ВИЗНАННЯ ТОРГОВЕЛЬНОЇ МАРКИ ДОБРЕ ВІДОМОЮ

Мета роботи. Ця стаття присвячена аналізу ролі судового розсуду в процедурі визнання торговельної марки добре відомою. Основне завдання дослідити джерело судового розсуду в процедурі визнання торгової марки загальновідомою.

Методологія. Дослідження базується на нормах чинного законодавства України, зокрема, Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», та нормах міжнародного права, присвячених регулюванню відповідних питань.

Наукова новизна. Правова доктрина визначає судовий розсуд як повноваження здійснити вибір між кількома правовими можливостями. Переконливою причиною надання суду права вибору є те, що законодавець не може описати всі можливі типи ситуацій, коли торгова марка є загальновідомою. Правова наука визначає різні підходи до способів надання суду права вибору між різними правовими можливостями. Більшість авторів згадують оціночні поняття, як добросовісність, розумність, справедливість. Також згадується просте надання прав на розсуд.

Поняття добре відомої торговельної марки не відноситься до кола чітко визначених, однозначних понять (термінів). Словосполучення «добре відома торговельна марка» є словесним виразом оціночного поняття. Застосування оціночних понять вимагає здійснення дискреційної діяльності судом. Оціночні поняття є засобом юридичної техніки, за допомогою якого суду надається повноваження здійснити вирішення правового питання із використанням судового розсуду.

Ці особливості правового регулювання є важливими для розкриття правового режиму загальновідомих торговельних марок і дозволяють зробити деякі теоретичні висновки, важливі для дослідження судового розсуду в господарському процесі. Застосування оціночного поняття загальновідомої торгової марки вимагає конкретизації поняття в контексті конкретного випадку. Така конкретизація включає, серед іншого, розробку стандарту оцінювання. Стандарт містить перелік відповідних факторів, які необхідно враховувати під час оцінки торгової марки. Право України та норми міжнародного права уповноважують суд створювати такий специфічний стандарт.

Висновки. Застосування оціночних понять вимагає здійснення судом дискреційної діяльності. Оціночні поняття – це засоби юридичної техніки, які надають право вирішувати юридичне питання за допомогою суддівського розсуду. Оціночні концепції також спрямовують і обмежують свободу дій.

Ключові слова: судовий розсуд, дискреційне повноваження, оціночні поняття, добре відомий товарний знак, стандарт оцінки, конкретизація.

Iurii UZHAKIN

Postgraduate Student, Academician F. H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of National Academy of Law Sciences of Ukraine, Raevsky str., 23-a, Kyiv, Ukraine, 01042
DOI: 10.32782/LST/2022-1-8

To site this article: Uzhakin, Iu. (2022) Dejaki pytannja sudovogo rozsudu v povnovazhennjah Vyshhogo sudu z pytan' intelektual'noi' vlasnosti na prykladi vyznannja torgovel'noi' marky dobre vidomoju [Some questions about judicial discretion in power of the Supreme court on intellectual property in the example of establishment a trademark as a well-known trademark], *Law. State. Technology*, 1, 55–62, doi: 10.32782/LST/2022-1-8

SOME QUESTIONS ABOUT JUDICIAL DISCRETION IN POWER OF THE SUPREME COURT ON INTELLECTUAL PROPERTY IN THE EXAMPLE OF ESTABLISHMENT A TRADEMARK AS A WELL-KNOWN TRADEMARK

Purpose of work. This article is devoted to the analysis of the place of judicial discretion in the procedure of recognition of a trademark as a well-known trademark. The main purpose is to study the source of judicial discretion in the procedure of establishment of a well-known trademark.

Methodology. The research is based on the norms of Ukrainian law, in particular The Law of Ukraine «On Protection of Rights to Trademarks for Goods and Services», the rules of International Law, devoted to the regulation of the subject matter.

Scientific novelty. The legal doctrine defines judicial discretion as the court's power to make a choice between several legal options. The compelling reason to empower the court to make choice is that the legislature cannot describe all possible types of situations where a trademark is well – known. The legal science defines different approaches to the subject of means of granting a court the power to make choice between different legal options. Most of the authors mention evaluative concepts, such as good faith, reasonableness, equity. It is also mentioned a simple empowering to use discretion.

The notion of well-known trademark is not an exact term. The expression “a well-known trademark” is an evaluative concept. The application of evaluative concepts requires the fulfillment of discretionary activity by the court. Evaluative concepts are the means of legal technic which confers the power to decide a legal question applying judicial discretion.

These peculiarities of legal regulation are important for the discovery of the legal regime of well-known trademarks and let achieve some theoretical conclusions which are important for research on judicial discretion in commercial procedure. The application of the evaluative concept of well-known trademark requires that the concept must be concretized in the context of a particular case. Such a concretization includes, among other things, the elaboration of the standard of evaluation. The standard includes the list of relevant factors which must be taken into account during the evaluation of a trademark. The law of Ukraine and rules of International Law authorize the court to create such specific standard.

Conclusions. The application of evaluative concepts requires the fulfillment of discretionary activity by the court. Evaluative concepts are the means of legal technic which confers the power to decide a legal question using judicial discretion. Evaluative concepts also direct and limit discretion.

Key words: well-known trademark, judicial discretion, evaluative concept, standard of evaluation, concretization.

Актуальність проблеми. Чинне законодавство України та норми міжнародного права, які є частиною національного цивільного законодавства України (ч. 1 ст. 10 ЦК України), передбачають встановлення особливого правового режиму такого об'єкта цивільних прав, як добре відомі торговельні марки. Г. Боденхаузен свого часу підкреслив, що метою цього положення є запобігання реєстрації та використання товарного знака, здатного створити змішування з іншим знаком, який став вже загальновідомим в країні реєстрації або використання, хоча більш пізній загальновідомий знак не охороняється або ще не охороняється в даній країні за допомогою реєстрації, яка зазвичай перешкоджає реєстрації або використанню конфліктує знака (Боденхаузен, 1977: 127).

Передумовою розповсюдження цього правового режиму на конкретний товарний знак є визнання відповідного знаку у якості добре відомого.

Існуюче законодавче регулювання та доктринальна розробка проблем, пов'язаних із правовим режимом засобів індивідуалізації суб'єктів господарювання у торговому обороті, зокрема, добре відомих торговельних марок, не можуть вважатися досконалими. Важливим фактором

при цьому є відносна новизна відповідних проблем для законодавства та практики України. Необхідність правового регулювання відповідних питань виникла лише із здобуттям Україною незалежності та початком формування правового механізму, що забезпечує функціонування сучасної ринкової економіки. До цього часу відноситься й початок наукового опрацювання предмету.

Істотним кроком в напрямку вдосконалення та формування усталеної судової практики в сфері інтелектуальної власності має стати створення у найближчому майбутньому Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Вищий суд з питань інтелектуальної власності розглядає справи, віднесені до його компетенції, в порядку, передбаченому ГПК України, що робить актуальним та необхідним дослідження дискреційних повноважень цього суду як складової більш широкої категорії судового розсуду у господарському процесі.

Метою цієї статті є аналіз правових підстав для визнання торговельних марок добре відомими та виявлення ролі судового розсуду при встановленні відповідних фактів. Дослідження дозволить виявити механізми наділення суду повноваженням на здійснення судового роз-

суду при встановленні факту приналежності товарного знаку до кола добре відомих, зробити певні загальнотеоретичні висновки щодо механізмів наділення суду повноваженням на прийняття рішень із використанням судового розсуду та меж такого повноваження.

Аналіз дослідження проблеми. Проблему судового розсуду було досліджено в роботах О. Холмса, Б. Кардозо, Г. Харта, Р. Дворкіна, А. Барака, Д. Б. Абушенко, Л. Н. Берг, О. Т. Боннера, Е. В. Васковського, С. Ф. Демченко, В. С. Канціра, К. Т. Комісарова, П. В. Куфтирева, Л. М. Ніколенко, О. А. Папкової, Д. М. Притики, Й. О. Покровського, М. Б. Рісного, Н. О. Чечіної, Д. М. Чечота, С. Я. Фурси та ін.

Проблематика охорони торговельних марок, зокрема, добре відомих марок досліджена у роботах Т. С. Демченко, Д. В. Дзик, А. Кодинець, Я. Кондратюк, П. Ф. Немеш, Т. Родіонова, О. А. Росомахіної, О. Д. Святоцького, Д. Федорова та ін.

Визначення мети дослідження. В той же час, питання щодо ролі судового розсуду у визнанні торгових марок добре відомими досліджувалося недостатньо. Це обумовлює необхідність дослідження дискреційних повноважень у визнанні товарних знаків добре відомими.

Виклад основного матеріалу дослідження. Господарська діяльність тісно пов'язана із використанням об'єктів права інтелектуальної власності. Це стосується, зокрема, засобів індивідуалізації суб'єктів господарювання та товарів, робіт, послуг, які пропонуються такими суб'єктами на ринку. Зв'язки правового регулювання господарської діяльності та прав інтелектуальної власності є багатограничними.

Значення використання засобів індивідуалізації в торговому обороті підкреслив ще дореволюційний дослідник А. І. Камінка, який зазначив, що в діловому обороті величезну роль відіграють всілякі способи фіксації в пам'яті публіки діячів торгівлі, прийоми її ведення, що практикуються ними, які притягають особливу довіру публіки (Камінка, 2002: 362).

Неможливо не звернути увагу на тісний зв'язок норм законодавства із захисту від недобросовісної конкуренції з законодавством про інтелектуальну власність. О. О. Бакалінська відзначає: «Хоча в Україні захист від недобросовісної конкуренції і не розглядають як один з об'єктів інтелектуальної власності, водночас законодавче забезпечення охорони інтелектуальної власності значно впливає на розвиток конкурентного законодавства» (Бакалінська, 2010: 278).

Одним із важливих різновидів торговельних марок (знаків для товарів та послуг) є добре відомі торговельні марки. Кількість таких торговельних марок не є великою. Наприклад, згідно інформації офіційного сайту Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України Апеляційною палатою міністерства в 2020 році було розглянуто 22 заявки щодо визнання знаків добре відомими, 20 знаків визнано такими.

Проте, відносно невелика кількість відповідних торговельних марок не повинна вводити в оману. До кола добре відомих належать самі популярні бренди, вартість яких може становити мільярди доларів США. О. П. Орлюк наводить приклади визнаних в Україні добре відомих торговельних марок: «ASPIRIN», «AMD», «BOUNTY», «YANHO», «АСПИРИН», «АСПИРИН», «КОРВАЛОЛ», «МИРГОРОДСЬКА», «МОРИНСЬКА», «НО-ШПА» (Орлюк, 2007: 422).

Частина 1 ст. 25 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» встановлює наступне: «Охорона прав на добре відому торговельну марку здійснюється згідно із статтею 6 bis Паризької конвенції та цим Законом на підставі визнання торговельної марки добре відомою Апеляційною палатою або судом. Торговельна марка може бути визнана добре відомою незалежно від реєстрації її в Україні».

Відповідно п. 3 ч. 2 ст. 20 ГПК України такі справи підсудні Вищому суду з питань інтелектуальної власності (після його створення).

Предметом наукової дискусії у сучасній літературі є питання визначення поняття «добре відомої торговельної марки». При цьому, у якості попереднього зауваження доречно звернути увагу на термінологічну проблематику питання. Крім словосполучення «добре відома торговельна марка» використовуються: «загальновідомий товарний знак», «загальновідомі торговельна марка» та деякі інші. Для цілей цієї роботи ці словосполучення розглядаються у якості синонімів.

Вчені неодноразово підкреслювали відсутність у законодавстві та актах міжнародного права чіткої дефініції поняття загальновідомого товарного знаку. Стосовно Паризької конвенції Д. В. Дзик зазначає, що Конвенція не дає визначення поняття «загальновідомий товарний знак». Далі автор констатує, що не дають такого визначення й інші міжнародно-правові акти, які стосуються охорони загальновідомих товарних знаків (Дзик, 2002: 331).

Науковці запропонували доктринальні визначення відповідного поняття.

Так, Т. С. Демченко пропонує наступну дефініцію: «Загальновідомим товарним знаком є знак, відомий широкому колу зацікавлених осіб, які мають стосунок до виробництва, торгівлі чи використання позначеної цим знаком продукції, якщо цей знак сприймається ними як такий, що вказує на особливе джерело походження зазначеної продукції» (Демченко, 2001: 204). О. О. Зайцева вважає, що загальновідомий товарний знак – це товарний знак з високою розпізнавальною здатністю, що охороняється у відношенні однорідних товарів і послуг без державної реєстрації в країні прохання охорони, а також охороняється в відношенні неоднорідних товарів і послуг при наявності такої реєстрації, на підставі факту визнання компетентним державним органом популярності цього товарного знака у відповідному секторі суспільства, в тому числі відомість, досягнуту в результаті реклами» (Зайцева, 1998: 10).

В. В. Гордейчук вважає, що головними ознаками загальновідомої торговельної марки є наступні: а) торговельна марка набуває статусу відомої широкому загалу внаслідок активного комерційного використання серед певного прошарку суспільства та/або на певній території протягом тривалого часу; б) торговельна марка стала досить популярною в певному прошарку суспільства або на певній території і отримала стійку асоційованість із товарами (послугами) певного праволодильця, гарантуючи певну їх очікувану якість, і, в зв'язку з цим, має комерційну цінність, яка асоціюється з даною маркою (Гордейчук, 2018: 53).

Слова та словосполучення «загальновідомий», «добре відомий», «відомий широкому колу», «популярний», «стійка асоційованість» та інші подібні вирази, якими оперує законодавство та доктрина, виражають поняття нечіткі, такі, що мають оціночний характер.

Зважаючи на досягнений рівень доктринального дослідження проблеми, можна стверджувати, що спроби теоретичного визначення відповідного поняття не можуть вважатися повністю вдалим. Запропоновані визначення поняття «загальновідомий (добре відомий) товарний знак» пояснюють одне нечітке поняття за допомогою інших нечітких понять, маючих до певної міри характер синонімів (відомий широкому колу, популярний та ін.).

Зазначене не означає недостатності доктринальної розробки проблеми. Уявляється, що причина полягає у неможливості створити чітке визначення поняття «загальновідомий товарний знак». В цьому контексті викликає певні сумніви критичне зауваження Ш. Б. Кодірова:

«Незважаючи на свою майже вікову історію, словосполучення «загальновідомий товарний знак» до сих пір не набуло статусу терміна» (Кодіров, 2020: 115). Це словосполучення навряд чи отримає статус чіткого однозначного терміна у майбутньому. Причина полягає у неможливості та недоцільності жорсткого правового регулювання.

Склад юридичного факту загальновідомого товарного знаку сформульовано на національному та міжнародному рівні із використанням оціночних понять. Джерела права лише називають цей факт, пов'язуючи із ним правові наслідки.

Саме по собі використання оціночних понять часто є вимушеною мірою, засобом нормотворчої техніки, покликаним створити правове регулювання різноманітних ситуацій, які мають певні спільні риси, але мають і істотні розбіжності, які не дозволяють здійснити абсолютно визначене правове регулювання із використанням чітких однозначних термінів. Вирази, подібні до словосполучення «загальновідомий товарний знак», дають уявлення про явище, але це уявлення не є чітким та однозначним.

А. Барак вважав, що іноді недостатність визначеності є навмисною: законодавець використовує неясні вирази, добре знаючи, що вони створюють невизначеність, тому що він бажає дати суду повноваження вибирати підходящу альтернативу (Барак, 1999: 67-68). Е. Леві ще більш категорично висловив подібну ідею: «Категорії, що використовуються в юридичному процесі, повинні бути неясними, двозначними з метою надання можливості впливання нових ідей. І це дійсно необхідно навіть в разі, коли мова йде про законодавство чи конституцію. Слова, що використовуються законодавцем чи конституційною асамблеєю, повинні бути здатні здобувати нові значення. Більше того, угода на будь якій іншій основі була б неможливою. Таким способом закони будуть висловлювати ідеї суспільства навіть тоді, коли вони написані в загальному сенсі, і, отже, будуть застосовні в процесі розгляду конкретних справ (Levi, 1949: 4).

Зв'язок оціночних понять та судового розсуду є питанням, достатньо дослідженим у науковій літературі.

М. І. Бару вважав, що оціночне поняття в праві характеризується трьома істотними особливостями: 1) не конкретизовано законодавцем або іншим компетентним органом; 2) уточнюється і конкретизується в процесі правозастосування, 3) дає правозастосовні органам можливість розсуду (Бару, 1970: 104). Т. В. Кашаніна вва-

жає, що оціночне поняття в праві – це виражене в нормах права положення/припис законодавця, в якому закріплюються найбільш загальні ознаки, властивості, якості, зв'язки і відносини різноманітних предметів, явищ, дій, процесів, які детально не роз'яснюються законодавцем з тим, щоб воно конкретизувалося шляхом оцінки в процесі застосування права та дозволяло здійснювати в межах зафіксованої в ньому спільності індивідуальну регламентацію суспільних відносин (Кашанина, 1974: 63).

М. Б. Рісний, із посиланням на роботу польської дослідниці З. Дуневської, зазначає: «На думку окремих вчених, розсуд існує лише там, де закон носить уповноважуючий характер або де правова норма не визначає однозначно правових наслідків правозастосування, а передає вибір конкретного наслідку компетентному органу» (Рісний, 2007: 22). Р. О. Опалев пише: «Таким чином, досить умовно можна виділити три способи закріплення в праві судового розсуду: 1) використання оціночних понять; 2) змістовний спосіб (коли розсуд з необхідністю впливає із сутності процесуальних дій, що здійснюються судом); 3) пряма вказівка в законі на те, що певні процесуальні дії вчиняються на розсуд суду» (Опалев, 2008: 119).

Оціночне поняття виконує роль правового засобу закріплення (санкціонування), спрямування та обмеження дискреції.

У разі опису за допомогою оціночного поняття моделі юридичного факту (складу юридичного факту), правова норма не дає однозначного рішення щодо можливості віднесення тих чи інших життєвих обставин до кола тих, що передбачено нормою. Суд, що застосовує норму із оціночним поняттям, використовуючи дискреційне повноваження, остаточно вирішує питання щодо кваліфікації життєвих обставин у якості таких, що відповідають оціночному поняттю.

Констатація нечіткого, оціночного характеру поняття «загальновідомий (добре відомий) товарний знак», дискреційної діяльності при застосуванні норм із цим поняттям, не вичерпує значущість цього прикладу для дослідження судового розсуду у господарському процесі. Матеріальне та процесуальне право містить безліч оціночних понять: зловживання процесуальними правами, добросовісна поведінка, джерело підвищеної небезпеки та ін.

Особливості цього оціночного поняття полягають у наступному.

Питання, пов'язані із оціночним поняттям загальновідомого товарного знаку, унормовано докладніше, ніж це можна сказати щодо

абсолютної більшості оціночних понять сучасного права. На відміну від численних оціночних понять матеріального та процесуального права, поняття загальновідомого (добре відомого) товарного знаку має визначене на рівні законодавства та міжнародних документів пояснення щодо факторів, які підлягають врахуванню при дослідженні конкретного товарного знаку та ступеню його відомості. Відповідний перелік включено, зокрема, до ч. 2 ст. 25 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг».

Серед релевантних факторів законодавець згадує: ступінь відомості чи визнання торговельної марки у відповідному секторі суспільства; тривалість, обсяг та географічний район будь-якого використання торговельної марки; тривалість, обсяг та географічний район будь-якого просування торговельної марки, включаючи рекламування чи оприлюднення та представлення на ярмарках чи виставках товарів та/або послуг, щодо яких торговельна марка застосовується; тривалість та географічний район будь-яких реєстрацій та/або заявок на реєстрацію торговельної марки за умови, що торговельна марка використовується чи є визнаною; свідчення успішного відстоювання прав на торговельну марку, зокрема територія, на якій торговельну марку визнано добре відомою компетентними органами; цінність, що асоціюється з торговельною маркою.

Суб'єкт правозастосування має взяти до уваги відповідні фактори, які слугують своєрідним путівником, що спрямовує дискреційну діяльність.

Дослідники оціночних понять у праві виділяють поняття «стандарт оцінки». Т. В. Кашанина пише: «Стандарт /зразок, еталон/ – це критерій оцінки» (Кашанина, 1974: 58). Ця ідея пояснюється автором наступним чином: стандарт являє собою сукупність типових властивостей які, як вважається, повинні бути притаманні оцінюваним предметам певного роду. Стандарт приймається за зразок, вихідну основу оцінки, він виконує в процесі оціночного пізнання дійсності функцію «мірки», є своєрідним індикатором оцінюваних предметів (Кашанина, 1974: 59).

Відповідні положення ч. 2 ст. 25 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» не можуть вважатися повним, вичерпним стандартом оцінки. Сам по собі перелік релевантних факторів не вичерпує зміст стандарту оцінки товарного знаку щодо його приналежності до кола загальновідомих. Наприклад, який відсоток споживачів повинен знати товар-

ний знак для визнання його загальновідомим? Чи є достатнім 50%? Чи необхідно 70%? Якими є межі відповідного ринку? і т. і.

Але не буде перебільшенням твердження про те, що критерії, які підлягають врахуванню та оцінці, є важливою змістовною складовою такого стандарту, по суті визначають спрямування оціночної діяльності.

Приписи чинного законодавства не обмежуються закріпленням згаданого переліку факторів. Частина 2 ст. 25 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», яка містить відповідний перелік, дає підстави вважати, що цей перелік є приблизним та рекомендаційним, про що свідчить формула Закону «... можуть розглядатися, зокрема, такі фактори, якщо вони є доречними». Ця уповноважуюча конструкція дозволяє суб'єкту правозастосування самому остаточно визначити конкретні фактори, які буде покладено ним в основу оцінки товарного знаку.

Такий висновок отримав підтримку у судовій практиці. У постанові Київського апеляційного господарського суду від 28.05.2004 р. у справі N 12/504 (Постанову залишено без змін згідно з постановою Вищого господарського суду України від 21 вересня 2004 року) зазначено: «При цьому наведені чинники, які можуть допомогти компетентному органу зробити висновок про те, чи є знак добре відомим, не визначають заздалегідь такий висновок. Висновок у кожному конкретному випадку буде залежати від конкретних обставин. У деяких випадках актуальність може мати сукупність чинників, а інколи усі зазначені чинники можуть виявитись неактуальними і рішення може бути обґрунтовано додатковими чинниками, які не перераховані».

Позиція Київського апеляційного господарського суду є схожою до положень п. (с) ч. 1 ст. 2 Спільної рекомендації про положення щодо охорони загальновідомих знаків, прийнятої Асамблеєю Паризького союзу з охорони промислової власності та Генеральною асамблеєю ВОІВ, який особливо підкреслює рекомендаційний характер переліку факторів, перелічених у Спільній рекомендації та право відступити від переліку. Правило п. (с) ч. 1 ст. 2 Спільної рекомендації передбачає: «Однак, вищевказані фактори, які можуть допомогти компетентному органу дійти висновку про те, чи є марка загальновідомою маркою, не визначають такий висновок наперед. Швидше, висновок у кожному випадку залежатиме від конкретних обставин справи. У деяких випадках сукупність усіх факторів може бути релевантною. В інших випадках лише деякі фактори можуть бути доречними.

Нарешті, в інших випадках жоден з факторів може не мати значення, і рішення може бути обґрунтованим на основі додаткових факторів, які не перелічені у підпункті (b) вище. Такі додаткові фактори можуть бути релевантними як окремо, так і в поєднанні з одним або декількома з факторів, перелічених у підпункті (b) вище».

Як видно із наведених положень законодавства України та міжнародних документів, відповідний орган самостійно формує та остаточно визначає перелік факторів, із використанням яких має оцінюватися товарний знак.

Є всі підстави вважати, що згадані приписи права України та міжнародних документів підтверджують наявну у доктрині точку зору про участь органу правозастосування у формуванні конкретизованих правових положень в процесі застосування норм із оціночними поняттями.

І. В. Турчин-Кукаріна із посиланням на роботу В. Жеребкіна стверджує, що ознаки змісту конкретного оціночного поняття можуть бути встановлені і встановлюються безпосередньо суб'єктом, що застосовує поняття (Турчин-Кукаріна, 2011: 76).

В. В. Лазарев вважає: «При конкретизації в рамках загальних нормативних приписів виробляються нові, додаткові, більш конкретні правові положення. Особливо потребують конкретизації норми з так званими «оціночними» поняттями (злостивість, непридатність, тяжкі наслідки і т. д., і т. п.)» (Лазарев, 1972: 111).

А. К. Безіна та В. В. Лазарев стверджують, що конкретизація – це перетворення загальних норм права в більш детальні, більш досконалі, здійснюване в процесі правотворчості, а також в процесі застосування права, коли в зміст норми привноситься новий елемент (Безина, Лазарев, 1968: 6).

В. М. Кудрявцев зазначав: «... стандарт, використовуваний стосовно оціночних понять, вельми специфічний. ... Він може бути вироблений тільки для даного випадку і до того ж тим самим суб'єктом, який його застосовує. Отже, «оціночні» поняття характеризуються тим, що суб'єкт, який їх використовує, здійснює дві функції: він не тільки порівнює явище, що розглядається, з деяким загальним поняттям, а й формулює (звичайно, в певних межах) зміст самого цього загального поняття» (Кудрявцев, 2004: 116).

Сучасний дослідник Р. О. Опалев стверджує, що стандарт оцінки активно формується особою, яка тлумачить, а не пасивно витягується з її підстави (Опалев, 2008: 80).

Але найбільш широким та одночасно вдалим слід вважати точку зору Дж. Галлігана,

який зазначає, що найбільш типовим для розуміння дискреції є наявність в суб'єкта влади істотного простору для визначення підстав та стандартів, відповідно до яких влада повинна бути використана, та застосування них при прийнятті конкретних рішень. Цей процес встановлення підстав та стандартів має включати не тільки найбільш очевидні випадки створення стандартів, коли таких не існує, але також індивідуалізацію та тлумачення широких стандартів, оцінку відносної важливості конфліктуючих стандартів (Galligan, 1986: 21 – 22).

Отже, положення законодавства щодо визначення загальновідомого товарного знаку дозволяють нормативно обґрунтувати доктринальні ідеї щодо формування правозастосовним органом відповідних конкретизованих нормативних положень, свого роду «норми для конкретного випадку», в процесі застосування норм із оціночними поняттями.

Висновки.

Підсумовуючи викладене слід дійти наступних висновків. Набуття товарним знаком статусу загальновідомого товарного знаку є наслід-

ком визнання відповідного юридичного факту. Згаданий факт підлягає встановленню Апеляційною палатою або Вищим судом з питань інтелектуальної власності. Особливості нормативної конструкції складу цього факту полягають в тому, що відповідний факт побудовано із використанням оціночного поняття. Така конструкція моделі юридичного факту має своїм наслідком те, що оцінка фактичних обставин здійснюється із використанням судом дискреційного повноваження.

Повноваження щодо визнання товарного знака загальновідомим є ілюстрацією важливої особливості дискреційних повноважень, що впливають із оціночних понять. Суб'єкт правозастосування уповноважений здійснювати в рамках своєї діяльності формування стандарту оцінки для кожного конкретного випадку. На відміну від більшості оціночних понять, правове регулювання стосовно загальновідомого товарного знаку прямо санкціонує таке повноваження. Формування стандарту оцінки відбувається в рамках конкретизації оціночного поняття для цілей вирішення конкретної юридичної справи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бакалінська О. О. Конкурентне право: навч. посіб. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. 380 с.
2. Барак А. Судейское усмотрение / пер. с англ. М.: НОРМА, 1999. 376 с.
3. Бару М.И. Оценочные понятия в трудовом законодательстве. Советское государство и право. 1970. № 7.
4. Безина А. Лазарев В. Конкретизация права в судебной практике. Советская юстиция. 1968. № 2. С. 6–7.
5. Боденхаузен Г. Парижская конвенция по охране промышленной собственности: Комментарий. М.: Прогресс, 1977. С. 36.
6. Гордейчук В. В. Виключне право на торговельну марку як елемент змісту правовідносин інтелектуальної власності (вітчизняний та міжнародно-правовий аспект): Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Гордейчук Віталій Вікторович ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 192 с. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Gordeichuk/d_Gordeichuk.pdf.
7. Демченко Т.С. Правова охорона загальновідомих і знаменитих знаків у міжнародній практиці та в Україні//*Вісник господарського судочинства*. 2001. № 3. С. 204–210.
8. Дзик Д. В. Проблема захисту загальновідомих товарних знаків. *Наукові записки НаУКМА*. 2002. Т. 20. Спеціальний випуск : у 2 ч. Ч. 2. С. 331–332.
9. Зайцева Е.А. Правовая охрана общеизвестных товарных знаков. Автореф. дисс. на соиск. уч. ст. к.ю.н. М., 1998.
10. Каминка А.И. Очерки торгового права. М.: Центр ЮрИнфоР, 2002. С. 189.
11. Кашанина Т.В. Оценочные понятия в советском праве: Дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1974.
12. Кодиров Ш. Б. Недоразумение относительно понятия «общеизвестный товарный знак». Журнал суда по интеллектуальным правам. 2020. № 28. С. 104–116.
13. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2004. – 304 с.
14. Лазарев В.В. Применение советского права. Казань, 1972. 200 с.
15. Опалев Р. О. Оценочные понятия в арбитражном и гражданском процессуальном праве. М.: Волтерс Клувер, 2008. 248 с.
16. Орлюк О. П. Право інтелектуальної власності. Академ. курс; Підручник для студентів вищих навч. закладів / За ред. О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 696 с.

17. Рісний М.Б. Правозастосувальний розсуд у юридичній практиці (загальнотеоретичне дослідження) Львів: Край, 2007. 192 с.
18. Турчин-Кукаріна І. В. Характеристика змісту, обсягу, форми та функцій цивільно-процесуальних оціночних понять права. *Юридична наука*. 2011. № 2. С. 73–79.
19. Christie George C. Vagueness and Legal Language, *48 Minnesota Law Review* 889 (1964). URL: https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1207&context=faculty_scholarship.
20. Galligan D. J. Discretionary Powers. 1986. Oxford: OUP.
21. Levi E.H. An Introduction to Legal Reasoning. Chicago: The University of Chicago Press, 1949. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.166869/page/n9/mode/2up>.

REFERENCES:

1. Bakalins'ka, O. O. (2010) Konkurentne pravo: navch. posib. [Law of Competition: Textbook]. K.: Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t [in Ukrainian].
2. Barak, A. (1999) Sudeiskoe usmotrenie [Judicial Discretion] M.: NORMA [in Russian].
3. Baru, M.I. (1970) Otcenochnye poniatia v trudovom zakonodatelstve [Evaluative Concepts in Labour Law]. Sovetskoe gosudarstvo i pravo – Soviet State and Law, 7, 104 – 108 [in Russian].
4. Bezina, A., Lazarev, V. (1968) Konkretizatsiia prava v sudebnoi praktike [Concretisation of Law in Judicial Decisions]. Sovetskaia iustitsiia Soviet Justice, 2, 6-7 [in Russian].
5. Bodenkhaizen, G. (1977) Parizhskaia konventsiia po okhrane promyshlennoi sobstvennosti [Paris Convention for the Protection of Industrial Property] M.: Progress [in Russian].
6. Gordejchuk, V. V. (2018) Vykljuchne pravo na togoval'nu marku yak element zmistu pravovidnosyn intelektual'noi vlasnosti [The Exclusive Right on a Trademark as an Element of Intellectual Property Relations]. Harkiv. Retrieved from http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Gordeichuk/d_Gordeichuk.pdf [in Ukrainian].
7. Demchenko, T.S. (2001) Pravova ohorona zagal'novidomyh i znamenytyh znakov u mizhnarodnij praktyci ta v Ukraini [Legal Protection of Well-known Trademarks in Ukraine]. Visnyk gospodars'kogo sudochynstva – Messenger of economic litigation, 3, 204 -210 [in Ukrainian].
8. Dzyk, D. V. (2002) Problema zahystu zagal'novidomyh tovarnyh znakov. [Problem of Protection of Well-known Trademarks]. Naukovi zapysky NaUKMA – Scientific Notes of NaUKMA, 20, 331– 332 [in Ukrainian].
9. Zaitceva, E.A. (1998) Pravovaia okhrana obshcheizvestnykh tovarnykh znakov. [Legal Protection of well-known Trademarks]. Avtoref. diss. na soisk. uch. st. k.iu.n. M. [in Russian].
10. Kaminka, A.I. (2002) Ocherki torgovogo prava. [Essays on Trade Law]. M.: Tcentr IurInfoR [in Russian].
11. Kashanina, T.V. (1974) Otcenochnye poniatia v sovetskom prave [Evaluative concepts in Soviet Law] Sverdlovsk [in Russian].
12. Kodirov, Sh. B. (2020) Nedorazumenie otnositelno poniatia «obshcheizvestnyi tovarnyi znak» [Misconception about Notion of well-known Trademark]. Zhurnal suda po intellektualnym pravam – Journal of the Court on Intellectual Rights. 28, 104 – 116 [in Russian].
13. Kudriavtsev, V. N. (2004) Obshchaia teoriia kvalifikatsii prestuplenii [General Theory of Qualification of Crimes]. M.: Iurist [in Russian].
14. Lazarev, V.V. (1972) Primenenie sovetskogo prava [Application of Soviet Law]. Kazan [in Russian].
15. Opalev, R. O. (2008) Otcenochnye poniatia v arbitrazhnom i grazhdanskom protsessualnom prave [Evaluative Concepts in Civil Law and Civil Procedure]. M.: Volters Kluver [in Russian].
16. Orlyuk, O. (2007) Pravo intelektual'noi vlasnosti. Akadem. kurs; Pidruchnyk dlja studentiv vyshhyh navch. zakladiv [Intellectual Property Law. Academic Textbook]. K. : Vydavnychij Dim «In Jure» [in Ukrainian].
17. Risnyj, M., (2007) Pravozastosuval'nyj rozsud u jurydychnij praktyci (zagal'noteoretychne doslidzhennja) [Legal Application discretion in Legal Practice]. L'viv: Kraj [in Ukrainian].
18. Turchyn-Kukarina, I., (2011) Harakterystyka zmistu, obsjagu, formy ta funkcij cyvil'no-procesual'nyh ocinocnyh ponjat' prava [Characterization of the Content, Scope, Form and Functions of Procedural Evaluative Concepts of Law]. Jurydychna nauka – Legal Science, 2, 73 – 79 [in Ukrainian].
19. Christie, G. (1964) Vagueness and Legal Language. *Minnesota Law Review*, 48, 889. Retrieved from https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1207&context=faculty_scholarship. Galligan, D. (1986) Discretionary Powers. Oxford: OUP.
20. Levi, E. (1949) An Introduction to Legal Reasoning. Chicago: The University of Chicago Press. Retrieved from <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.166869/page/n9/mode/2up>.

ЕКОЛОГІЧНЕ І ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

УДК 349.6+ 346.7

Роман КІРІН

доктор юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу економіко-правових проблем містознавства, Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України», бульв. Тараса Шевченка, 60, Київ, Україна, 01032

ORCID: 0000-0003-0089-4086

Андрій ВИПРИЦЬКИЙ

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного, господарського та екологічного права, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», просп. Д. Яворницького, 19, Дніпро, Україна, 49005

ORCID: 0000-0002-6539-7075

Олександр ТРЕГУБ

кандидат юридичних наук, науковий співробітник відділу господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки, Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України», бульв. Тараса Шевченка, 60, Київ, Україна, 01032

ORCID: 0000-0003-0660-5783

DOI: 10.32782/LST/2022-1-9

Бібліографічний опис статті: Кірін, Р., Виприцький, А., Трегуб, О. (2022). Вторинні ресурси та відходи надрокористування: проблеми юридичної термінології. *Law. State. Technology*, 1, 63–70, doi: 10.32782/LST/2022-1-9

ВТОРИННІ РЕСУРСИ ТА ВІДХОДИ НАДРОКОРИСТУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті розглянуто окремі проблеми юридичної термінології, яка стосується вторинних ресурсів та відходів надрокористування. Метою цієї статті є аналіз та уточнення окремих юридичних термінів, що вживаються на позначення відповідних ресурсів та відходів.

Методологічну основу цього дослідження склали метод термінологічного аналізу, формально-юридичний метод, методи аналогії та абстрагування, а також інші загальнонаукові та спеціально-наукові методи.

Виявлено, що категорія «надра» розглядається чинним законодавством не лише як об'єкт, користування яким призводить до утворення відходів (об'єкт утворення відходів), а й як об'єкт, користування яким може здійснюватися з метою складування або захоронення відходів (об'єкт видалення відходів). Встановлено, що ані законодавство про відходи, ані законодавство про надра, не розкривають і не регулюють достатньою мірою відносини у сфері вторинних мінеральних ресурсів та відходів добувної та переробної промисловості. Сформульовано дефініцію поняття «вторинна мінеральна сировина», якою пропонується вважати видобуті та/чи перероблені гірничі породи, корисні копалини у вигляді побічного продукту основного гірничого виробництва, які можна використовувати у виробничих процесах замість, поряд із первинною мінеральною сировиною або незалежно від неї. Обґрунтовано необхідність прийняття законопроекту про відходи видобувної (гірничодобувної) промисловості, який би базувався на положеннях Директиви 2006/21/ЄС «Про управління відходами видобувної промисловості». Запропоновано включити в національне законодавство України європейський термін «видобувні відходи» у значенні відходів, які утворюються внаслідок розвідки, видобування, оброблення й зберігання мінеральних ресурсів та розробки кар'єрів.

Ключові слова: відходи, утилізація, видалення, вторинна сировина, надра, розкривні породи.

Roman KIRIN

Doctor of Law, Associate Professor, Leading Research Fellow at the Department of Economic and Legal Problems of Urban Studies, State Organization «V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine», 60 Shevchenko blvd., Kyiv, Ukraine, 01032

ORCID: 0000-0003-0089-4086

Andrey VYPRYTSKYI

Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Civil, Economic and Environmental Law, Dnipro University of Technology, 19 avenue Dmytra Yavornytskoho, Dnipro, Ukraine, 49005

ORCID: 0000-0002-6539-7075

Oleksandr TREHUB

Candidate of Law, Research Fellow at the Department of Economic and Legal Studies of Economic Security Problems, State Organization «V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine», 60 Shevchenko blvd., Kyiv, Ukraine, 01032

ORCID: 0000-0003-0660-5783

DOI: 10.32782/LST/2022-1-9

To cite this article: Kirin, R., Vyprytskyi, A., Trehub, O. (2022). Vtorynni resursy ta vidkhody nadrokorystuvannya: problemy yurydychnoi terminolohii [Secondary resources and waste of subsoil use: problems of legal terminology]. *Law. State. Technology*, 1, 63–70, doi: 10.32782/LST/2022-1-9

SECONDARY RESOURCES AND WASTE OF SUBSOIL USE: PROBLEMS OF LEGAL TERMINOLOGY

The present paper examines certain problems of legal terminology relating to secondary resources and waste of subsoil use. The main goal of this paper is to analyze and clarify the legal terms denoting relevant resources and waste.

The methodological basis of this study was the method of terminological analysis, the formal legal method, methods of analogy and abstraction, as well as other general scientific and special scientific methods.

It was found that the category «subsoil» is considered by the current legislation not only as an object whose use leads to the generation of waste (object of waste generation), but also as an object that can be used for the purpose of storing or burying waste (waste disposal facility). Studies also indicate that both waste legislation and subsoil legislation do not sufficiently disclose and regulate relations in the field of secondary mineral resources and waste from the extractive and processing industries. The definition of the term «secondary mineral raw materials» is formulated. These materials are proposed to be mined and/or processed mining rocks, minerals in the form of by-product of the main mining production, which can be used in production processes instead of or along with primary mineral raw materials or independently of it. Special attention is given to the need to adopt a draft law on the management of waste from extractive industries, which will be based on the provisions of Directive 2006/21/EC on the management of waste from extractive industries. It is proposed to include in the national legislation of Ukraine the European term «extractive waste» in the sense of waste resulting from the prospecting, extraction, treatment and storage of mineral resources and the working of quarries.

Key words: waste, recovery, disposal, secondary raw materials, subsoil, overburden rock.

Актуальність проблеми. На сьогодні на поверхні землі накопичилося понад 1 *трлн* т. твердих відходів гірничого та металургійного виробництва. У зв'язку із збільшенням споживання ресурсів інтенсифікація накопичення техногенних відходів прискорюється у геометричній прогресії. Перед людством як ніколи гостро постає питання утилізації цих відходів.

Гірнична та гірничо-хімічна промисловості України також є одними з тих галузей, у яких утворюються основні обсяги промислових відходів. Так, у 2013 р. обсяг відходів I-IV класу гірничодобувного сектору становив 328 *млн* т. або 73% загальної кількості відходів, утворених за рік. І хоча у 2015 р. обсяг відходів гірничодобувної промисловості було скорочено на 32% (річний обсяг – на 30%, із 448 *млн* т. до 312 *млн* т.) (Національна стратегія управління

відходами в Україні до 2030 року, 2017), ситуація, що склалася з утворенням, накопиченням, збиранням та видаленням відходів, близька до критичної й навіть катастрофічної, перш за все через вплив на довкілля.

Крім того, в Україні щороку утворюється 6-7 *млн* т. відходів ТЕС. У відвалах накопичено близько 360 *млн* т. золошлакових продуктів. При цьому рівень їх утилізації не перевищує 8,3%, тоді як у ЄС вже більше 60 років з них будують дороги з підвищеним трафіком та швидкісні магістралі, а утилізація золошлаків тут складає 43% (Руслан Стрілець: Пошук сучасних рішень управління промисловими відходами – єдиний вірний шлях для України, 2021).

Ця актуальна проблема потребує оперативного реагування, у тому числі, й за допомогою правового інструментарію. Натомість,

вітчизняне законодавство й досі не має не тільки легального розуміння таких понять, як «вторинні мінеральні ресурси», «відходи видобувної (гірничодобувної) промисловості», але навіть і базового поняття – «вторинні ресурси». У той же час наявність та вживання цих та суміжних з ними юридичних термінів у правозастосовній практиці створює певні проблеми для правоохоронних і судових органів, а отже потребує ґрунтового теоретико-методологічного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останніми роками спостерігається збільшення інтересу науковців до правової й іншої проблематики управління вторинними ресурсами та відходами, що утворюються у процесі надрокористування.

Так, О.В. Гладій на дисертаційному рівні дослідив адміністративно-правовий режим техногенних родовищ, що є місцями, де накопилися відходи видобутку, збагачення та переробки мінеральної сировини (Гладій, 2017). У статті Г.В. Ільющенко розглядаються особливості регулювання відносин у сфері поводження з відходами гірничодобувної промисловості законодавством про відходи та законодавством про надра (Ільющенко, 2017). Ю.О. Легеза проаналізувала окремі правові проблеми поводження з техногенними відходами та запропонувала шляхи їх розв'язання (Легеза, 2021). Т.Л. Омеляненко конкретизувала шляхи імплементації законодавства ЄС у сфері управління відходами видобувної промисловості в Україні (Омеляненко, 2013). В.М. Плохий присвятив дисертаційне дослідження різним аспектам адміністративно-правового режиму поводження з техногенними відходами (Плохий, 2021).

Попри значний внесок наведених авторів у розроблення відповідної проблематики, питання юридичної термінології, яка стосується вторинних ресурсів та відходів надрокористування, досліджені лише частково та потребують подальшого наукового осмислення.

Зважаючи на це, **метою дослідження** є аналіз та уточнення окремих юридичних термінів, що вживаються на позначення вторинних ресурсів та відходів надрокористування.

Виклад основного матеріалу. Вихідним пунктом для подальшого дослідження, серед іншого, є наявні юридичні терміни, які вживаються у чинному законодавстві України.

1. Чинне **законодавство про відходи** розкриває такі поняття, як: «відходи», «небезпечні відходи», «об'єкти поводження з відходами», «виробник відходів», «відходи як вторинна сировина» (Закон України «Про відходи», 1998).

Варто зауважити, що в ч. 3 ст. 4 Закону України «Про відходи» є застереження, згідно із яким особливості регулювання відносин визначаються відповідними законами щодо поводження з: а) невловлюваними газоподібними речовинами, що викидаються безпосередньо у повітря; б) радіоактивними відходами і речовинами, забрудненими ними; в) розкритими породами гірничодобувних підприємств, які за технологією зворотного відвалоутворення використовуються для закладення виробленого простору; г) побічними продуктами від виробництва та обробки чорних і кольорових металів та їх сплавів (шлаки, шлами та інше); д) вторинними матеріальними чи енергетичними ресурсами та іншими відходами. Тобто по суті розкриті породи гірничодобувних підприємств не розглядаються в якості об'єкта відносин, що регулюються цим Законом.

Водночас 20 червня 2022 р. Верховною Радою України було прийнято довгоочікуваний Закон України «Про управління відходами», який покликаний врегулювати відносини в цій сфері замість Закону України «Про відходи». Новий Закон набере чинності 9 липня 2023 р. У п. 3 прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про управління відходами» встановлено, що управління відходами видобувної промисловості, які утворилися внаслідок проведення розвідувальних робіт, видобутку, оброблення (перероблення, збагачення) та зберігання корисних копалин, розроблення родовищ корисних копалин, до прийняття окремого закону у сфері управління відходами видобувної промисловості здійснюється відповідно до норм цього Закону (Закон України «Про управління відходами», 2022). Отже, загальні положення нового законодавства про відходи тимчасово поширюватимуться на ці відходи до закріплення спеціальних правил управління ними.

Хоча на підзаконному рівні, згідно із чинним Державним класифікатором України «Класифікатор відходів ДК 005-96», розкриті та супутні гірничі породи, що видобуваються у процесі розроблення родовищ корисних копалин (далі – РКК), віднесені до відходів.

Більше того, такі відходи мають і додаткову диференціацію: – відходи, що утворюються під час видобування вугілля кам'яного, лігніту (вугілля бурого), торфу (група 10); – відходи, що утворюються під час видобування нафти сирої та газу природного, а також від надання послуг щодо видобування нафти та газу (крім розвідувальних послуг) (група 11); – відходи, що утворюються під час видобування та збагачення

руд уранових і торієвих (група 12); – відходи, що утворюються під час видобування руд металевих (група 13); – відходи, що утворюються під час видобування продукції шахт (копалень) та кар'єрів іншої мінеральної сировини (група 14) (Класифікатор відходів ДК 005-96, 1996).

Також слід відмітити, що несанкціоноване скидання і розміщення відходів, у тому числі побутових, у підземних горизонтах, яке може створювати небезпеку для навколишнього природного середовища та здоров'я людини, забороняється. Захоронення відходів у надрах допускається у виняткових випадках за результатами спеціальних досліджень з дотриманням норм і правил, передбачених законодавством України.

Надра для вказаних цілей надаються відповідно до ст. 19 Кодексу України про надра (далі – КпН) за результатами спеціальних досліджень та на підставі проектів, виконаних на замовлення заінтересованих підприємств, установ і організацій (Кодекс України про надра, 1994).

Особи, винні в порушенні законодавства про відходи, несуть дисциплінарну, адміністративну, цивільну чи кримінальну відповідальність, зокрема за порушення встановлених правил і режиму експлуатації полігонів для зберігання чи захоронення промислових та інших відходів (шламосховищ, золовідвалів тощо).

2. Законодавство про надра та гірниче законодавство. У ст. 50 та 53 КпН встановлено, що: – у проектах будівництва гірничодобувних об'єктів повинне передбачатися раціональне використання розкривних порід при розробці РКК; -при розробці РКК має забезпечуватися раціональне використання розкривних порід і відходів виробництва.

Аналіз змісту КпН дав можливість виокремити такі терміни та поняття, що розкриваються та/або вживаються у Кодексі: «техногенні РКК»; «відходи видобутку мінеральної сировини»; «відходи збагачення мінеральної сировини»; «відходи переробки мінеральної сировини»; «продукти переробки мінеральної сировини»; «відходи виробництва, що містять корисні компоненти»; «відходи переробки (шлам, пил, стічні води тощо)»; «відходи виробництва». При цьому останнє поняття вживається на позначення як утворення, так і захоронення (знешкодження, локалізації) відходів.

У контексті наведених термінів окремої уваги заслуговує поняття «вторинна мінеральна сировина», під яким пропонується розуміти видобуті та/чи перероблені гірничі породи, корисні копалини у вигляді побічного продукту основного гірничого виробництва, які можна використовувати

у виробничих процесах замість, поряд із первинною мінеральною сировиною або незалежно від неї. У такому значенні це поняття може стати частиною термінології спеціального законодавства про управління відходами видобувної промисловості, процес формування якого вже запущений в Україні.

Гірничим законом України врегульовані основні екологічні вимоги у сфері проведення гірничих робіт, серед яких: – розташування відвалів порід з урахуванням можливості проведення профілактичних заходів щодо запобігання їх самозайманню; – раціональне використання мінеральних відходів порідних відвалів (сховищ) для повторної переробки на основі широкого застосування новітніх технологій; – запобігання забрудненню відходами виробництва поверхні землі (Гірничий закон України, 1999).

На підзаконному рівні зазначено, що до відходів виробництва гірничодобувних підприємств не належать: а) некондиційна мінеральна сировина, яка складається в межах та за межами гірничого відводу; б) розкривні породи, шлами та хвости збагачення, інші нетоксичні утворення, які складаються в межах гірничого відводу у відпрацьовані кар'єри, у попередньо створені ділянки діючих кар'єрів при поетапній розробці родовищ корисних копалин або використовуються для технологічних потреб, для будівництва та виконання технічної рекультиваци порушених гірничими роботами земель (Положення про проектування внутрішнього відвалоутворення та складування відходів виробництва в залізорудних і флюсових кар'єрах, 2004).

Крім того, у цьому ж Положенні наведені наступні терміни та їх визначення: «відвал»; «розкривні породи» (до розкривних порід при складанні звітних документів відносяться ті породи, які вперше відділяються від гірничого масиву шляхом вибухового подрібнення, екскавації та транспортування; породи, тимчасово заскладовані в межах гірничого відводу, які підлягають повторній екскавації та транспортуванню, є породами перевалки, і їх облік повинен вестися окремо); «некондиційна мінеральна сировина»; «внутрішній відвал»; «тимчасовий відвал розкривних порід у проектних контурах кар'єрів»; «постійний відвал розкривних порід або відходів виробництва» тощо.

Аналіз терміну «утилізація відходів» у Законі України «Про відходи» дає підстави для його морфологічної трансформації у термін «утилізовані відходи» у значенні відходів, від яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом використання в якості вто-

ринних матеріальних чи енергетичних ресурсів. Так само можна розглядати й термін «видалені відходи» – відходи, від яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом здійснення з ними операцій, що не призводять до їх утилізації.

Перелік операцій з видалення відходів наведено у Додатку 1 до Закону України «Про управління відходами» та Додатку 2 до Порядку ведення реєстру місць видалення відходів. Відносно відходів гірничодобувної та гірничо-переробної промисловості це може бути: – поховання в землі чи скидання на землю (наприклад, на звалище тощо); – закачування на глибину (наприклад, вприскування відходів відповідної консистенції у свердловини, соляні куполи природних резервуарів тощо); – скидання у поверхневі водойми (наприклад, скидання рідких або мулистих відходів у котловани, ставки чи відстійні басейни тощо); – скидання на спеціально обладнані звалища (наприклад, скидання в окремі відсіки з прокладкою і поверхневим покриттям, які ізолюють їх один від одного і від навколишнього середовища, тощо); – постійне зберігання (наприклад, у спеціальних контейнерах у шахті тощо) (Порядок ведення реєстру місць видалення відходів, 1998).

Для ефективного та всебічного розгляду питання щодо погодження поданих суб'єктами господарювання правил технічної експлуатації та проєктів розробки РКК Державною службою геології та надр України рекомендовано розглядати, у тому числі, плани щодо використання розкривних та вміщуючих порід (Методичні рекомендації щодо погодження правил технічної експлуатації, проєктів і планів розробки родовищ корисних копалин та переробки мінеральної сировини, 2013).

Також слід відмітити, що категорія «надра» розглядається чинним законодавством не лише як об'єкт, користування (діяльність) яким призводить до утворення відходів (об'єкт утворення відходів – юридична особа, що є виробником відходів), а й як місце чи об'єкт складування або захоронення відходів, на використання яких отримано дозвіл на здійснення операцій у сфері поводження з відходами (об'єкт видалення відходів – об'єкт, що використовується для видалення відходів).

3. *Європейське законодавство про управління відходами видобувної промисловості.* Із підписанням Угоди про асоціацію України з ЄС, затвердженням у зв'язку з цим плану заходів з її виконання, завдання щодо імплементації Директиви 2006/21/ЄС «Про управління відходами видобувної промисловості» постало

як пріоритетне. Ст. 2 останньої закріплює термін «видобувні відходи» («extractive waste»), що є синонімом терміну «відходи видобувної промисловості», але відзначається більшою лаконічністю і точністю (Трегуб, 2020). Під видобувними розуміються відходи, утворювані внаслідок розвідування, видобування, оброблення й зберігання мінеральних ресурсів та розробки кар'єрів. Також ст. 3 цієї Директиви містить дефініції ще 29 термінів, зокрема таких: «небезпечні відходи», «незабруднений ґрунт», «мінеральні ресурси» («корисні копалини»), «видобувна промисловість», «хвости», «об'єкт/місце розміщення відходів», «територія видобувних робіт» тощо (Директива 2006/21/ЄС «Про управління відходами видобувної промисловості», 2006).

До того ж, інший законодавчий акт ЄС – Директива 1999/31/ЄС «Про захоронення відходів» – оперує таким поняттям, як «полігон відходів», яким є місце видалення відходів для їх захоронення на поверхні землі чи в землі (тобто під землею), включаючи: – внутрішні місця видалення відходів (тобто полігон, де утворювач відходів сам здійснює видалення відходів у місці утворення); – постійне місце (тобто понад один рік), яке використовують для тимчасового зберігання відходів. Однак поняттям «полігон відходів» не охоплюються: – об'єкти, де відходи вивантажують, щоб їх можна було підготувати до подальшого транспортування для відновлення, оброблення чи видалення в іншому місці; – місця зберігання відходів перед їх відновленням чи обробленням на строк, як правило, до трьох років; – місця зберігання відходів перед їх видаленням на строк до одного року. При цьому в ч. 3 ст. 3 цієї Директиви зроблено застереження, за яким управління відходами наземної видобувної промисловості, тобто відходами, що утворюються внаслідок проведення розвідувальних робіт, видобування, включаючи етап передвиробничих розробок, оброблення і зберігання мінеральних ресурсів та розроблення кар'єрів, повинно бути виключено зі сфери застосування цієї Директиви, якщо воно підпадає під дію інших законодавчих актів ЄС (Директива 1999/31/ЄС «Про захоронення відходів», 1999).

Процес створення в Україні спеціального закону про управління відходами видобувної промисловості на основі норм законодавства ЄС має прискоритися у зв'язку з прийняттям нового базового закону у відповідній сфері – Закону України «Про управління відходами». Як впливає із Національного плану управління відходами до 2030 року, законопроект

про управління відходами видобувної промисловості повинен бути розроблений та поданий Кабінету Міністрів України у річний строк після прийняття закону про управління відходами та утворення центрального органу виконавчої влади з питань управління відходами (Національний план управління відходами до 2030 року, 2019).

Висновки. Отже, законодавство про відходи, законодавство про надра та гірниче законодавство містять низку термінів і понять, що стосуються сфери управління вторинними ресурсами та відходами надрокористування. Множинність цих термінів і понять, їх недостатня узгодженість між собою зумовлюють необхідність уточнення та систематизації термінологічного апарату у відповідній сфері право-

вого регулювання. Одним із нових понять, яке потребує врахування при вдосконаленні цього апарату, є поняття «вторинна мінеральна сировина» у запропонованому значенні.

На сучасному етапі найбільш важливим напрямом модернізації законодавства у досліджуваній сфері є підготовка та прийняття спеціального законодавчого акту – закону про управління відходами видобувної промисловості, до якого має бути транспоновано термінологію та основні підходи Директиви 2006/21/ЄС. Засадничим терміном цієї Директиви, який доцільно перенести в національне законодавство, є термін «видобувні відходи», а саме відходи, утворювані внаслідок розвідування, видобування, оброблення й зберігання мінеральних ресурсів та розробки кар'єрів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 р. № 820-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80#Text>
2. Руслан Стрілець: Пошук сучасних рішень управління промисловими відходами – єдиний вірний шлях для України. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України*. 27.05.2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ruslan-strilec-poshuk-suchasni-rishen-upravlinnya-promislovimi-vidhodami-yedinij-virniy-shlyah-dlya-ukrayini>
3. Гладій О.В. Адміністративно-правовий режим техногенних родовищ в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 16 с.
4. Ільющенко Г.В. Деякі правові аспекти поводження з відходами гірничодобувної промисловості. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Спецвипуск*. 2017. Ч. 1. С. 71–74.
5. Лебеза Ю.О., Северин В.Ю. Проблеми поводження з техногенними відходами. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2021. № 1. С. 46–52. <https://doi.org/10.54929/pmtl-issue1-2021-07>
6. Омеляненко Т.Л. Особливості імплементації Директиви 2006/21/ЄС про управління відходами видобувної промисловості в Україні. *Ефективна економіка*. 2013. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_11_64
7. Плохий В.М. Адміністративно-правовий режим поводження з техногенними відходами: дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2021. 223 с.
8. Про відходи: Закон України від 05.03.1998 № 187/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80#Text>
9. Про управління відходами: Закон України від 20.06.2022 р. № 2320-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text>
10. Державний класифікатор України «Класифікатор відходів ДК 005-96»: затверджено і введено в дію Наказом Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації від 29.02.1996 р. № 89. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0089217-96#Text>
11. Кодекс України про надра: Закон України від 27.07.1994 р. № 132/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text>
12. Гірничий закон України: Закон України від 06.10.1999 р. № 1127-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-14#Text>
13. Про затвердження Положення про проектування внутрішнього відвалоутворення та складування відходів виробництва в залізничних і флюсових кар'єрах: Наказ Міністерства промислової політики України від 17.08.2004 р. № 412. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1027-04#Text>
14. Про затвердження Порядку ведення реєстру місць видалення відходів: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.08.1998 р. № 1216. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1216-98-%D0%BF#Text>
15. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо погодження правил технічної експлуатації, проектів і планів розробки родовищ корисних копалин та переробки мінеральної сировини: Наказ Дер-

жавної служби геології та надр України від 22.02.2013 р. № 96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0096771-13#Text>

16. Trehub O. Ways to Improve the Legal Framework of Mineral Waste Management in Ukraine. *Scientific Journal of Bielsko-Biala School of Finance and Law*. 2020. No 3. Vol. 24. P. 45–49. <https://doi.org/10.19192/wsfip.sj3.2020.7>

17. Directive 2006/21/EC of the European Parliament and of the Council of 15 March 2006 on the management of waste from extractive industries and amending Directive 2004/35/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32006L0021>

18. Council Directive 1999/31/EC of 26 April 1999 on the landfill of waste. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31999L0031>

19. Про затвердження Національного плану управління відходами до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.02.2019 р. № 117-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117-2019-%D1%80#Text>

REFERENCES:

1. Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii upravlinnia vidkhodamy v Ukraini do 2030 roku [On the approval of the National Waste Management Strategy in Ukraine until 2030]: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 08.11.2017 r. № 820-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

2. Ruslan Strilets: Poshuk suchasnykh rishen upravlinnia promyslovymy vidkhodamy – yedynyi virnyi shliakh dlia Ukrainy [Ruslan Strelets: The search of modern solutions for industrial waste management is the only right way for Ukraine]. *Ministerstvo zakhystu dovkillia ta pryrodnykh resursiv Ukrainy*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ruslan-strilec-poshuk-suchasni-rishen-upravlinnya-promislovimi-vidhodami-yedinij-virnij-shlyah-dlya-ukrayini> [in Ukrainian].

3. Hladii, O.V. (2017). *Administrativno-pravovyi rezhym tekhnogenykh rodovyschch v Ukraini [Administrative and legal regime of technogenic deposits in Ukraine]*. Zaporizhzhia [in Ukrainian].

4. Iliushchenko, H.V. (2017). Deaki pravovi aspekty povodzhennia z vidkhodamy hirnychodobuvnoi promyslovosti [Some legal aspects of the management of waste from extractive industries]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii. Spetsvypusk – Actual problems of domestic jurisprudence. Special issue*, 1, 71–74 [in Ukrainian].

5. Leheza, Yu.O., Severyn, V.Iu. (2021). Problemy povodzhennia z tekhnogenymy vidkhodamy [Problems of technogenic waste management]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia – Problems of modern transformations. Series: law, public management and administration*, 1, 46–52 [in Ukrainian].

6. Omelianenko, T.L. (2013). Osoblyvosti implementatsii Dyrektyvy 2006/21/leS pro upravlinnia vidkhodamy vydobuvnoi promyslovosti v Ukraini [Specifics of the implementation of Directive 2006/21/EC on the management of waste from extractive industries in Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_11_64 [in Ukrainian].

7. Plokyi, V.M. (2021). Administrativno-pravovyi rezhym povodzhennia z tekhnogenymy vidkhodamy [Administrative and legal regime of technogenic waste management]. Zaporizhzhia [in Ukrainian].

8. Pro vidkhody [On waste]: Zakon Ukrainy vid 05.03.1998 № 187/98-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

9. Pro upravlinnia vidkhodamy [On waste management]: Zakon Ukrainy vid 20.06.2022 r. № 2320-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text> [in Ukrainian].

10. Derzhavnyi klasyfikator Ukrainy «Klasyfikator vidkhodiv DK 005-96» [State Classifier of Ukraine "Waste Classifier DK 005-96"]: zatverdzheno i vvedeno v diu Nakazom Derzhavnoho komitetu Ukrainy po standartyzatsii, metrolohii ta sertyfikatsii vid 29.02.1996 r. № 89. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0089217-96#Text> [in Ukrainian].

11. Kodeks Ukrainy pro nadra [Code of Ukraine on subsoil]: Zakon Ukrainy vid 27.07.1994 r. № 132/94-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

12. Hirnychi zakon Ukrainy [Mining law of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 06.10.1999 r. № 1127-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-14#Text> [in Ukrainian].

13. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro proektuvannia vnutrishnoho vidvaloutvorennia ta skladuvannia vidkhodiv vyrobnytstva v zalizorudnykh i flusovykh karierakh [On approval of the Regulation on the design of internal dumping and storage of production waste in iron ore and flux quarries]: Nakaz Ministerstva promyslovoi polityky Ukrainy vid 17.08.2004 r. № 412. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1027-04#Text> [in Ukrainian].

14. Pro zatverdzhennia Poriadku vedennia reiestru mistv vydalennia vidkhodiv [On approval of the Procedure for maintaining a register of waste disposal sites]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.08.1998 r. № 1216. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1216-98-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
15. Pro zatverdzhennia Metodichnykh rekomendatsii shchodo pohodzhennia pravyl tekhnichnoi ekspluatatsii, proektiv i planiv rozrobky rodovysych korysnykh kopalyn ta pererobky mineralnoi syrovyny [On approval of Methodical recommendations for the approval of the rules of technical operation, projects and plans for the development of mineral deposits and processing of mineral raw materials]: Nakaz Derzhavnoi sluzhby heolohii ta nadr Ukrainy vid 22.02.2013 r. № 96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0096771-13#Text> [in Ukrainian].
16. Trehub, O. (2020). Ways to Improve the Legal Framework of Mineral Waste Management in Ukraine. *Scientific Journal of Bielsko-Biala School of Finance and Law*, 3, 24, 45–49 [in English].
17. Directive 2006/21/EC of the European Parliament and of the Council of 15 March 2006 on the management of waste from extractive industries and amending Directive 2004/35/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32006L0021> [in English].
18. Council Directive 1999/31/EC of 26 April 1999 on the landfill of waste. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31999L0031> [in English].
19. Pro zatverdzhennia Natsionalnoho planu upravlinnia vidkhodamy do 2030 roku [On approval of the National Waste Management Plan until 2030]: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.02.2019 r. № 117-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117-2019-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.9:351.74.081.65

Михайло АЛЕКСАНДРОВ

кандидат юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник, Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ України, пров. Є. Гуцала, 4А, м. Київ, 01011
ORCID: 0000-0001-9574-232X

Вадим ПРИХОДЬКО

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ України, пров. Є. Гуцала, 4А, м. Київ, 01011
ORCID: 0000-0003-0452-6854
DOI: 10.32782/LST/2022-1-10

Бібліографічний опис статті: Александров, М., Приходько, В. (2022). Незаконне носіння форменого одягу в умовах воєнного стану: перспективи вдосконалення відповідальності та превенції правопорушення. *Law, State, Technology*, 1, 71–76, doi: 10.32782/LST/2022-1-10

НЕЗАКОННЕ НОСІННЯ ФОРМЕНОГО ОДЯГУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПРЕВЕНЦІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯ

У статті проаналізовано перспективи вдосконалення відповідальності за незаконне носіння форменого одягу, а також можливості превенції такого правопорушення. Актуальність теми обумовлена веденням проти України агресивної війни з боку Російської Федерації та запровадженням на території нашої держави правового режиму воєнного стану. Незаконне носіння форменого одягу в умовах дії зазначених чинників є джерелом підвищеної небезпеки як для громадян, так і для обороноздатності країни в цілому.

Автори на підставі аналізу змісту Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також актуальних законопроектів пропонують удосконалити відповідальність за незаконне носіння форменого одягу шляхом уточнення змісту правопорушення, яким пропонується запровадити відповідальність за носіння затверджених зразків форменого одягу та/або знаків розрізнення. Також автори пропонують підвищити розмір штрафної санкції за вчинення зазначеного правопорушення в умовах дії режиму воєнного стану.

З метою превенції незаконного носіння форменого одягу автори пропонують запровадити заборону продажу форменого одягу та взуття особам без пред'явлення посвідчення або іншого документу, що підтверджує право на носіння форменого одягу.

Дослідження проводилось порівняльно-правовим методом та методом моделювання ситуації. Наукова новизна дослідження полягає в удосконаленні засобів превенції незаконного носіння форменого одягу. Практична новизна дослідження полягає у пропозиції змін до діючих Кодексу України про адміністративні правопорушення та Правил роздрібної торгівлі непродовольчими товарами.

Подальші перспективи дослідження можливі за напрямом розроблення заходів і норм щодо обмеження торгівлі затвердженими зразками форменого одягу та знаками розрізнення в мережі Інтернет, а також заходів контролю за виконанням запроваджених обмежень.

Ключові слова: незаконне носіння, формений одяг, адміністративне правопорушення, санкції, правила торгівлі.

Mykhailo ALEKSANDROV

PhD in Law, Senior Researcher, Senior Researcher, State Research Institute MIA Ukraine, Y. Hutsala lane, 4A, Kyiv, Ukraine, 01011
ORCID: 0000-0001-9574-232X

Vadym PRYKHODKO

PhD in Law, Senior Researcher, State Research Institute MIA Ukraine, Y. Hutsala lane, 4A, Kyiv, Ukraine, 01011
ORCID: 0000-0003-0452-6854
DOI: 10.32782/LST/2022-1-10

To cite this article: Aleksandrov, M., Prykhodko, V. (2022). Nezakonne nosinnia formenoho odiahu v umovakh voiennoho stanu: perspektyvy vdoskonalennia vidpovidalnosti ta preventsii pravoporushennia [Illegal wearing of uniforms under martial law: prospects for improving responsibility and offence prevention]. *Law, State, Technology*, 1, 71–76, doi: 10.32782/LST/2022-1-10

ILLEGAL WEARING OF UNIFORMS UNDER MARTIAL LAW: PROSPECTS FOR IMPROVING RESPONSIBILITY AND OFFENCE PREVENTION

The article analyzes the prospects of improving responsibility for wearing uniforms, as well as the possibilities of prevention of such an offense. The topicality of the theme is due to the aggressive war being waged against Ukraine by the Russian Federation and the introduction of the legal regime of Martial Law on the territory of Ukraine. Illegal wearing of uniforms under the conditions of action of the mentioned factors is a source of increased danger both for citizens and for the defense capability of the country as a whole.

Based on the analysis of the current content of the Code of Ukraine on Administrative Offenses, as well as current bills and conclusions, the authors propose to improve responsibility for illegal wearing of uniforms by clarifying the content of the offense, which is proposed to introduce responsibility for wearing approved samples of uniforms and/or insignia. Also, the authors propose to increase the amount of the fine for committing the specified offense under the conditions of martial law.

In order to prevent the illegal wearing of uniforms, the authors propose to introduce a ban on the sale of uniforms and shoes to persons without a certificate or other document confirming the right to wear uniforms.

The research was conducted using the comparative legal method and the method of modeling the situation. The scientific novelty of the study lies in the improvement of means of prevention of illegal wearing of uniforms. The practical novelty of the study consists in proposing changes to the current Code of Ukraine on Administrative Offenses and the Rules of Retail Trade in Non-Food Products.

Further perspectives of the research are possible in the direction of developing measures and norms to limit the trade of approved samples of uniforms and insignia on the Internet, as well as measures to control the implementation of the introduced restrictions.

Key words: illegal wearing, uniform, administrative offense, sanctions, trade rules.

Актуальність проблеми. Запровадження в Україні воєнного стану після відкритої збройної агресії Російської Федерації актуалізувало низку правових проблем, які в умовах неоголошеної війни мають велике значення. Однією з таких проблем є незаконне використання громадянами форменого одягу та знаків розрізнення військовослужбовців Збройних Сил України та інших сил сектору оборони та правоохоронних формувань. Для підтримання надійного порядку в тилу та з метою уникнення небезпечних ситуацій, які створює незаконне носіння військової форми одягу, необхідно вдосконалити систему відповідальності за таке правопорушення, а також розробити заходи його превенції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми незаконного використання форменого одягу та знаків розрізнення впродовж багатьох років є об'єктом уваги законодавців та науковців. Внесок в удосконалення відповідальності за незаконне носіння форменого одягу та знаків розрізнення передбачених Законом військових формувань та правоохоронних структур зробили такі дослідники, як І. Албул, М. Ануфрієв, В. Білоус, М. Боданюк, Ю. Коллер, Ю. Кравченко, О. Луньов, О. Негодченко, О. Сігал, В. Шамрай та інші. Робота над зазначеним питанням у 2019 році була реалізована

запровадженням адміністративної відповідальності за незаконне носіння військової форми одягу (Закон № 2747-VIII, 2019). Однак, запроваджена відповідальність потребує уточнення змісту правопорушення, а в умовах воєнного стану – й розроблення ефективних заходів його превенції.

Визначення мети дослідження. Метою цієї статті є пошук можливостей щодо удосконалення адміністративної відповідальності за незаконне носіння форменого одягу та знаків розрізнення, а також розроблення заходів превенції такого правопорушення.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні стаття 186⁸ Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУПАП) «Незаконне носіння військової форми одягу із знаками розрізнення військовослужбовців» визначає такий склад правопорушення: носіння військової форми одягу із знаками розрізнення військовослужбовців Збройних Сил України (далі – ЗСУ) або інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, особами, які не мають на це права (КУПАП, 186⁸).

З метою удосконалення цієї статті КУПАП групою Народних депутатів України на чолі з С. Власенком у квітні 2022 року внесено до Верховної Ради України законопроект «Про

внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (щодо права носіння військової форми під час дії правового режиму воєнного стану)» (проект Закону, 2022). Авторами запропоновано внести зміни до КУПАП, доповнивши його статтею 186⁹, запровадивши окремий вид правопорушення – незаконне носіння військової форми або будь-якої іншої форми або одягу, які нагадують військову та можуть вводити в оману під час дії правового режиму воєнного стану – та підвищити розмір стягнення у порівнянні зі статтею КУПАП 186⁸.

Також автори законопроекту пропонують внести зміни і до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» із дублюванням заборони на носіння цивільними особами військової форми або будь-якої іншої форми, яка нагадує військову, а також із визначенням кола осіб, які мають право на носіння військової форми одягу під час воєнного стану (проект Закону, 2022).

Суттєві недоліки запропонованого законопроекту обґрунтовано викладені у науково-експертному висновку, який підготовлено Головним науково-експертним управлінням Апарату Верховної Ради України (Висновок, 2022). Ми ж, зі свого боку, також проаналізуємо запропонований проект Закону та запропонуємо низку вдосконалень. Попри невизначеність дефініції «*або будь-якої іншої форми або одягу, які нагадують військову та можуть вводити в оману*» та розповсюджену практику використання такого одягу (наприклад, рибалками, мисливцям тощо), носіння одягу, подібного до військового, дійсно може вводити в оману як цивільне населення, так і представників сил сектору оборони України. Однак обмеження на законодавчому рівні використання такого одягу на сьогодні вбачається недосяжним як через наявність великої кількості такого одягу в населення та у торгівельних мережах, так і через складність визначення самого поняття «форма одягу, яка нагадує військову». Під останньою можна розуміти будь який одяг, який за своєю конструкцією та кольоровою гамою нагадує військовий.

Тож удосконалення, на нашу думку, мають стосуватися, в першу чергу, затвердженої на сьогодні редакції статті 186⁸ КУПАП. Основою для притягнення до адміністративної відповідальності сьогодні є носіння особами, які не мають на це права, військової форми одягу із *знаками розрізнення* (прим. авт.), а отже, якщо зазначені у даній статті КУПАП особи просто носитимуть військову форму одягу без знаків розрізнення ЗСУ чи інших військових форму-

вань, то і склад правопорушення буде відсутній. Тож, фактично, не заборонено використовувати зразки форменого одягу ЗСУ чи, наприклад, Національної гвардії України, якщо на такий формі будуть відсутні затверджені знаки розрізнення. Також не заборонено й носіння затверджених зразків форменого одягу із знаками розрізнення, які не стосуються військових формувань, передбачених законами України. Саме такий стан речей, коли особи без права носіння військової форми одягу, використовують формений одяг затверджених зразків, доповнюючи його до того ж нічим не регламентованими знаками розрізнення, і містить небезпеку введення в оману цивільного населення, представників військових структур чи органів правопорядку.

Іншим питанням, яке порушується, зокрема, й у висновку до цитованого вище законопроекту, є особливість вчинення правопорушення саме в умовах воєнного стану. Як зазначають експерти, замість доповнення КУПАП спеціальним складом правопорушення більш доцільно визначити вчинення правопорушення в умовах воєнного стану чи особливого періоду як обтяжуючу обставину (Висновок, 2022). Ми ж, підтримуючи в цілому пропозицію експертів щодо доповнення п. 5 ст. 35 КУПАП зазначеною обтяжуючою обставиною, у змісті ч. 2 ст. 186⁸ КУПАП пропонуємо підвищити розмір стягнення за незаконне використання особами військової форми одягу та знаків розрізнення в умовах воєнного стану або особливого періоду. Таким чином, пропонуємо викласти ст. 186⁸ КУПАП у наступній редакції (*зміни виділено напівжирним шрифтом – авт.*):

*«Стаття 186⁸. Незаконне носіння військової форми одягу **та/або знаків розрізнення** військовослужбовців*

*Носіння військової форми одягу **та/або знаків розрізнення** військовослужбовців Збройних Сил України або інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, особами, які не мають на це права, – тягне за собою попередження або накладення штрафу від ста п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із конфіскацією відповідної форми одягу **та/або знаків розрізнення** військовослужбовців Збройних Сил України або інших військових формувань, утворених відповідно до законів України.*

*Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі самі порушення, **або вчинені під час дії режиму воєнного стану або особливого періоду** –*

тягнуть за собою накладення штрафу від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин, із конфіскацією відповідної форми одягу та/або знаків розрізнення військовослужбовців Збройних Сил України або інших військових формувань, утворених відповідно до законів України.».

Розглянемо й можливості превенції правопорушення, яке є предметом нашого дослідження. Як слушно зазначив у своєму дослідженні Ю. Коллер, правовий режим носіння форменого одягу та знаків розрізнення утворених відповідно до закону збройних формувань визначається багатьма нормативно-правовими актами (Коллер, 2015: 198). Низкою актів регулюється й централізоване забезпечення форменим одягом тих осіб, яким носіння цього одягу передбачено за Законом. Наприклад, речове забезпечення військовослужбовців ЗСУ передбачене ст. 9¹ Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (Закон 2011-XII, 1991) та наказом Міністерства оборони України від 29 квітня 2016 року № 232 «Про речове забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту» (Наказ 232, 2016). Водночас, існують випадки, коли військовослужбовці замість предметів форменого одягу отримують грошову компенсацію, порядок якої встановлено постановою Кабінету Міністрів України від 16 березня 2016 року № 178 (Постанова 178, 2016).

З метою надання можливості військовослужбовцям купити необхідні неотримані предмети речового забезпечення в Україні діють підприємства, що спеціалізуються на виготовленні та реалізації продукції військового асортименту, зокрема, військової форми одягу та знаків розрізнення (так звані «військторги»). Однак, фактично, формений одяг у таких підприємствах можуть придбати й особи, які на носіння форменого одягу не мають права. А отже, існує необхідність в регулюванні, перш за все, процесів реалізації предметів форменого одягу.

На сьогодні встановлена лише заборона на приймання для комісійного продажу армійського знаряддя, тканин та інших товарів військового асортименту, зокрема форменого одягу та білизни із штампами відповідних установ і підприємств (Наказ 37, 1995). Однак «військторги» створені з метою реалізації саме таких товарів, і правила торгівлі для них встановлені у 2007 році відповідним наказом тодіш-

нього Міністерства економіки України (Наказ 104, 2007). У зазначеному наказі відсутні будь-які вимоги щодо торгівлі товарами військового асортименту. Ця прогалина у нормативних актах, на нашу думку, і створює принципову можливість вчинення правопорушення, передбаченого статтею КУПАП, коли особа, яка не має на те право, купує і надалі використовує військовий одяг (не завжди маючи уяву про її належність до затверджених зразків форменого одягу).

На нашу думку, подолати зазначений недолік правил торгівлі можна, запровадивши спеціальний механізм продажу військового одягу, а саме заборону на продаж форменого одягу затверджених зразків без пред'явлення покупцями посвідчення особистості або іншого документу, що посвідчує право на носіння форменого одягу. Отже, з метою забезпечення функціонування запропонованого механізму пропонуємо внести зміни до відповідних глав розділу II Правил роздрібної торгівлі непродовольчими товарами наступні зміни:

1) главу 1 Розділу II Правил роздрібної торгівлі непродовольчими товарами доповнити пунктом 18 наступного змісту:

«Продаж швейних, трикотажних, хутряних, овчинно-шубних (кожухових) товарів та головних уборів, які є затвердженими предметами форменого одягу Збройних сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, без пред'явлення покупцем посвідчення або іншого документа, що посвідчує право особи покупця на носіння ним форменого одягу, забороняється»;

2) главу 3 Розділу II Правил роздрібної торгівлі непродовольчими товарами доповнити пунктом 15 наступного змісту:

«Продаж взуття, зразки якого є затвердженими предметами форменого одягу Збройних сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, без пред'явлення покупцем посвідчення або іншого документа, що посвідчує право особи покупця на носіння ним форменого одягу, забороняється».

Такі зміни допоможуть, на нашу думку, допомогти превенції правопорушень щодо незаконного носіння військової форми одягу, та певним чином врегулюють обіг зразків військової форми одягу на ринку України. Однак, слід також зауважити, що застосування запропонованого механізму для популярної на сьогодні торгівлі on-line фактично неможливий. Обмеження або ж заборона торгівлі on-line військової форми одягу, пропри можливий позитив-

ний вплив на превенцію правопорушення, що є предметом нашого дослідження, створить суттєві проблеми для військовослужбовців, які такого одягу потребують.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, з метою вдосконалення адміністративної відповідальності за незаконне носіння форменого одягу в умовах воєнного стану запропоновано зміни до ст. 186⁸ КУПАП, у яких передбачено відповідальність за незаконне носіння форменого одягу *та/або знаків розрізнення* військовослужбовців Збройних Сил України або інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, особами, які не мають на це права, а також запро-

поновано підвищити розмір санкції за вчинення такого правопорушення в умовах воєнного стану. З метою превенції правопорушення щодо незаконного носіння форменого одягу запропоновані зміни до Правил роздрібної торгівлі непродовольчими товарами із заборонаю продажу особам виробів, які є затвердженими предметами форменого одягу, без пред'явлення такими особами документів, що підтверджують право на носіння форменого одягу.

Подальші дослідження можливі у напрямку розроблення механізму превенції незаконного носіння військової форми одягу шляхом застосування запобіжних заходів під час продажу військової форми одягу в режимі on-line.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконні дії стосовно державних нагород, незаконне носіння військової форми одягу, наругу над місцем поховання захисника суверенітету та територіальної цілісності України та деяких інших осіб: Закон України від 6 червня 2019 року № 2747-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-19#n15> (дата звернення: 20.092022)
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 20.092022)
3. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (щодо права носіння військової форми під час дії правового режиму воєнного стану) від 19 квітня 2022 року № 7302. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39469> (дата звернення: 20.092022)
4. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (щодо права носіння військової форми під час дії правового режиму воєнного стану)». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1283644> (дата звернення: 20.092022)
5. Коллер Ю.С. Адміністративна відповідальність за незаконне носіння форменого одягу та знаків розрізнення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2015. № 3. С. 196–204.
6. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 20.092022)
7. Про речове забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту: наказ Міністерства оборони України від 29 квітня 2016 року № 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0767-16#Text> (дата звернення: 20.092022)
8. Про затвердження Порядку виплати військовослужбовцям Збройних Сил, Національної гвардії, Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, Державної прикордонної служби, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації і Управління державної охорони грошової компенсації вартості за неотримане речове майно: постанова Кабінету Міністрів України від 16 березня 2016 року № 178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/178-2016-%D0%BF#n9> (дата звернення: 20.092022)
9. Про затвердження Правил комісійної торгівлі непродовольчими товарами: наказ Міністерства зовнішніх економічних зв'язків України від 13 березня 1995 року № 37. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0079-95#Text> (дата звернення: 20.092022)
10. Про затвердження Правил роздрібної торгівлі непродовольчими товарами: наказ Міністерства економіки України від 19 квітня 2007 року № 104. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1257-07#Text> (дата звернення: 20.092022)

REFERENCES:

1. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia ta Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo vidpovidalnosti za nezakonni dii stosovno derzhavnykh nahorod, nezakonne nosinnia viiskovoi formy odiahu, naruhu nad mistsem pokhovannia zakhysnyka suverenitetu ta terytorialnoi tsilisnosti Ukrainy ta deiakyykh inshykh osib [On amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses and the Criminal Code of Ukraine regarding liability for illegal actions regarding state awards, illegal wearing of military uniforms, insulting the burial place of the defender of the sovereignty and territorial integrity of Ukraine and some other persons]. Law of Ukraine dated June 6 No. 2747-VIII of 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-19#n15>
2. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses]. Law of Ukraine dated December 7, 1984 No. 8073-X URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
3. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia ta Zakonu Ukrainy «Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu» (shchodo prava nosinnia viiskovoi formy pid chas dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu) vid 19 kvitnia 2022 roku № 7302. [On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses and the Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law» (regarding the right to wear a military uniform during the legal regime of martial law)]. Draft Law dated April 19, 2022 No. 7302. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39469>
4. Vysnovok na proekt Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia ta Zakonu Ukrainy «Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu» (shchodo prava nosinnia viiskovoi formy pid chas dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu)» [Vysnovok na proekt Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Codex Ukrainy pro administrative pravoporushennia ta Zakonu Ukrainy «Pro pravovyi rezhymu voiennoho stanu» (shchodo prava nosinnia viiskovoi formy pid chas dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu)»]. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1283644>
5. Koller Yu.S. (2015). Administratyvna vidpovidalnist za nezakonne nosinnia formenoho odiahu ta znakov rozrinnennia. [Administrative responsibility for illegal wearing of uniforms and insignia]. Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka. № 3. S. 196–204.
6. Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtziv ta chleniv yikh simei [About social and legal protection of military personnel and their family members]. Law of Ukraine dated December 20, 1991 No. 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>
7. Pro rechove zabezpechennia viiskovosluzhbovtziv Zbroinykh Syl Ukrainy ta Derzhavnoi spetsialnoi sluzhby transportu [On material support of servicemen of the Armed Forces of Ukraine and the State Special Transport Service]. Order of the Ministry of Defense of Ukraine dated April 29, 2016 No. 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0767-16#Text>
8. Pro zatverdzhennia Poriadku vyplaty viiskovosluzhbovtziv Zbroinykh Syl, Natsionalnoi hvardii, Sluzhby bezpeky, Sluzhby zovnishnoi rozvidky, Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby, Derzhavnoi spetsialnoi sluzhby transportu, Derzhavnoi sluzhby spetsialnoho zviazku ta zakhystu informatsii i Upravlinnia derzhavnoi okhorony hroshovoi kompensatsii vartosti za neotrymane rechove maino [On the approval of the Procedure for paying servicemen of the Armed Forces, the National Guard, the Security Service, the Foreign Intelligence Service, the State Border Guard Service, the State Special Transport Service, the State Service for Special Communications and Information Protection and the State Security Administration of monetary compensation for non-given property]. Resolution No. 178 of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 16, 2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/178-2016-%D0%BF#n9>
9. Pro zatverdzhennia Pravyl komisiinoi torhivli neprodovolchymy tovaramy [On the approval of the Rules of commission trade in non-food goods]. Order of the Ministry of External Economic Relations of Ukraine dated March 13, 1995 No. 37. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0079-95#Text>
10. Pro zatverdzhennia Pravyl rozdribnoi torhivli neprodovolchymy tovaramy [On the approval of the Rules of retail trade in non-food products]. Order of the Ministry of Economy of Ukraine dated April 19, 2007 No. 104. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1257-07#Text>

УДК 368

Вячеслав ВОЛІК

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічно-правових дисциплін, Маріупольський державний університет, просп. Повітрофлотський, 31, м. Київ, Україна, 03037

ORCID: 0000-0002-1344-9486

Scopus Author ID: 57207827287

Маргарита БАЗАРЕНКО

студентка економіко-правового факультету, Маріупольський державний університет, просп. Повітрофлотський, 31, м. Київ, Україна, 03037

ORCID: 0000-0002-5355-7174

Андрій ІВАНОВ

студент економіко-правового факультету, Маріупольський державний університет, просп. Повітрофлотський, 31, м. Київ, Україна, 03037

ORCID: 0000-0002-7075-1809

DOI: 10.32782/LST/2022-1-11

Бібліографічний опис статті: Волік, В., Базаренко, М., Іванов, А. (2022). Економіко-правові питання ринок страхування під час воєнного стану: сучасний стан та вплив на діяльність. *Law. State. Technology*, 1, 77–82, doi: 10.32782/LST/2022-1-11

**ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ РИНКУ СТРАХУВАННЯ
ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ВПЛИВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Метою наукової статті є необхідність проаналізувати сучасний стан ринку страхування та дослідити зміни в сфері страхування, що виникли з введенням воєнного стану.

Протягом всього дослідження застосовувались такі методи: логічний, що полягає в аналізі наукових праць в сфері страхування; аналітичний, що застосовували для визначення оцінки та аналізу показників страхового ринку; статистичний, суть якого здійснення систематизації даних у сфері страхування за певний проміжок часу; графічний, що допоміг подати, викласти показники та результати у наочному вигляді.

В ході дослідження даної теми було проаналізовано сучасний стан ринку страхування та досліджено зміни в сфері страхування, що виникли з введенням воєнного стану. Проведено аналіз основних показників діяльності страхових компаній за IV квартал 2021 року – II квартал 2022 року, що розкрив недосконалість стану їх діяльності та причини, що призвели їх до такого стану. Небезпечна ситуація в країні, нестабільна економіка, зміна місця діяльності страхових компаній, недосконале законодавство роботи компаній під час воєнного стану, обмеження застосування інструментів для інвестицій, часткова втрата працівників, клієнтів, даних для роботи є чинниками, що призвели до збитків, значних втрат доходів страховиків, які вплинули на показники їх діяльності за I квартал 2022 року. Встановлено нестабільність економічної ситуації та ринку страхування, недосконалість законодавчих актів, обмеження застосування інструментів для інвестицій, розірвання попередніх та зменшення кількості надання нових страхових послуг тощо.

Щодо поліпшення діяльності страхових компаній необхідно внести зміни в нормативну базу їх діяльності на період воєнного стану, зміцнити позиції страхових компаній на вітчизняному страховому ринку, оновити багатoproфільний процес надання послуг страхування і т. п. аспекти. Практичні нюанси страхового ринку потребують подальших досліджень, що передбачає пристосування страховиків до умов воєнних кризових явищ.

Ключові слова: страхування, страховий ринок, страхові компанії, аналіз, воєнний стан.

Viacheslav VOLIK

Doctor of Science of Law, Professor, Professor at the Department of Public Law, Mariupol State University, 31, Povitrophlotskiy Ave., Kyiv, Ukraine, 03037

ORCID: 0000-0002-1344-9486

Scopus Author ID: 57207827287

Marharyta BAZARENKO

Student at the Faculty of Economics and Law, Mariupol State University, 31, Povitrophlotskiy Ave., Kyiv, Ukraine, 03037

ORCID: 0000-0002-5355-7174

Andriy IVANOV

Student at the Faculty of Economics and Law, Mariupol State University, 31, Povitrophlotskiy Ave., Kyiv, Ukraine, 03037

ORCID: 0000-0002-7075-1809

DOI: 10.32782/LST/2022-1-11

To cite this article: Volik, V., Bazarenko, M., Ivanov, A. (2022). Rynok strakhuvannia pid chas voiennoho stanu: suchasnyi stan ta vplyv na diialnist [Economic and legal issues of the insurance market during the martial law: current state and influence on its activity]. *Law. State. Technology*, 1, 77–82, doi: 10.32782/LST/2022-1-11

ECONOMIC AND LEGAL ISSUES OF THE INSURANCE MARKET DURING THE MARTIAL LAW: CURRENT STATE AND INFLUENCE ON ITS ACTIVITY

The purpose of the article is the adequate analysis of present insurance market and research of changes in the insurance sphere that appeared in Ukraine with the introduction of martial law.

The following methods were used in the research: logical, that includes analyses of scientific works in insurance sphere; analytical that was used to carry out the evaluation and analyses of insurance market; statistical, that is based on systematization of data concerning insurance sphere for a certain period; graphical, that helps to illustrate the corresponding indicators and results clearly.

In the course of research, we analyzed current situation on the insurance market and studied the changes in the insurance sphere that appeared with introduction of martial law. We also analyzed the main indicators of insurance companies' activity from the fourth quarter of 2021 to the second quarter of 2022. This period revealed the imperfection of their activity and the reasons for it. Dangerous situation in the country, fragile economy, new places of work for insurance companies, imperfect legislation of them during the martial law, limitation of investment tools usage, partial loss of workers, clients and data necessary for working process – these are the main factors resulted in damage, major losing for insurer that influenced the indicators of companies' activity in the first quarter of 2022. We detected fragile economic situation and insurance market, imperfect legislative acts, limited investment tools, cease of the previous insurance services as well as the quantity decrease of new insurance services, etc.

The ways to improve the activity of insurance companies are corresponding changes in legal framework of insurance companies during martial law, strengthening of insurance companies positions on the domestic insurance market, renewal concerning multidimensional process of insurance service and appropriate aspects. Practical details of insurance market requires adaptation of insurers to the conditions of military crisis phenomena.

Key words: insurance, insurance market, insurance companies, analysis, martial law.

Актуальність проблеми. Воєнний стан в Україні вніс проблеми та зміни в діяльність багатьох сфер, в тому числі, і в сфері страхової діяльності. Руйнування, збитки, втрата доходу, зміна локації – це те, що зазнали більшість галузей, сфера страхування не виняток. Сфера страхування є важливою складовою частиною фінансового ринку країни та цивільно-правових відносин адже вона полягає в захисті матеріальних інтересів фізичних та юридичних осіб при настанні певних подій шляхом надання компенсацій та здійснення виплат. Сучасні виклики спричинили нові проблеми, які набагато масштабні за своїм змістом, що вплинули на сучасний стан ринку страхування, появу змін в діяльності та які є актуальними для їх розгляду.

Аналіз останніх досліджень. Вагомий внесок наукових робіт в галузі страхування, а саме

щодо проблематики ринку страхування здійснили наступні науковці: Лой Ю.В., Боднар О.А., Пурій Г.М., С. Король та інші науковці.

Метою дослідження є необхідність проаналізувати сучасний стан ринку страхування та дослідити зміни в сфері страхування, що виникли з введенням воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Воєнні події в Україні залишили вагомий слід в галузі страхування та як наслідок, спричинили вплив на сучасний стан ринку страхування з появою змін в діяльності.

В перші місяці повномасштабного вторгнення страхові компанії намагались організувати свою діяльність, а саме, забезпечити безпечні та зручні умови праці для своїх співробітників шляхом їх евакуації в безпечніші регіони, надання їм роботи у віддале-

ному режимі та збережену техніку з базами даних.

В березні 2022 НБУ було проведено опитування серед страхових компаній, 119 із 145 взяло участь. Станом на квітень 2022 року, щодо ринку «non-life» страхування, то щодо 26 страховиків (17,93 % загального обсягу ринку страхування) відсутні відповіді щодо їх діяльності в період воєнного стану. 17 страхових компаній (11,72% загального обсягу ринку страхування) надали відповідь, що в період опитування не остаточно налагодили процес виплати страхових відшкодувань. Решта страхових компаній (70,35% загального обсягу ринку) заявили, що працюють в налагодженому режимі, виконують зобов'язання за договорами страхування своєчасно і в повному обсязі та, навіть, укладають нові договори (Результати опитування страховиків станом на квітень 2022 р.).

Згідно з відповідями страховиків 42% всього ринку страхування (приблизно 61 страхова компанія) мали проблеми повним та своєчасним поданням звітності. 25 страховиків (17,24% страхового ринку) вказували на те, що мали труднощі з виконанням нормативів, 7 з яких (4,8% ринку) мали проблеми з дотриманням нормативів і до початку воєнних дій, у 2021 році (Результати опитування страховиків станом на квітень 2022 р.).

Всі 13 страхових компаній «life» працюють на ринку, надають послуги клієнтам, здійснюють страхові виплати. Але також компанії стикнулись зі значним зниженням надходжень страхових платежів, мають складнощі організації зв'язку та роботи персоналу, що ускладнені доступом до офісів та оригіналів документів. Відповідно, є затримки здійснення страхових виплат, особливо внаслідок смерті осіб, застрахованих на окупованих територіях (Результати опитування страховиків станом на квітень 2022 р.).

Для того щоб з'ясувати ситуацію на ринку страхування та порівняти кількість та ефективність роботи страхових компаній ми проведемо порівняльний аналіз за період січень – липень 2022 року.

Ринок страхування стикнувся з втратами. Поступово розпочинаючи роботу страхових компаній після початку воєнних дій, станом на квітень 2022 року працювали 145 страховиків (132 «non-life» та 13 зі страхування життя). На початку січня 2022 року кількість страховиків сягала 155 (страхові компанії «life» – 13, страхові компанії «non-life» – 142), а до кінця липня 2022 року у сфері страхування залишилось 142 страхових компаній, 13 з яких страхові компанії «life» та 129 страхові компанії «non-life». Кількість компаній продовжує падати, станом на кінець липня 2022 року у порівнянні з січнем 2022 року, зі страхового ринку вийшло 13 страховиків (9,39%) (табл. 1).

Згідно даним, що наведені в таблиці 2, укладення договорів значно впало в кількості в період з січня по квітень 2022 року, приблизно в 6,5 разів, а якщо точно, то на 111 459,8 тис. договорів, але з квітня до липня 2022 року кількість укладених договорів збільшилась майже в 2 рази, на 19 563, 5 тисяч одиниць. За весь період темп приросту укладення договорів про страхування упав на 69, 85%. Схожа ситуація з надходженням страхових премій: в перші місяці повномасштабного вторгнення сума їх надходжень впала у 5,13 разів (на 40 027,8 млн. грн). Станом на кінець II кварталу 2022 року, у порівнянні з I кварталом 2022 року, сума надходжень страхових премій виросла на 7938,9 млн. грн. Загалом, за півроку темп приросту валових страхових премій зменшився на 64,56%.

Обсягу валових страхових виплат стало менше на 66,93% в порівнянні з IV кварталом 2021 року. У відсотковому відношенні рівень валових виплат та рівень чистих виплат різко опустились на декілька відсотків у I кварталі 2022 році до 32,9% та 33,7%, до кінця червня їх рівні трохи зросли (до 33,7% та 34,1%).

Кошти, сплачені на перестрахування за аналізований період зменшились від 45 987,3 млн. грн до 17 134,3 млн. грн (62,74%). Таку ж тенденцію мають виплати, компенсовані перестраховиками: темп виплат зменшився на 66,98%, тобто на 11 835,8 млн. грн. Отримані страхові

Таблиця 1

Страхові компанії в Україні за січень-липень 2022 року

Кількість страхових компаній	Січень 2022 року	Квітень 2022 року	Липень 2022 року	Відхилення 07.2022/12.2021	
				абсолютне, +/-	відносне, %
Страхові компанії «life»	13	13	13	0	100
Страхові компанії «non-life»	142	132	129	-13	90,84
Разом	155	145	142	-13	91,61

Джерело: побудовано авторами на основі даних [2; 3]

Таблиця 2

**Основні показники діяльності страхових компаній
за IV квартал 2021 року – II квартал 2022 року**

Показники	IV квартал 2021 (станом на січень 2022)	I квартал 2022 (станом на квітень 2022)	II квартал (станом на липень 2022)	Відхилення 07.22/01.2022		Темп приросту липень 2022/ січень 2022, %
				абсо- лютне, +/-	відно- сне, %	
Кількість укладених договорів, за період, тис. одиниць	131 561,9	20 102,1	39 665,6	- 91 896,3	30,15	-69,85
Валові страхові премії, млн. грн.	49 708,0	9 680,2	17 619,1	-32 088,9	35,44	-64,56
Валові страхові виплати, млн. грн.	17 958,3	3 180,4	5 939,2	-12 019,1	33,07	-66,93
Рівень валових виплат, %	36,1	32,9	33,7	- 2,4	93,35	-6,65
Рівень чистих виплат, %	38,4	33,7	34,1	-4,3	88,8	-11,2
Сплачено на перестраховування, млн. грн.	45 987,3	9 338,4	17 134,3	-28 853,0	37,26	-62,74
Виплати, компенсовані перестраховиками, млн. грн.	17 671,0	3 145,8	5 835,2	-11 835,8	33,02	-66,98
Отримані страхові премії від перестраховувальників, млн. грн.	1 890,6	353,8	574,6	-1 316	30,39	-69,61
Виплати, компенсовані перестраховикам-нерезидентам, млн. грн.	4 902,3	969,0	1 743,5	-3 158,8	35,56	-64,44
Обсяг сформованих страхових резервів, млн. грн.	36 555,7	36 382,7	36 469,8	-85,9	99,76	-0,24
Активи страховиків, млн. грн.	64 209,2	64 573,3	65 561,2	1 352, 0	102,1	2,1

Джерело: побудовано авторами на основі даних [2; 3]

премії від перестраховувальників, виплати, компенсовані перестраховикам-нерезидентам від січня до липня 2022 року впали, приблизно в 3 рази: від 1890,6 млн. грн до 574,6 млн. грн (69,61%) та від 4902,3 млн. грн до 1743,5 млн. грн (64,44%).

Обсяг страхових резервів впав на 0,24% за півроку від 36 555,7 млн. грн до 36 469,8 млн. грн. Проте, активи страховиків мали тенденцію до зростання, які збільшились на 1 352,0 млн. грн (2,1%).

Згідно проведеному аналізу, всі показники діяльності страхових компаній, окрім активів страховиків, потерпіли від втрат в декілька разів, у порівнянні з довоєнним часом, зменшилась кількість страхових компаній «non-life», але незважаючи на меншу кількість страховиків, починають поступово поновлювати свої капітали за всіма показниками за показниками II кварталу 2022 року. Не зважаючи на початок воєнних дій, активи страховиків не зазнали втрат, а поступово збільшували свій обсяг. Це гарний показник адже структура їх активів, запас капіталу є показниками, які напряду

впливають на фінансову спроможність страхових компаній.

Небезпечна ситуація в країні, зміна місця діяльності страхових компаній, часткова втрата працівників, клієнтів, даних для роботи, «нестабільність економіки, недосконалість законодавчої бази, недостатня капіталізація страхових компаній, відплив значних сум страхових премій за кордон через низький рівень капіталізації страхових організацій, регрес розвитку інфраструктури страхового ринку та довгострокового страхування, недосконалість правил страхування, обмеженість привабливих для страховиків інвестиційних інструментів, розбалансування страхового ринку є факторами, які вплинули на показники їх діяльності за I квартал 2022 року (Лой, 2011, с. 203; Пурій, 2018).

Як результат, наразі всі компанії потерпають від бойових дій. Дані чинники призвели до «... зниження якості виконання обов'язків страховиків перед страхувальниками, недосконалу систему дистрибуції страхових послуг, неповне виконання умов, визначених договором страхування, зменшення довіри страхувальників

до страховиків, зменшення кількості покупців страхових послуг, зменшення кількості укладених договорів страхування, тощо» (Король, 2020, с. 208).

Наслідки діяльності страхових компаній за I квартал 2022 року окреслюють напрямки їх розвитку, тобто, після закріплення страховиків на нових місцях необхідно спершу звернути увагу на підвищення якості виконання обов'язків компаній страхувальниками, що в собі включає повне виконання умов, що визначені в договорі страхування, удосконалити систему комплексу страхових послуг шляхом нових інвестиційних інструментів із залученням підтримки із-за кордону. Відповідно, органам законодавчої влади необхідно внести зміни в законодавство про страхування або прийняти нові нормативно-правові акти для діяльності страхових компаній під час воєнного стану. Якщо ці два аспекти буде враховано, то це полегшить процедуру надання страхових послуг, збільшить довіру страхувальників до компаній і збільшить кількість клієнтів і укладених з ними договорів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. З введенням воєнного стану виникли зміни в сфері страхування, що вплинули на її сучасний стан, яку було проаналізовано. Ми провели аналіз основних показників діяльності страхових компаній за IV квартал 2021 року – II квартал 2022 року, що розкрив недосконалість стану їх діяльності. За результатами аналізу було встановлено нестабільність економічної ситуації та ринку страхування, недосконалість законодавчих актів, обмеження застосування інструментів для інвестиції, розірвання попередніх та зменшення надання нових страхових послуг тощо. Для перспективної діяльності необхідно вдосконалити нормативну базу діяльності страхових компаній на період воєнного стану, укріпити позиції страхових компаній на вітчизняному страховому ринку, оновити багатопрофільний процес надання послуг страхування, інтеграцію діджиталізації у їх діяльність тощо. В цілому, практичні нюанси страхового ринку потребують подальших досліджень, що передбачає пристосування страховиків до умов воєнних кризових явищ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Національний банк України. Під час дії воєнного стану ринок страхування продовжує працювати – результати опитування. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/pid-chas-diyi-voyennogo-stanu-rinok-strahuvannya-prodovjuye-pratsyuvati--rezultati-opituvannya> (дата звернення: 20.09.2022).
2. Основні показники діяльності страхових компаній за 2021 рік. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjUhbDb5K36AhWHp4sKHZoCBnMQFnoECA4QAQ&url=https%3A%2F%2Fbank.gov.ua%2Ffiles%2Fstat%2FInsurance_companies_2022-01-01.xlsx&usg=AOvVaw3HXKV6Fs-asaPYsYjiq996 (дата звернення: 22.09.2022).
3. Основні показники діяльності страхових компаній за I півріччя 2022 року. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiJud7U5a36AhVSmYsKHWg2BY8QFnoECBEQAQ&url=https%3A%2F%2Fbank.gov.ua%2Ffiles%2Fstat%2FInsurance_companies_2022-07-01.xlsx&usg=AOvVaw3Z2yWm6aV_7DnIP6bnpsuH (дата звернення: 22.09.2022).
4. Лой Ю. В. Страховий ринок та перспективи його розвитку // Економічний вісник університету. 2011. № 17/2. С. 201-205. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/strahoviy-rinok-ta-perspektivi-yogo-rozvitku/viewer> (дата звернення: 24.09.2022).
5. Пурій Г. М. Страховий ринок України: сучасний стан та проблеми розвитку. *Ефективна економіка*. 2018. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/60.pdf (дата звернення: 24.09.2022).
6. Король С. Сучасний стан та перспективи розвитку страхового ринку України. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 4. С. 204–210.

REFERENCES:

1. Natsionalnyi bank Ukrainy. Pid chas dii voiennoho stanu rynok strakhuvannya prodovzhuie pratsyuvaty – rezultaty opytuvannya. (2022). [Ukrainian National Bank. Insurance market continues working during the martial law – the results of the survey]. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/news/all/pid-chas-diyi-voyennogo-stanu-rinok-strahuvannya-prodovjuye-pratsyuvati--rezultati-opituvannya> [in Ukrainian].
2. Osnovni pokaznyky diialnosti strakhovykh kompanii za 2021 rik. (2022). [The main indicators of insurance companies' activity of 2021]. Retrieved from https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjUhbDb5K36AhWHp4sKHZoCBnMQFnoECA4QAQ&url=https%3A%2F%2Fbank.gov.ua%2Ffiles%2Fstat%2FInsurance_companies_2022-01-01.xlsx&usg=AOvVaw3HXKV6Fs-asaPYsYjiq996 [in Ukrainian].

3. Osnovni pokaznyky diialnosti strakhovykh kompanii za I pivrichchia 2022 roku. (2022). [The main indicators of insurance companies' activity in the first half-year of 2022]. Retrieved from https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiJud7U5a36AhVSmYsKHWg2BY8QFnoECBEQAQ&url=https%3A%2F%2Fbank.gov.ua%2Ffiles%2Fstat%2FInsurance_companies_2022-07-01.xlsx&usg=AOvVaw3Z2yWm6aV_7DnlP6bnpsuH [in Ukrainian].

4. Loi, Yu. (2011). (2022, September 24). Strakhovyi rynek ta perspektyvy yoho rozvytku. [Insurance market and prospects of its development]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu*, 17/2, 201-205. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/strahoviy-rinok-ta-perspektivi-yogo-rozvitku/viewer>

5. Purii, H. (2018). (2022, September 24). Strakhovyi rynek Ukrainy: suchasnyi stan ta problemy rozvytku. [Insurance market of Ukraine: current state and problems of its development]. *Efektivna ekonomika*, 10. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/60.pdf

6. Korol, S. (2020). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku strakhovoho rynku Ukrainy. [Current state and development perspectives of Ukrainian insurance market]. *Ekonomichnyi analiz*, volume 30, 4, 204-210, doi: <https://doi.org/10.35774/econa2020.04.204>

УДК 349

Nazar KNIAZEVYCH

Postgraduate Student at the Department of Service and Medical Law of the Institute of Law of Taras Shevchenko Kyiv National University, Legal Adviser of the NGO "Ukrainian Palliative and Hospice Care League", Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-1659-3934

DOI: 10.32782/LST/2022-1-12

To cite this article: Kniazevych, N. (2022). Administratyvna pravosub'iektnist medychnoho pratsivnyka [Administrative legal personality of a medical worker]. *Law. State. Technology*, 1, 83–87, doi: 10.32782/LST/2022-1-12

ADMINISTRATIVE LEGAL PERSONALITY OF A MEDICAL WORKER

The article describes the features of the implementation of the administrative legal personality of a medical worker. The methodological basis of the article is the general and special methods of legal science, in particular: the method of dialectical analysis, the method of prognostic modeling, formal-logical, normative-dogmatic, sociological methods. The expediency of understanding the category of administrative tortiousness of a medical worker as a rule of administrative law, which determines the extent of a medical worker's competence (a set of rights and duties), for the implementation of which, in fact, he will bear responsibility. It was determined that the conceptual problem of administrative legal personality (as a legal phenomenon) and related legislative dilemmas is the absence of a positive norm in the legislation that would reveal its content similar to the definition applied to civil legal personality. It is proposed to divide the rights of medical workers into: constitutional rights (respect for honor and dignity, equal rights of every person (equality), the right to freedom and personal integrity, freedom of thought and speech, etc.), general rights of medical workers (the right to proper conditions of professional activity; the right to mandatory insurance at the expense of the owner of the health care facility in case of harm to their life and health in connection with the performance of professional duties; the right to legal protection, etc.) and special rights medical workers (the right to engage in medical activities in accordance with the specialty and qualifications; free choice of approved forms, methods and means of activity, implementation in the established order of modern achievements of medical and pharmaceutical science and practice, etc.). At the same time, a classification of the duties of medical workers according to the scope of medical practice into: general professional duties of medical workers and special duties of medical workers is proposed.

Key words: medical workers, rights, duties, classification of rights and duties, legal personality, medical law.

Назар КНЯЗЕВИЧ

аспірант кафедри службового та медичного права, Навчально-науковий інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, юрисконсульт ГО «Українська ліга розвитку паліативної та хоспісної допомоги», Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-1659-3934

DOI: 10.32782/LST/2022-1-12

Бібліографічний опис статті: Князевич, Н. (2022). Адміністративна правосуб'єктність медичного працівника. *Law. State. Technology*, 1, 83–87, doi: 10.32782/LST/2022-1-12

АДМІНІСТРАТИВНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ МЕДИЧНОГО ПРАЦІВНИКА

У статті надано характеристику особливостям здійснення адміністративної правосуб'єктності медичного працівника. Методологічною основою статті є загальні та спеціальні методи юридичної науки, зокрема: метод діалектичного аналізу, метод прогностичного моделювання, формально-логічний, нормативно-догматичний, соціологічний методи. Обґрунтовано доцільність розуміння категорії адміністративної деліктоздатності медичного працівника як сукупності норм адміністративного права, що обумовлює обсяг компетенції медичного працівника (сукупності прав та обов'язків), за реалізацію і в межах якої, власне, він і нестиме відповідальність. Визначено, що концептуальною проблемою адміністративної правосуб'єктності (як правового феномену) та пов'язаних із нею законодавчих дилем є відсутність позитивної норми в законодавстві, яка розкривала б його зміст подібно до визначення, що застосовується до цивільної правосуб'єктності. Запропоновано поділяти права медичних працівників на: конституційні права (повагу до честі та гідності, рівність прав кожної людини (рівноправ'я), право на свободу та особисту недоторканність, свободу думки і слова та ін.), загальні права медичних працівників (право на належні умови професійної діяльності; право на обов'язкове страхування за рахунок власника закладу охорони здоров'я

у разі заподіяння шкоди їхньому життю і здоров'ю у зв'язку з виконанням професійних обов'язків; право на судовий захист та ін.) і спеціальні права медичних працівників (право на заняття медичною діяльністю відповідно до спеціальності та кваліфікації; вільний вибір апробованих форм, методів і засобів діяльності, впровадження у встановленому порядку сучасних досягнень медичної та фармацевтичної науки і практики та ін.). Разом з тим запропоновано класифікацію обов'язків медичних працівників за обсягом здійснення медичної практики на: загальні професійні обов'язки медичних працівників та спеціальні обов'язки медичних працівників.

Ключові слова: медичні працівники, права, обов'язки, класифікація прав та обов'язків, правосуб'єктність, медичне право.

Actuality of theme. According to the Basics, the responsibilities of the attending physician are timely and qualified examination and treatment of the patient" (Part 2 of Article 34) and medical workers are obliged to contribute to the protection and strengthening of people's health, prevention and treatment of diseases, to provide timely and qualified medical and medical care" (clause "a" of Article 78).

Medical workers are obliged to provide medical care in accordance with quality standards, so as not to violate the rights of patients. This is of important practical importance for lawyers when clarifying the range of professional violations committed by doctors in one or another case. The problem of the main duties of medical personnel during the martial law in the country becomes especially relevant.

The theoretical basis of the study is the fundamental methodological work of such scientists as: P. P. Andrushko, Yu. V. Baulin, D. O. Balabanova, P. S. Berzin, I. G. Bogatyrev, V. I. Borisov, F. H. Burchak, O. Yu. Busol, P. A. Vorobey, V. K. Hryshuk, R. Yu. Grevtsova, O.M. Humin, V. O. Tulyakov and others.

The purpose of the article is to establish the content of the category "administrative legal personality of a medical worker".

Presenting main material. Administrative legal relations are significantly different from other types of legal relations, have their own specific content, which is revealed in the signs of administrative-legal relations proposed by administrative scientists. Thus, administrative-legal relations have: voluntary nature, which is manifested in the fact that "the state expresses its will to the people of Ukraine through the issuance of relevant administrative-legal norms, the participants of these relations exercise their will, are aware of the significance of their actions and can bear responsibility for them" (V. I. Kurylo) (Kurylo, 2008: 39); the specific basis is public interests related to the "realization of public tasks, that is, those tasks that belong to the exclusive competence of subjects of public administration" (R. S. Melnyk, V. M. Bevzenko) (Melnyk, 2014: 121- 122); special methods of settlement, i.e. "administrative-legal relations

that arise between the bodies of executive power and other participants of administrative law, are not always relations carried out by the method of power and subordination. These relations can be implemented on the basis of both power and subordination, and equality of the parties, that is, each party is obliged to fulfill the specific requirements of the legal norm" (Y. P. Bityak) (Bytyak, 2007: 60).

Legal literature interprets many opinions regarding the structure of legal status. Thus, A. Kolodiy and A. Oliynyk define its following elements: status legal norms and legal relations; subjective rights, freedoms and legal obligations; citizenship; legal principles and legal guarantees; legitimate interests; legal personality; legal responsibility (Kolodiy, 2003). Some authors consider legal obligation, legality, law and order, legal awareness, humanism, and justice as elements of legal status. According to A. Panchyshyn, the structure of legal status as an integrated concept includes: legal norms that determine status; basic rights, freedoms, legal interests and obligations; legal personality; legal principles; citizenship; guarantees of rights and freedoms; legal responsibility; legal relations of a general type (Pashchynshyn, 2010: 95-96).

Thus, the content of the administrative-legal status includes the rights, freedoms and obligations of subjects of administrative law. Rights are the interests of a certain subject of administrative and legal relations, which consist in the use and free disposal of social goods and values, and also allow the enjoyment of basic freedoms within the limits established by law. Accordingly, an obligation is a set of subject of administrative law to others, which are a certain organic necessity that reconciles personal and public interests. Thus, the rights and obligations as complex elements of the administrative-legal status distinguish its integral component, without any of the elements of which it cannot exist. Therefore, the specified elements (rights and duties) refer to the main component of any administrative-legal status of a legal entity. Accordingly, "legal entity", legal status, powers, competence, tasks (functions), place and role, appointment, individual characteristics and citizenship are distinguished as additional elements.

The administrative capacity of a medical worker is determined by the peculiarities of administrative and legal relations in the field of health care, in which the acquisition and exercise of the corresponding rights and duties by personal actions occurs if the physical person has a medical or other education, completed further special training or retraining and compliance the only qualification requirements, which are confirmed by the relevant documents (certificate of a specialist), when performing their professional duties related to the provision of medical care, and being in labor relations with a health care institution of any form of ownership, an individual entrepreneur or engaged in individual medical practice.

Based on the modern doctrine of Ukrainian administrative law, the main goal of administrative and legal norms is to ensure human and citizen rights in all spheres of relations, including in the field of health care. Thus, the modern content of the norms of administrative law consists not only and not so much in regulating the means of administrative coercion, in particular, administrative responsibility, but becomes a means of ensuring the rights and interests of a person protected by law (Averyanov, 2004: 31).

As a result of the implementation of the norms of administrative law, administrative-legal relations arise, which are social relations regulated by the norms of administrative law, in which the parties participate as bearers of rights and obligations established and ensured by administrative-legal regulations. The content of administrative legal relations consists of subjective rights and legal obligations of participants (subjects). They characterize the legal relationship between subjects who become the bearers of mutually determined subjective rights and legal obligations. For example, according to Art. 6 Fundamentals, every citizen has the right to qualified medical care, including the free choice of a doctor and health care facility; reliable and timely information about the state of one's health and the health of the population, including existing and possible risk factors and their degree; the possibility of joining public organizations for the purpose of promoting health care; legal protection against any illegal forms of discrimination related to health, etc. The subjective right of a sick person is the right to consent (or refuse) to the use of treatment methods proposed by the attending physician or consulting physician. Article 10 of the Foundation defines the duties of citizens in the field of health care. At the same time, the dominant duty of a medical worker is to provide medical care to patients, and Art. 77 of the Fundamentals establishes the pro-

fessional rights and benefits of medical and pharmaceutical workers.

The administrative-legal regime of relations in the field of health care consists in establishing for the participants of these relations, and above all for patients and members of the medical staff, mandatory rules that relate to the prevention, diagnosis, treatment of diseases and rehabilitation of persons who were ill with these ailments, and bans on certain types of activities.

The essence of the administrative and legal regulation of the activities of health care workers is that the state establishes certain, fixed by legal norms, rights and obligations of persons who have the right to professionally engage in medical and pharmaceutical activities.

These legal rights and obligations of medical workers do not always guarantee their practical observance and provision. Therefore, it is especially important to consider and characterize the individual rights and obligations of medical workers, so that it is possible to analyze the main violations of these rights by the state and methods of their prevention, as well as ways to improve the legal status of a medical worker.

According to the Constitution of Ukraine, everyone has the right to education (Article 53) and the right to work (Article 43). According to Art. 74 Fundamentals, medical and pharmaceutical practice can be carried out by persons who have the appropriate education and meet the uniform qualification requirements. The only qualification requirements for persons who carry out certain types of medical and pharmaceutical activities, provide rehabilitation assistance, are established by the central executive body, which ensures the formation of state policy in the field of health care. Managers of health care facilities, rehabilitation facilities, departments, subdivisions, as well as bodies authorized to issue licenses for conducting relevant types of economic activity are responsible for compliance with the specified qualification requirements. Persons who have undergone medical, pharmaceutical or rehabilitation training in educational institutions of foreign countries are admitted to professional activities after checking their qualifications in accordance with the procedure established by the central executive body, which ensures the formation of state policy in the field of health care, unless otherwise provided by law or international treaties in which Ukraine participates (Law of Ukraine, 1992). The professional duties, rights and responsibilities of medical workers are determined by job instructions and functional duties developed in health care institutions in accordance with the specific conditions of their activity and approved by their managers.

Thus, a person who meets the statutory requirements for medical or pharmaceutical activity and actually performs it, either in a health care institution or individually, conducting a private medical or pharmaceutical practice, may be granted the status of a "health care worker." According to point "a" of Art. 77 of the Fundamentals, only medical and pharmaceutical workers have the right to engage in medical and pharmaceutical activities in accordance with the acquired specialty and qualification.

The only qualification requirements for persons engaged in certain types of medical and pharmaceutical practice, including in the field of folk and non-traditional medicine, are established by a specially authorized central executive authority in the field of health care, which is the Ministry of Health of Ukraine. The responsibility for compliance with the specified qualification requirements lies with the heads of health care institutions and bodies authorized to issue licenses to natural persons – subjects of entrepreneurial activity. Thus, the Order of the Ministry of Health of Ukraine dated October 28, 2002 No. 385 approved the List of medical, pharmacist positions and positions of junior specialists with pharmaceutical education in health care institutions, and the Order of the Ministry of Health of Ukraine dated March 29, 2002 No. 117 approved the Directory of Qualification Characteristics of Employees' Professions. Issue 78 "Health Care".

Licensing of this type of economic activity is also a mandatory element of medical practice, because according to Art. 7 of the Law on Licensing of Certain Types of Economic Activity: Law of Ukraine dated March 2, 2015 ("List of Types of Economic Activity Subject to Licensing"), the production of medicinal products, wholesale and retail trade of medicinal products (art. 10), medical practice are subject to licensing (art. 15).

Conclusions. Therefore, it is worth proposing a classification of the duties of medical workers according to the scope of medical practice into: general professional duties of medical workers, which are related to the implementation of medical practice in general (contribute to the protection and strengthening of people's health, prevention and treatment of diseases, provide timely and qualified medical, medical and rehabilitation assistance, etc.) and special duties of medical workers related to the provision of medical assistance to the patient and arising from the rights of patients (to provide appropriate medical care aimed at preventing the disease; to promote effective and affordable for all citizens to medical care without discrimination based on the availability of financial resources, place of residence, type of illness or time of seeking help; to provide the patient with complete and reliable information about the state of his health and to acquaint him with relevant medical documents related to health, etc..).

BIBLIOGRAPHY:

1. Курило В. І. Адміністративні правовідносини у сільському господарстві України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ: Нац. ун-т держ. податк. служби України. 2008. 39 с.
2. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право: навч. посіб. / за ред Р. С. Мельника. Київ: Ваіте, 2014. 376 с.
3. Битяк Ю. П., Гаращук В. М., Дьяченко О. В. Адміністративне право України: підручник / за ред. Ю. П. Битяка. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
4. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні: Навчальний посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. 208 с.
5. Панчишин А. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 1. С. 95-98.
6. Авер'янов В. Предмет адміністративного права: нова доктринальна оцінка. *Право України*. 2004. № 10. С. 28.
7. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

REFERENCES:

1. Kurylo V. I. (2008) Administratyvni pravovidnosyny u silskomu hospodarstvi Ukrainy: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.07. Kyiv: Nats. un-t derzh. podatk. sluzhby Ukrainy. 39 p. [In Ukrainian]
2. Melnyk R. S., Bevzenko V. M. (2014) Zahalne administratyvne pravo: navch. posib. / za red R. S. Melnyka. Kyiv. 376 p. [In Ukrainian]
3. Bytiak Yu. P., Harashchuk V. M., Diachenko O. V. (2007). Administratyvne pravo Ukrainy: pidruchnyk / za red. Yu. P. Bytiaka. Kyiv: Yurinkom Inter, 2007. 544 p. [In Ukrainian]
4. Kolodii A.M., Oliynyk A.Iu. (2003) Prava liudyny i hromadianyna v Ukraini: Navchalnyi posibnyk. – K.: Yurinkom Inter. 208 c. [In Ukrainian]

5. Panchyshyn A. (2010) Poniattia, oznaky ta struktura katehorii «pravovyi status». *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 1. S. 95-98. [In Ukrainian]
6. Averianov V. (2004) Predmet administratyvnoho prava: nova doktrynalna otsinka. *Pravo Ukrainy*. № 10. С. 28. [In Ukrainian]
7. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia (1992): Zakon Ukrainy. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> [In Ukrainian]

УДК 342.9:5.08

Євген ЛЕГЕЗА

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного та приватного права, Університет митної справи та фінансів, вул. Володимира Вернадського (Дзержинського), 2/4, м. Дніпро, Україна, 49000

ORCID: 0000-0001-9134-8499

Scopus Author ID: 57200152533

Researcher ID: X-9904-2019

Юлія ЛЕГЕЗА

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», просп. Д. Яворницького, 19, Дніпро, Україна, 49005

ORCID: 0000-0002-4896-3178

Scopus Author ID: 57215790362

DOI: 10.32782/LST/2022-1-13

Бібліографічний опис статті: Легеза, Є. Легеза, Ю. (2022). Щодо визначення адміністративно-правового статусу помічника судді. *Law. State. Technology*, 1, 88–94, doi: 10.32782/LST/2022-1-13

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОНТРОЛЮ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто структуру та зміст правової основи контролю у сфері банківської діяльності. Запропоновано класифікацію правових механізмів контролю у сфері банківської діяльності. Особлива увага приділена порівняльно-правовому аналізу вимог законодавства України, законодавств іноземних держав та міжнародно-правових стандартів банківської діяльності, що визначають нормативний зміст правових механізмів контролю у сфері банківської діяльності.

Метою статті є розкриття адміністративно-правового регулювання контролю у сфері банківської діяльності.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення низки завдань : 1) розкриття правової основи контролю у сфері банківської діяльності; 2) виокремлення механізму контролю у сфері банківської діяльності.

Наукова новизна. Проблеми банківського контролю в Україні лежать в площині недостатнього розроблення нормативних документів і практичної реалізації їхніх положень. Обґрунтовано необхідність подальшого вдосконалення систем діагностики фінансового стану банку, контролю за наявністю та ефективністю систем управління ризиками, методики обчислення значень обов'язкових економічних нормативів та процедур банківського нагляду, заходів щодо протидії відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, розкриття інформації у фінансовій звітності.

Як **висновок**, сучасні правові механізми контролю у сфері банківської діяльності можна поділити на дві категорії: механізми зовнішнього контролю, які застосовують компетентні органи банківського нагляду щодо банків, та механізми внутрішнього контролю, які банки застосовують самостійно щодо внутрішніх процесів у рамках системи внутрішнього контролю.

До основних правових механізмів зовнішнього контролю у сфері банківської діяльності уявляється можливим віднести встановлення обов'язкових економічних нормативів діяльності банків, визначення особливого порядку погодження набуття або збільшення істотної участі в банках, визначення особливого порядку погодження керівників банків, контроль за операціями з пов'язаними особами банків, призначення куратора банку, застосування заходів впливу.

Ключові слова: банківське законодавство, контроль, міжнародно-правові стандарти банківської діяльності, правові механізми контролю у сфері банківської діяльності.

Yevhen LEHEZA

Doctor of Science in law, Professor, Professor at the Department of Public and Private Law, University of Customs and Finance, St. Volodymyr Vernadsky (Dzerzhinsky), 2/4, Dnipro, Ukraine, 49000

ORCID: 0000-0001-9134-8499

Scopus Author ID: 57200152533

Researcher ID: X-9904-2019.

Yulia LEHEZA

Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of Civil, Economic and Environmental Law, Dnipro University of Technology, 19 avenue Dmytra Yavornytskoho, Dnipro, Ukraine, 49005

ORCID: 0000-0002-4896-3178

Scopus Author ID: 57215790362

DOI: 10.32782/LST/2022-1-13

To cite this article: Leheza, Ye. Leheza, Y. (2022). Shchodo vyznachennia administratyvno-pravovoho statusu pomichnyka suddi [Administrative and legal regulation of control in the sphere of banking activities. *Law. State. Technology*, 1, 88–94, doi: 10.32782/LST/2022-1-13

ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF CONTROL IN THE SPHERE OF BANKING ACTIVITIES

The structure and content of the legal basis of control in the field of banking activity are considered. The classification of legal mechanisms of control in the field of banking activity is proposed. Special attention is paid to the comparative legal analysis of the requirements of the legislation of Ukraine, legislation of foreign countries and international legal standards of banking activity, which determine the normative content of legal mechanisms of control in the field of banking activity.

The purpose of the article is to reveal the administrative and legal regulation of control in the field of banking activity.

Realization of the set goal involves solving a number of tasks: 1) disclosure of the legal basis of control in the field of banking activity; 2) separation of the control mechanism in the field of banking activity.

Scientific novelty. The problems of banking control in Ukraine lie in the plane of insufficient development of regulatory documents and practical implementation of their provisions. The need for further improvement of diagnostic systems of the bank's financial condition, control over the availability and effectiveness of risk management systems, methods of calculating the values of mandatory economic standards and bank supervision procedures, measures to combat money laundering, disclosure of information in financial reporting is substantiated.

As a conclusion, modern legal control mechanisms in the field of banking activity can be divided into two categories: external control mechanisms, which are applied by the competent bodies of banking supervision over banks, and internal control mechanisms, which banks apply independently in relation to internal processes within the framework of the system of internal control

Among the main legal mechanisms of external control in the field of banking activity, it seems possible to include the establishment of mandatory economic norms for the activity of banks, the determination of a special procedure for approval of the acquisition or increase of a significant participation in banks, the determination of a special procedure for approval of bank managers, control for transactions with related parties of banks, appointment of a bank curator, application of influence measures.

Key words: banking legislation, control, international legal standards of banking activity, legal control mechanisms in the field of banking activity.

Актуальність проблеми. Наявність ефективних правових механізмів контролю є одним з основних елементів ефективного регулювання банківської діяльності, спрямованих на забезпечення стабільності банківської системи, захист прав вкладників та інших кредиторів банків. Банківські кризи, які спіткали Україну в 2008–2009 рр. та 2014–2015 рр., виявили ряд серйозних недоліків у вітчизняному банківському регулюванні й нагляді та актуалізували потребу досліджень шляхів удосконалення існуючих механізмів контролю з метою недопущення виникнення нових банківських криз у майбутньому та мінімізації їх негативних наслідків. У даному контексті актуальною є необхідність дослідити існуючі правові механізми контролю у сфері банківської діяльності, зокрема з точки зору міжнародного досвіду, що в подальшому дозволить розробити

пропозиції з удосконалення вітчизняного банківського законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі аспекти даного питання досліджувалися в роботах таких фахівців, як О. В. Васюренко, О. М. Сидоренко (Васюренко & Сидоренко, 2011), Н. Ю. Єрпильова (Ерпылева, 2004), О. А. Мірошниченко, М. В. Сенаторов, О. В. Сенаторова (Мірошниченко та ін., 2007), В. І. Міщенко, С. В. Науменкова (Міщенко & Науменкова, 2010), Н. Р. Швець (Швець, 2011). Водночас роботи більшості фахівців присвячені переважно економічному ефекту від механізмів контролю у сфері банківської діяльності. Проблематика правових механізмів контролю у сфері банківської діяльності з урахуванням міжнародного досвіду практично не розглядалася.

Метою статті є розкриття адміністративно-правового регулювання контролю у сфері банківської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан наукової розробки проблем механізмів контролю характеризується диференційованим підходом науковців до розуміння сутності контролю. Контроль визначається по-різному: як засіб, фактор, форма, елемент, функція, вид діяльності, система, зворотний зв'язок, умова, регулятор, гарант, явище, інститут, метод, правомочність, атрибут тощо. Імовірно, це не стільки відображає прагнення дати універсальне визначення поняття контролю, скільки є наслідком підходу до цього питання з точки зору представників різних наукових напрямів: філософії, права, політики, економіки, теорії управління, кібернетики та ін. (Мельник та ін., 2003: с. 12).

На сучасному етапі розвитку банківського регулювання правові механізми контролю у сфері банківської діяльності можна поділити на дві категорії: механізми зовнішнього контролю, які застосовують компетентні органи банківського нагляду щодо банків, та механізми внутрішнього контролю, які банки застосовують самостійно щодо внутрішніх процесів у рамках системи внутрішнього контролю (Легеза та ін., 2018).

До основних правових механізмів зовнішнього контролю у сфері банківської діяльності уявляється можливим віднести: встановлення обов'язкових економічних нормативів діяльності банків, визначення особливого порядку погодження набуття або збільшення істотної участі в банках, визначення особливого порядку погодження керівників банків, контроль за операціями з пов'язаними особами банків, призначення куратора банку, застосування заходів впливу.

Установлення обов'язкових економічних нормативів є базовим правовим механізмом контролю у сфері банківської діяльності, спрямованим на забезпечення стабільної діяльності банків, своєчасного виконання ними зобов'язань перед вкладниками, а також запобігання неправильному розподілу ресурсів і втраті капіталу через ризики, притаманні банківській діяльності.

З-поміж основних економічних нормативів діяльності банків слід відзначити нормативи капіталу, нормативи ліквідності, нормативи ризику та нормативи інвестування.

Економічні нормативи діяльності банків устанавлюються законодавчими актами та рішеннями органу банківського регулювання. Орган

банківського нагляду на постійній основі здійснює моніторинг додержання банками значень економічних нормативів. За їх порушення до банків можуть застосовуватися заходи впливу. Наприклад, в Україні за порушення значень обов'язкових економічних нормативів Національний банк України може застосувати до банків такі заходи впливу, як письмове застереження; укладення письмової угоди з банком, за якою банк чи визначена угодою особа зобов'язується вжити заходів для усунення порушень, поліпшення фінансового стану банку; зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі; встановлення для банку підвищених економічних нормативів, підвищення резервів на покриття можливих збитків за кредитами та іншими активами; обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій; накладення штрафу, віднесення банку до категорії проблемного або неплатоспроможного.

Іншим правовим механізмом контролю у сфері банківської діяльності є визначення особливого порядку погодження набуття або збільшення істотної участі в банках. Згідно з Основними принципами ефективного банківського нагляду Базельського комітету (принцип 6) (Core Principles for Effective Banking Supervision, 2012) зазначений механізм полягає в тому, що особа, яка має намір набути або збільшити істотну участь у банку, повинна повідомити про свій намір орган банківського нагляду та отримати погодження на набуття або збільшення істотної участі в банку. У процесі розгляду документів потенційного інвестора орган банківського нагляду здійснює його ідентифікацію, перевіряє його фінансовий стан та ділову репутацію.

Визначення істотної участі та граничного розміру корпоративних прав банку, при перевищенні якого особа повинна отримати погодження органу банківського нагляду, визначається в національному законодавстві.

Так, згідно зі ст. 34 Закону України «Про банки і банківську діяльність» погодження Національного банку України необхідно отримувати у випадку, якщо внаслідок правочину особа буде прямо та/або опосередковано, самостійно чи спільно з іншими особами володіти 10, 25, 50 та 75 і більше відсотками статутного капіталу банку чи правами голосу акцій у статутному капіталі банку та/або незалежно від формального володіння справляти значний вплив на управління або діяльність банку.

Відповідно до ст. 22 Директиви 2013/36/ЄС Європейського парламенту та Ради від

26 червня 2013 р. про доступ до діяльності кредитних установ та пруденційний нагляд за кредитними установами та інвестиційними фірмами, погодження Європейського центрального банку / національних органів банківського нагляду держав – членів ЄС необхідно отримувати у випадку, якщо внаслідок правочину особа буде прямо або опосередковано, самостійно чи спільно з іншими особами володіти 20, 30 або 50 і більше відсотками прав голосу чи капіталу банку або якщо внаслідок правочину банк набуде статусу дочірньої юридичної особи іншим чином.

Визначення особливого порядку погодження набуття або збільшення істотної участі в банках спрямоване на забезпечення прозорості структур власності банків та перевірку можливості особи, яка має намір набуті або збільшити істотну участь в банку, за потреби забезпечити докапіталізацію банку.

Особливий порядок погодження осіб, які призначаються на посади керівників банку, спрямований на проведення перевірки їх професійної придатності, ділової репутації і, таким чином, оцінки потенційної можливості здійснення ними професійного та ефективного управління банком.

Як правило, до керівників банків установлюються вимоги щодо освіти та досвіду роботи в банківській системі, наявності бездоганної ділової репутації. Водночас національними законодавствами можуть установлюватися особливі вимоги до керівників банків. Наприклад, ст. 159 Закону Канади «Про банки» як одну з вимог до виконавчого органу банку передбачено наявність у не менш ніж половини членів правління громадянства Канади (Canada Bank Act, 2022). Банківським правом ЄС висуваються такі вимоги до членів правління банку, як наявність достатнього вільного часу для виконання своїх функцій, колективна придатність усіх членів правління (стосується формування виконавчого органу таким чином, щоб до його складу входили особи, які мають достатні знання та досвід роботи з усіх сфер діяльності банку), здатність приймати самостійні рішення.

Особа, яка не відповідає встановленим вимогам, не може бути призначена на посаду керівника банку. Після призначення керівника банку орган банківського нагляду здійснює контроль за його відповідністю встановленим вимогам. Наприклад, в Україні в ході здійснення контролю Національний банк України може прийняти рішення про невідповідність керівника встановленим вимогам (наприклад, у разі виявлення фактів невідповідності ділової репутації

керівника) та висунути до банку вимогу щодо його заміни, а також тимчасово, до усунення порушення, відсторонити керівника банку від займаної посади.

Контроль за операціями з пов'язаними особами банків спрямований на недопущення конфлікту інтересів та зловживань у відносинах між банком та пов'язаними особами, а також на забезпечення укладення банками угод із пов'язаними особами на звичайних ринкових умовах (принцип 20 Основних принципів ефективного банківського нагляду Базельського комітету (Core Principles for Effective Banking Supervision, 2012), наприклад недопущення надання банками кредитів пов'язаним особам на пільгових умовах та приймання депозитів від пов'язаних осіб на умовах, що передбачають сплату підвищених процентів.

Перелік пов'язаних осіб визначається національним законодавством.

Віднесення особи до категорії пов'язаної з банком тягне за собою ряд наслідків. Так, в Україні угоди банку з пов'язаними особами повинні укладатися відповідно до поточних ринкових умов. Угоди, укладені банком із пов'язаними особами на умовах, що не є поточними ринковими умовами, визнаються недійсними з моменту їх укладення (ст. 52 Закону України «Про банки і банківську діяльність»). При проведенні операцій з пов'язаними особами банк повинен дотримуватися нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами. Банк зобов'язаний подавати до Національного банку України регулярну звітність про пов'язаних із банком осіб. Також законодавством України передбачено особливий порядок прийняття рішень про укладення окремих угод із пов'язаними особами.

Порушення банком установлених обмежень щодо здійснення операцій із пов'язаними особами може мати наслідком застосування до банку заходів впливу, зокрема обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів операцій із пов'язаними особами, установлення для банку підвищених економічних нормативів, накладення штрафу, віднесення банку до категорії проблемних.

Призначення куратора банку є особливим правовим механізмом контролю, передбаченим законодавством України. Згідно зі ст. 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність» Національний банк України має право запровадити особливий режим контролю за діяльністю банку та призначити куратора банку. Особливий режим контролю є додат-

ковим інструментом банківського нагляду. Куратор банку здійснює посилений контроль за діяльністю банку, перебуваючи безпосередньо в банку та/або шляхом проведення аналізу фінансової, статистичної звітності та іншої інформації щодо діяльності банку. Куратор банку має право бути присутнім на засіданнях органів управління банку, ініціювати проведення нарад із керівництвом банку, здійснювати контроль за своєчасним виконанням банком вимог, встановлених Національним банком України, отримувати інформацію від вкладників та інших кредиторів банку, у тому числі необхідну для забезпечення контролю за станом виконання банком своїх зобов'язань.

Важливим правовим механізмом контролю у сфері банківської діяльності є застосування заходів впливу. Згідно з принципом 11 Основних принципів ефективного банківського нагляду Базельського комітету (Core Principles for Effective Banking Supervision, 2012) орган банківського нагляду повинен мати можливість застосовувати адекватні заходи впливу за порушення вимог банківського законодавства, підзаконних нормативно-правових актів, а також у випадку виявлення фактів здійснення банком небезпечної, неналежної або ризикової діяльності, що може створювати ризики для банку, банківської системи або загрожувати інтересам вкладників.

Об'єктом застосування заходів впливу може бути не лише банк, а й інші особи, які порушили встановлені вимоги, зокрема власники істотної участі в банку, керівники банку.

Перелік заходів впливу визначається національним законодавством. Так, Законом Сінгапуру «Про банківську діяльність» передбачено можливість застосування Монетарним управлінням Сінгапуру таких заходів впливу, як письмове застереження, установлення для банку підвищених економічних нормативів, накладення штрафу, відсторонення керівника банку від займаної посади, проведення спеціального розслідування, відкликання банківської ліцензії (О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан, 1995).

Закон Республики Казахстан «Про банки і банківську діяльність» передбачає право Національного банку Казахстану застосовувати заходи раннього реагування, обмежені заходи впливу та санкції (О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан, 1995). Так, до заходів раннього реагування Законом Республики Казахстан «Про банки і банківську діяльність» віднесено направлення письмової вимоги щодо надання банком плану

заходів, спрямованих на підвищення фінансової стійкості банку, недопущення погіршення його фінансового стану та збільшення ризиків, пов'язаних із банківською діяльністю. До обмежених заходів впливу віднесено видачу Національним банком Казахстану письмового припису, винесення письмового попередження, укладення з банком письмової угоди. До санкцій віднесено накладення штрафу, призупинення або позбавлення ліцензії на здійснення всіх або окремих банківських операцій, консервацію банку, позбавлення дозволу на відкриття банку, примусовий викуп акцій банку, відсторонення посадових осіб банку від виконання службових обов'язків, перетворення банку в кредитне товариство.

Правові механізми внутрішнього контролю регламентуються та впроваджуються банками самостійно на основі вимог міжнародно-правових стандартів банківської діяльності та національного законодавства. Органи банківського нагляду перевіряють наявність у банках ефективної системи внутрішнього контролю та в разі виявлення порушень мають право застосувати адекватні заходи впливу.

Згідно з Основними принципами ефективного банківського нагляду Базельського комітету (принцип 26 «Внутрішній контроль та аудит») (Мельник та ін., 2003) банки повинні мати адекватну систему внутрішнього контролю з метою забезпечення належним чином контрольованого робочого середовища для здійснення банківської діяльності з урахуванням профілю ризиків банку.

Правові механізми системи внутрішнього контролю спрямовані на забезпечення ефективного та успішного функціонування банку, розсудливого ведення діяльності, адекватного виявлення, оцінки та мінімізації ризиків, надійності отримуваної інформації, дієвих адміністративних процедур та процедур звітності, дотримання вимог законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, вимог органу банківського регулювання та нагляду, а також внутрішніх документів та рішень банку (EBA Consultation Paper on the Draft Guidelines on Internal Governance. 2020).

До основних правових механізмів внутрішнього контролю у сфері банківської діяльності уявляється можливим віднести ризик-менеджмент, комплаєнс-контроль та внутрішній аудит банку.

Ризик-менеджмент (управління ризиками) – це процес, у рамках якого банк виявляє ризики, проводить оцінку їх величини, здійснює їх подальший моніторинг, забезпечує їх мініміза-

цію та контролює їх уникнення, а також здійснює оцінку достатності капіталу та ліквідності банку для покриття ризиків.

До основних ризиків, які виникають у діяльності банку, слід віднести кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик зміни процентних ставок, роздрібний, ринковий, валютний, операційний, юридичний та стратегічний ризики, ризик репутації.

У рамках системи управління ризиками в банках створюються системи раннього реагування, спрямовані на інформування компетентних органів банку про перевищення величини прийнятного рівня ризику.

Міжнародно-правовими стандартами банківської діяльності основна відповідальність за визначення політики управління ризиками та здійснення контролю за ефективністю функціонування системи управління ризиками покладається на спостережну раду банку. З метою забезпечення функціонування системи управ-

ління ризиками в банках створюється окремий підрозділ з управління ризиками.

Висновки і перспективи подальших досліджень. До основних правових механізмів зовнішнього контролю у сфері банківської діяльності уявляється можливим віднести встановлення обов'язкових економічних нормативів діяльності банків, визначення особливого порядку погодження набуття або збільшення істотної участі в банках, визначення особливого порядку погодження керівників банків, контроль за операціями з пов'язаними особами банків, призначення куратора банку, застосування заходів впливу. Сучасні правові механізми контролю у сфері банківської діяльності можна поділити на дві категорії: механізми зовнішнього контролю, які застосовують компетентні органи банківського нагляду щодо банків, та механізми внутрішнього контролю, які банки застосовують самостійно щодо внутрішніх процесів у рамках системи внутрішнього контролю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васюренко О. В., Сидоренко О. М. Банківський нагляд. Київ: Знання, 2011. 502 с.
2. Ерпылева Н. Ю. Международное банковское право: теория и практика применения. М.: Дело. 2004. 480 с.
3. Мірошниченко О. А., Сенаторов М. В., Сенаторова О. В. Банківське право в Європейському Союзі та Україні: порівняльно-правове дослідження. Київ: Держ. департамент з питань адаптації законодавства М-ва юстиції України, 2007. 340 с.
4. Міщенко В. І., Науменкова С. В. Банківський нагляд. Київ: Центр наук. дослідж., 2010. 497 с.
5. Швець Н. Р. Банківський нагляд у механізмі функціонування банківської системи: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2011. 36 с.
6. Мельник М. В., Пантелеев А. С., Звездин А. Л. Ревизия и контроль. М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2003. 520 с.
7. Core Principles for Effective Banking Supervision (September 2012). URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs230.pdf>. (дата звернення: 27.09.2022).
8. Canada Bank Act. 2022. URL: <http://www.laws.justice.gc.ca/eng/acts/B-1.01/page-28.html#docCont>. (дата звернення: 27.09.2022).
9. Singapore Banking Act. URL: <http://statutes.agc.gov.sg/aol/search/display/view.w3p;page=0;query=DoctId%3A1ee5bde2-36a7-43a6-b737-6c6e4a2b8337%20Depth%3A0%20Status%3Ainforce;rec=0;whole=yes#legis>. (дата звернення: 27.09.2022).
10. О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан: Закон Респ. Казахстан от 31.08.1995 № 2444 (с изм. и доп.). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003931. (дата звернення: 27.09.2022).
11. EBA Consultation Paper on the Draft Guidelines on Internal Governance. 2020. URL: <https://www.eba.europa.eu/eba-launches-consultation-revise-its-guidelines-internal-governance> (дата звернення: 27.09.2022).
12. Leheza, Yevhen; Savielieva, Maryna; Dzhaferova, Olena. 2018. Structural and legal analysis of scientific activity regulation in developed countries. *Baltic journal of economic studies*. Vol. 4, No. 3, pp. 147-157. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-3-147-157>

REFERENCES:

1. Vasiurenko O. V., Sydorenko O. M. (2011) *Bankivskyi nahliad. [Banking Supervision]*. K.: Znannia. [in Ukrainian].
2. Erpyleva N. Yu. (2004) *Mezhdunarodnoye bankovskoye pravo: teoriya i praktika primeneniya [International banking law: theory and practice of application]*. M.: Delo [in Russian].

3. Miroshnychenko O. A., Senatorov M. V., Senatorova O. V. (2007) *Bankivske pravo v Yevropeiskomu Soiuzi ta Ukraini: porivnialno-pravove doslidzhennia* [Banking Law in the European Union and Ukraine: comparative legal study]. *Derzhavnyi departament z pytan adaptatsii zakonodavstva Ministerstva yustytzii Ukrainy – Department for Legal Approximation of the Ministry of Justice of Ukraine*. K. [in Ukrainian].
4. Mishchenko V. I., Naumenkova S. V. (2010) *Bankivskyi nahliad* [Banking Supervision]. K.: Tsentrnaukovykh doslidzhen [in Ukrainian].
5. Shvets N. R. (2011) *Bankivskyi nahliad u mekhanizmi funktsionuvannia bankivskoi systemy* [Bank supervision in the mechanism of functioning of the banking system]. *Extended abstract doctor's thesis*. K. [in Ukrainian].
6. Melnik M. V., Panteleyev A. S., Zvezdin A. L. (2003) *Reviziya i control* [Audit and control]. M.: IDFBK-PRESS [in Russian].
7. Core Principles for Effective Banking Supervision (September 2012). *bis.org*. Retrieved from <http://www.bis.org/publ/bcbs230.pdf>. [in English].
8. Canada Bank Act. 2022. *laws.justice.gc.ca* Retrieved from <http://www.laws.justice.gc.ca/eng/acts/B-1.01/page-28.html#docCont>. [in English].
9. Singapore Banking Act. *statutes.agc.gov.sg*. Retrieved from <http://statutes.agc.gov.sg/aol/search/display/view.w3p;page=0;query=DocId%3A1ee5bde2-36a7-43a6-b737-6c6e4a2b8337%20Depth%3A0%20Status%3Ainforce;rec=0;whole=yes#legis> [in English].
10. Zakon Respubliki Kazakhstan ot 31.08.1995 № 2444 «O bankakh i bankovskoy deyatel'nosti v Respublike Kazakhstan» (s izmeneniyami i dopolneniyami). [Law of the Republic of Kazakhstan dated August 31, 1995 No. 2444 “On Banks and Banking Activities in the Republic of Kazakhstan” (as amended and supplemented)]. *online.zakon.kz*. Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003931. [in Russian].
11. EBA Consultation Paper on the Draft Guidelines on Internal Governance. 2020. *eba.europa.eu*. Retrieved from <https://www.eba.europa.eu/eba-launches-consultation-revise-its-guidelines-internal-governance> [in English].
12. Leheza, Yevhen; Savielieva, Maryna; Dzhaferova, Olena. 2018. Structural and legal analysis of scientific activity regulation in developed countries. *Baltic journal of economic studies*. Vol. 4, No. 3, pp. 147-157. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-3-147-157> [in English].

УДК 342.9

Борис ЛОГВИНЕНКО

доктор юридичних наук, професор кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, просп. Гагаріна, 26, м. Дніпро, Україна, 49005

ORCID: 0000-0003-1894-4889

Scopus Author ID: 57208736280

DOI: 10.32782/LST/2022-1-14

Бібліографічний опис статті: Логвиненко, Б. (2022). Вимоги до зовнішнього вигляду поліцейських: крок вперед, два назад. *Law. State. Technology*, 1, 95–99, doi: 10.32782/LST/2022-1-14

**ВИМОГИ ДО ЗОВНІШНЬОГО ВИГЛЯДУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ:
КРОК ВПЕРЕД, ДВА НАЗАД**

Курс на європейську інтеграцію обумовив потребу трансформації національної моделі публічного адміністрування. Однією з успішних реформ, де було впроваджено людиноцентристський підхід стала реформа правоохоронної системи, зокрема, створення у 2015 році Національної поліції України. Стандарти поліцейської діяльності передбачають не тільки визначений рівень професійної правосвідомості і суворе дотримання вимог законодавства під час виконання покладених на поліцію завдань. Значною мірою це пов'язано із внутрішнім організаційним аспектом такої діяльності – службовою дисципліною і підготовкою, дотриманням правил носіння однострою поліцейськими, їх належного зовнішнього вигляду.

Метою статті є розкриття проблемних питань адміністративно-правового регулювання вимог до зовнішнього вигляду поліцейських в Україні. Досягненню поставленої мети сприятиме комплексне використання методів і прийомів наукового пізнання в основу яких покладено діалектичний, індуктивний та компаративістський методи.

Наукова новизна. У статті розглянуто і запропоновано зміни до Правил носіння однострою поліцейських, затверджених наказом МВС України від 19.08.2017 № 718.

Як **висновок**, у статті наголошується, що МВС України доцільно зайняти більш лояльну позицію щодо татуювань та біомодифікацій у поліцейських, зокрема, пірсингу. Відповідні особливості жодним чином не перешкоджають виконанню поліцейськими службових обов'язків та не впливають на ефективність взаємодії поліції з громадськістю. Обґрунтовано, що пряма заборона на наявність татуювань у поліцейських, визначена у Правилах, є кроком у минуле, тоді як міжнародна практика йде шляхом лібералізації політики щодо татуювань у поліції. Запропоновані зміни і доповнення до п. 2 Розділу II «Особливості носіння предметів однострою поліцейських» Правил носіння однострою поліцейських.

Ключові слова: однострій, правила, зовнішній вигляд, татуювання, біомодифікації, ефективність поліцейської діяльності, лібералізація.

Borys LOHVYENKO

Doctor of Law, Professor at the Department of Administrative Law, Procedure and Administrative Activity, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, ave. Gagarina, 26, Dnipro, Ukraine, 49005

ORCID: 0000-0003-1894-4889

Scopus Author ID: 57208736280

DOI: 10.32782/LST/2022-1-14

To cite this article: Lohvynenko, B. (2022). Vymohy do zovnishnoho vyhlidu politseiskykh: krok vpered, dva nazad [Appearance requirements for police officers: one step forward, two back]. *Law. State. Technology*, 1, 95–99, doi: 10.32782/LST/2022-1-14

**APPEARANCE REQUIREMENTS FOR POLICE OFFICERS:
ONE STEP FORWARD, TWO BACK**

The course for European integration led to the need to transform the national model of public administration. One of the successful reforms where the human-centrist approach was implemented was the law enforcement system reform, in particular, the establishment of the National Police of Ukraine in 2015. The standards of police activity provide not only a certain level of professional justice and strict compliance with the requirements of the legislation in the fulfillment of tasks assigned to the police. This is largely due to the internal organizational aspect of such

activity – official discipline and preparation, compliance with the rules of wearing a one-way police, their proper appearance.

The purpose of the article is to reveal the problematic issues of administrative and legal regulation of requirements for the appearance of police in Ukraine. The achievement of this goal will be facilitated by the comprehensive use of **methods** and techniques of scientific knowledge that is based on dialectical, inductive and comparative methods.

Scientific novelty. The article deals and proposes changes to the rules of wearing a police officer's uniform, approved by the order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 19.08.2017 No. 718.

As a conclusion, the article emphasizes that the Ministry of Internal Affairs of Ukraine is advisable to take a more loyal position on tattoos and bio modification of police, in particular, piercing. The relevant features do not in any way interfere with the performance of police officials and do not affect the effectiveness of police interaction with the public. It is substantiated that a direct ban on the presence of tattoos in police, defined in the rules, is a step in the past, while international practice is followed by liberalization of police tattoos. The proposed changes and additions to Section 2 of Section II "Features of wearing a police officer's uniform items" rules for wearing a police officer's uniform.

Key words: uniform, rules, appearance, tattoos, bio modification, police activity efficiency, liberalization.

Актуальність проблеми. Курс на європейську інтеграцію обумовив потребу трансформації національної моделі публічного адміністрування. Багато в чому це стосується не тільки зміни назв, принципів і завдань у роботі публічних інституцій, а й зміни самої філософії функціонування держави. Однією з успішних реформ, де було впроваджено людиноцентристський підхід стала реформа правоохоронної системи, зокрема, створення у 2015 році Національної поліції України. Масштабна перетестування в сукупності із рекрутингом нових поліцейських кадрів стали основою для формування нової особистості поліцейського, як особи, яка служить суспільству. Втім і до поліцейських почали висуватися вимоги, відмінні від стандартів діяльності органів внутрішніх справ України. Певні ліберальні зміни, як-то децентралізація поліції, фінансування і матеріально-технічне забезпечення, службова підготовка поліцейських, організація добору кадрів, система оцінювання якості роботи поліції, не знайшли належної підтримки та не були належним чином реалізовані. Серед іншого, це стосується правил носіння однострою поліцейськими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових і публіцистичних джерел свідчить про чималу кількість робіт, присвячених проблемам стандартів поліцейської діяльності, кадрового складу і дотримання службової дисципліни в органах Національної поліції. З-поміж інших можна відмітити працю І. Кузьменка, який досліджував організаційно-правові засади професійної підготовки управлінських кадрів поліції в країнах ЄС. Р. Дмитрик розкрив адміністративно-правовий статус поліцейського в Україні. Адміністративно-правове забезпечення підготовки кадрів Національної поліції України розкрила у роботі І. Савельєва. Також, принципи адміністративної діяльності патрульної поліції розглядав С. Чирик.

Метою статті є розкриття проблемних питань адміністративно-правового регулювання вимог до зовнішнього вигляду поліцейських в Україні. Досягненню поставленої мети сприятиме комплексне використання методів і прийомів наукового пізнання в основу яких покладено діалектичний, індуктивний та компаративістський методи.

Основний матеріал. Стандарти поліцейської діяльності передбачають не тільки визначений рівень професійної правосвідомості і суворе дотримання вимог законодавства під час виконання покладених на поліцію завдань. Значною мірою це пов'язано із внутрішнім організаційним аспектом такої діяльності – службовою дисципліною і підготовкою, дотриманням правил носіння однострою поліцейськими, їх належного зовнішнього вигляду.

Демілітаризація поліції сьогодні є загальноєвропейською тенденцією, яка передбачає відмову від використання мілітарних форм і методів діяльності, зміну системи спеціальних звань, поліцейського однострою, підходів до стрийового вишколу, урочистих заходів за участю поліції тощо. Поряд із цим, викликають інтерес вимоги до зовнішнього вигляду поліцейських, та пов'язані із цим питання.

Нагадаємо, що наказом МВС України від 19.08.2017 № 718 були затверджені Правила носіння однострою поліцейських (Про затвердження Правил носіння однострою ... № 718, 2017) (далі – Правила). Вказаними Правилами був визначений порядок та умови використання предметів однострою, розміщення на ньому державних нагород, відомчих заохочувальних відзнак, знаків розрізнення та нагрудного знаку поліцейськими, у тому числі відрядженими (прикомандированими) до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, інших органів державної влади, установ та організацій, закладів, органів місцевого самоврядування, а також здобувачами вищої освіти

закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських (Про затвердження Правил носіння однострою ... № 718, 2017). У наведених Правилах не було враховано вимог до зовнішнього вигляду поліцейських, що мало наслідком неоднозначний підхід до визначення таких критеріїв на місцях.

Спроба вирішити це питання була здійснена шляхом затвердження нової редакції зазначених Правил, що знайшло закріплення у наказі МВС України від 11.05.2022 № 287 (Про внесення змін до Правил ... № 287, 2022). Так, відповідно до п. 2 Розділу II «Особливості носіння предметів однострою поліцейських», носіння предметів однострою вимагає від поліцейського носіння охайних зачісок (стрижок), стриманого макіяжу та манікюру, підбору аксесуарів, що не є виразними (світлих, яскравих кольорів, з візерунками та великих розмірів), не відкривати (демонструвати) частини тіла з татуванням. Поліцейським дозволяється носити вуса та/або бороду, що не заважають використанню засобів індивідуального захисту (Про затвердження Правил носіння однострою ... № 718, 2017).

Відмова від демонстрації частин тіла з татуванням та носіння охайних зачісок (стрижок) поліцейськими може сприйматися як позитивна новація, але вона породжує низку нових невирішених питань, зокрема: 1) Що робити поліцейським, які вже мають татування на відкритих частинах тіла? 2) Які зачіски (стрижки) визначаються охайними? 3) Як бути з пірсингом, про який взагалі забули згадати?

Зауважимо, що у відповідь на інформаційний запит, Департамент кадрового забезпечення Національної поліції України (лист від 15.09.2021 № 287зі/12/2/03-2021) повідомляє запитувача, що у Національній поліції України немає нормативно-правового акту або організаційно-розпорядчого документу, які б визначали зразки зачісок поліцейських (Інформаційний запит № 408400, 2021).

Скоріш за все, замість врегулювання спірних питань, у МВС України пішли шляхом простої заборони тих демократичних змін, що вже стали ознакою сучасної української поліції, як це стосується татувань.

Залишаючи осторонь дебати навколо доцільності чи недоцільності зазначених змін у правилах носіння однострою поліцейських, звернімося до низки критичних думок та зарубіжного досвіду з викладених питань.

Що стосується належності зачіски (стрижки) та носіння бороди поліцейськими, звернімося до позицій Європейського Суду з прав

людини (далі – ЄСПЛ). У довіднику із застосування ЄСПЛ статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) – «Право на повагу до приватного і сімейного життя» (Конвенція про захист прав людини ..., 1950) вказано, що особистий вибір щодо зовнішності, яку бажає мати особа як у громадському місці, так і в приватному житті, належить до вираження її особистості і тому підпадає під поняття приватного життя. У зв'язку із цим, раніше ЄСПЛ постановляв рішення щодо зачіски (Рора проти Румунії), відмови у допуску до університету через носіння бороди (Тіґ проти Туреччини), заборони носити у громадських місцях одяг, що приховує обличчя, для жінок, які бажають носити суцільне заpinsало на обличчі з причин, пов'язаних з їхнім віруванням (S.A.S. проти Франції), і появи в оголеному вигляді у громадських місцях (Gough проти Сполученого Королівства). Водночас, у кожній з цих справ Суд визнав обмеження на зовнішність особи пропорційними. Приміром, повна заборона на відрощування бороди в тюрмі була визнана порушенням статті 8 Конвенції, тому що Уряд не довів існування нагальної суспільної потреби, яка виправдовувала б така повну заборону (Biržietis проти Литви) (Довідник із застосування статті 8, 2018).

З викладеного випливає те, що носіння бороди, вибір зачіски (стрижки) є складовою приватного життя особи, втручання у яке забороняє стаття 8 Європейської конвенції з прав людини. Враховуючи те, що МВС України визначає для поліцейських критерії належності зачіски (стрижки) – охайність, а для вус та/або бороди – можливість використання засобів індивідуального захисту, у поліції дозволяються будь-які зачіски (стрижки) та вуса/бороди, за умови відповідності названим критеріям. Тим більш, як зазначалося нами вище зразків та описів форм належних зачісок (стрижок), вус та/або бороди, у поліції на теперішній час не існує.

Інша справа стосується татувань на відкритих ділянках тіла у поліцейських. Правилами передбачена пряма заборона відкривати (демонструвати) частини тіла з татуванням. Проте, як бути у випадку носіння літнього зразку однострою поліцейськими які вже мають татування?

Найпростіше вирішення ситуації вбачається нами у скасуванні норми про заборону татувань у поліцейських. Татування давно не є табу для поліцейських у розвинутих державах Європи та США. Приміром, французькі поліцейські отримали дозвіл на носіння татувань

та бороди у 2015 році, тоді як попередні правила, якими це заборонялось були прийняті аж у 1974 році. Крім того, завдяки таким новаціям поліція стає ближчою до населення (Стильні копи, 2015).

У поліції м. Шерман (штат Техас) політика щодо зовнішнього виду поліцейських передбачає можливість наявності у поліцейських татувань і модифікацій тіла. Поліцейський департамент міста є професійною організацією, яка несе відповідальність за те, щоб не образити та не виглядати непрофесійно перед представниками громадськості, яку обслуговує поліція. З цієї причини Департамент поліції забороняє демонструвати татуювання та/або біомодифікації, які є нецензурними, принизливими, явно образливими, створюють враження переваги чи упередженості для громадськості чи інших членів Департаменту, або містять повідомлення, які можуть бути деструктивними на робочому місці, або вплинути на продуктивність служби (Tattoo Policy, 2022).

У м. Франклін (штат Теннессі) поліцейським було дозволено демонструвати татуювання, за виключенням татуювань на руках, шиї чи обличчі. Крім того, вони не можуть бути образливими, дискримінаційними чи невідповідними за своєю природою. Поліція м. Гамільтона (штат Огайо) також змінила свою політику влітку 2021 року: видимі татуювання у поліцейських дозволені відповідно до правил, подібних до тих, що діють в інших департаментах поліції регіону (Lauren Pack, 2022).

Поліцейська федерація Англії та Уельсу (PFEW) на офіційній Інтернет сторінці закликає до національної уніфікації стандартів зовнішнього вигляду поліцейських щодо татуювань, а не місцевого тлумачення правил і норм. Федерація закликає до прийняття сучасного, послідовного національного підходу до політики татуювань у всій поліції. На переконання Федерації, поліцейські сили повинні бути більш відкритими, а поліцейські мають відображати сучасне суспільство, частиною якого вони є. Результати проведеного Федерацією дослідження свідчать про те, що більше 48 % поліцейських мають татуювання, з яких 17 % – на видимих ділянках тіла. Причому татуювання на руках, спині та плечах складають 63 % від загальної кількості, тоді як 88 % з усіх видимих татуювань розташовані на нижній частині руки, або на зап'ясті. 93 % поліцейських із видимими татуюваннями

не стикалися з жодними проблемами у відносинах з керівниками, іншими колегами, публічними службовцями чи громадськістю (Police Appearance Standards, 2021).

Викладене свідчить про те, що МВС України доцільно зайняти більш лояльну позицію щодо татуювань та біомодифікацій у поліцейських, зокрема, пірсингу. Відповідні особливості жодним чином не перешкоджають виконанню поліцейськими службових обов'язків та не впливають на ефективність взаємодії поліції з громадськістю. Тому ми вважаємо прямо заборону на татуювання, зазначену у Правилах кроком у минуле, тоді як міжнародна практика йде шляхом лібералізації політики щодо татуювань у поліції.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Пропонуємо внести зміни і доповнення до Правил носіння однострою поліцейських, затверджених наказом МВС України від 19.08.2017 № 718, виклавши п. 2. Розділу II «Особливості носіння предметів однострою поліцейських» (Про затвердження Правил носіння однострою ... № 718, 2017), виклавши його у наступній редакції:

«2. Носіння предметів однострою вимагає від поліцейських носіння охайних зачісок (стрижок), стриманого макіяжу та манікюру, вусів та/або бороди, що не заважають використанню засобів індивідуального захисту. Довжина бороди поліцейського не має перевищувати чотирьох сантиметрів.

Поліцейським дозволяється носіння татуювань за наступних умов: а) забороняються татуювання на будь-якій ділянці голови, шиї чи обличчі; б) татуювання не мають носити сексуальний, злочинний, дискримінаційний або інший образливий характер, містити нецензурну лексику, скорочення або номери радикальних рухів чи злочинних угруповань; в) будь-яке татуювання, видиме або помітне лише за допомогою ультрафіолетового світла, має відповідати вимогам, викладеним вище.

Зазначені правила та умови поширюються також на біомодифікації (пірсинг, боді-арт) та брендовані аксесуари».

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаються нами у розробленні єдиних стандартів та вимог до зовнішнього виду поліцейських, а також дисциплінарної відповідальності за порушення Правил носіння однострою поліцейських.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про затвердження Правил носіння однострою поліцейських: наказ МВС України від 19.08.2017 № 718 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1122-17#Text>
2. Про внесення змін до Правил носіння однострою поліцейських: наказ МВС України від 11.05.2022 № 287. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0571-22#n13>
3. Зовнішній вигляд поліцейського/курсанта. Запит № 408400 URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/zovnishnii_vighliad_politsieisko#incoming-340058
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Довідник із застосування статті 8 Європейської конвенції з прав людини. ЄСПЛ. С. 43 URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_UKR.pdf
6. Стильні копи. Закон і бізнес. URL: https://zib.com.ua/ua/117448-francuzkim_policeyskim_dozvolyat_nositi_borodi_ta_tatuyuvann.html
7. Tattoo Policy. Sherman Police. URL: <https://www.shermanpolice.com/tattoo-policy>
8. Pack Lauren. Police agencies loosen tattoo policy in effort to recruit, retain officers. URL: <https://www.daytondailynews.com/crime/police-agencies-loosen-tattoo-policy-in-effort-to-recruit-retain-officers/RUC6HJLBCFBSPBNWZZ4GH3GS4U/>
9. Police Appearance Standards. The Police Federation of England and Wales (PFEW). URL: <https://www.polfed.org/campaigns/police-appearance-standards/>

REFERENCES:

1. Pro zatverdzhennia Pravyl nosinnia odnostroi politseiskikh [On the approval of the Rules for wearing police uniforms]: nakaz MVS Ukrainy vid 19.08.2017 № 718 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1122-17#Text> [in Ukrainian].
2. Pro vnesennia zmin do Pravyl nosinnia odnostroi politseiskikh [On making changes to the Rules for wearing police uniforms]: nakaz MVS Ukrainy vid 11.05.2022 № 287. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0571-22#n13> [in Ukrainian].
3. Zovnishnii vyhlid politseiskoho/kursanta (2021) [The appearance of a police officer/cadet]. Zapyt № 408400 URL: https://dostup.pravda.com.ua/request/zovnishnii_vighliad_politsieisko#incoming-340058 [in Ukrainian].
4. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) (levropeiska konventsiiia z prav liudyny) [European Convention on Human Rights]: Mizhnarodnyi dokument vid 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].
5. Dovidnyk iz zastosuvannia statii 8 Yevropeiskoi konventsii z prav liudyny (2018) [Handbook on the application of Article 8 of the European Convention on Human Rights]. YeSPL. S. 43 URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_UKR.pdf [in Ukrainian].
6. Stylni kopy (2015) [Stylish cops]. Zakon i biznes. URL: https://zib.com.ua/ua/117448-francuzkim_policeyskim_dozvolyat_nositi_borodi_ta_tatuyuvann.html [in Ukrainian].
7. Tattoo Policy (2022). Sherman Police. URL: <https://www.shermanpolice.com/tattoo-policy> [in English].
8. Pack, L. (2022) Police agencies loosen tattoo policy in effort to recruit, retain officers. URL: <https://www.daytondailynews.com/crime/police-agencies-loosen-tattoo-policy-in-effort-to-recruit-retain-officers/RUC6HJLBCFBSPBNWZZ4GH3GS4U/> [in English].
9. Police Appearance Standards (2021). The Police Federation of England and Wales (PFEW). URL: <https://www.polfed.org/campaigns/police-appearance-standards/> [in English].

УДК 342.9:5.08

Олеся МАРЧЕНКО

аспірант кафедри європейського та міжнародного права, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, вул. проспект Гагаріна, 72, м. Дніпро, Україна, 49000

ORCID: 0000-0001-5670-8401

DOI: 10.32782/LST/2022-1-15

Бібліографічний опис статті: Марченко, О. (2022). Повноваження суб'єктів владних повноважень щодо примирення сторін у адміністративному судочинстві: вітчизняний та зарубіжний досвід правового регулювання та деякі перспективи вдосконалення. *Law. State. Technology*, 1, 100–105, doi: 10.32782/LST/2022-1-15

ПОВНОВАЖЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ЩОДО ПРИМИРЕННЯ СТОРІН У АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ДЕЯКІ ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Примирення сторін у адміністративному судочинстві характеризується такими основними особливостями: 1) може бути повним або частковим; 2) відбувається на основі взаємних поступок сторін; 3) пов'язане виключно з правами та обов'язків сторін із можливістю виходу за межі предмета спору, якщо такі умови примирення не порушують прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб; 4) не може суперечити закону або передбачати вихід за межі компетенції суб'єкта владних повноважень; 5) є підставою для постановлення ухвали про затвердження умов примирення, яка може бути подана для її примусового виконання.

Метою статті є розкриття повноваження суб'єктів владних повноважень щодо примирення сторін у адміністративному судочинстві: вітчизняний та зарубіжний досвід правового регулювання та деякі перспективи вдосконалення.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення низки завдань: 1) розкриття зарубіжного досвіду повноважень суб'єктів владних повноважень щодо примирення сторін у адміністративному судочинстві; 2) виокремити перспективи вдосконалення повноваження суб'єктів владних повноважень щодо примирення сторін у адміністративному судочинстві.

Наукова новизна. Висловлюючись щодо напрямів вдосконалення процедур примирення у адміністративному судочинстві, зазначено, що для розширення практики примирення сторін у адміністративному судочинстві мають бути вжиті заходи для усунення деяких стримуючих факторів, серед яких, зокрема, неспроможність суб'єктів владних повноважень досягти примирення через передбачені законодавством про організацію та порядок функціонування суб'єкта владних повноважень правові перешкоди для виконання умов примирення (недостатність повноважень для прийняття владного управлінського рішення, визначеного умовами примирення тощо) та ментальність публічного адміністрування, що не є сприятливою для вироблення суб'єктом владних повноважень разом із приватною взаємоприйнятної для них рішення із взяттям на себе відповідальності за його зміст та належне виконання. Також, не мають допускатись спроби використати процедури примирення всупереч їх призначенню для штучного затягування судового розгляду або зміни складу суду чи інших процесуальних зловживань.

Як висновок, розмірковуючи над шляхами оптимізації інституційного та правового забезпечення примирення у адміністративному судочинстві на основі позитивного зарубіжного досвіду, слід визначитись щодо доцільності зобов'язання сторін подавати проект судового рішення, щодо якого сторони досягли примирення, повідомляти суд про підстави сподіватись на примирення, а також висловити міркування щодо направлення суддів на навчальний курс, присвячений аспектам посередництва і примирення.

Ключові слова: адміністративне судочинство; примирення сторін у судовому процесі; примирення сторін у адміністративному судочинстві зарубіжних країн; повноваження суб'єктів владних повноважень щодо примирення; професійна підготовка суддів з питань посередництва і примирення.

Olesia MARCHENKO

Postgraduate Student at the Department of European and International Law, Dnipropetrovsk National University named after Oles Honchar, st. Gagarin Avenue, 72, Dnipro, Ukraine, 49000

ORCID: 0000-0001-5670-8401

DOI: 10.32782/LST/2022-1-15

To cite this article: Marchenko, O. (2022). Powers of subjects of power to reconcile the parties in administrative proceedings: domestic and foreign experience in legal regulation and some prospects for improvement. *Law. State. Technology*, 1, 100–105, doi: 10.32782/LST/2022-1-15

POWERS OF SUBJECTS OF POWER OF CONCILIATION REGARDING RECONCILIATION OF THE PARTIES IN ADMINISTRATIVE JUDICIARY: DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE IN LEGAL REGULATION AND SOME PROSPECTS FOR IMPROVEMENT

Reconciliation of the parties in administrative proceedings is characterized by the following main features: 1) may be complete or partial; 2) occurs on the basis of mutual concessions of the parties; 3) is related exclusively to the rights and obligations of the parties with the possibility to go beyond the subject of the dispute, if such conditions of conciliation do not violate the rights or legally protected interests of third parties; 4) may not contradict the law or provide for going beyond the competence of the subject of power; 5) is the basis for the decision on the approval of the conditions of conciliation, which may be submitted for its enforcement.

The purpose of the article is to reveal the powers of the subjects of power to reconcile the parties in administrative proceedings: domestic and foreign experience in legal regulation and some prospects for improvement.

The realization of this goal involves solving a number of tasks: 1) the disclosure of foreign experience of the powers of the subjects of power to reconcile the parties in administrative proceedings; 2) identify the prospects for improving the powers of the subjects of power to reconcile the parties in administrative proceedings.

Scientific novelty. Speaking about the improvement of conciliation procedures in administrative proceedings, it was noted that to expand the practice of conciliation of the parties in administrative proceedings, measures should be taken to eliminate some restraining factors, including the inability of government officials to achieve reconciliation. organization and functioning of the subject of power legal obstacles to reconciliation (lack of power to make power management decisions determined by the terms of conciliation, etc.) and mentality of public administration, which is not favorable for the development of power by the subject together with private mutually acceptable to them decision with taking responsibility for its content and proper implementation. Also, attempts to use conciliation procedures contrary to their purpose to artificially delay the trial or change the composition of the court or other procedural abuses should not be allowed.

In conclusion, when considering ways to optimize the institutional and legal support of conciliation in administrative proceedings on the basis of positive foreign experience, it is necessary to determine the appropriateness of the parties' obligation to submit a draft court decision on which the parties have reached conciliation. to express opinions on sending judges to a training course on aspects of mediation and conciliation.

Key words: administrative proceedings; conciliation of the parties in court proceedings; conciliation of the parties in the administrative proceedings of foreign countries; powers of subjects of power to reconcile; professional training of judges on mediation and conciliation.

Актуальність проблеми. Спрямованість адміністративного судочинства на ефективний захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень у сфері публічно-правових відносин обумовлює необхідність закріплення за сторонами у адміністративному судочинстві права на завершення справи примиренням, оскільки мета адміністративного судочинства найбільш повною мірою досягається нерідко як підсумок мирного врегулювання публічно-правових спорів та впорядкування спірних правовідносин на засадах добровільного узгодження дій та взаєморозуміння. Зважаючи на це, видається цілком обґрунтованим вважати право сторін у адміністративному судочинстві на примирення складовою їх адміністративно-процесуального статусу, яка може мати вирішальне значення для досягнення мети адміністративного судочинства та потребує самостійного та ґрунтовного наукового опрацювання.

Для належного виконання зазначеного завдання першочерговим кроком є дослідження

положень законодавства про адміністративне судочинство щодо примирення сторін, після чого необхідно звернутись до наукових праць та матеріалів практики вітчизняних адміністративних судів з відповідних питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не менший інтерес для визначення перспектив вдосконалення процедур примирення сторін у адміністративному судочинстві представляє огляд наукових джерел, у яких порушуються питання про ризики та обмеження, що є властивими для цього інструмента адміністративної юстиції та потребують певних регуляторних заходів.

Насамперед, широкою підтримкою користується позиція про неспроможність суб'єктів владних повноважень досягти примирення через передбачені законодавством про організацію та порядок функціонування суб'єкта владних повноважень правові перешкоди для виконання умов примирення, а також з низки суб'єктивних причин.

Зокрема, суддями визнається обмеженість можливостей для використання процедур при-

миріння, у тому числі процедури врегулювання спору за участю судді, у адміністративних правовідносинах, оскільки у суб'єктів владних повноважень може не бути достатньо дискреційних повноважень для прийняття управлінського рішення, визначеного умовами примирення. На підтвердження того, зазначається, що, наприклад, Державна фіскальна служба України не наділена повноваженнями скасувати власне податкове повідомлення-рішення, що перешкоджає процедурі примирення. Навіть якщо сторони дійдуть згоди та домовляться, ухвала про затвердження умов примирення або не буде винесена через те, що умови примирення не можуть суперечити закону або виходити за межі компетенції суб'єкта владних повноважень, або просто не буде виконуватися (Смокович, 2019).

Разом з тим, не викликає сумнівів те, що примирення сторін у адміністративному судочинстві може бути досягнуте на основі дискреційних повноважень та диспозитивних адміністративно-правових норм, що забезпечують суб'єктам владних повноважень свободу дій у визначених межах, у рамках яких можуть перебувати умови примирення.

Подібного бачення дотримується О.М. Михайлов, вказуючи на те, що дійсно, норми, що регулюють правовідносини, у публічно-правовій сфері носять, як правило, імперативний характер, що виключає визначення змісту правовідношення волею сторін, проте й тут існують диспозитивні норми. Тому, на переконання вченого, не вбачається перешкод для досягнення примирення (укладення мирової угоди) у спорі, що виникає з публічних відносин, якщо сторони знайдуть спосіб вирішення спору у встановлених законом рамках, або використають міру дозволеного самостійного визначення змісту спірного правовідношення, яке дозволене законом. Якщо спір між сторонами у справі адміністративної юрисдикції буде анульований на умовах, точно визначених імперативними публічними нормами, тут не буде протиріччя сутності інституту примирення (мирової угоди) (Михайлов, 2011).

Водночас, значна увага вчених приділяється гарантіям проти зловживань під час визначення умов примирення. Не викликає жодних сумнівів правильність позиції О.Д. Сидельнікова щодо того, що має місце нагальна необхідність вироблення чітких критеріїв, на які має спиратися орган публічної адміністрації при прийнятті рішення щодо врегулювання спору. Так як розширення дискреційних повноважень підвищує ризики неправомірної поведінки суб'єктів владних повноважень, створює загрози вчинення

корупційних правопорушень – необхідно виробити певні орієнтири, відповідно до яких має реалізовуватися свобода у цій сфері. Окрім критеріїв законності, раціональності та доцільності, слід проаналізувати й інші можливі стандарти та вимоги, яких мають дотримуватися суб'єкти публічної адміністрації при прийнятті управлінського рішення в межах законного розсуду (Сидельніков, 2017).

Крім того, ймовірність залучення суб'єкта владних повноважень до процедур примирення та успішне їх завершення зменшується психологічними факторами. Серед іншого, вказується на те, що участь суб'єктів владних повноважень у процедурах примирення у адміністративному судочинстві потребує від них проактивний підхід та деякі зміни у ментальності публічного адміністрування, розвиток якого не супроводжувався широким використанням медіативних практик. Успішність процедури примирення із суб'єктом владних повноважень залежить від того, чи вони дійсно прагнуть до вироблення разом із приватною взаємоприйнятної для них рішення (Kiełbowski, 2017). Також, йдеться про те, що публічний службовець нерідко побоюється взяти на себе відповідальність за самостійне прийняття рішення щодо спору (простіше і безпечніше дочекатися рішення суду і посилатися на нього) (Красіловська, 2017).

Також, висловлюються перестороги щодо використання процедур примирення всупереч їх призначенню для штучного затягування судового розгляду або зміни складу суду.

За спостереженнями суддів сторони використовували інститут врегулювання спору за участю судді, в основному, для процесуальних зловживань, щоб затягнути судовий процес або домогтися заміни судді. В окремих випадках учасники процедури налаштовані не на мирне урегулювання, а переслідують абсолютно інші цілі (Смокович, 2019). Інакше кажучи, вказану процедуру може бути використано стороною (сторонами) з метою заміни судді в разі відсутності підстав для його відводу (Противень, 2018).

Метою статті є розкриття повноваження суб'єктів владних повноважень щодо примирення сторін у адміністративному судочинстві: вітчизняний та зарубіжний досвід правового регулювання та деякі перспективи вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Станом на даний момент положеннями законодавства про адміністративне судочинство визначено, що сторони можуть повністю або частково врегулювати спір на під-

ставі взаємних поступок. Примирення сторін може стосуватися лише прав та обов'язків сторін. Сторони можуть примиритися на умовах, які виходять за межі предмета спору, якщо такі умови примирення не порушують прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб. Умови примирення не можуть суперечити закону або виходити за межі компетенції суб'єкта владних повноважень (ст. 47, ч. 1 ст. 190 КАС України). Натомість узгодження умов примирення, спрямованих на шкоду правам третіх осіб, суперечить завданню адміністративного судочинства та визнається зловживанням процесуальними правами (п. 5 ч. 2 ст. 45 КАС України) (Кодекс адміністративного судочинства України, 2005).

Викладаючи процесуальний порядок примирення сторін у адміністративному судочинстві, законодавство встановлює, що умови примирення сторони викладають у заяві про примирення сторін, яка може бути викладена у формі єдиного документа, підписаного сторонами, або у формі окремих документів: заяви однієї сторони про умови примирення та письмової згоди іншої сторони з умовами примирення (ст. 190 КАС України). Отримання заяви про примирення сторін, суд за клопотанням сторін зупиняє провадження у справі на час, необхідний їм для примирення (ст. 190, п. 4 ч. 1 ст. 236 КАС України). Роз'яснивши сторонам наслідки примирення, та перевіrivши, чи не обмежені представники сторін у праві вчинити відповідні дії й чи є підстави для відмови у затвердженні умов примирення і продовження судового розгляду, суд ухвалою затверджує умови примирення сторін та одночасно закриває провадження у справі (ст. 190, п. 3 ч. 1 ст. 238 КАС України) (Кодекс адміністративного судочинства України, 2005).

Слід також зауважити, що суд сприяє примиренню сторін під час розгляду справи по суті (ч. 5 ст. 194 КАС України). Більше того, сторони можуть примиритися як у будь-який час до закінчення апеляційного провадження (ч. 1 ст. 314), так й у будь-який час до закінчення касаційного розгляду (ч. 1 ст. 348 КАС України) із визнанням нечинним судового рішення, яким закінчено розгляд справи, а також у процесі виконання з особливостями, передбаченими ст. 377 КАС України (Кодекс адміністративного судочинства України, 2005).

Ухвала про затвердження умов примирення є виконавчим документом та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом, а у разі невиконання ухвали суду про затвердження умов примирення вона може бути подана для її примусового виконання

в порядку, визначеному законодавством для виконання судових рішень (ст. 191 КАС України) (Кодекс адміністративного судочинства України, 2005).

Узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, примирення сторін у адміністративному судочинстві, з-поміж найбільш значущих аспектів:

- може бути повним або частковим;
- відбувається на основі взаємних поступок сторін;
- пов'язане виключно з правами та обов'язків сторін із можливістю виходу за межі предмета спору, якщо такі умови примирення не порушують прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб;
- не може суперечити закону або передбачати вихід за межі компетенції суб'єкта владних повноважень;
- є підставою для постановлення ухвали про затвердження умов примирення, яка може бути подана для її примусового виконання.

Огляд зарубіжних нормативно-правових джерел свідчить про те, що відповідно до їх положень діє значною мірою однаковий порядок примирення сторін у адміністративному судочинстві до того, який передбачений вітчизняним законодавством про адміністративне судочинство із деякими неістотними відмінностями.

Наприклад, за компетентним одноособовим суддею або колегією суддів у Німеччині закріплюється повноваження, заслухавши думки сторін, передати справу судді-медіатору, якщо вірогідність досягнення згоди щодо порушених у справі прав та обов'язків сторін видаватиметься високою. При цьому, судовий медіатор не є суддею або членом колегії суддів, уповноважених на вирішення справи. Його діяльність спрямовується на відшукування рішення, що задовольнятиме сторони у справі, збалансує їх інтереси з урахуванням особливостей справи та мінімізує ризик ухилення його невиконання. Обмежень можливості ініціювати врегулювання справи за допомогою судді-медіатора законодавством Німеччини не передбачено, однак на практиці врегулювання справи за допомогою судді-медіатора як процесуальний інструмент найчастіше використовується у адміністративних справах, що виникають у стійких правовідносинах, таких як ті, що пов'язані, наприклад з публічною службою, соціальним забезпеченням, містобудуванням та захистом навколишнього природного середовища. Мирова угода сторін закріплюється судовим рішенням, яке може виступити виконавчим документом для безпосереднього

виконання (International Association of Supreme Administrative, 2016)

Майже аналогічним до вищевикладеного є порядок примирення сторін у адміністративних справах, що передбачений процесуальним законодавством Сполученого Королівства. Так, якщо сторони справи досягли примирення та погодили те, яким має бути остаточне судове рішення по суті справи або інше судове рішення, позивач має подати суду документ із викладенням способу вирішення відповідного питання та його стислим правовим і доказовим обґрунтуванням (ст. 17.1 Практичних вказівок 54А – судовий контроль). Також, позивач має подати проект судового рішення, щодо якого сторони досягли примирення, яке містить позначення «за згодою сторін» та підписане сторонами справи, яких це судове рішення стосується, або їх представниками. Узгоджене сторонами судовою рішення може передбачати, серед іншого, зупинення або припинення провадження повністю або частково на визначених судовим рішенням умовах; розподіл судових витрат; скасування рішення суб'єкта владних повноважень, вчинення ним певних дій або утримання ним від вчинення певних дій; відшкодування збитків, завданих рішенням, діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень; звільнення сторони справи від відповідальності (ч. 3 ст. 40.6 Правил цивільного судочинства Сполученого Королівства). Судові витрати розподіляються за згодою сторін справи або за вказівкою суду, який утверджує проект судового рішення (ч. 7 ст. 40.6 Правил цивільного судочинства Сполученого Королівства) (United Kingdom Civil Procedure Rules, 2019). При цьому, привертає увагу те, що на сторони справи покладається обов'язок повідомити суд про те, що вони мають підстави сподіватись на примирення, щоб судді та інші працівники суду мали достатньо часу та можливостей для організації судового засідання відповідним чином. Невиконання цього обов'язку може призвести до постановлення судом ухвали про повне або часткове неповернення сторонам судових витрат (Judiciary for England and Wales, 2018).

Разом з тим, запровадження процедур примирення у адміністративне судочинство Франції не потягло за собою їх масове використання, що пояснюється, насамперед, відсутністю

спроб забезпечити відповідне навчання суддів (Kavalnè, 2011).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, розмірковуючи над шляхами оптимізації інституційного та правового забезпечення примирення у адміністративному судочинстві, слід визначитись щодо доцільності зобов'язання сторін подавати проект судового рішення, щодо якого сторони досягли примирення, повідомляти суд про підстави сподіватись на примирення, а також висловити міркування щодо направлення суддів на навчальний курс, присвячений аспектам посередництва і примирення.

Взявши до уваги вищевикладене, маємо підстави підсумувати дослідження питань примирення сторін у адміністративному судочинстві, зазначивши, що для розширення практики примирення сторін у адміністративному судочинстві мають бути вжиті заходи для усунення деяких стримуючих факторів, серед яких, зокрема, неспроможність суб'єктів владних повноважень досягти примирення через передбачені законодавством про організацію та порядок функціонування суб'єкта владних повноважень правові перешкоди для виконання умов примирення (недостатність повноважень для прийняття владного управлінського рішення, визначеного умовами примирення тощо) та ментальність публічного адміністрування, що не є сприятливою для вироблення суб'єктом владних повноважень разом із приватною взаємоприйнятної для них рішення із взяттям на себе відповідальності за його зміст та належне виконання. Також, не мають допускатись спроби використати процедури примирення всупереч їх призначенню для штучного затягування судового розгляду або зміни складу суду чи інших процесуальних зловживань. Розмірковуючи над шляхами оптимізації інституційного та правового забезпечення примирення у адміністративному судочинстві на основі позитивного зарубіжного досвіду, слід визначитись щодо доцільності зобов'язання сторін подавати проект судового рішення, щодо якого сторони досягли примирення, повідомляти суд про підстави сподіватись на примирення, а також висловити міркування щодо направлення суддів на навчальний курс, присвячений аспектам посередництва і примирення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сидельніков О. Д. Інститут примирення сторін в адміністративному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 21 с.
2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від. Дата оновлення: 1 січня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n9921>

3. International Association of Supreme Administrative 3. Jurisdictions. Alternative dispute resolution in administrative matters – Answers from the German Bundesverwaltungsgericht. 2016. URL: https://www.aihja.org/images/users/114/files/Germany_-_Report_2016_Germany-Repor2016.pdf.
4. United Kingdom Civil Procedure Rules of 1998 No. 3132. Status of 28 November 2019. URL: <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules>
5. Judiciary for England and Wales. The Administrative Court Judicial Review Guide 2018. URL: https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2018/11/Admin_Court_JRG_2018_content_v3_web.pdf.
6. Kavalné S., Saudargaitė I. Mediation in disputes between public authorities and private parties: comparative aspects. *Jurisprudencija/Jurisprudence*. 2011. 18 (1). p. 251-265.
7. Смокович М. Інститут врегулювання спору за участю судді потребує вдосконалення. *Судово-юридична газета*. 2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/140687-institut-vregulyuvannya-sporu-za-uchastyu-suddi-potrebuye-vdoskonalennya>.
8. Михайлов О.М. Доцільність примирення у справах адміністративної юрисдикції: за і проти. *Правові проблеми зміцнення української державності: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.: у 2 ч.* 2011. Ч. 2. С. 77-80.
9. Kielbowski M., Bartosiak A. Mediation in administrative proceedings. 2017. URL: <http://www.codozasady.pl/en/mediation-in-administrative-proceedings/>.
10. Красіловська З.В. Становлення інституту ме дії в системі публічного управління: теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління, спец. 25.00.01. Одеса, 2017. 20 с.
11. Противень С. Примирення сторін vs вирішення справи. Нова роль суду у вирішенні конфліктів. Інформаційно-аналітичний центр «ЛІГА». № 03. 2018. URL: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA011179.

REFERENCES:

1. Sidelnikov O.D. 2017. Institute of conciliation of the parties in administrative proceedings: author's ref. dis. ... cand. jurid. Science. Kharkiv. 21 p.
2. Code of Administrative Procedure of Ukraine: Law of Ukraine of. Date of renovation: January 1, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n9921>
3. International Association of Supreme Administrative 3. Jurisdictions. Alternative dispute resolution in administrative matters – Answers from the German Bundesverwaltungsgericht. 2016. URL: https://www.aihja.org/images/users/114/files/Germany_-_Report_2016_Germany-Repor2016.pdf.
4. United Kingdom Civil Procedure Rules of 1998 No. 3132. Status of 28 November 2019. URL: <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules>
5. Judiciary for England and Wales. The Administrative Court Judicial Review Guide 2018. URL: https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2018/11/Admin_Court_JRG_2018_content_v3_web.pdf.
6. Kavalné S., Saudargaitė I. 2011. Mediation in disputes between public authorities and private parties: comparative aspects. *Jurisprudence*. 18 (1). p. 251-265.
7. Smokovych M. 2019. The institute of dispute resolution with the participation of a judge needs to be improved. Judicial and legal newspaper. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/140687-institut-vregulyuvannya-sporu-za-uchastyu-suddi-potrebuye-vdoskonalennya>.
8. Mikhailov O.M. 2011. The expediency of conciliation in matters of administrative jurisdiction: pros and cons. Legal problems of strengthening Ukrainian statehood: materials International. scientific-practical Conf.: at 2 p.m. Part 2. pp. 77-80.
9. Kielbowski M., Bartosiak A. 2017. Mediation in administrative proceedings. URL: <http://www.codozasady.pl/en/mediation-in-administrative-proceedings/>.
10. Krasilovskaya Z.V. 2017. Formation of the institute of mediation in the system of public administration: theoretical and legal aspect: author's ref. dis. ... Cand. Sciences of the state. management, special 25.00.01. Odesa, 20 p.
11. Protiven S. Reconciliation of the parties vs. resolution of the case. The new role of the court in resolving conflicts. LIGA Information and Analytical Center. № 03. 2018. URL: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA011179.

УДК 342.9:5.08

Марія ЛІСНЯК (ОВСЯКОВА)

аспірант кафедри адміністративного та митного права, Університет митної справи та фінансів, вул. Володимира Вернадського (Дзержинського), 2/4, м. Дніпро, Україна, 49000

ORCID: 0000-0001-6854-941X

DOI: 10.32782/LST/2022-1-16

Бібліографічний опис статті: Лісняк (Овсякова), М. (2022). Щодо визначення адміністративно-правового статусу помічника судді. *Law. State. Technology*, 1, 106–111, doi: 10.32782/LST/2022-1-16

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОМІЧНИКА СУДДІ

Майже 1,5 тисячі держслужбовців у сфері судочинства можуть залишитися без роботи внаслідок проведення судової реформи. Так, частина службовців зможе продовжити роботу в апараті суду, але на конкурсній основі. Помічники ж суддів обиратися через конкурс не будуть. Суддя вносить подання на призначення помічника самостійно. У зв'язку з реформуванням органів судової влади, а саме зміни юридичної природи статусу помічників суддів, питання визначення їх адміністративно-правового статусу постає досить гостро, що потребує подальших досліджень.

Метою статті є розкриття поняття адміністративно-правового статусу помічника судді як особливої правової складової частини, яка розкриває становище помічника судді як суб'єкта адміністративного права.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення низки завдань: 1) розкриття сутності категорії адміністративно-правового статусу в контексті оновлення чинного законодавства; 2) виокремлення ознак адміністративно-правового статусу помічника судді.

Наукова новизна. Поняття адміністративно-правового статусу помічника судді як особливої правової складової частини, яка розкриває становище помічника судді як суб'єкта адміністративного права, що перебуває на патронатній службі, після набуття ним адміністративної правосуб'єктності для виконання функцій та завдань, адміністративних прав та обов'язків з метою забезпечення прав, свобод та законних інтересів осіб, надання адміністративних послуг та попередження адміністративних правопорушень у сфері здійснення судочинства.

Як **висновок**, Законом України «Про державну службу» визначено, що працівник патронатної служби призначається на посаду на строк повноважень особи, працівником патронатної служби якої він призначений. Трудові відносини з працівником патронатної служби припиняються в день припинення повноважень особи, працівником патронатної служби якої він призначений. Акт про звільнення приймається керівником державної служби. Працівник патронатної служби може бути достроково звільнений із посади за ініціативою особи, працівником патронатної служби якої він призначений, або керівника патронатної служби. На працівників патронатної служби поширюється дія законодавства про працю, крім ст. 39-1, 41-43-1, 49-2 Кодексу законів про працю України. Особливості патронатної служби в судах, органах та установах системи правосуддя визначаються законодавством про судоустрій і статус суддів.

Отже, провідною особливістю адміністративно-правового статусу помічника судді є переведення його до суб'єктів патронатної служби, що призначається суддею для сприяння здійснення правосуддя з виконанням адміністративних повноважень для забезпечення прав, свобод та законних інтересів осіб, надання адміністративних послуг та попередження адміністративних правопорушень у сфері здійснення судочинства.

Адміністративно-правовий статус помічника судді – це особлива правова складова частина, яка розкриває становище помічника судді як суб'єкта адміністративного права, що перебуває на патронатній службі, після набуття помічником судді адміністративної правосуб'єктності для виконання ним функцій та завдань, адміністративних прав та обов'язків із метою забезпечення прав, свобод та законних інтересів осіб, надання адміністративних послуг та попередження адміністративних правопорушень у сфері здійснення судочинства.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, обов'язки, помічник судді, права, судочинство, функції.

Mariia LISNIAK (OVSIKOVA)

Postgraduate Student at the Department of Administrative and Customs Law, University of Customs and Finance, st. Vladimir Vernadsky (Dzerzhinsky), 2/4, Dnipro, Ukraine, 49000

ORCID: 0000-0001-6854-941X

DOI: 10.32782/LST/2022-1-16

To cite this article: Lisniak (Ovsiakova), M. (2022). Shchodo vyznachennia administratyvno-pravovoho statusu pomichnyka suddi [On the determination of the administrative and legal status of assistant judge]. *Law. State. Technology*, 1, 106–111, doi: 10.32782/LST/2022-1-16

ON THE DETERMINATION OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF ASSISTANT JUDGE

Nearly 1,500 civil servants may lose their jobs as a result of judicial reform. Yes, some employees will be able to continue working in the court staff, but on a competitive basis. Assistant judges will not be elected through the competition. The judge submits the application for the appointment of an assistant independently. In connection with the reform of the judiciary, namely the change in the legal nature of the status of assistant judges, the issue of determining their administrative and legal status is quite acute, which requires further research.

The purpose of the article is to reveal the concept of administrative and legal status of the assistant judge as a special legal component, which reveals the position of the assistant judge as a subject of administrative law.

Realization of the set purpose provides the decision of a number of tasks: 1) disclosure of essence of a category of the administrative-legal status in the context of updating of the current legislation; 2) highlighting the features of the administrative and legal status of the assistant judge.

Scientific novelty. The concept of administrative and legal status of an assistant judge as a special legal component, which reveals the position of an assistant judge as a subject of administrative law in the patronage service, after acquiring administrative legal personality to perform functions and tasks, administrative rights and obligations to ensure the rights, freedoms and legitimate interests of individuals, the provision of administrative services and the prevention of administrative offenses in the field of justice.

In conclusion, the Law of Ukraine "On Civil Service" stipulates that an employee of the patronage service is appointed to a position for the term of office of the person whose employee of the patronage service he is appointed. The employment relationship with the employee of the patronage service is terminated on the day of termination of the powers of the person whose employee of the patronage service he is appointed. The act of dismissal is adopted by the head of the civil service. An employee of the patronage service may be prematurely dismissed on the initiative of the person to whom the employee of the patronage service he is appointed, or the head of the patronage service. Employees of the patronage service are subject to labor legislation, except for Art. 39-1, 41-43-1, 49-2 of the Labor Code of Ukraine. Peculiarities of the patronage service in courts, bodies and institutions of the justice system are determined by the legislation on the judiciary and the status of judges.

Thus, the main feature of the administrative and legal status of the assistant judge is his transfer to the subjects of patronage, appointed by the judge to facilitate the administration of justice with the exercise of administrative powers to ensure the rights, freedoms and legitimate interests of persons, administrative services and prevention administrative offenses in the field of justice.

The administrative and legal status of an assistant judge is a special legal component that reveals the position of an assistant judge as a subject of administrative law in the patronage service, after the assistant judge acquires administrative legal personality to perform his functions and tasks, administrative rights. and responsibilities to ensure the rights, freedoms and legitimate interests of individuals, the provision of administrative services and the prevention of administrative offenses in the field of justice.

Key words: administrative and legal status, responsibilities, assistant judge, rights, litigation, functions.

Актуальність проблеми. Майже 1,5 тисячі держслужбовців у сфері судочинства можуть залишитися без роботи внаслідок проведення судової реформи. Так, частина службовців зможе продовжити роботу в апараті суду, але на конкурсній основі. Помічники ж суддів обиратися через конкурс не будуть. Суддя вносить подання на призначення помічника самостійно. На думку експертів, це може створити певні корупційні ризики, тож пропонується обирати помічників на конкурсній основі і визначити їх чітку кількість. Помічники зараз не є держслужбовцями. Судді самі обиратимуть помічників, що не мінімізує корупційні ризики. Прозорий конкурс не відбуватиметься, що є великою проблемою (Галунько, 2013).

Таким чином, у зв'язку з реформуванням органів судової влади, а саме зміни юридич-

ної природи статусу помічників суддів, питання визначення їх адміністративно-правового статусу постає досить гостро, що потребує подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У перекладі з латини status означає положення, стан чого-небудь або будь-кого (Сухарев, 2003). Енциклопедія визначає статус як правове становище (сукупність прав та обов'язків) фізичної або юридичної особи (Шемшученко, 2003). Згідно з положеннями правового довідника, статус – це правове становище осіб або організацій, установ тощо; становище індивіда або групи осіб щодо інших індивідів або груп у соціальній системі; встановлене нормами права положення його суб'єктів, сукупність їх прав і обов'язків (Ковальова, 2005).

Теоретики права розкривають термін «правовий статус» як систему закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, згідно з якими індивід як суб'єкт права (тобто як такий, що має правосуб'єктність) координує своє поведінку в суспільстві (Скакун, 2001). У свою чергу, М.А. Бояринцева зазначає, що правовий статус – це соціально допустимі та необхідні можливості особи не лише як індивіда, а як громадянина держави, оскільки вони гарантовані авторитетом держави. Зміст правового статусу загалом визначає межі діяльності громадянина щодо інших осіб, колективів, держави, природи, рамки його активної та пасивної життєдіяльності (Бояринцева, 2005). А.С. Піголкін вважає, що правовий статус – це визнана Конституцією України або іншими законами сукупність вихідних, невідчужуваних прав і обов'язків людини, а також повноважень державних органів і посадових осіб, які безпосередньо закріплюються за тими чи іншими суб'єктами права (Піголкін, 1996).

На думку В.М. Карельського, правовий статус як багатоаспектна категорія, по-перше, має загальний, універсальний характер, включає статуси різних суб'єктів правовідносин – держави, суспільства, особи тощо; по-друге, відбиває індивідуальні особливості суб'єктів і реальне положення їх у системі багатоманітних суспільних відносин; по-третє, не може бути реалізований без обов'язків, що кореспондуються правом, без юридичної відповідальності, у необхідних випадках – без правових гарантій; по-четверте, категорія «правовий статус» визначає права та обов'язки суб'єктів у системному вигляді, що дає змогу здійснити порівняльний аналіз статусів різних суб'єктів для відкриття нових шляхів їх удосконалення (Карельський, 2002).

О.М. Михайлов окреслив правовий статус як багатоаспектну, комплексну, універсальну категорію, що має чітку стабільну структуру та встановлює характер і принципи взаємодії суб'єктів суспільних відносин між собою, а також шляхом визначення прав, обов'язків та гарантій їх реалізації, визначає місце суб'єкта в системі правовідносин (Михайлов, 2005).

Метою статті є розкриття поняття адміністративно-правового статусу помічника судді як особливої правової складової частини, яка розкриває становище помічника судді як суб'єкта адміністративного права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професор В.Б. Авер'янов наголошував, що слід розрізняти правовий статус у широ-

кому та у вузькому розумінні (співвідношення цілого та частини). Так, компетенція (права і обов'язки) є головною складовою частиною змісту правового статусу кожного органу, яка доповнюється такими важливими елементами, як: завдання, функції, характер взаємозв'язків із іншими органами (як по «вертикалі», так і по «горизонталі»), місце в ієрархічній структурі органів виконавчої влади, порядок вирішення установчих і кадрових питань тощо (Авер'янов, 2002).

Отже, правовий статус – це особлива власність особи, яка визначає її правове становище в суспільстві та розкриває її основні права та обов'язки.

Поняття адміністративно-правового статусу помічника судді вимагає спеціального підходу. Я.І. Окар-Балаж вказував, що адміністративно-правовий статус, як спеціальний правовий статус, характеризує особу через її права, обов'язки та відповідальність як суб'єкта адміністративного права та забезпечує участь у суспільних відносинах, які виникають у зв'язку із забезпеченням суб'єктами публічної влади прав і свобод фізичних осіб, у взаємодії органів публічної влади з інституціями громадянського суспільства, а також опосередковано у відносинах, які пов'язані у сфері публічного адміністрування об'єктів державної та комунальної власності, інколи – у відносинах, які мають місце у внутрішньоорганізаційній діяльності органів публічної влади (Окар-Балаж, 2015).

На думку Т.О. Коломоєць, адміністративно-правовий статус – це сукупність суб'єктивних прав і обов'язків, закріплених нормами адміністративного права за певним органом. Обов'язковою ознакою набуття суб'єктом адміністративно-правового статусу є наявність у нього конкретних суб'єктивних прав і обов'язків, що реалізуються у рамках як адміністративних правовідносин, так і поза ними (Коломоєць, 2011).

О.М. Михайлов розкрив статус іншого учасника адміністративного судочинства та визначив, що це особа, яка, з метою вирішення завдань адміністративного судочинства, залучається судом за власної ініціативи або за ініціативи сторін процесу або долучається до процесу за законом, реалізуючи процесуальні права та обов'язки на підставі ухвали суду або в межах визначеної законом компетенції, а в разі порушення встановлених у суді правил або протиправного перешкоджання здійсненню адміністративного судочинства може бути притягнута до юридичної відповідальності (Михайлов, 2015).

Більш детально природу судової влади досліджує А.А. Іванишук, який стверджував, що адміністративно-правовий статус помічника судді – це сукупність його правосуб'єктності, професійних завдань, зобов'язань і прав щодо допомоги судді та підготовці судових справ до розгляду, виконання інших законних доручень судді та керівника апарату суду в поєднанні з професійними обмеженнями та спеціальною дисциплінарною відповідальністю як державного службовця (Іванишук, 2015).

Отже, адміністративно-правовий статус – це особлива правова складова частина, яка розкриває становище особи як суб'єкта адміністративного права після набуття адміністративної правосуб'єктності, що надається особі в разі виконання функцій та завдань у конкретних адміністративно-правових відносинах.

Професор В.В. Галунько до складу адміністративно-правового статусу особи відносить такі елементи: публічні суб'єктивні права та юридичні обов'язки; правосуб'єктність особи; адміністративна відповідальність; іноді – дисциплінарна відповідальність посадових осіб публічної адміністрації (Галунько, 2013). Д.В. Мандичев підкреслює, що правовий статус відображає головні особливості органу, його місце в системі державних органів влади, мету, завдання, функції, повноваження, компетенцію, відповідальність (Мандичев, 2010).

Безпосередньо особливості адміністративно-правового статусу досліджував О.М. Гумін, який під адміністративно-правовим статусом особи розуміє комплекс прав і обов'язків, передбачених нормами адміністративного права. До елементів цього статусу науковець відносить правосуб'єктність, права, обов'язки та юридичну відповідальність. Однак не всі права, закріплені в законодавстві, характеризують адміністративно-правовий статус. До них належать лише ті, що передбачені нормами адміністративного права та реалізуються у взаємовідносинах із органами публічної влади, оскільки адміністративно-правові відносини існують тільки там, де один із суб'єктів є суб'єктом владних повноважень. Так само вчений говорить і про обов'язки. Адміністративно-правовий статус характеризують тільки ті, що обумовлюються виникненням взаємовідносин із органами публічної влади. Для національного законодавства залишається проблемним те, що у нормативно-правових актах йдеться не про права та обов'язки, а про «повноваження» (Гумін, 2005).

Враховуючи позиції науковців, до елементів адміністративно-правового статусу помічника судді слід віднести: порядок та підстави

набуття адміністративної правосуб'єктності помічника судді, функції та завдання помічника судді, адміністративні права та обов'язки, адміністративно-правові підстави взаємодії помічника судді з правоохоронними органами та адміністративно-правову відповідальність у сфері професійної діяльності помічника судді.

Далі варто визначити нормативні основи правового статусу помічника судді. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 р. визначено загальний статус помічника судді та вказує, що кожен суддя має помічника (помічників), статус і умови діяльності якого (яких) визначаються цим Законом та Положенням про помічника судді, затвердженим Радою суддів України. Помічником судді може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту і вільно володіє державною мовою. Помічники суддів Верховного Суду повинні також мати стаж професійної діяльності у сфері права не менше трьох років. Судді самостійно здійснюють добір помічників. Помічник судді призначається на посаду та звільняється з посади керівником апарату відповідного суду за поданням судді. Помічники суддів із питань підготовки справ до розгляду підзвітні лише відповідному судді (Про судоустрій і статус суддів, 2016).

Згідно із Законом України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р., до посад патронатної служби належать посади помічників суддів. Особливості патронатної служби в судах, органах та установах системи правосуддя визначаються законодавством про судоустрій і статус суддів. Але в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» про це жодного слова. Тому незрозуміло, в якому порядку призначається і звільняється помічник судді, хто в судах є керівником патронатної служби, а також який статус наукового консультанта, який, на відміну від помічника судді, повинен мати науковий ступінь (Про державну службу, 2015).

Законом України «Про державну службу» визначено, що працівник патронатної служби призначається на посаду на строк повноважень особи, працівником патронатної служби якої він призначений. Трудові відносини з працівником патронатної служби припиняються в день припинення повноважень особи, працівником патронатної служби якої він призначений. Акт про звільнення приймається керівником державної служби. Працівник патронатної служби може бути достроково звільнений із посади за ініціативою особи, працівником патронатної служби якої він призначений, або керівника патронатної служби. На працівників патронат-

ної служби поширюється дія законодавства про працю, крім ст. 39-1, 41-43-1, 49-2 Кодексу законів про працю України. Особливості патронатної служби в судах, органах та установах системи правосуддя визначаються законодавством про судоустрій і статус суддів (Про державну службу, 2015).

Отже, провідною особливістю адміністративно-правового статусу помічника судді є переведення його до суб'єктів патронатної служби, що призначається суддею для сприяння здійснення правосуддя з виконанням адміністративних повноважень для забезпечення прав, свобод та законних інтересів осіб, надання адміністративних послуг та попередження

адміністративних правопорушень у сфері здійснення судочинства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Адміністративно-правовий статус помічника судді – це особлива правова складова частина, яка розкриває становище помічника судді як суб'єкта адміністративного права, що перебуває на патронатній службі, після набуття помічником судді адміністративної правосуб'єктності для виконання ним функцій та завдань, адміністративних прав та обов'язків із метою забезпечення прав, свобод та законних інтересів осіб, надання адміністративних послуг та попередження адміністративних правопорушень у сфері здійснення судочинства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авер'янов В.Б. Виконавча влада і адміністративне право. К: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. 668 с.
2. Бояринцева М.А. Адміністративно-правовий статус громадянина України, дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2005. 213 с.
3. Велика проблема: хто може втратити роботу через судову реформу. 5.іа. 2017. URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/velyka-problema-khto-mozhe-vtratyty-robotu-cherez-sudovu-reformu-157136.html>. (дата звернення: 16.01.2022).
4. Галуцько В.В., Олефір В.І., Гридасов Ю.В. Адміністративне право України: у 2-х т. Херсон: ХМД, 2013. Т. 1. 396 с.
5. Гумін О.М. Адміністративно-правовий статус особи: поняття та структура. Наше право. 2014. № 5. С. 32-37.
6. Державна судова адміністрація подала Раді суддів для затвердження проект положення про помічника володаря мантиї. Закон і бізнес. 2016. URL: http://zib.com.ua/ua/130536-dsau_mogla_uzalezhniti_romichnikiv_suddiv_vid_kerivnika_apar.html. (дата звернення: 15.01.2022).
7. Звіт за результатами аналізу нормативного регулювання питань запобігання корупції в системі правосуддя (проект). Програма USAID. 2017. URL: http://zib.com.ua/files/Report_Mykola_Khavronyuk.pdf. (дата звернення: 14.01.2022).
8. Іванишук А.А. Адміністративно-правовий статус помічника судді. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2015. Т. 15. С. 328-333.
9. Ковальова Т.В., Коврига Л.П. Тлумачний словник української мови. Х.: Синтекс, 2005. 672 с.
10. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. К: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
11. Карельський В.М., Перевалова В.Д. Теория государства и права: учебник. М.: НОРМА-ИНФА, 2002. 549 с.
12. Мандичев Д.В. Поняття адміністративно-правового статусу органу виконавчої влади. *Право і суспільство*. 2010. № 5. С. 117-121.
13. Михайлов О.М. Правовий статус інших учасників адміністративного судочинства в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2015. 22 с.
14. Окар-Балаж Я.І. Деякі питання визначення правового статусу особи у адміністративному праві. Наше право. 2015. № 2. С. 81-85.
15. Пиголкин А.С. Общая теория права: учебник. М.: Пзд-во МГТУ им. Н.З. Баумана, 1996. 384 с.
16. Положення про помічника судді : Рішення Ради суддів України від 18 травня 2018 р. № 21. Рада суддів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr021414-18/> (дата звернення: 14.01.2022).
17. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-УШ. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 4. Ст. 43.
18. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-УШ. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. Ст. 545.
19. Скаун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.
20. Сухарев. А.Я. Большой юридический словарь. М.: ИНФРА-М, 2003. 704 с.

21. Чижмарь К.І. Організація та діяльність нотаріату в Україні: загальні засади конституційно-правового статусу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 29. С. 119-123.
22. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія: в 6 т. К.: Українська енциклопедія, 2003. Т. 5. 2003. 736 с.

REFERENCES:

1. Averyanov V.B. Executive power and administrative law. K: In-Jure Publishing House, 2002. 668 p.
2. Boyarintseva M.A. Administrative and legal status of a citizen of Ukraine, dis ... Cand. jurid. Science: 12.00.07. Institute of State and Law. V.M. Koretsky NAS of Ukraine. Kyiv, 2005. 213 p.
3. The big problem: who can lose their job due to judicial reform. 5.ia. 2017. URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/velyka-problema-khto-mozhe-vtratyty-robotu-cherez-sudovu-formu-157136.html>. (application date: 16.01.2022).
4. Galunko V.V., Olefir V.I., Gridasov Y.V. Administrative law of Ukraine: in 2 volumes Kherson: HMD, 2013.T. 1.396 s.
5. Humin O.M. Administrative and legal status of a person: concept and structure. Our right. 2014. № 5. pp. 32–37.
6. The State Judicial Administration submitted to the Council of Judges for approval a draft regulation on the assistant owner of the mantle. Law and business. 2016. URL: http://zib.com.ua/ua/130536-dsau_mogla_uzalezhniti_pomichnikiv_suddiv_vid_kerivnika_apar.html. (application date: 15.01.2022).
7. Report on the results of the analysis of normative regulation of issues of prevention of corruption in the justice system (draft). USAID Program. 2017. URL: http://zib.com.ua/files/Report_Mykola_Khavronyuk.pdf (access date: 14.01.2022).
8. Ivanishchuk A.A. Administrative and legal status of an assistant judge. Scientific works of the National University "Odesa Law Academy". 2015. T. 15. S. 328–333.
9. Kovaleva T.V., Kovriga L.P. Explanatory dictionary of the Ukrainian language. X.: Sinteks, 2005. 672 p.
10. Kolomojets T.O. Administrative law of Ukraine. Academic course: textbook. K: Jurinkom Inter, 2011. 576 p.
11. Karelsky V.M., Perevalova V.D. Theory of state and law: a textbook. M.: NORMA-INFA, 2002. 549 s.
12. Mandichev D.V. The concept of administrative and legal status of the executive body. Law and society. 2010. № 5. pp. 117–111.
13. Mikhailov O.M. Legal status of other participants in administrative proceedings in Ukraine: author's ref. dis. ... cand. jurid. Science: 12.00.07. Nat. University "Odessa. jurid. acad. ». Odesa, 2015. 22 p.
14. Okar-Balazh Y.I. Some issues of determining the legal status of a person in administrative law. Our right. 2015. № 2. pp. 81–85.
15. Pigolkin A.C. General theory of law: a textbook. M.: Pzd-vo MSTU im. N.Z. Bauman, 1996. 384 p.
16. Regulations on the Assistant Judge: Decision of the Council of Judges of Ukraine of May 18, 2018. № 21. Council of Judges of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr021414-18/> (access date: 14.01.2022).
17. On Civil Service: Law of Ukraine of December 10, 2015 № 889-USH. Information of the Verkhovna Rada. 2016. № 4. Art. 43.
18. On the Judiciary and the Status of Judges: Law of Ukraine of June 2, 2016 № 1402-USH. Information of the Verkhovna Rada. 2016. № 31. Art. 545.
19. Skakun O.F. Theory of State and Law: a textbook. Kharkiv: Consum, 2001. 656 p.
20. Sukharev. AND I. Large legal dictionary. M.: INFRA-M, 2003. 704 s.
21. Chizhmar K.I. Organization and activity of notaries in Ukraine: general principles of constitutional and legal status. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. 2014. Vip. 29. pp. 119-123.
22. Shemshuchenko Yu.S. Legal Encyclopedia: in 6 volumes. K.: Ukrainian Encyclopedia, 2003. Vol. 5. 2003. 736 p.

УДК 342

Глеб РУСАК

аспірант, Навчально-науковий інститут права Сумського державного університету,
вул. Р. Корсакова, 2, м. Суми, Україна, 40005

ORCID: 0000-0002-4858-4194

DOI: 10.32782/LST/2022-1-17

Бібліографічний опис статті: Русак, Г. (2022). Адміністративно-правові аспекти пенсійного забезпечення суддів. *Law. State. Technology*, 1, 112–116, doi: 10.32782/LST/2022-1-17

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЩОДО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДДІВ

Соціально-економічна політика держави передбачає надійний соціальний захист населення та належне пенсійне забезпечення це один із основних показників суспільного добробуту. Ефективне функціонування пенсійної системи це важливий чинник суспільного розвитку та соціальних перетворень. Показник економічного й соціального стану країни є рівень пенсійного забезпечення.

Пенсійне забезпечення домінуюча складова соціального забезпечення, що виступає базовою й важливою гарантією стабільного розвитку суспільства, так як охоплює інтереси працездатних й непрацездатних громадян. Одним із основних елементів соціальної функції держави є пенсійне забезпечення й разом з тим, як сукупність методів задоволення матеріальних потреб тих верств населення які мають право на отримання пенсії.

Пенсійне забезпечення є однією з основних гарантій соціального захисту, зміст якого зводиться до підтримки матеріального добробуту громадян та їхніх сімей при виході на пенсію за віком, інвалідністю або в разі втрати годувальника.

Згідно чинного законодавства виокремлюють серед пенсіонерів деяких категорій працівників, які мають право на спеціальні пенсії, до цієї категорії відноситься судді та це питання є дискусійним у суспільстві.

В Україні судді виконують виняткову соціальну роль – безпосередньо реалізує судову владу, оскільки судова в Україні є самостійною та незалежною від інших гілок влади, Відповідно держава наділяє суддю спеціальним соціально-професійним статусом, визначає правове становище суддів як особливих посадових осіб та як особливих членів соціуму.

У статті розглянуто особливості правового статусу суддів та особливості пенсійного забезпечення суддів, як спеціального суб'єкта, досліджено соціальні гарантії суддів які закріплені Конституцією та законами України. Розглянуто види пенсійного забезпечення на які має право розраховувати суддя виходячи у відставку.

Систематизуються погляди науковців на трактування поняття «статус судді» та «правовий статус судді». Особлива увага приділяється дослідженню правового статусу судді, як особливого суб'єкта та їх соціальних гарантій. Також досліджено діючий статус судді як носія судової влади та статус судді, який перебуває у відставці й особливості положення судді у кожному з цих статусів.

Ключові слова: правовий статус судді, пенсія, соціальні гарантії, довічне грошове утримання.

Нлієв РУСАК

Postgraduate Student at the Educational and Scientific Institute of Law, Sumy State University, str. R. Korsakova, 2, Sumy, Ukraine, 40005

ORCID: 0000-0002-4858-4194

DOI: 10.32782/LST/2022-1-17

To cite this article: Rusak, H. (2022). Administratyvno-pravovi aspekty pensiinoho zabezpechennia suddiv [Administrative and legal aspects of pension provision for judges]. *Law. State. Technology*, 1, 112–116, doi: 10.32782/LST/2022-1-17

ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECTS OF PENSION PROVISION FOR JUDGES

The socio-economic policy of the state provides for reliable social protection of the population and adequate pension provision, which is one of the main indicators of public welfare. Effective functioning of the pension system is an important factor in social development and social transformations. The indicator of the economic and social condition of the country is the level of pension provision.

Pension provision is a dominant component of social security, acting as a basic and important guarantee of stable development of society, as it covers the interests of able-bodied and disabled citizens. One of the main elements

of the social function of the state is pension provision, and together with it, as a set of methods for meeting the material needs of those sections of the population who have the right to receive a pension.

Pension provision is one of the main guarantees of social protection, the content of which is reduced to supporting the material well-being of citizens and their families upon retirement due to old age, disability or in case of loss of a breadwinner.

According to the current legislation, certain categories of employees who are legally entitled to special pensions are singled out among pensioners, judges belong to this category, and this issue is debatable in society.

In Ukraine, judges perform an exceptional social role – they directly exercise judicial power, since the judiciary in Ukraine is independent and independent from other branches of government. Accordingly, the state grants a judge a specific social and professional status, defines the legal position of judges as special officials and as special members of society.

The article examines the peculiarities of the legal status of judges and the peculiarities of a judge's pension as a special subject, and examines the social guarantees of judges enshrined in the Constitution and laws of Ukraine. The types of pension benefits that the judge has the right to count on upon retirement have been considered.

The views of scientists on the interpretation of the concept of "status of a judge" and "legal status of a judge" are systematized. Special attention is paid to the study of the legal status of the judge as a special subject and their social guarantees. The current status of a judge as a holder of judicial power and the status of a retired judge and the peculiarities of the position of a judge in each of these statuses were also investigated.

Key words: legal status of a judge, status of a judge, pension, social guarantees, lifelong financial support.

Постановка проблеми. Останнім часом визначення основ захисту прав, свобод та інтересів суддів у соціальній сфері займає пріоритетного значення. Соціальне забезпечення суддів є невід'ємним елементом статусу судді за допомогою якого реалізуються гарантії здійснення правосуддя, передбачені Конституцією та законами України. Наразі є дуже дискусійним питання розробки моделі соціального забезпечення суддів в Україні.

Судова гілка повинна в повному обсязі отримувати соціальні гарантії які створюють належні умови для справедливого, неупередженого, об'єктивного розгляду справ та протидії негативним явищам в системі судочинства України.

Насамперед забезпечення законності та справедливості в діяльності судів потребує створенню нових компонентів розбудови системи соціального забезпечення суддів які відповідають нормам міжнародного права, європейським цінностям та враховуючи високий статус судді.

Пенсійне забезпечення суддів виступає однією з важливих соціальних та економічних гарантій діяльності суддів, їх доброчесності та неупередженості, престижу суддівської діяльності та їх соціально-правового статусу. Тому у належному пенсійному забезпеченні суддів, без перебільшення, зацікавлене усе суспільство загалом, що робить окреслену проблематику особливо значимою.

Стан опрацювання цієї проблематики. У своїх працях вивчали пенсійне забезпечення вітчизняні й зарубіжні вчені. Зокрема, його розглядали В.Б. Авер'янов, І.Л. Бородін, Ю.П. Битяк, В.М. Бевзенко, В.В. Галуцько, О. В. Гурича, М.М. Говоруха, І.І. Діткевич, М. Д. Ждана, В.М. Шафіра, В.В. Паплінського, Л.В. Котова, О.В. Батанова, О.Ф. Скакун, С.П. Коталей-

чука, П.Я. Пісного, Є.О. Гіди, Б.Д. Мартиненко, В.В. Жернакова, М.С. Радомського, В.М. Вегери та інші. Цю сферу постійно аналізують державні органи, такі як Пенсійний фонд України, Міністерство фінансів України, Державна казначейська служба України та інші.

Метою статті є здійснення системно-правовий аналіз відповідності чинного законодавства, яке регулює умови виплати пенсій та щомісячного довічного грошового утримання суддів у відставці, принципам пропорційності і справедливості.

Виклад основного матеріалу. В Україні судова влада є самостійною та незалежною від інших гілок влади, що неминуче визначає правове становище суддів як особливих посадових осіб та як особливих членів соціуму. Правовий статус судді передбачає як конституційно визначені гарантії незалежності та недоторканності суддів при здійсненні правосуддя. Професійні судді виконують конституційну функцію – здійснення правосуддя, чим обумовлений їх спеціальний правовий статус.

Відповідно визначенню поняття «правовий статус» виділяють дві основні позиції. Деякі вчені визначають «правовий статус» пов'язують із правами та обов'язками. Інші доповнюють поняття правовий статус різними елементами, що визначають та закріплюють положення особи в суспільстві (принципи, гарантії, правові норми, законні інтереси, громадянство, правосуб'єктність, відповідальність, правовідносини загального (статусного) типу).

Треба зазначити, що визначення поняття «правовий статус» не є однозначним та існує декілька точок зору, його елементів, співвідношення з іншими категоріями, виділення його видів.

Розглядаючи правовий статус судді, Л. В. Москвич вважає, що правовий статус судді цілісна правова категорія, що характеризує весь спектр юридичних можливостей і соціально-психологічних якостей суб'єкта, на якого покладено функцію здійснення судової влади в державі. Сутність поняття полягає у нормативно визначеній можливості поведінки судді, обмеженої інтересом виконуваної соціальної функції (Москвич, 2003: 15).

В. В. Миргород-Карпова вважає, що статус судді включає вимоги, що пред'являються до суддів, їх права та обов'язки. Сутність і зміст діяльності суддів судів загальної юрисдикції визначається через сукупність відповідних юридичних елементів, що входять до структури їх правового статусу, до яких належать: правосуб'єктність судді, його права та обов'язки, функції, принципи, юридична відповідальність, гарантії діяльності (Миргород-Карпова В.В, 2021 : 63).

На думку П. І. Прохорова правовий статус суддів це законодавчо визнана сукупність гарантованих основоположних прав, обов'язків і компетенції суддів як особистостей і посадових осіб, яка зумовлює соціально-правове становище у суспільстві (Прохоров П.І, 2020: 57).

Аналіз теоретичних уявлень про статус судді, дозволив зробити висновок про те, що статус судді є специфічним, відмінним від інших суб'єктів права.

Характерно, що законодавче обмеження в конституційно-правовому статусі судді як звичайного громадянина супроводжує особу судді протягом усього періоду здійснення професійних прав і обов'язків, і охоплює період виходу у відставку. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» за особою, що перебуває у відставці, зберігаються звання судді, гарантії особистої недоторканності та належність до суддівського співтовариства.

Важливою складовою правового статусу суддів є гарантії їх діяльності, що врешті й визначають реальний правовий статус судді. Під гарантіями діяльності суддів слід розуміти сукупність загальних та спеціальних способів і засобів реалізації прав та обов'язків суддів.

Законом України «Про судоустрій та статус суддів» закріплені різновиди соціальних гарантій суддів, а також визначаючи місце серед них пенсійного забезпечення. Судова влада в Україні реалізується особами, які обіймають штатну посаду в судовому органі та здійснюють правосуддя на професійній основі (4).

Як і будь-яка трудова діяльність України, правосуддя оплачується у встановленому законо-

давством порядку, що виражається у відповідній заробітній платі. Цей аспект задекларовано в Конституції України та Загальній декларації прав людини, де вказано, що кожній людині гарантується право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку людина вільно вибирає або на яку вільно погоджується (5; 6).

Необхідно наголосити, що судді є суб'єктами державного соціального страхування, що являє собою систему прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом (7).

При цьому обов'язкове державне страхування життя і здоров'я суддів здійснюється за рахунок коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

Щодо останньої соціальної гарантії, пенсійного забезпечення суддів, то її зміст має комплексну і складну юридичну природу. Її регламентовано окремим Розділом Х «Статус судді у відставці» Закону України «Про судоустрій та статус суддів», що включає норми, котрі регламентують як порядок здійснення пенсійного забезпечення, так і низку інших правовідносин, зокрема, пов'язаних із медичною допомогою суддям у відставці, санаторно-курортним лікуванням і таке інше (8).

Також треба зазначити, що згідно статті 126 Конституції України основоположні принципи здійснення правосуддя в Україні – незалежність і недоторканність суддів. Конституційний статус судді передбачає надання йому в майбутньому статусу судді у відставці, що також є гарантією належного відправлення правосуддя, дає підстави ставити до суддів високі вимоги і зберігати довіру до їх компетентності й неупередженості. Надання судді за рахунок держави матеріального й соціального захисту (належні заробітна плата й пенсія, щомісячне довічне грошове утримання та ін.), що відповідає його високому статусу, є гарантією забезпечення незалежності.

Пенсійне забезпечення судді можна поділити на два види:

1) пенсії за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника, що визначаються за Законом України "Про державну службу";

2) щомісячне довічне грошове утримання, яке умовно можна назвати "пенсією судді у відставці", що встановлюється Законом України "Про судоустрій і статус суддів".

Головною особливістю нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення суддів є наявність двох груп юридичних документів, а саме: загальних, які встановлюють гарантії соціального захисту та пенсійного забезпечення в Україні в цілому на чолі із Конституцією, а також спеціальних Закон України «Про судоустрій і статус суддів» документи органів суддівського самоврядування встановлюють особливості отримання суддями пенсій та щомісячного довічного грошового утримання. Водночас, недоліком спеціальної нормативно правової бази є відсутність норм, які чітко пояснюють порядок та особливості обох типів пенсійного забезпечення суддів, шляхом виплати їм пенсій в загальному порядку та щомісячного довічного грошового утримання. Зокрема, не пояснюється в спеціальній нормативно-правовій базі зміст щомісячного довічного грошового утримання та основні моменти його юридичного значення.

Висновки. Конституцією та законами України визначено правове становище судді, гарантії його діяльності, підстави та порядок призначення судді на посаду, компетенція, а також відповідальність. Статус судді – це правове

становище, закріплене за суддею протягом його життя, включає діючий статус судді як носія судової влади та статус судді, який перебуває у відставці. Специфіка кожного статусу супроводжує особистість судді, надаючи певні гарантії для життя та діяльності. Особливість положення судді у кожному з існуючих статусів, підлягає певному ряду нормативно-правового забезпечення.

Займання посади судді покладає на нього не тільки особливий масив прав, обов'язків та функцій щодо здійснення правосуддя, а й спеціальні соціальні гарантії.

Гарантії виражаються в наявності чітких вимог і порядку обчислення та нарахування заробітної плати (винагороди) суддів, забезпеченні державою їх житлових потреб за наявності законних підстав, чіткому визначенні та обчисленні стажу роботи, наявності гарантій у сфері соціального страхування тощо.

Пенсійне забезпечення суддів у контексті аналізованих соціальних гарантій має більш широкий зміст. Як і всі інші соціальні гарантії, пенсійне забезпечення характеризує умови державної підтримки суддів, правовий статус яких змінюється з виходом на пенсію. При цьому законодавець виділив цю гарантію серед інших, наділивши її більшим обсягом нормативного матеріалу. Це свідчить про особливий зміст і значущість пенсійного забезпечення суддів та наявність певних особливостей, що становлять особливий науковий інтерес.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Москвич Л.М. Організаційно-правові проблеми статусу суддів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.10. Харків, 2003. 21 с.
2. Миргород-Карпова В.В. Загальні засади організації та діяльності суддів в Україні // *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2021. Випуск 1 (93). С. 61–69.
3. Прохоров П.І. Конституційно-правовий статус суддів: основні елементи та їхня характеристика // *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2020. Том 5. С. 57–64.
4. Правовий статус судді // Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України URL: <https://ccu.gov.ua/storinkaknygu/552-pravovyy-status-suddi> (дата звернення 20.03.2021 р.).
5. Загальна декларація прав людини : Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Ст. 2598.
7. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 14.01.1998 р. № 16/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 23. Ст. 121.
8. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 46. Ст. 403.

REFERENCES:

1. Moskvich L.M. (2003) Organizational and legal problems of the status of judges: autoref. thesis ... candidate law Sciences: special: 12.00.10. Kharkiv, 21 p [in Ukrainian].
2. Myrhorod-Karpova V.V. (2021) General principles of the organization and activity of judges in Ukraine // *Bulletin of the LDUVS named after E.O. Didorenko*. Issue 1 (93). P. 61–69 [in Ukrainian].

3. Prokhorov P.I. (2020) Constitutional and legal status of judges: the main elements and their characteristics // Scientific notes of the Ukrainian Academy of Sciences. Legal sciences. Volume 5. P. 57–64 [in Ukrainian].
4. Pravovyi status suddi (2021) // Ofitsiyni veb-sait Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy. URL: <https://ccu.gov.ua/storinkaknygy/552-pravovyy-status-suddi> [in Ukrainian].
5. Universal Declaration of Human Rights: Declaration, International Document of December 10, 1948. Official Gazette of Ukraine. 2008. No. 93. Art. 3103 [in Ukrainian]
6. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254k/96-VR. Official Gazette of Ukraine. 2010. No. 72/1. Art. 2598 [in Ukrainian].
7. Fundamentals of Ukrainian legislation on mandatory state social insurance: Law of Ukraine dated January 14, 1998 No. 16/98-VR. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1998. No. 23. Art. 121 [in Ukrainian].
8. On mandatory state social insurance: Law of Ukraine dated September 23, 1999 No. 1105-XIV. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1999. No. 46. Art. 403 [in Ukrainian].

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343

Михайло ДУМЧИКОВ

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства, Навчально-науковий інститут права Сумського державного університету, вул. Р. Корсакова, 2, м. Суми, України, 40000

ORCID: 0000-0002-4244-2419

Scopus Author ID: 57210712760

ResearcherID Web of Science: ABC-1338-2020

DOI: 10.32782/LST/2022-1-18

Бібліографічний опис статті: Думчиков, М. (2022). Особливості протидії легалізації злочинних доходів за допомогою віртуальних активів у кіберпросторі: практичний вимір. *Law. State. Technology*, 1, 117–122, doi: 10.32782/LST/2022-1-18

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ У КІБЕРПРОСТОРІ: ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР

Однією з найбільших перешкод для підтримки ефективно діючої фінансової системи є відмивання грошей. Дане діяння характеризується значним рівнем суспільної небезпечності, адже є основою існування тіньової економіки. Останніми роками з появою віртуальних активів, з'явилися і нові способи вчинення цього діяння. Поняття «віртуальні активи» для України є новим, відтак значним чином ускладнюється процес протидії легалізації злочинних доходів, вчиненого за допомогою віртуальних активів у кіберпросторі.

У статті на основі системного аналізу чинного законодавства, доктринальних джерел, статистичних та аналітичних даних виокремили основні способи легалізації злочинних доходів за допомогою віртуальних активів у кіберпросторі. Наголошено, що сьогодні ні в Україні, ні в світі не ведеться облік легалізованих злочинних доходів за допомогою віртуальних активів, однак це не перешкоджає виявленню та аналізу способів такого відмивання. Зокрема до способів легалізації злочинних доходів за допомогою віртуальних активів можна віднести: сервіси для конвертації віртуальних активів; P2P обмін; сайти азартних ігор; міксери віртуальних активів; використання фіктивних інтернет сайтів з продажу цифрових товарів. **Методологія.** Системний метод допоміг виокремити основні способи легалізації злочинних доходів за допомогою віртуальних активів. Метод узагальнення використано для розроблення напрямів протидії легалізації злочинних доходів за допомогою віртуальних активів. Метод правового прогнозування використовувався для обґрунтування пропонування напрямів протидії легалізації злочинних доходів за допомогою віртуальних активів. Крім того, запропоновано конкретні напрями протидії цьому деструктивному явищу, що можуть варіюватися від оновлення законодавства до налагодження міжнародного співробітництва.

Ключові слова: віртуальні активи, кримінальні правопорушення у кіберпросторі, легалізація злочинних доходів за допомогою віртуальних активів, кіберпростір.

Mykhailo DUMCHYKOV

Candidate of Legal Sciences, Senior Lecturer at the Department of Criminal Law and Judiciary, Educational Scientific Institute of Law of Sumy State University, Korsakova R. str, 2, Sumy, Ukraine, 40000

ORCID: 0000-0002-4244-2419

Scopus Author ID: 57210712760

Web of Science ResearcherID: ABC-1338-2020

DOI: 10.32782/LST/2022-1-18

To cite this article: Dumchikov, M. (2022). Osoblyvosti protydii lehalizatsii zlochyynykh dokhodiv za dopomohoiu virtualnykh aktyviv u kiberprostori: praktychnyi vymir [Peculiarities of counteracting the legalization of criminal proceeds with the help of virtual assets in cyberspace: a practical dimension]. *Law. State. Technology*, 1, 117–122, doi: 10.32782/LST/2022-1-18

PECULIARITIES OF COUNTERACTING THE LEGALIZATION OF CRIMINAL PROCEEDS WITH THE HELP OF VIRTUAL ASSETS IN CYBERSPACE: A PRACTICAL DIMENSION

One of the biggest obstacles to maintaining an efficient financial system is money laundering. This act is characterized by a significant level of public danger, because it is the basis of the existence of the shadow economy. In recent years, with the advent of virtual assets, new ways of committing this act have appeared. The concept of "virtual assets" is new for Ukraine, so the process of counteracting the legalization of criminal proceeds committed with the help of virtual assets in cyberspace is significantly complicated.

In the article, based on a systematic analysis of current legislation, doctrinal sources, statistical and analytical data, the main ways of legalizing criminal income using virtual assets in cyberspace were identified. It was emphasized that today, neither in Ukraine nor in the world, legalized criminal incomes with the help of virtual assets are not accounted for, but this does not prevent the detection and analysis of methods of such laundering. In particular, methods of legalizing criminal income using virtual assets include: services for converting virtual assets; P2P exchange; gambling sites; virtual asset mixers; the use of fictitious websites for the sale of digital goods.

Methodology. *The systematic method helped to identify the main methods of legalization of criminal income with the help of virtual assets. The method of generalization was used to develop ways of counteracting the legalization of criminal income with the help of virtual assets. The method of legal forecasting was used to justify the proposed directions of combating the legalization of criminal income with the help of virtual assets. In addition, specific directions for combating this destructive phenomenon are proposed, which can vary from updating legislation to establishing international cooperation.*

Key words: *Virtual assets, criminal offenses in cyberspace, legalization of criminal proceeds with the help of virtual assets, cyberspace.*

Актуальність теми. Здорова та динамічна економіка потребує фінансової системи, яка переміщує кошти від людей, які заощаджують людям, які інвестують, отже фінансова система є джерелом життя економіки. Однією з найбільших перешкод для підтримки ефективно діючої фінансової системи є відмивання грошей (Gakun P, 2007, с. 139 – 146).

Глобальне явище та міжнародний виклик, відмивання грошей є фінансовим кримінальним правопорушенням, яке часто включає складний ряд операцій та численні фінансові установи в багатьох іноземних юрисдикціях. Дане діяння характеризується значним рівнем суспільної небезпечності, адже є основою існування тіньової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні більшість науковців констатують, що легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом є найприбутковішим видом незаконного підприємництва у всьому світі. Підтвердженням цьому є і оцінки експертів, згідно з якими щорічно у світі в законний фінансовий обіг вливається від 150 до 500 мільярдів доларів США, набутих злочинним шляхом. Стосовно рівня вчинення легалізації злочинних доходів в Україні, то він завжди лишався достатньо високим. Зокрема питанням легалізації злочинних доходів в національних доктринальних джерелах нажалі приділено мало уваги, це перш за все зумовлено тим, що сама категорія «віртуальний актив», є новою для законодавства України. Тим не меш, О.С. Бондаренко в своїх наукових роботах визначила основні способи відмивання злочинних дохо-

дів за допомогою віртуальних активів (Бондаренко, 2021, с. 230 – 232).

Ю.П. Калайда у своїх дослідженнях визначила ознаки віртуальних активів, які роблять його привабливим для вчинення кримінальних правопорушень у кіберпросторі, зокрема і легалізація злочинних доходів у кіберпросторі (Калайда, 2021, с. 170 – 178).

Метою статті є визначення основних способів легалізації злочинних доходів за допомогою віртуальних активів у кіберпросторі, та окреслити основні превентивні заходи, щодо зазначеного кримінально – протиправного діяння. Основним вбачаємо вироблення підходу до системного розуміння сутності поняття та конкретних заходів та схем використання віртуальних активів для легалізації злочинних доходів.

Виклад основного матеріалу. Варто констатувати, що Україна, як правило, є лідером антирейтингів, наприклад, у контексті захисту інтелектуальної власності чи рівня корупції. На щастя, з віртуальними активами вийшла трохи інша ситуація. Парадоксальним виявилось те, що зараз в Україні, без будь-якої підтримки держави, Україна зайняла досить помітні позиції у сфері віртуальних активів. Обставини розвивалися наступним чином. На початку 2016 року на території України сконцентрувалася значна кількість майнінгових потужностей Біткоїну. Вже у грудні 2016 року в нас пройшла "BlockchainUA" – одна з перших на європейському континенті конференцій з криптовалюти, присвячена останнім винаходам у галузі фінансових технологій. Таким чином, на території України поступово почала формуватися спіль-

нота блокчейн-розробників, які зараз представляють собою проактивне і впливове ком'юніті (History of virtual assets of Ukraine or something in the crypt, 2021).

Поява віртуальних активів, окрім позитивного ефекту, стала і каталізатором появи нових злочинних схем вчинення легалізації злочинних доходів, адже саме віртуальні активи, враховуючи їх специфічні ознаки є дієвим засобом реалізації цього суспільно-небезпечного діяння. Ознаками віртуальних активів є наступні: 1) анонімність віртуальних активів; 2) конфіденційність операцій з віртуальними активами; 3) транснаціональність віртуальних активів; 4) децентралізованість віртуальних активів (Бондаренко, 2021, с. 230 – 232).

Найчастіше віртуальні активи використовуються в Darknet під час купівлі послуг та товарів, які виведені з цивільного обігу. Сьогодні існує багато різноманітних способів, щодо придбання віртуальних активів, а завдяки розвиненій системі blockchain-технології та транзакцій, є можливість конвертації віртуальних активів и в реальні готівкові та безготівкові грошові кошти. Крім того експерти Financial Action Task Force on Money Laundering, зазначили, що жодна бірж віртуальних активів не має універсального захисту від так званих «брудних транзакцій», внаслідок чого стають можливими як шахрайські дії, так і різноманітні способи використання віртуальних активів у в злочинних цілях (The Financial Action Task Force, 2021).

Враховуючи особливий контроль, що вживається державою для протидії легалізації злочинних доходів, правопорушникам доводиться знаходити нові способи вчинення цього кримінального правопорушення. Враховуючи стрімкий розвиток інформаційних технологій та, як ми наголошували, відсутність законодавчого врегулювання, віртуальні активи стають тим новим успішним засобом вчинення легалізації злочинних доходів. У міру розширення споживчого ринку віртуальних активів зростає і кількість факторів легалізації, скоєних з її використанням. Якщо чотири роки тому цей сегмент злочинності становив 5-7% від загального обсягу злочинності, то в 2021 році він збільшився в 15 разів. До способів легалізації злочинних доходів за допомогою віртуальних активів можна віднести: 1) сервіси для конвертації віртуальних активів ; 2) P2P обмін; 3) сайти азартних ігор; 4) міксери віртуальних активів; 5) використання фіктивних інтернет сайтів з продажу цифрових товарів. Пропонуємо проаналізувати кожний із цих способів (O'Leary, 2021).

Важливо звернути увагу на стрімкий та масштабний розвиток різноманітних сервісів для конвертації віртуальних активів і подальше переведення в готівковий або безготівковий фіатний засіб. До найпопулярніших сервісів варто віднести сайт bestchange.com, який представлений найбільшою кількістю обмінників віртуальних валют. На таких сервісах можливий обмін будь-якого віртуального активу на безготівковий аналог виражений в національній, або будь-якій іншій валюті. Варто визначити основні особливості легалізації злочинних доходів через сервіси для конвертації віртуальних активів:

Сервіси для конвертації віртуальних активів. Велика кількість обмінників віртуальних активів на платформі. Враховуючи характер транзакцій які викликають інтерес Фінансового Моніторингу, велика кількість обмінників віртуальних активів дає змогу проведення багатьох різних операцій з обміну віртуальних активів, де відправниками безготівкових коштів у національній чи зарубіжній валюті буде не 1 сервіс, а декілька. При чому особа яка здійснює легалізацію злочинних віртуальних переводить невеликі суми, така особливість невелике інтерес з боку органів фінансового контролю та Фінансового Моніторингу зокрема.

P2P обмін можна умовно поділити на той, що здійснюється в Інтернет середовищі та в офлайн середовищі. Транзакції P2P (від людини до людини) набули популярності в 2020 році завдяки швидкості проведення транзакцій, анонімності, та невисоким комісіям за транзакцію. Додало популяризації такому способу обміну віртуальних активіві функціонування криптоматів. За інформації сервісу Coin ATM Radar, в даний час в світі встановлено більше тисячі таких пристроїв, а якщо взяти до уваги латентність даних, можна говорити і про цифри в 30 разів більше. За комісію в розмірі 6% сервіс забезпечує безперебійність переказу і анонімність клієнта (Coin ATM Radar, 2021).

Новим і популярним способом легалізації злочинних доходів є їх *відмивання через сайти азартних ігор*. Саме через ці сервіси відмивається близько 1/3 всіх брудних віртуальних активів. Злочинці все частіше стали використовувати ігрову валюту як спосіб збереження вартості віртуальних активів. Для цього купується валюта найбільш популярних віртуальних ігор. Вона продається за криптовалюту, а потім на спеціальних сервісах конвертації обмінюється в фіатну валюту.

Інший спосіб легалізації – *використання «Програм-міксерів»*. Вони пропонують клієн-

там заплутати історію транзакцій або відмити доходи, придбавши для іншої особи товари в Інтернеті за «брудні» гроші, де покупець компенсує витрати клієнта, за винятком суми комісії. В результаті клієнт сервісу отримує «чисті» гроші, а покупець – дисконт на товар (Gilmour, 2022).

Використання фіктивних інтернет сайтів з продажу цифрових товарів є одночасно найважчим в реалізації, проте органам фінансового контролю буде фактично неможливо встановити злочинне походження грошових коштів. Цей спосіб характеризується наступними етапами: 1) створення фіктивного Інтернет ресурсу, як правило таким Інтернет ресурсом виступає веб – сайт; 2) наповнення такого веб – ресурсу товарами які мають цифрову визначеність (gifrcard, продаж своїх оригінальних курсів, продаж NFT – токенів); 3) реєстрація фізичної особи підприємця на 2 або 3 групі єдиного податку; підключення мерчант систем проведення онлайн транзакцій в віртуальній валюті підключення сервісів одночасної конвертації віртуальних валют AdvCash.

Таким чином особа які безпосередньо здійснює відмивання злочинних коштів, здійснює купівлю певного товару чи послуги через фіктивний сайт за допомогою віртуального активу, через сервіс подвійної конвертації, та отримує «чистий» дохід у національній валюті на картковий рахунок який був вказаний у центрі обслуговування платників податків.

Визначивши основні способи вчинення легалізації злочинних доходів за допомогою віртуальних активів, пропонуємо визначити напрями протидії цьому кримінальному правопорушенню.

Законодавче врегулювання. На нашу думку в Законі України «Про віртуальні активи» перш за все варто визначити, що саме підпадає під поняття віртуальних активів. Ми переконанні, що ними мають бути визнані: 1) віртуальні цінні папери; 2) криптовалюти. На нашу думку для криптовалюти потрібно ввести окремий правовий режим, в якому криптовалюта використовувалася як одиниця обліку, предмет при обміні чи купівлі продажу майна, інвестиційним засобом, або засобом накопичення. Повноваженнями у сфері регулювання ринку криптовалют наділити Національний Банк України; 3) віртуальне майно. Віртуальні активи, які не підпадають під поняття криптовалюти та віртуальних цінних паперів, які виражають майнові та інші права власника у межах цивільно-правових договорів з особою, що є володільцем такого активу, пропонується називати віртуальним

майном. До такого віртуального майна можна віднести NFT – токени та увесь NFT ринок. Технологія NFT для продажу творів мистецтва не має фізичної присутності, як живопис чи скульптура, а власність представляє токен, а чи не сам предмет мистецтва. Токен записується до цифрового реєстру і може бути перепроданий. Вартість художнього твору може підвищуватися чи знижуватися, але власник токена ніколи не має вихідного цифрового файлу. NFT краще всього можна описати як цифровий сертифікат автентичності, затребуваність якого як предмет колекціонування зростає. NFT – це спеціальний токен, який є унікальним ідентифікатор, пов'язаний з частиною криптомистецтв, який не може бути відтворений, і використовується для підтвердження права власності на частину. Можна прикріпити його до будь-чого: JPEG, GIF, MP4, навіть музики. Цей токен, що підтверджує право власності на вихідний файл, зберігається в ланцюжку блоків, що представляє собою постійний реєстр, якому можна отримати доступ з будь-якого комп'ютера по всьому світу. Також з метою захисту учасників ринку віртуальних активів та одночасного дотримання стандартів в сфері протидії легалізації злочинних доходів, варто ввести поняття суб'єкта з надання послуг з проведення операцій з віртуальними активами. Одночасно покласти на такі суб'єкти первинні моменти щодо моніторингу транзакцій, які підпадають під поняття злочинні. Що стосується оподаткування віртуальних активів, то тут вважаємо за необхідне імплементувати окремі правові норми іноземних держав щодо оподаткування віртуальних активів. Так 2014 р. Australian Taxation Office відзначила можливість запровадження оподаткування операцій з віртуальними активами. В даний час операції з віртуальними активами, в Австралії оподатковуються стандартним Income Tax and Corporate Tax (Wronka, 2022).

Інтенсифікація здійснення фінансового моніторингу органами фінансового контролю за діяльністю центрів з проведення конвертаційних послуг, зокрема з віртуальними активами. Діяльність центрів щодо конвертації віртуальних активів, до яких слід віднести біржі криптовалют, обмінники віртуальних валют. Передбачається виявлення ступенів ризику діяльності центрів конвертації віртуальних активів та введення заборони на операції з конвертованою віртуальною валютою, або застосування законних форм та методів протидії легалізації злочинних доходів. До даних форм та методів на нашу думку варто включити: 1) запровадження системи реєстрації суб'єктів,

які надають послуги з обміну віртуальних активів на фіатні грошові кошти; 2) направлення повідомлень про підозрілі операції з приводу конвертації віртуальної валюти у фіатну валюту; 3) направлення повідомлень на підозрілі операції до Служби Фінансового Моніторингу України; 4) покладання обов'язку щодо здійснення збору інформації про клієнтів (політика «знай свого клієнта») на суб'єктів, які надають послуги з обміну конвертованих віртуальних валют або інших видів організацій; виступаючих як центри, в яких діяльність, пов'язана з віртуальними валютами, перетинається із регульованою фінансовою системою.

Практична реалізація зазначеного напрямку протидії легалізації злочинних доходів за допомогою віртуальних активів дозволить органам фінансового моніторингу та іншим зацікавленим у контролі за оборотом віртуальних активів органам розміщувати інформацію про скоєні операції, що дасть можливість правоохоронним органам використати її у справі протидії злочинності.

Створення міжвідомчих робочих груп, як на локальному рівні, так і співпраця з міжнародними організаціями. Для забезпечення ефективної протидії легалізації злочинних доходів за допомогою віртуальних активів важливе значення відіграє консолідація зусиль різних держав. Цілями такої консолідації є вироблення та реалізація ефективної та збалансованої політики регулювання зазначеного процесу, створення дієвої нормативної правової основи; обмін досвідом; навчання висококваліфікованих спеціалістів та обмін ними; надання взаємної правової допомоги; сприяння у виявленні, заморожуванні, арешті та конфіскації доходів від коштів, використовуваних для скоєння злочинів у формі віртуальної валюти; спільну участь у розвитку та вдосконаленні технологій з питань технічної протидії анонімізації користувачів віртуальних активів; сприяння в екстрадиції осіб за скоєння кримі-

нальних правопорушень, пов'язаних із віртуальними активами; співробітництво та обмін інформацією щодо сумнівних операцій, особливо у зв'язку з транскордонними операціями з використанням віртуальних активів, а також ряд інших заходів, спрямованих на виявлення та зниження потенційних ризиків та загроз для суспільства та держави, пов'язані з обігом віртуальних активів (Biryukov, A., Khovratovich, D., Pustogarov, I., 2014).

Висновки. Легалізація злочинних доходів варто охарактеризувати як багатоетапний процес, основна мета якого за допомогою низки фінансових операцій надати правомірності володіння незаконно отриманим доходом. За для досягнення цієї мети використовуються різні засоби та способи покликані спотворювати справжню інформацію про джерело одержання грошових коштів.

Складність протидії легалізації злочинних доходів за допомогою віртуальних активів насамперед обумовлена відсутністю законодавчого врегулювання поняття «віртуальних активів» в Україні. Так, нині проект відповідного закону знаходиться на доопрацюванні. Поза тим, навіть існуюча редакція не оцінюється авторами як досконала. Адже, невирішеним лишається питання змістовного наповнення поняття «віртуальні активи» та його співвідношення з віртуальними цінними паперами, криптовалютою та віртуальним майном. Крім того, важливою є й інтенсифікація здійснення фінансового моніторингу органами фінансового контролю за діяльністю центрів з проведення конвертаційних послуг. Більше того, враховуючи транснаціональний характер легалізації злочинних доходів, особливо тієї, що вчиняється за допомогою віртуальних активів, особливого значення набуває міжнародна співпраця у сфері протидії цьому злочинному діянню. Авторами запропоновано ряд конкретних заходів, щоб реально могли б забезпечити вибудовування злагодженої консолідації зусиль.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Gakunu P. Reforming the Financial System in Sub-Saharan Africa: the (long) Way Ahead. *Finance & Bien Commun*, 3 (N° 28-29), 2007, P. 139-146.
2. О.С. Бондаренко. Легалізація доходів отриманих злочинним шляхом за допомогою криптовалюти. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2021. с. 230 – 232. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/56>
3. Ю.П. Калайда. Можливості блокчейн – технологій у розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених в кіберпросторі. *Інформація і право*. № 4 (39) 2021. с. 170 – 178
4. History of virtual assets of Ukraine or something in the crypt. URL: <https://juscutum.com/tpost/n2yyuvudg1-storya-virtualnih-aktivv-ukrani-abo-scho>.
5. The Financial Action Task Force (FATF). URL: <https://www.fatf-gafi.org/>.

6. O'Leary, R.R. "Europol Warns Zcash, Monero and Ether Playing Growing Role in Cybercrime". URL: <https://www.coindesk.com/europol-warns-zcash-monero-and-ether-playing-growing-role-in-cybercrime>
7. Coin ATM Radar. "Bitcoin ATM Map" URL: <https://coinatmradar.com/>
8. Gilmour, P.M. (2022), "Reexamining the anti-money-laundering framework: a legal critique and new approach to combating money laundering", *Journal of Financial Crime*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/JFC-02-2022-0041>
9. Wronka, C. (2022), "'Cyber-laundering': the change of money laundering in the digital age", *Journal of Money Laundering Control*, Vol. 25 No. 2, pp. 330-344. <https://doi.org/10.1108/JMLC-04-2021-0035>
10. Biryukov, A., Khovratovich, D., Pustogarov, I. (2014). *Deanonymisation of clients in Bitcoin P2P network*. University of Luxembourg, URL: orbu.uni.lu/handle/10993/18679.

REFERENCES:

1. Gakunu P. (2007). *Reforming the Financial System in Sub-Saharan Africa: the (long) Way Ahead*. Finance & Bien Commun, 3 (N° 28-29), 139-146. [in English].
2. O.S. Bondarenko. (2021) *Legalizaciya dohodiv otrimanih zlochinnim shlyahom za dopomogoyu kriptovalyuti*. [Legalization of proceeds of crime using cryptocurrency]. *YUridichnij naukovi elektronij zhurnal*. № 1/2021. s. 230 – 232. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/56> [in Ukrainian].
3. Y.P. Kalajda. (2021) *Mozhливosti blokchejn – tekhnologij u rozsliduvanni kriminal'nih pravoporushen', vchinenih v kiberprostor*. [Opportunities of blockchain technology in the investigation of criminal offenses committed in cyberspace.]. *Informaciya i pravo*. № 4 (39) 2021. s. 170 – 178. [in Ukrainian].
4. *History of virtual assets of Ukraine or something in the crypt* (2021). URL: <https://juscutum.com/tpost/n2yyuvudg1-storya-vrtualnih-aktivv-ukrani-abo-scho>. [in English].
5. The Financial Action Task Force (FATF) (2021), URL: <https://www.fatf-gafi.org/>. [in English].
6. O'Leary, R.R. (2017), "Europol Warns Zcash, Monero and Ether Playing Growing Role in Cybercrime". URL: <https://www.coindesk.com/europol-warns-zcash-monero-and-ether-playing-growing-role-in-cybercrime> [in English].
7. Coin ATM Radar (2021), "Bitcoin ATM Map" URL: <https://coinatmradar.com/> [in English].
8. Gilmour, P.M. (2022), "Reexamining the anti-money-laundering framework: a legal critique and new approach to combating money laundering", *Journal of Financial Crime*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/JFC-02-2022-0041> [in English].
11. Wronka, C. (2022), "'Cyber-laundering': the change of money laundering in the digital age", *Journal of Money Laundering Control*, Vol. 25 No. 2, pp. 330-344. <https://doi.org/10.1108/JMLC-04-2021-0035> [in English].
12. Biryukov, A., Khovratovich, D., Pustogarov, I. (2014). *Deanonymisation of clients in Bitcoin P2P network*. University of Luxembourg, URL: orbu.uni.lu/handle/10993/18679 [in English].

УДК 343.81

Руслан КУБРАК

кандидат юридичних наук, заступник начальника, Територіально відокремлене відділення «Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби», вул. Колеусівська, 39, м. Кам'янське, Дніпропетровська область, Україна, 51900

ORCID: 0000-0002-9912-098X

Микола МАЛИШКО

заступник начальника, Територіально відокремлене відділення «Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби», вул. Колеусівська, 39, м. Кам'янське, Дніпропетровська область, Україна, 51900

ORCID: 0000-0001-9185-0120

DOI: 10.32782/LST/2022-1-19

Бібліографічний опис статті: Кубрак, Р, Малишко, М. (2022). Окремі характеристики суб'єкта кримінального правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин. *Law.State.Technology*, 1, 123–129, doi: 10.32782/LST/2022-1-19

**ОКРЕМІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ
У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ
ТА ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН**

Авторами проведено аналіз окремих характеристик суб'єктів кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Ґрунтуючись на результатах проведеного дослідження визначено окремі кримінологічні, соціально-демографічні, кримінально-правові характеристики суб'єктів наркозлочинів.

Складено загальний кримінологічний портрет суб'єкта кримінального правопорушення вказаного виду. На цій підставі встановлено, що суб'єктами наркозлочину здебільшого є повнолітня особа чоловічої статі, процент жіночої злочинності даного виду та неповнолітніх є незначний. Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин, вчиняються переважно громадянами України, незначний відсоток серед суб'єктів кримінального правопорушення вказаного виду є іноземці та особи без громадянства. Проведено аналіз рівня освіти суб'єктів наркозлочинів.

Зазначене вказує на тотожність у цілому окремих характеристик суб'єкта наркозлочинів з суб'єктами інших кримінальних правопорушень. Встановлено наявність серед осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, співробітників деяких правоохоронних органів.

Авторами статті звернено увагу на неповнолітніх суб'єктів вчинення наркозлочинів, проведено аналіз їх соціально-демографічних характеристик, визначено процентне співвідношення їх кількості із загальною чисельністю суб'єктів кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

За підсумками дослідження автори дійшли висновку, що основою протидії наркозлочинності є безпосередній профілактичний вплив відносно суб'єкта кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин.

Ключові слова: наркозлочинність, наркотичні засоби, психотропні речовини, наркозлочини, суб'єкт кримінального правопорушення.

Ruslan KUBRAK

Candidate of Juridical Sciences, Deputy Head, Territorially separate department "Kamianske Branch of the Academy of the State Penitentiary Service", str. Koleusivska, 39, Kamianske, Dnipropetrovsk region, Ukraine, 51900

ORCID: 0000-0002-9912-098X

Mykola MALYSHKO

Deputy Head, Territorially Separate Department "Kamianske Branch of the Academy of the State Penitentiary Service", str. Koleusivska, 39, Kamianske, Dnipropetrovsk region, Ukraine, 51900

ORCID: 0000-0001-9185-0120

DOI: 10.32782/LST/2022-1-19

To cite this article: Kubrak, R., Malysko, M. (2022). Okremi kharakterystyky subiekta kryminalnoho pravoporushennia u sferi nezakonnoho obihu narkotychnykh zasobiv ta psykhotropnykh rehovyn [Specific characteristics of the subject of a criminal offense in the sphere of illegal traffic of narcotics and psychotropic substances]. *Law.State.Technology*, 1, 123–129, doi: 10.32782/LST/2022-1-19

SPECIFIC CHARACTERISTICS OF THE SUBJECT OF A CRIMINAL OFFENSE IN THE SPHERE OF ILLEGAL TRAFFIC OF NARCOTICS AND PSYCHOTROPIC SUBSTANCES

Separate characteristics of the subject of a criminal offense in the field of illegal circulation of narcotic drugs and psychotropic substances

Annotation. The authors conducted an analysis of individual characteristics of the subjects of criminal offenses in the field of illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors. Based on the results of the conducted research, the criminological, socio-demographic, criminal-legal characteristics of the subjects of drug crimes were determined.

A general criminological portrait of the subject of the specified type of criminal offense was compiled. On this basis, it was established that the subjects of drug crimes are mostly male adults, the percentage of female crimes of this type and minors is insignificant. Criminal offenses related to the illegal circulation of narcotic drugs and psychotropic substances are committed mainly by citizens of Ukraine, a small percentage of the subjects of this type of criminal offense are foreigners and stateless persons. An analysis of the level of education of the subjects of drug crimes was carried out.

This indicates the overall identity of certain characteristics of the subject of drug crimes with the subjects of other criminal offenses. The presence of employees of some law enforcement agencies among the persons who committed criminal offenses was established.

The authors of the article drew attention to minor subjects of drug crimes, analyzed their socio-demographic characteristics, determined the percentage ratio of their number to the total number of subjects of criminal offenses in the field of illegal trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors.

According to the results of the research, the authors came to the conclusion that the basis of combating drug crime is a direct preventive effect on the subject of a criminal offense related to the illegal circulation of narcotic drugs and psychotropic substances.

Key words: drug crime, narcotic drugs, psychotropic substances, drug crimes, subject of a criminal offense.

Актуальність проблеми. За даними ООН у світі налічується близько 275 млн осіб, що вживали наркотики впродовж останнього року, тоді як ще в 2010 році таких було 226 млн. Перед системами охорони здоров'я постає усе більш складне завдання, адже в 2019 році з розладами, пов'язаними із вживанням наркотиків, страждало близько 36 млн осіб, при тому що в 2010 р. ця цифра складала 27 млн. Незважаючи на зростання чисельності людей з розладами на ґрунті вживання наркотиків, доступність наркологічної допомоги залишається на низькому рівні. У 2019 р. професійну допомогу отримала лише одна восьма частина хворих розладами, пов'язаними із вживанням наркотичних засобів (Всесвітня доповідь ООН про наркотики, 2021).

В Україні дослідження поширеності вживання наркотичних речовин серед населення у віковій категорії 15 – 64 років не проводяться. Саме тому на сьогодні Україна не має повного обсягу зведеної інформації з цього питання.

Щороку в Україні збільшується кількість осіб, які померли внаслідок отруєнь психоактивними речовинами (далі – ПАР), зокрема у 2016 р.–168 осіб, у 2017 р.–202 особи, у 2018 р.–336 осіб,

у 2019 р.–421 особа, у 2020 р.–536 осіб (Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2021 рік (за даними Інституту психіатрії, судово-психіатричної експертизи та моніторингу наркотиків Міністерства охорони здоров'я України), 2021). В 2020 р. поширеність захворювання серед осіб з розладами психіки та поведінки внаслідок вживання опіоїдів склала 41095 осіб, з них вперше в житті – 2346, кокаїн – 274 та 3 відповідно; канабіноїди – 4738 та 290, інші ПАР – 1441 та 80 (Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2021 рік (за даними Інституту психіатрії, судово-психіатричної експертизи та моніторингу наркотиків Міністерства охорони здоров'я України), 2021).

На тлі зростаючої наркотизації населення, значного збільшення поширеності наркотичних засобів та психотропних речовин, як наслідок, останні роки спостерігається динамічне збільшення чисельності вчинених кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, передбачених статтями 305 – 320 Кримінального кодексу (далі – наркозлочинів). Зокрема у 2013р. зареєстровано 32861 наркозлочин, що становить 5,83% від

загальної кількості вчинених (зареєстрованих) кримінальних правопорушень; 2014р. – 30494 і 5,76% відповідно, 2015р. – 25139 (4,45%); 2016р. – 22767 (3,84%); 2017р. – 28664 (5,47%); 2018р. – 26466 (5,43%); 2019р. – 28155 (6,45%); 2020р. – 27569 (7,64%); 2021р. – 28544 (8,88%) (Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (за даними Офісу Генерального прокурора України), 2022. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (за даними Офісу Генерального прокурора України), 2022). До порівняння в 1986 р. на території Української РСР вчинено 12564 наркозлочини, 1987 р. – 6487; 1988 р. – 4087; 1989 р. – 5444; 1988 р. – 7236 (Преступность и правонарушения в СССР 1990: статистический сборник, 1991, с. 54). Аналізуючи вказані статистичні дані, доходимо висновку, що за останні тридцять років кількість вчинених наркозлочинів зросла майже в п'ять раз. Також необхідно зазначити, що протягом 2016 – 2021 рр. серед виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, кожна 8 особа вчинила наркозлочин, так у 2016 р. – виявлено 12034 особи, які вчинили наркозлочини, що, в свою чергу, становить 12,12 % від загальної кількості виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення; в 2017р. – 17223 або 14,60% відповідно; 2018р. – 14499 (12,38%); 2019р. – 14369 (12,05%); 2020р. – 13193 (12,93%); 2021р. – 12560 (12,71%) (Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (за даними Офісу Генерального прокурора України), 2022).

Водночас слід зважати на той факт, що значна частина наркозлочинів та осіб, які їх вчинили залишаються не виявленими.

Як бачимо з вищенаведених статистичних даних останні роки збільшується кількість осіб, які вживають наркотичні засоби та психотропні речовини, а кількість зареєстрованих наркозлочинів та осіб, які їх вчиняють залишається стало високою. Тому висвітлена проблематика є актуальною та потребує детального вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні та практичні проблеми боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, у тому числі у контексті супутніх проблем, досліджувалися багатьма українськими та зарубіжними вченими. Серед них заслуговують на увагу монографічні та дисертаційні роботи А.М. Бабенка «Запобігання органами внутрішніх справ незаконному культивуванню нарковмісних рослин» (Бабенко, 2007), І.В. Баклана «Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотроп-

них речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчиняються неповнолітніми» (Баклан, 2007), В.А. Бублейника «Боротьба з незаконним збутом наркотичних засобів: кримінально-правовий і кримінологічний аспекти» (Бублейник, 2007), Ю.Ю. Варги, А.О. Габіані, Є.Г. Гасанова «Наркозлочинність (кримінологічний аналіз та протидія)» (Варга, Габіані, Гасанов, 2016) Є.О. Гладкової «Кримінологічні засади стратегії й тактики протидії наркозлочинності в Україні» (Гладкова, 2019), Р.М. Кубрака, В.В. Леня «Кримінально-виконавча характеристика засуджених з психічними відхиленнями до позбавлення волі на певний строк» (Кубрак, Леня, 2018), І.І. Митрофанова «Кримінально-правові засади впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочин» (Митрофанов, 2009), А.А. Музики «Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження)» (Музика, 1998) та інших.

Праці поіменованих вчених стали теоретичним підґрунтям дослідження характеристик особи наркозлочинця. Питанням розгляду особи злочинця, який вчиняє кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів, хоча й приділялось увага в кримінології, однак, на наше переконання, залишились без уваги проблеми детального кримінологічного аналізу особи наркозлочинця в умовах сьогодення, що і обумовило появу даної праці.

Метою статті є аналіз окремих характеристик суб'єкта кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів, вчинених в 2013 – 2022 рр. на території України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Протидія злочинності безумовно повинна ґрунтуватися на запобіжних заходах впливу відносно осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення. Що, в свою чергу, не може відбуватися без детального вивчення ознак суб'єктів злочинів. Суб'єкт наркозлочинів окрім загальних рис, притаманних правопорушникам, вирізняється своєю специфікою. Детальне вивчення характеристики особи наркозлочинця надасть можливість планувати та ефективніше впроваджувати заходи індивідуального профілактичного впливу.

На основі дослідження характеристик наркозлочинців, ми дійшли висновку про типовість їхньої особи та наявності ряду притаманних їм рис. В рамках нашого дослідження вивчались

особи, які безпосередньо вчинили або були співучасниками вчинення наркозлочинів.

Так, наркозлочинці у переважній більшості представлені особами чоловічої статі. У 2016 р. серед зазначених осіб налічувалося 1624 жінки або 13,64 % від загальної кількості виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення вказаного виду; 2017 р. – 2052 або 11,91 % відповідно; 2018 р. – 1361 (9,39 %); 2019 р. – 1458 (10,15 %); 2020 р. – 1502 (11,38 %); 2021р. – 1282 (10,21 %) (Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (за даними Офісу Генерального прокурора України), 2022).

Відповідно до вказаних даних у середньому 11% серед наркозлочинців осіб жіночої статі. Зазначена «гендерна» тенденція є характерною для злочинності у цілому.

Також нами встановлено, що серед осіб, які вчинили наркозлочини, 98% становлять громадяни України, лише незначна частина осіб без громадянства та іноземців, переважно громадян держав колишнього СНД (Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (за даними Офісу Генерального прокурора України), 2022).

При вивченні якостей засудженої особи і вітчизняними, і зарубіжними науковцями неодноразово зверталась увага на важливу роль освіти, як стримуючого фактору криміногенної поведінки (Кубрак, Лень 2018, с. 79). Нами встановлено, що серед суб'єктів наркозлочинів переважають особи з повною загальною та базовою загальною середньою освітою в 2016 р. – 7497 осіб або 62,30% від загальної кількості наркозлочинців; професійно-технічною – 3420 осіб (28,42%); повна або базова вища – 939 осіб (7,80%); початкова загальна середня та без освіти – 178 осіб (1,48%). Невисокий освітній рівень правопорушників обумовлює їх непристосованість в соціумі, нездатність раціоналізуватися в суспільно корисній трудовій діяльності, невміння корисно провести вільний час, необізнаність щодо негативних наслідків вживання ПАР.

Значно зменшилась і в кількісному і в процентному співвідношенні чисельність наркозлочинів, вчинених особами, які раніше притягувались до кримінальної відповідальності. Так у 2013р. зареєстровано 8818 наркозлочинів, що вчинені особами, які раніше притягувались до кримінальної відповідальності, і відповідно становило 26,83 % від загальної кількості вчинених (зареєстрованих) таких кримінальних правопорушень; 2014р. – 8419 і 27,61 % відповідно, 2015р. – 6417 (25,53 %); 2016р. – 4162 (18,28 %); 2017р. – 6236 (21,76 %); 2018р. – 5781

(21,84 %); 2019р. – 5182 (18,41 %); 2020р. – 4228 (15,34 %); 2021р. – 4012 (14,06 %) (Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (за даними Офісу Генерального прокурора України), 2022).

Тобто в середньому кожна п'ята особа, яка вчинила кримінальні правопорушення вказаного виду, раніше притягувалась до кримінальної відповідальності.

Необхідно відмітити збільшення протягом досліджуваного періоду в понад 2 рази і у кількісному і в процентному співвідношенні кримінальних правопорушень вчинених групою осіб, а саме: 2013 р. – 540 (1,64%); 2014 р. – 597 (1,96%); 2015 р. – 549 (2,18%); 2016 р. – 237 (1,04%); 2017 р. – 438 (1,53%); 2018р. – 740 (2,80%); 2019 р. – 772 (2,56%); 2020 р. – 1301 (4,72%); 2021р. – 1249 (4,38%) (Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (за даними Офісу Генерального прокурора України), 2022).

За результатами досліджень, проведених 1991-2004 рр. серед викритих наркозлочинів понад 46% становили групові, а серед останніх більше як одна шоста припадала на організовані злочинні групи (Закалюк, 2006, с. 31). Виходячи з отриманих результатів за досліджень нами період питома вага наркозлочинів вчинених групою осіб у порівнянні з періодом 1991 – 2004 рр. значно скоротилась.

Серед суб'єктів наркозлочинів переважають особи у віці від 29 до 39 років, що становить понад 40% від загальної кількості наркозлочинців, найменш чисельні групи осіб у віці від 14 до 17 років і від 55 і більше років.

При цьому слід відмітити, що частка наркозлочинів, вчинених особами, які не досягли вісімнадцятирічного віку або за їх участі серед загальної кількості кримінальних правопорушень вказаного виду вирізняється порівняно невисокими чисельними показниками та процентним співвідношенням із загальною кількістю зареєстрованих наркозлочинів. Зокрема у 2013р. зареєстровано 383 такі кримінальні правопорушення, що становило 1,64% від загальної кількості зареєстрованих наркозлочинів, 2014р. – 265 (0,87%), 2015р. – 257 (1,02%), 2016р. – 126 (0,55%), 2017р. – 175 (0,61%), 2018р. – 186 (0,70%), 2019р. – 117 (0,42%), 2020р. – 257 (0,93%), 2021р. – 237 (0,83%) (Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (за даними Офісу Генерального прокурора України), 2022).

Вивчаючи статистичні дані ми дійшли висновку, що серед виявлених осіб, які вчинили наркозлочини у середньому близько 1% станов-

лять неповнолітні особи. Зокрема, у 2016 р. із загальної кількості – 12034 виявлених осіб, які вчинили наркозлочини, 119 або 0,99% складають неповнолітні, 2017 р. – 17223 і 152 і 0,88% відповідно, 2018 р. – 14499 і 106 (0,73%), 2019 р. – 14369 і 114 (0,79%), 2020 р. – 13193 і 103 (0,78%), 2021 р. – 12560 і 108 (0,86%) (Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (за даними Офісу Генерального прокурора України), 2022).

За результатами нашого дослідження визначено, що серед осіб чоловічої, жіночої статі та неповнолітніх, затриманих за вчинення наркозлочинів, переважна більшість тих, що вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. 309 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту», що становить у середньому 78% від загальної сукупності вказаних правопорушень, а також передбачені ст. 310 КК України «Посів або вирощування снотворного маку чи конопель», їх частка у середньому становить 12% вчинених наркозлочинів.

Протягом 2020 – 2021рр., спостерігається значне збільшення кількості неповнолітніх осіб, які вчинили наркозлочини, передбачені ст. 307 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів» та їх процентна частка в загальній кількості неповнолітніх, які вчинили правопорушення вказаного виду. У 2016 р. виявлено 4 особи, що становить 1,14 % від загальної кількості осіб, які вчинили кримінальне правопорушення передбачене ст. 307 КК України і 3,36 % від загальної кількості неповнолітніх, які вчинили наркозлочини, 2017р. – 8 (0,71 %) і 5,26 % відповідно, 2018р. – 13 (1,27 %) і 12,26 %, 2019 р. – 13 (1,15 %) і 11,40 %, 2020 р. – 24 (1,77 %) і 23,30 %, 2021 р. – 39 (2,67 %) і 36,11 % (Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (за даними Офісу Генерального прокурора України), 2022).

Таку тенденцію ми пов'язуємо зі збільшенням кількості випадків залучення неповнолітніх осіб до роздрібного збуту синтетичних наркотичних засобів і психотропних речовин споживачам, а також зі здешевленням їх виробництва та підвищенням попиту на них.

Нами встановлено, що серед осіб, які затримувалися за вчинення наркозлочинів, є особи персоналу правоохоронних органів, зокрема у 2016 р. затримано 23 особи; 2017р. – 20, 2018р. – 19, 2019р. – 26, 2020р. – 32, 2021р. – 57

(Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (за даними Офісу Генерального прокурора України), 2022). Переважна більшість цих осіб проходила службу в Національній поліції та Державній кримінально-виконавчій службі України.

В кримінологічній літературі неодноразово відмічалось, що наркотичне або психотропне сп'яніння особи є суспільно небезпечними детермінантами вчинення кримінальних правопорушень майнового чи насильницького характеру. Відповідно статистичних даних у 2001 р. засуджено 6018 осіб, які вчинили злочин у стані наркотичного сп'яніння, 2002 р.– 1520, 2002 р.– 1520, 2003 р.– 912, 2004 р.– 723, 2005 р.– 552, 2006 р.– 523, 2007 р.– 576, 2008 р.– 537, 2009 р.– 563, 2010 р.– 542, 2011 р.– 602, 2012 р.– 723, 2013 р.– 448, 2014 р.– 297, 2015 р.– 230, 2016 р.– 175, 2017 р.– 196, 2018 р.– 207, 2019 р.– 216, 2020 р.– 388, 2021 р.– 334 (Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (за даними Офісу Генерального прокурора України), 2022).

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Грунтуючись на опрацьованому нами статистичному матеріалі ми дійшли висновку, що проблема наркотизації населення на території України, і як похідна від неї наркозлочинність мають перманентний характер. При цьому спостерігається значне збільшення кількості вчинення наркозлочинів.

Особи, які вчинили наркозлочини, переважно є повнолітніми у віці від 29 до 39 років, безробітні, чоловічої статі, працездатні, але не працюють та не навчаються, є громадянами України. Вони мають низький освітній рівень, здебільшого з базовою середньою, повною загальною середньою та професійно-технічною освітою. Слід відмітити, що серед наркозлочинців високий рівень повторно вчинених злочинів і, як наслідок, кожна п'ята особа раніше засуджувалась за вчинення кримінальних правопорушень. Також спостерігається динаміка значного збільшення кількості наркозлочинів вчинених групою осіб. Об'єктивна сторона вчинених наркозлочинів полягала в незаконному виготовленні, придбанні, зберіганні наркотичних засобів психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту, а також вирощуванні снотворного маку чи конопель.

Отже, виходячи з встановлених нами ознак суб'єкта наркозлочинів, вважаємо, що заходи запобігання вчиненню кримінальних правопорушень необхідно спрямовувати відносно осіб, які мають встановлені ознаки, та їх соціального оточення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Всесвітня доповідь ООН про наркотики. URL: https://www.unodc.org/res/wdr2021/field/WDR21_Booklet_2.pdf (дата звернення 15.09.2022).
2. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2021 рік (за даними Інституту психіатрії, судово-психіатричної експертизи та моніторингу наркотиків Міністерства охорони здоров'я України). URL: <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/attachments/14398/dani-zvitu-2021-2020-rik-national-report-ukraine-original.pdf> (дата звернення 18.09.2022).
3. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (за даними Офісу Генерального прокуратури України). URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення 15.09.2022).
4. Преступность и правонарушения в СССР 1990: статистический сборник/ Мин. внутр. дел СССР, Мин. юстиц СССР, Прок. СССР. М.: Финансы и статистика, 1991. 128 с.
5. Бабенка А.М. «Запобігання органами внутрішніх справ незаконному культивуванню нарковмісних рослин» автореф. дис... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 21 с.
6. Баклана І.В. Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчинюються неповнолітніми: автореф. дис... канд. юрид. наук: Київ, 2007. 20 с.
7. Бублейник В.А. Боротьба з незаконним збутом наркотичних засобів: кримінально-правовий і кримінологічний аспекти: автореф. дис... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 20 с.
8. Наркозлочинність (кримінологічний аналіз та протидія): навч. посібник / Я.В. Ступник, О.В. Білаш, Ю.Ю. Варга та ін. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2016. 308 с.
9. Гладкова, Є. О. Кримінологічні засади стратегії й тактики протидії наркозлочинності в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2019. 462 с.
10. Кубрак Р.М., Лень В.В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених з психічними відхиленнями до позбавлення волі на певний строк: монографія. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2018. 272с.
11. Митрофанов І.І. Кримінально-правові засоби впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочин: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2009. 20 с.
12. Музика А.А. Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): автореф. дис... д-ра юрид. наук. Київ, 1998. 44 с.
13. Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання: науково-практичний посібник/ А.А Бова, В.І. Женунтій, А.П. Закалюк, О.Г. Кулик, П.П. Михайленко, А.В. Науменко. За заг ред. А.П. Закалюка. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 296 с.

REFERENCES:

1. Vsesvitnia dopovid OON pro narkotyky. [UN World Drug Report]. *unodc.org*. Retrieved from https://www.unodc.org/res/wdr2021/field/WDR21_Booklet_2.pdf [in Ukrainian].
2. Zvit shchodo narkotychnoi ta alkoholnoi sytuatsii v Ukraini za 2021 rik (za danymy 2020 roku) [Report on the drug and alcohol situation in Ukraine for 2021 (according to 2020 data)]. *emcdda.europa.eu*. Retrieved from <https://www.emcdda.europa.eu/system/files/attachments/14398/dani-zvitu-2021-2020-rik-national-report-ukraine-original.pdf> [in Ukrainian].
3. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. [A single report on persons who have committed criminal offenses]. *gp.gov.ua*. Retrieved from <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> [in Ukrainian].
4. *Prestupnost y pravonarusheniya v SSSR. 1990: statysticheskyi sbornik (1991) [Crime and offenses in the USSR 1990: statistical collection]* [in USSR].
5. Babenka A.M. (2007) Zapobihannia orhanamy vnutrishnikh sprav nezakonnomu kultyvuvanniu narkovmisnykh Roslyn [Prevention of the illegal cultivation of narcotic plants by internal affairs bodies]: *Extended abstract of candidate`s thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Baklana I.V. (2007) Kryminolohichna kharakterystyka ta poperedzhennia zlochyniv u sferi obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rechovyn, yikh analohiv abo prekursoriv, shcho vchyniuiutsia nepovnolitnimy [Criminological characteristics and prevention of crimes in the sphere of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors committed by minors]: *Extended abstract of candidate`s thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Bubleinyk V.A. Borotba z nezakonnym zbutom narkotychnykh zasobiv: kryminalno-pravovyi i kryminolohichniy aspekty [The fight against the illegal sale of narcotic drugs: criminal law and criminological aspects]: *Extended abstract of candidate`s thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

8. Stupnyk Ya.V., Bilash O.V., Varha Yu.Iu. (2016) *Narkozlochynnist (kryminolohichniy analiz ta protydiia) [Drug crime (criminological analysis and countermeasures)]*. Uzhhorod: Vydavnychiy dim «Helvetyka» [in Ukrainian].
9. Hladkova, (2019) Ye. O. Kryminolohichni zasady stratehii y taktyky protydii narkozlochynnosti v Ukraini [Criminological principles of the strategy and tactics of combating drug crime in Ukraine]. *Doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
10. Kubrak R.M., Len V.V. (2018) *Kryminalno-vykonavcha kharakterystyka zasudzhenykh z psykichnymy vidkhylenniamy do pozbavlennia voli na pevnii strok [Criminal-executive characteristics of convicts with mental disorders to imprisonment for a certain period]*. Dnipro: Vydavets Bila K.O. [in Ukrainian].
11. Mytrofanov I.I. (2009) Kryminalno-pravovi shlyakhy vplyvu na narkozalozhnykh osib, shcho zprychynyli zlochin [Criminal legal means of influencing drug addicts who have committed a crime] *Extended abstract of candidate's thesis. Extended abstract of candidate's thesis*. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
12. Muzyka A.A. Nezakonnii obih narkotychnykh zasobiv v Ukraini (kryminalno-pravove ta kryminolohichne doslidzhennia) [Illegal drug trafficking in Ukraine (criminal legal and criminological research)]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
13. Bova A.A., Zhenuntii V.I., Zakaliuk A.P., Kulyk O.H., Mykhailenko P.P., Naumenko A.V. (2006) *Narkozlochynnist: kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia [Drug crime: criminological characteristics and prevention]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.98

Юрій МИРОШНИЧЕНКО

кандидат юридичних наук, голова Іллічівського районного суду м. Маріуполя Донецької області, пр. Металургів, 231, м. Маріуполь, Донецька область, Україна, 87525

ORCID: 0000-0002-9114-1495

DOI: 10.32782/LST/2022-1-20

Бібліографічний опис статті: Мирошніченко, Ю. (2022). Поняття та види процесуальних дій суду в кримінальному провадженні. *Law. State. Technology*, 1, 130–135, doi: 10.32782/LST/2022-1-20

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ СУДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Мета дослідження, результати якого подаються у цій статті, полягала у визначенні поняття процесуальних дій суду через створення класифікаційної моделі відповідної системи. Методологія дослідження ґрунтується на використанні діалектичного та системного методів. Методи формальної логіки (аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування та ін.), застосовувалися при опрацюванні нормативної бази та наукових джерел, формулюванні висновків. Герменевтичний та формально-юридичний методи використовувалися для з'ясування внутрішнього змісту окремих норм кримінального процесуального законодавства. Метод термінологічного аналізу застосовувався при визначенні поняття процесуальних дій суду, а метод класифікації – для їхньої систематизації.

Поставлена мета визначалась з огляду на те, що однозначне визначення цього, як і будь-якого іншого наукового терміну, є важливим теоретичним завданням, розв'язання якого дає досліднику розуміння того, з яким саме об'єктом він має справу в тому чи іншому випадку. Визначення змісту терміну «судова дія» насамперед дозволило відповісти на питання щодо того, які саме із передбачених законом дій слід вважати судовими. Відповідно до цього автором обґрунтовано правомірність і запропоновано критерії допустимості проведення в суді освідчування та витребування судом від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речі, документи, відомості, необхідні для перевірки достовірності та допустимості наявних доказів.

В результаті проведеного дослідження сформульовано авторське визначення поняття «Процесуальні дії суду в кримінальному провадженні» та запропоновано класифікаційну модель даної системи, що включає: власне судові дії, зокрема слідчого характеру та інші дії пізнавальної спрямованості судові дії; організаційні (підготовчі та забезпечувальні) дії суду; інші процесуальні дії суду, пов'язаних з рухом справи й процедурою судового розгляду.

Ключові слова: процесуальні дії, судова дія, слідчий, слідство, дослідження.

Yurii MYROSHNYCHENKO

Candidate of Legal Sciences, Head of the Illichevskyi District Court of Mariupol of Donetsk region, 231 Metalurgiv avenue, Mariupol, Donetsk region, Ukraine, 87525

ORCID: 0000-0002-9114-1495

DOI: 10.32782/LST/2022-1-20

To cite this article: Myroshnychenko, Yu. (2022). Poniattia ta vydy protsesualnykh dii sudu v kryminalnomu provadzhenni [Concepts and types of court procedural actions in criminal proceedings]. *Law. State. Technology*, 1, 130–135, doi: 10.32782/LST/2022-1-20

CONCEPTS AND TYPES PROCEDURAL ACTIONS OF COURT IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The purpose of the research, the results of which are presented in this article, was to define the concept of court procedural actions through the creation of a classification model of the corresponding system. The research methodology is based on the use of dialectical and systemic methods. Methods of formal logic (analysis, synthesis, induction, deduction, abstraction, etc.) were used in the development of the regulatory framework and scientific sources. Hermeneutic and formal legal methods were used to clarify the internal content of certain norms of criminal

procedural legislation. The terminological analysis method was used to define the concept of court procedural actions, and the classification method was used to systematize them.

The goal was determined taking into account the fact that the unambiguous definition of this, like any other scientific term, is an important theoretical task, the solution of which gives the researcher an understanding of exactly what object he is dealing with in this or that case. Defining the meaning of the term "judicial action" first of all made it possible to answer the question of which of the actions provided for by law should be considered judicial. In accordance with this, the author substantiated the legality and proposed the criteria for the admissibility of conducting a personal examination in court and the court's demand from state authorities, local self-government bodies, enterprises, institutions and organizations, officials and individuals of things, documents, information necessary to verify the authenticity and admissibility of existing evidence.

As a result of the conducted research, the author's definition of "Procedural actions of the court in criminal proceedings" was formulated and a classification model of this system was proposed, which includes: actual judicial actions, in particular of an investigative nature and other actions of a cognitive orientation, judicial actions; organizational (preparatory and supporting) actions of the court; other procedural actions of the court, related to the movement of the case and the procedure of the trial.

Key words: procedural actions, judicial action, investigator, investigation, research.

Вступ. Процесуальними засобами доказування в суді є передбачені законом джерела, що містять фактичні дані про обставини, які мають значення для кримінального провадження. Серед них показання обвинувачених, потерпілих, свідків, речі та документи. Одержання з цих джерел необхідних даних здійснюється через допит, огляд, дослідження речових доказів, експертних висновків, протоколів слідчих (розшукових) дій та інших документів, звуко- і відеозаписів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми теорії та практики судової діяльності й зокрема питання сутності та класифікації процесуальних дій суду в кримінальному провадженні розглядали Л.Ю. Ароцкер, М.О. Баев, В.С. Балакшин, В.М. Бозров, О.П. Ващук, Ю.М. Грошевий, Л.О. Зашляпін, О.В. Капліна, С.Л. Кисленко, Ю.В. Кореневський, І.І. Кравчук, П.А. Лупинська, О.Р. Михайленко, В.Т. Нор, Ю.К. Орлов, В.О. Попелюшко, П.І. Репешко, С.В. Стародумов та інші представники наук кримінального процесу та криміналістики. А втім, у юридичній літературі й донині спостерігається деяка плутанина щодо змісту та обсягу поняття судової дії. Можливо, тому й законодавець уникає використання відповідного терміну, незважаючи на те, що він міцно закріпився у науковому та практичному обігу.

Актуальність проблеми. Тим часом однозначне визначення цього, як і будь-якого іншого наукового терміну, є важливим теоретичним завданням, розв'язання якого дає досліднику розуміння того, з яким саме об'єктом він має справу в тому чи іншому випадку. Правильне визначення змісту терміну «судова дія» насамперед дозволить відповісти на питання про те, які саме із передбачених законом дій слід вважати судовими.

Мета дослідження, результати якого подаються у цій статті, полягала у визначенні поняття

процесуальних дій суду через створення класифікаційної моделі відповідної системи.

Виклад основного матеріалу. Відмова законодавця від використання терміну «судова дія» та легального визначення номінованого ним поняття призводить до затяжних теоретичних дискусій з цього питання та певною мірою дезорієнтує практику. Проаналізувавши наявні в науці погляди, С.Б. Росінський зазначає, що деякі вчені взагалі уникають використання категорії «судові дії», вказуючи на те, що суд, як і органи досудового розслідування, проводить слідчі дії або «судові дії слідчого характеру». Окремі фахівці, говорячи про пізнавальні прийоми, що проводяться судом, використовують складніші конструкції: «слідчі дії в судовому провадженні», «слідчі дії, які проводяться судом на стадії судового розгляду»¹ (Росинский, 2014: 28-29).

Сам С.Б. Росінський віддає перевагу терміну «судова дія». Однак, формулюючи, загалом, правильну дефініцію відповідного поняття, слушно наголошуючи на пізнавальній сутності судових дій, автор помилково, як нам здається, отожднює терміни «судова дія» та «судова дія слідчого характеру», що, на його думку, відрізняються лише лаконічністю та простотою сприйняття першого з них² (Росинский, 2014: 30-31). На наш погляд, ці терміни позначають різні за обсягом поняття, які можуть співвідноситися тільки як загальне й окреме, адже якщо є судові дії слідчого характеру, то логічно припустити існування й інших судових дій, які не мають таких характеристик.

Зазвичай, до судових дій слідчого характеру відносять допит, пред'явлення для впізнання,

¹ Росинский С.Б. Судебные действия как средства познания обстоятельств уголовного дела. *Российский судья*. 2014. № 12. С. 28-32. 28-29

² Росинский С.Б. Судебные действия как средства познания обстоятельств уголовного дела. *Российский судья*. 2014. № 12. С. 28-32. 30-31

огляд місцевості, приміщення, речей і документів, визнаних речовими доказами, проведення експертизи, методи яких мають багато спільного з однойменними слідчими діями. Відтак не цілком переконливим уявляється судження І.І. Шепітько, яка категорично відкидає термін «судові дії слідчого характеру» на тій лише підставі, що дії суду нічого спільного з діяльністю слідчого не мають (Шепітько, 2018: 22).

Оцінюючи наукову обґрунтованість цього терміну необхідно акцентувати не на суб'єкті проведення, але виходити з дослідницької сутності відповідних дій слідчого й суду, співставності їх правової регламентації. Тож ключовим словом, що найточніше передає зміст поняття «судова дія слідчого характеру» є не «слідчий», а «слідство», або дослідження.

Проблемним щодо переліку доступних суду дій слідчого характеру є питанням щодо того, чи може суд вдатися до інших, окрім вище названих, способів одержання інформації, що має значення для кримінального провадження? На нашу думку, відповідь на нього має бути позитивною, адже пізнавальний арсенал суду не вичерпується діями, передбаченими нормами, що регламентують процедуру судового розгляду. Не всі норми, які стосуються порядку проведення процесуальних дій суду зосереджено в розділі IV КПК України «Судове провадження в першій інстанції». Так, наприклад, у главі двадцятій цього Кодексу, норми якої регулюють порядок проведення слідчих (розшукових) дій, зустрічаємо положення щодо отримання судом зразків для експертного дослідження (ч. 1 ст. 245).

Тож, на наш погляд, у необхідних випадках суд вправі здійснити й інші, передбачені законом пізнавальні дії. Так, наприклад, суд з дотриманням етичних норм, обумовлених публічним характером судового дослідження, може провести в судовому засіданні освідування особи, суть якого полягає в огляді людини з метою встановлення на їх тілі особливих прикмет або ознак фізіологічного стану, слідів злочину, зокрема порушень шкірного покриву. Необхідність проведення такого огляду виникає, скажімо, при розгляді справ про заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило непоправне знівечення обличчя (ч. 1 ст. 121 КК України).

Огляд тіла потерпілого в такому випадку повинен бути проведений судом в обов'язковому порядку (Воробьев, 1986: 49-51), оскільки ступінь тяжкості тілесного ушкодження, що виразилась у непоправному знівеченні обличчя людини, визначається виключно судом,

а судово-медичний експерт обмежується лише констатацією непоправності зазначеного ушкодження. Отже, якщо головуючий вважає, що без безпосереднього сприйняття об'єкта освідування суд не зможе скласти думку про певні обставини й переконаний, що проведення такої судової дії не суперечить нормам моралі та не принижує гідність освідуваної особи, він, за наявності згоди останньої, повинен організувати проведення цієї дослідницької дії.

Дискусійним залишається питання віднесення до категорії судових дій оголошення протоколів слідчих (розшукових) дій та інших долучених до матеріалів кримінального провадження документів, дослідження звуко- та відеозаписів, які справді дещо відрізняються від допиту, огляду та інших судових дій ступенем безпосередності дослідження доказів. І цей аргумент, безсумнівно, справедливий, проте його не можна розцінювати як фактор, що виключає віднесення зазначених процесуальних прийомів до судових дій (Россинский, 2014: 30). Зважаючи на те, що зазначений спосіб отримання доказової інформації близький за методом дослідження її джерел до огляду документів, вважаємо виправданим його віднесення до групи судових дій слідчого характеру.

Однак лише суто дослідницькими діями склад системи судових дій не вичерпується. Зазвичай сторони оперують в суді доказами, зібраними під час досудового розслідування. Проте в судовому засіданні можливі ситуації, що вимагають отримання додаткових відомостей, необхідних для встановлення обставин, які мають важливе значення для кримінального провадження або для перевірки наявних даних. Для цього суд має право розглянути клопотання та ухвалити рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема дозволити сторонам тимчасовий доступ до речей та документів. До того ж суд за клопотанням сторін на підставі та в порядку, передбачених законом (ст. 333 КПК України), може доручити органу досудового розслідування проведення слідчих дій (наприклад, слідчого експерименту, ексгумації та огляду трупа). Ці дії не пов'язані з процесом безпосереднього дослідження, але спрямовані на отримання необхідних для цього об'єктів.

Деякі з дій цієї групи не мають детальної процесуальної регламентації. Проте це не змінює їх цільової спрямованості та швидше говорить про неповноту законодавчого регулювання окремих дій слідчого та суду щодо збирання (одержання) доказів. Йдеться про розгляд судом

клопотань учасників судового провадження про витребування певних речей чи документів (п. 4 ч. 2 ст. 315 КПК України). Переконані, що суд з метою реалізації своєї процесуальної функції – ухвалення законного й обґрунтованого рішення у справі, діючи в межах судового розгляду, має право в порядку субсидіарної доказової активності з власної ініціативи витребувати від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речі, документи, відомості, необхідні для перевірки достовірності та допустимості наявних доказів.

Отже, всі судові дії мають спільні риси, але й властиві кожній з них особливості, відрізняються характером розв'язуваних завдань, порядком проведення, своєрідністю використовуваних при цьому прийомів. В основі розмежування судових дій за підвидами лежать розбіжності у ступені пізнавальної виразності, особливостях процесуальної регламентації та пов'язаних з цим методах проведення. Більшість з них можна кваліфікувати як власне пізнавальні або суто дослідницькі – це судові дії слідчого характеру, вони спрямовані лише на дослідження доказів.

Решта судових дій не має вираженого дослідницького характеру, їх завдання – отримання додаткових джерел фактичних даних щодо предмета судового дослідження чи об'єктів, які підлягають дослідженню. І все-таки вони є першим кроком на шляху до пізнання досліджуваної події, що дозволяє говорити про пізнавальну спрямованість таких дій і на цій підставі зарахувати їх до групи судових дій, об'єднаних спільною метою – отримання відомостей про обставини, що підлягають доказуванню. У своїй сукупності вони утворюють цілісну систему, елементи якої об'єднані метою встановлення істини у справі – тим, заради чого, власне, й здійснюється пізнавальна діяльність суду.

На підставі наведеного вважаємо головною ознакою, що відрізняє судову дію від інших процесуальних дій суду, є її пізнавальна спрямованість. Саме цей аспект найбільш виразно віддзеркалює сутність судових дій. Кожна з них напрямлена на отримання відомостей про обставини, що підлягають доказуванню, а в своїй сукупності вони мають за мету встановлення істини у справі шляхом дослідження й перевірки наявних та отримання додаткових доказів. До інших сутнісних ознак, що дозволяють нам у підсумку сформулювати визначення цього поняття, відносимо законодавчу регламентованість та колективний характер процесу дослідження.

Окремі науковці включають до системи судових дій організаційно-забезпечувальні та судово-контрольні дії суду (Александрова, 2009: 411; Когутич, 2018: 200). Дійсно, під час судового провадження суд здійснює низку процесуальних дій, спрямованих на створення умов необхідних для успішного проведення судового розгляду. Стосовно основної діяльності суду – судового дослідження вони мають другорядний, підлеглий, допоміжний характер. Серед них розв'язання питань, пов'язаних з підготовкою до судового розгляду: визначення дати та місця його проведення, складу учасників; розгляд клопотань учасників судового провадження; застосування заходів процесуального впливу щодо порушників порядку судового засідання, вчинення інших дій, необхідних для підготовки та проведення судового розгляду, що можуть бути класифіковані як організаційно-підготовчі.

Крім того, на цій стадії кримінального провадження використовуються окремі форми судового контролю. Зокрема, розглядаються скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора при застосуванні заходів безпеки та щодо відмови у визнанні потерпілим, здійснюються судові виклики, приводи, накладення грошового стягнення, вживаються запобіжні та інші обмежувальні заходи.

Однак, по-перше, слід зазначити, що не всі заходи забезпечення кримінального провадження, застосовувані судом, є контрольними. Про який контроль може йтись у разі, коли виклик до суду, привід або грошове стягнення застосовуються за ініціативою суду? По-друге, від дій, здійснюваних слідчим суддею в межах своїх повноважень, вони відрізняються більшою орієнтованістю на досягнення дієвості судового провадження, запобігання та припинення неправомірної поведінки його учасників, оскільки на відміну від слідчого судді суд особисто веде кримінальне провадження й відповідає за забезпечення швидкого, повного та неупередженого судового розгляду з безумовним дотриманням при цьому прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

По-третє, й це головне, ані організаційно-підготовчі, ані так звані судово-контрольні дії не мають за мету отримання доказової інформації й через це не можуть бути включені до системи судових дій. Тож усі вони цілком обґрунтовано можуть бути об'єднані в одну – організаційно-забезпечувальну групу процесуальних дій суду. Віднесення організаційних, підготовчих, забезпечувальних дій суду до категорії судових розмиватиме систему, елементи якої структурно

пов'язані спрямованістю на спільний результат – отримання достовірного знання щодо предмета доказування в кримінальному провадженні.

Таким чином, нами в загальних рисах розглянуто дві основні групи процесуальних дій суду: судові й організаційно-забезпечувальні. Однак їх класифікація була б неповною без визначення в ній місця значного за обсягом кола дій суду, пов'язаних з рухом справи, а також дій, передбачених процедурою судового розгляду. Усі вони можуть бути віднесені до третьої групи з найменуванням «Інші процесуальні дії суду».

Висновки. Процесуальні дії суду в кримінальному провадженні – це система судових, організаційно-забезпечувальних, а також інших процесуальних дій, пов'язаних з рухом справи й процедурою судового розгляду. Відповідно до цього її елементами є:

1. Судові дії:

– судові дії слідчого характеру – допит, пред'явлення для впізнання, огляд місця та речових доказів, освідування, призначення експертизи, дослідження протоколів слідчих (розшукових) дій та інших документів, звуко- і відеозаписів;

– інші судові дії пізнавальної спрямованості – отримання зразків для експертного дослідження, витребування речей і документів

судом, надання сторонам тимчасового доступу до речей і документів, доручення органу досудового розслідування про проведення окремих слідчих (розшукових) дій;

2) організаційно-забезпечувальні дії суду:

– підготовчі дії – визначення дати та місця проведення судового розгляду, складу учасників судового розгляду, розгляд клопотань учасників судового провадження, розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора про відмову у визнанні потерпілим та щодо застосування ними заходів безпеки, вчинення інших дій, необхідних для підготовки до судового розгляду;

– забезпечувальні дії – судові виклики, приводи, грошові стягнення, запобіжні та інші обмежувальні заходи;

3) інші процесуальні дії суду:

– пов'язані з рухом справи – відкладення судового розгляду та призупинення судового провадження, об'єднання та роз'єднання кримінальних справ, спрямування справи за підсудністю;

– передбачені процедурою судового розгляду – оголошення складу суду, роз'яснення права відводу, встановлення особи обвинуваченого та роз'яснення йому суті обвинувачення, розгляд клопотань учасників судового провадження та ін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Якимович Ю.К. Особенности уголовно-процессуальной деятельности. *Закон и право*. 2015. № 7. С. 106-110.
2. Бандурка А.М., Бочарова С.П., Землянская Е.В. Юридическая психология: Учебник. Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. 596 с.
3. Россинский С.Б. Судебные действия как средства познания обстоятельств уголовного дела. *Российский судья*. 2014. № 12. С. 28-32.
4. Шепітько І.І. Судовий розгляд (судове слідство) в системі судового провадження у першій інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 269 с.
5. Воробьев Г.А. Тактика и психологические особенности судебных действий : учеб. пособие. Краснодар : Краснодарский ун-т, 1986. 200 с.
6. Александрова С.А. Понятие и система судебных действий в уголовном судопроизводстве Российской Федерации. *Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Право*. 2009. № 2. С. 407-415.
7. Когутіч І. І. Тактика у криміналістиці та окремі її предметно-методологічні суперечності [Частина II. Продовження]. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. Випуск № 2. 2018. С. 192-205.

REFERENCES:

1. Yakimovich, Yu.K. (2015). Osobennosti ugovovno-processual'noj deyatel'nosti [Features of criminal procedure activity]. *Zakon i pravo – Law and right*, 7, 106-110 [in Russian].
2. Bandurka A.M., Bocharova S.P., & Zemlyanskaya E.V. (2002). *YUridicheskaya psihologiya [legal psychology]*. Har'kov: Izd-vo Nac. un-ta vnutr. del [in Russian].
3. Rossinskij, S.B. ([2014). Sudebnye dejstviya kak sredstva poznaniya obstoyatel'stv ugovovnogo dela [Judicial actions as a means of knowing the circumstances of a criminal case]. *Rossijskij sud'ya – Russian judge*, 12, 28-32 [in Russian].

4. Shepitko, I.I. (2018). Sudovy rozghliad (sudove slidstvo) v systemi sudovoho provadzhennia u pershii instantsii [Judicial review (ship investigation) in the system of ship inspection at the first instance]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
5. Vorob'ev, G.A. (1986). *Taktika i psihologicheskie osobennosti sudebnyh dejstvij* [Tactics and psychological features of judicial actions]. Krasnodar: Krasnodarskij un-t, [in Russian].
6. Aleksandrova, S.A. (2009). Ponyatie i sistema sudebnyh dejstvij v ugovnom sudoproizvodstve Rossijskoj Federacii [The concept and system of judicial actions in the criminal proceedings of the Russian Federation]. *Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta – Bulletin of the Voronezh State University*, 2, 407-415 [in Russian].
7. Kohutych, I. I. (2018). Taktyka u kryminalistytsi ta okremi yii predmetno-metodolohichni superechnosti (Chastyna II. Prodovzhennia) [Tactics in criminalistics and okremi її subject-methodological superficiality (Part II. Prodovzhennia)]. *Visnyk Chernivetskoho fakultetu Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia» – Bulletin of the Chernivtsi Faculty of the National University "Odessa Law Academy"*, 2, 192-205 [in Ukrainian].

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.9

Володимир КОВТУН

студент факультету адвокатури, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, вулиця Пушкінська 77, м. Харків, Україна, 61023

ORCID: 0000-0001-9320-9441

Жанна ЧЕВИЧАЛОВА

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри міжнародного приватного права та порівняльного правознавства, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, вулиця Пушкінська 77, м. Харків, Україна, 61023

ORCID: 0000-0002-0660-1320

DOI: 10.32782/LST/2022-1-21

Бібліографічний опис статті: Ковтун, В., Чевичалова, Ж. (2022). Гармонізація законодавства України та законодавства Європейського Союзу в сфері протидії легалізації доходів, отриманих внаслідок незаконної діяльності. *Law. State. Technology*, 1, 136–143, doi: 10.32782/LST/2022-1-21

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ВНАСЛІДОК НЕЗАКОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Питання легалізації доходів, отриманих внаслідок незаконної діяльності, перебувають на стику досліджень юридичної та економічної науки. Для юриспруденції інтерес полягає в тому, щоб визначити межі правового регулювання цього явища, створити юридичні механізми запобігання його розвитку, встановити відповідальність за порушення таких норм, розробити процес доказування відповідної провини, тобто питання офшорів є юрисдикційним об'єктом кримінального права, кримінального процесу, цивільного права, фінансового права та міжнародного приватного права, аспект якого й буде розглянуто в цій статті. Метою статті є аналіз чинного національного законодавства про запобігання легалізації доходів, отриманих внаслідок незаконної діяльності; вивчення стандартів Групи з фінансових заходів (FATF) та можливість їх імплементації в нормативно-правове поле України; наведення власних рекомендацій щодо гармонізації законодавства України та Європейського Союзу (далі – ЄС) із розглядуваного питання; пропонування свого бачення диспозицій та санкцій правових норм українського законодавства, що відповідатимуть стандартам Групи з фінансових заходів (FATF). Маємо на меті також проаналізувати міжнародну співпрацю України у сфері протидії легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом. Новизна роботи полягає у зміні підходів до аналізу законодавства, порушенні досить нової тематики та спробі зробити науковий висновок із недослідженої на наших теренах наукової проблеми. У ході дослідження сформульовано висновки, що на сьогодні питання гармонізації законодавства України та ЄС є надзвичайно актуальним. Одним із необхідних та важливих елементів є протидія створенню офшорів. Зазначено, що Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» є досить зразковим нормативно-правовим актом, оскільки його положення відповідають нормам та стандартам міжнародного приватного права, за винятком певних формальних недоліків. Аналіз норм Податкового кодексу України дав змогу дійти висновків щодо успішних намагань України запобігати створенню нашими громадянами офшорів шляхом впровадження оподаткування контрольованих іноземних компаній. Наведено чіткі та зрозумілі критерії визначення юридичної особи контрольованою іноземною компанією, встановлено відповідні необхідні обов'язки та розміри податків. Наголошено, що співпраця на міжнародному рівні у сфері протидії легалізації доходів також перебуває на досить високому рівні, що, безперечно, сприяє економічному розвитку країни.

Ключові слова: офшор, гармонізація законодавства України та Європейського Союзу, легалізація незаконних доходів, спеціальні економічні зони, гармонізація законодавства у сфері протидії легалізації доходів.

Volodymyr KOVTUN

Student at the Faculty of Advocacy, Yaroslav Mudryi National Law University, Pushkinska str., 77, Kharkiv, Ukraine, 61023

ORCID: 0000-0001-9320-9441

Zhanna CHEVYCHALOVA

Candidate of Law Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of International Private Law and Legal Science, Yaroslav Mudryi National Law University, Pushkinska str., 77, Kharkiv, Ukraine, 61023

ORCID: 0000-0002-0660-1320

DOI: 10.32782/LST/2022-1-21

To cite this article: Kovtun, V., Chevychalova, Zh. (2022). Harmonizatsiia zakonodavstva Ukrainy ta zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu u sferi protydii lehalizatsii dokhodiv, otrymanykh vnaslidok nezakonnoi diialnosti [Harmonization of the legislation of Ukraine and the legislation of the European Union in the field of combating the legalization of income obtained as a result of illegal activities]. *Law. State. Technology*, 1, 136–143, doi: 10.32782/LST/2022-1-21

HARMONIZATION OF THE LEGISLATION OF UKRAINE AND THE LEGISLATION OF THE EUROPEAN UNION IN THE FIELD OF ANTI-LAUNDERING OF INCOME OBTAINED AS A RESULT OF ILLEGAL ACTIVITIES

The issue of legalization of income obtained as a result of illegal activity is at the crossroads of research in legal and economic science. From the economic point of view, the interest of the choir is to consider the relevant phenomenon as an economic phenomenon, its impact on national and international economic systems. For jurisprudence, the interest lies in determining the limits of legal regulation of this phenomenon, creating legal mechanisms to prevent its development and establishing responsibility for violations of such norms, developing a process of proving the corresponding guilt, i.e. the offshore issue is a jurisdictional object of criminal law, criminal process, civil law, financial law and international private law, the aspect of which will be considered in the corresponding article. The purpose of the article is to analyze the current national legislation on the prevention of legalization of income obtained as a result of illegal activities, to analyze the standards of the Financial Action Task Force (FATF) and the possibility of their implementation in the regulatory and legal field of Ukraine, to provide our own recommendations on the harmonization of the legislation of Ukraine and the EU on the relevant issue, to offer our own vision of dispositions and sanctions of legal norms of our legislation, which will meet the standards of the Financial Action Task Force (FATF). We also aim to analyze Ukraine's international cooperation in the field of combating the legalization of illegally obtained income. The novelty of the work consists in a change in the approach to the analysis of legislation, a violation of a fairly new topic and an attempt to provide a scientific conclusion to a scientific problem that has not been studied in our area. In the course of the study, the conclusions were formulated that today the issue of harmonization of the legislation of Ukraine and the EU is extremely relevant. One of the necessary and important elements is opposition to offshore creation. In our opinion, the Law of Ukraine "On Prevention and Combating the Legalization (Laundering) of Criminal Proceeds, the Financing of Terrorism and the Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction" is a fairly exemplary legal act, as its provisions correspond to the norms and standards of private international law. However, there are certain formal drawbacks. The analysis of the norms of the Tax Code of Ukraine made it possible to draw conclusions about the successful and fundamental efforts of Ukraine to prevent the creation of offshore companies by our citizens by introducing taxation of controlled foreign companies. Clear and understandable criteria for determining a legal entity by a controlled foreign company are defined, the necessary duties and taxes are imposed. Cooperation at the international level in combating the legalization of income is also at a sufficiently high level, which undoubtedly contributes to the economic development of the country. In our opinion, the main reason for the offshore distribution of Ukrainian citizens is the imperfection of anti-corruption legislation and its enforcement.

Key words: offshore, harmonization of legislation of Ukraine and the European Union, legalization of illegal income, special economic zones, convergence of financial legislation.

Постановка та актуальність проблеми.

2014 року відбулася надзвичайно важлива подія в історії сучасної України – Революція Гідності. Саме вона стала відправною точкою у процесах євроінтеграції України. Відтоді докладено дуже багато зусиль, ухвалено велику кількість нормативно-правових актів, метою яких було повно-

цінне членство України в ЄС. Варто зазначити, що, незважаючи на надзвичайно складні обставини сьогодення, наша держава не відмовилася від курсу на членство в ЄС та продовжила вживати всіх необхідних заходів задля досягнення цієї мети. 22 червня 2022 р. прийнято доленосне рішення про надання Україні статусу

кандидата у члени ЄС. Проте для початку перемовин щодо повноцінного членства нам варто виконати низку вимог, зокрема, забезпечити відповідність законодавства про боротьбу з відмиванням грошей стандартам Групи з фінансових заходів (FATF). Відповідно, актуальність нашої роботи має високий рівень, оскільки детальний аналіз цієї проблеми науковцями дасть змогу створити належну правову базу, що стане однією зі складових повноцінного функціонування вітчизняної економіки та майбутнього членства України в ЄС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Динамічність розвитку та природа дослідження проблематики легалізації доходів, отриманих внаслідок незаконної діяльності, змушує нас проаналізувати, по-перше, дослідження, проведені не раніше 2020 р. (під цю характеристику нормативно-правові акти не підпадають); по-друге, публікації та дослідження питання офшорів спеціалістами в галузі економіки; по-третє, дослідження фахових спеціалістів з фінансового права, які зосереджувалися на питанні офшорів. На нашу думку, варті уваги дослідження окремих вітчизняних науковців щодо розглядуваної проблематики. Зокрема, А. Єремєєв приділив значну увагу природі господарсько-правових офшорних трастів (А. Єремєєв, 2021). У свою чергу, В. В. Габела розглядає процес деофшоризації економіки запорукою забезпечення економічної безпеки України в цілому, з чим неможливо не погодитися, оскільки офшори дуже послаблюють національну економіку (В. В. Габела, 2021). О. П. Подра та Х. Б. Стамбульська розглядають офшорні механізми як спосіб зменшення податкового навантаження (О. П. Подра, Х. Б. Стамбульська, 2022). Аналізуючи публікації з порушеної нами проблематики, доходимо висновку, що питання гармонізації законодавства України та ЄС у сфері запобігання офшорів є недостатньо дослідженим, проте варто наголосити, що економічна та юридична природа офшорних інструментів є глибоко вивченою вітчизняними науковцями.

Визначення мети дослідження. Метою дослідження є аналіз чинного національного законодавства про запобігання легалізації доходів, отриманих внаслідок незаконної діяльності; вивчення стандартів Групи з фінансових заходів (FATF) та можливість їх імплементації в нормативно-правове поле України, наведення власних рекомендацій щодо гармонізації законодавства України та ЄС із розглядуваного питання; подання свого бачення диспозицій та санкцій правових норм українського законо-

давства, що відповідатимуть стандартам Групи з фінансових заходів (FATF). Маємо на меті також проаналізувати міжнародну співпрацю України у сфері протидії легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розпочати правовий аспект нашого дослідження, вважаємо, варто охарактеризувати історію та економічну природу аналізованого явища, механізм його дії, основні принципи та методи створення, інші засади функціонування офшорів.

Офшор (від англ. offshore – «поза берегом/перед узбережжям, у прибережній зоні акваторії») – країна або територія з особливими умовами торгівлі для іноземних компаній. Серед них низькі податки або взагалі відсутність податків, спрощені правила звітності та адміністрування бізнесу, а також можливість приховати справжніх власників бізнесу. Компанії реєструються в офшорній країні й переводять туди свій капітал. У світі існує понад 50 офшорних зон. У цьому контексті офшорні компанії часто використовуються для вчинення таких кримінальних правопорушень, як відмивання грошей, державна корупція, шахрайські операції тощо.

Термін «офшор» є досить новим у сучасній науці. Уперше його було вжито 1950 року в одній із газет у США. У статті йшлося про фінансову організацію, яка уникла державного фінансового контролю шляхом географічної вибіркості, тобто постійно переміщуючи свою діяльність у країни з більш сприятливим податковим кліматом. Слід зауважити, що сама офшорна діяльність не є достатньо новою, адже історії відомі приклади, що яскраво ілюструють зародження цих процесів. Їх використовують ще з часів Стародавніх Афін, коли було введено двовідсотковий імпорتنний та експортний податок. Задля уникнення сплати податків грецькі та фінікійські купці почали оминати територію Афін за двадцять миль. Згодом як податкові притулки виступали прилеглі дрібні острови, куди завозилися без сплати мита й податків контрабандні товари.

На нашу думку, варто виокремити такі види офшорних зон у світі:

1) острівні офшори. Географічно вони розташовані в Тихому та Індійському океанах, а також в архіпелазі Карибського моря. Привабливість їх полягає в тому, що забезпечуються повна анонімність та конфіденційність, відсутні бухгалтерський облік та податкове навантаження, фіксовані платежі є невисокими. Однак, варто зазначити, що компанії, які зареєстровані в острівних офшорах, несуть репутаційні та імі-

джеві втрати, оскільки не викликають довіри в інших суб'єктів бізнесу та економіки (Острови Кука, Сейшельські острови, Бермуди, Віргінські острови);

2) територія Європи. З точки зору іміджу та престижності вони посідають одну з лідируючих позицій, проте їх не можна назвати офшорами у класичному розумінні цього слова. Чому? По-перше, наявним є податкове навантаження. Дійсно, воно є дещо меншим, однак воно існує; по-друге, ведеться бухгалтерська звітність; по-третє, регулярно проводиться аудит. Виникає логічне запитання: чому вони належать до офшорних зон? Відповідна класифікація робиться з урахуванням наявної можливості отримання інформації про кінцевого резидента. Процедура, дійсно, існує, однак дуже складна, тому *de facto* отримання інформації майже неможливе. Також, на нашу думку, наявність бухгалтерської звітності не є визначальним фактором у спростуванні існування офшорів, оскільки вона потрібна для повноцінного функціонування самої системи, та й сама звітність не є публічною, а механізм її оприлюднення дуже складний (Швейцарія, Ліхтенштейн, Мальта, Гібралтар);

3) окремі адміністративно-територіальні одиниці. У деяких регіонах діє спеціальний правовий режим регулювання фінансової діяльності, що по суті є дуже привабливим для іноземних резидентів. Наприклад, такими є деякі штати в США, Лабеан у Малайзії.

Основні характеристики офшорних компаній:

1) є нерезидентними стосовно країни, де вони зареєстровані, а це означає, що його центр контролю та управління розміщено за кордоном. Комерційні операції офшорних компаній проводяться за межами юрисдикції, де вона зареєстрована;

2) звільнені від більшості податкових зборів;

3) мають спрощену процедуру реєстрації та управління компанією;

4) для офшору країни інкорпорації полегшений чи відсутній валютний контроль, вимоги щодо фінансової звітності зведено до мінімуму, аудиторські перевірки, за деякими винятками, взагалі не потрібні.

5) керування відбувається на анонімній основі, хоча у реаліях сьогодення неможливо відкрити офшор без відомостей про кінцевого бенефіціара.

На цьому етапі дослідження, на нашу думку, потрібно провести розмежування між поняттями «офшорна зона» та «вільна економічна зона». Вільна економічна зона (далі – ВЕЗ) –

частина території країни, виділена із загального митного кордону держави, яка має повну свободу в режимі господарських питань, з особливим режимом управління і пільговими умовами діяльності, податковими пільгами для місцевих підприємців та іноземних фірм. Проілюструємо основні відмінності офшорної зони від ВЕЗ за допомогою таблиці.

Аналізуючи досвід України, слід зауважити, що у нас робилися спроби створити різного роду вільні економічні зони, серед яких варто виокремити ВЕЗ «Крим», передбачену Законом України «Про створення вільної економічної зони "Крим"», вільні економічні зони на Донбасі та в Західній Україні. До недавнього часу створення вільних економічних зон регулювалося Законом України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон», однак зараз усі ці нормативно-правові акти є нечинними, тому правове регулювання відповідних процесів відсутнє.

Роблячи проміжні висновки, слід зазначити таке. По-перше, офшори за своєю природою є винятково економічним явищем, що виникло внаслідок прогалин у законодавчому регулюванні фінансової діяльності; по-друге, офшори не є новим явищем, проте його визнання та початок протидії їм є досить молодим процесом; по-третє, варто розмежовувати поняття «вільна економічна зона» та «офшорна зона», що вирізняються за своєю соціальною та економічною спрямованістю результату.

Правовий етап дослідження. Правовий аспект дослідження цієї проблематики хочемо зробити методом порівняльного аналізу. На цей час питання легалізації доходів регулюється Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі – Закон). Пропонуємо провести аналіз цього Закону крізь призму рекомендацій FATF за такою схемою: рекомендація FATF → положення Закону → варіант внесення змін у законодавство (за потреби).

Рекомендація 1. Оцінка ризиків та використання ризик-орієнтованого підходу. Ця рекомендація передбачає, що держави мають регулярно проводити прогнози та аудити відповідних ризиків, мати відповідний орган, який буде цим займатися. Згідно зі ст. 6 Закону передбачено систему та суб'єктів фінансового моніторингу, яка поділяється на первинну та державну. За ч. 3 ст. 6 Закону суб'єктами державного фінансового моніторингу є Національний банк України, центральний орган виконавчої влади, що

Таблиця

Офшорна зона	ВЕЗ
Має переваги географічного поділу. Територіально офшори розташовані переважно в країнах із низьким рівнем законодавчого регулювання фінансового сектору	Створення умов для розвитку національної економіки.
Створення офшорів є результатом прогалин у законодавстві держави-резидента та незаконної діяльності бенефіціара	Підвищення рівня зайнятості населення, створення нових робочих місць, боротьба з безробіттям
Створення умов для особистого збагачення певних осіб	Підвищення ефективності використання потужностей та інфраструктури конверсійних комплексів
Використовуються зі злочинною метою (легалізація незаконних доходів)	Використання переваг міжнародного географічного поділу праці та міжнародного обігу капіталу, що в результаті приведе до розширення експорту готових виробів, раціонального імпорту та створення імпортозамінного механізму виробництва
Діяльність спрямована на завдавання збитків державі, в якій перебуває кінцевий бенефіціар	Створення прошарку висококваліфікованої робочої сили за рахунок вивчення і впровадження на практиці світового досвіду у сфері організації, управління, фінансів; виховання культури менеджменту, яка орієнтується на світові стандарти щодо технології управління
	Ліквідація монополії зовнішньої торгівлі шляхом надання доступу до різних форм зовнішньоекономічної діяльності всім підприємствам і організаціям ВЕЗ

Джерело: зроблена авторами за: І. І. Лащик, П. І. Віблій, І. С. Рибчинчук, 2021

забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, Міністерство юстиції України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Міністерство цифрової трансформації України та спеціально уповноважений орган. Отже, рекомендація 1 є виконаною, оскільки в Україні є уповноважений орган, що оцінює необхідні ризики, – Національний банк України, а також Міністерство юстиції України та Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Рекомендація 2. Визнання відмивання грошей злочином. Країнам потрібно визнати такі дії злочином відповідно до Віденської та Палермської конвенцій. У Кримінальному кодексі України є норма, передбачена ст. 209-1, яка спрямована на запобігання умисному порушенню вимог законодавства щодо запобігання легалізації доходів. Диспозиція ч. 1 передбачає відповідальність за умисне неподання, несвоєчасне подання або подання недостовірної інформації, яка підлягає фінансовому моніторингу, та заподіяння цим істотної шкоди правам та інтересам, охоронюваних законом. На нашу думку, ця норма статті не відповідає рекомендації, оскільки склад злочину, а саме об'єктивна та суб'єктивна сторона, не є достатніми для

повноцінного механізму притягнення до кримінальної відповідальності. Пропонуємо своє бачення диспозиції та санкції ч. 1 ст. 209-1 Кримінального кодексу України:

«Умисні дії, безпосередньо спрямовані на порушення законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Також вважаємо за потрібне доповнити статтю 209-1 Кримінального кодексу України частиною 3 такого змісту:

«Ті самі діяння, передбачені частиною першою та частиною другою, що заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб...».

Вважаємо, що саме таке формулювання диспозиції та санкції забезпечить відповідність законодавства рекомендаціям та допоможе запустити реальний механізм притягнення до кримінальної відповідальності.

Рекомендація 3. Надійна перевірка клієнтів. FATF звертає увагу країн на необхідність встановлення належного контролю за перевіркою клієнтів. Такими важливими моментами є: перевірка особи, чи справді така існує (фейкове ім'я та прізвище чи ні), а також заборона відкривати анонімні рахунки.

На виконання відповідної рекомендації існує ст. 11 Закону, що чітко вказує на заборону відкривати анонімні рахунки та рахунки банкам, які співпрацюють із банками-оболонками. Одна частина речення ч. 1 ст. 11 Закону викликає вмотивоване занепокоєння: «забороняється... встановлювати *кореспондентські відносини* з банками-оболонками» (курсив -- Ж. Ч., В. К.). Убачається, що лише кореспондентські відносини не можуть бути з банками-оболонками, однак це дає простір для різного роду махінацій у сфері легалізації доходів. На нашу думку, варто замінити у положенні ч. 1 ст. 11 формулювання так: «забороняється... встановлювати *будь-які відносини* з банками-оболонками». Вважаємо, що саме таке формулювання скоротить значну кількість можливості для оминання закону. Також існує певне зауваження до абзацу 2 п. 4 ч. 13 ст. 11 Закону, де зазначається, що у разі якщо політично значуща особа перестала виконувати визначні публічні функції, суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний продовжувати не менше ніж протягом дванадцяти місяців враховувати її триваючі ризики та вживати заходів... На нашу думку, термін 12 місяців є занадто малим, оскільки досвід розвитку та формування політичної системи в Україні доводить, що вплив політичних осіб на корупційні та офшорні схеми є значно більшим за терміном, ніж 12 місяців, тому, вважаємо за потрібне встановити термін строком у 10 років.

Маємо констатувати, що Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» має досить високий рівень та є дієвим запобіжником створення офшорів в Україні.

Маємо на меті також дотично проаналізувати положення ст. 39-2 Податкового кодексу України. Ця стаття містить поняття контролюваної іноземної компанії. Норма законодавства дає визначення контрольованій іноземній організації як юридичній особі, що зареєстрована в іноземній державі або території, яка визнається такою, що знаходиться під контролем фізичної особи – резидента України або юридичної особи – резидента України відповідно до правил, визначених цим Кодексом. Встановлюються ознаки контрольованої іноземної організації та методи оподаткування.

Наведемо вимоги щодо інформації, яку має подавати компанія до контролюючого органу:

1) про кожне безпосереднє або опосередковане придбання частки в іноземній юридичній особі або початок здійснення фактичного

контролю над іноземною юридичною особою, що може призвести до визнання такої фізичної (юридичної) особи контролюючою особою відповідно до вимог закону;

2) про устанovu, створення чи придбання майнових прав на частку в активах, доходах чи прибутку освіти без статусу юридичної особи;

3) про кожне відчуження частки в іноземній юридичній особі або припинення здійснення фактичного контролю за іноземною юридичною особою, що призводить до втрати визнання такої фізичної (юридичної) особи контролюючою особою відповідно до вимог закону;

4) про ліквідацію чи відчуження майнових прав на частку в активах, доходах чи прибутку освіти без статусу юридичної особи.

Вважаємо, що відповідна зміна до податкового законодавства є досить раціональною та необхідною. По-перше, такі дії, дійсно, спрямовані на перешкоджання створення офшорів громадянами України; по-друге, така норма відповідає вимогам ЄС, що безпосередньо наближає нас до майбутнього членства України в ЄС; по-третє, вказаний механізм має на меті впровадження оподаткування відповідних компаній, даючи змогу наповнювати бюджет України та піднімаючи рівень життя в країні.

Однак Україна не зупинилася на вдосконаленні своєї діяльності, спрямованої на запобігання створенню офшорів в Україні. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правових засад провадження аудиторської діяльності в Україні». Цей законодавчий акт, визначений як євроінтеграційний, імплементує положення Директиви Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 17 травня 2006 р. № 2006/43/ЄС, яким, зокрема:

1) удосконалено норми щодо інформації, яка наводиться в аудиторському звіті за результатами обов'язкового аудиту фінансової звітності підприємства;

2) імплементовано норми європейського законодавства щодо забезпечення однозначності змісту аудиторського звіту, недопущення впливу регуляторів на зміст аудиторського звіту з аудиту фінансової звітності;

3) уточнено склад заборонених неаудиторських послуг тощо;

4) підвищено роль професійних організацій шляхом делегування певних повноважень (профнавчання і контроль якості) тощо.

На наше глибоке переконання, також слід проаналізувати міжнародне співробітництво України у сфері протидії легалізації незаконно отриманих доходів.

Прес-служба Державної податкової служби України повідомила, що 5 вересня 2022 р. у Брюсселі Міністр фінансів України та комісар Євросоюзу з економіки підписали Угоду між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі ЄС для співробітництва в галузі оподаткування «Fiscalis». Підписання цієї Угоди посилює співпрацю Державної податкової служби України з податковими адміністраціями країн-членів ЄС, у тому числі в частині обміну податковою інформацією, підтримки розроблення заходів податкової політики та імплементації законодавства ЄС з питань оподаткування, боротьби з ухиленням від сплати податків та в частині вдосконалення процесів податкового адміністрування, а також використання сучасних європейських ІТ-систем у галузі оподаткування. Програма ЄС «Fiscalis» спрямована на підтримку податкових органів у сфері поліпшення функціонування внутрішнього ринку, сприяння конкурентоспроможності та чесній конкуренції в ЄС. Вважаємо, що така співпраця значно посилить можливості протидії офшорам, утім, наголосимо, що деякі країни ЄС є офшорними (Ліхтенштейн), тому ми не можемо стверджувати, що наявність таких відносин дасть 100%-ву гарантію того, що наша Державна податкова служба зможе отримувати всю необхідну інформацію, проте, у будь-якому випадку, рівень протидії значно підвищиться.

Згадаємо також участь України в Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР). Метою діяльності цієї Організації є сприяння значному стабільному економічному зростанню та зниженню бідності шляхом поширення принципів та цінностей ОЕСР у всьому світі – відданість демократії, ринковій економіці та відкритій, регульованій, недискримінаційній торгівлі й фінансовим системам, що підтримується ефективним керівництвом. ОЕСР проводить систематичний та глибокий аналіз податкового законодавства країн-учасниць та надає

рекомендації з приводу реформування законодавства. Відповідна користь наявна також для України, оскільки саме за допомогою рекомендацій ОЕСР встановлено податкові запобіжники у сфері протидії легалізації доходів, отриманих неправомірним шляхом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На сьогодні є надзвичайно актуальним питання гармонізації законодавства України та ЄС. Одним із необхідних та важливих елементів є протидія створенню офшорів. На нашу думку, Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» є достатньо зразковим нормативно-правовим актом, оскільки його положення відповідають нормам та стандартам міжнародного приватного права, за винятком певних формальних недоліків. Аналіз норм податкового законодавства дав змогу дійти висновків про успішні та фундаментальні намагання України запобігати створенню нашими громадянами офшорів, шляхом впровадження оподаткування контрольованих іноземних компаній. Наведені чіткі та зрозумілі критерії визначення юридичної особи контрольованою іноземною компанією, встановлені відповідні необхідні обов'язки та розміри податків. Співпраця на міжнародному рівні стосовно протидії легалізації доходів також перебуває на достатньо високому рівні, що, беззаперечно, сприяє економічному розвитку країни. На нашу думку, основною причиною поширення офшорів громадян України є недосконалість антикорупційного законодавства та його правозастосування. Перспектива подальших досліджень полягає в тому, що варто розглянути зміни до антикорупційного законодавства, що, дійсно, можуть допомогти припинити можливість нашим громадянам створювати офшори за кордоном.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єремєєв А. Господарсько-правовий офшорний траст: загальна характеристика та особливості. *Юридичний вісник*. 2021. № 1. С. 217–224. DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.2102>
2. Габела В. В. Деофшоризація економіки як інструмент забезпечення економічної безпеки України. *Актуальні проблеми зміцнення економічної безпеки держави та суб'єктів господарської діяльності* : матеріали науково-практичної конференції. м. Львів, 16 квітня 2021 р., Львів, 2021. С. 46–49.
3. Подра О. П., Стамбульська Х. Б. Офшорні юрисдикції як інструмент мінімізації податкового навантаження. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2022. № 1 (7). С. 167–176.
4. Лащик І. І., Віблій П. І., Рибинчук І. С. Цілі створення вільних економічних зон. *Формування та перспективи розвитку підприємницьких структур в рамках інтеграції до європейського простору* : матеріали науково-практичної конференції, м. Полтава, 24 березня 2021 р. Полтава, 2021. С. 177–180.

5. Рекомендации ФАТФ. Международные стандарты по противодействию отмыванию денег, финансированию терроризма и финансированию распространения оружия массового уничтожения : пер. с англ. М. : Вече, 2012. 176 с.

REFERENCES:

1. Iermolaiev A. (2021) Hospodarsko-pravovyi ofshornyi trast: zahalna kharakterystyka ta osoblyvosti [Economic and legal offshore trust: general characteristics and features]. № 1 (2021) Yurydychnyi visnyk, s.217-224. DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.2102> [in Ukrainian].
2. Habela V.V. Deofshoryzatsiia ekonomiky yak instrument zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [De-offshoreization of the economy as a tool for ensuring the economic security of Ukraine.]. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii «Aktualni problemy zmitsnennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy ta subiektiv hospodarskoi diialnosti», m.Lviv, 16 kvitnia 2021 rik, s.46-49. [in Ukrainian].
3. Podra O.P., Stambulska Kh.B. (2022) Ofshorni yurysdyktsii yak instrument minimizatsii podatkovoho navantazhennia [Offshore jurisdictions as a tool for minimizing the tax burden]. Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku. № 1 (7), 2022, s.167-176. [in Ukrainian].
4. Lashchuk I.I., Viblii P.I., Rybynchuk I.S. (2021) Tsili stvorennia vilnykh ekonomichnykh zon [The goals of creating free economic zones]. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii «Formuvannia ta perspektyvy rozvytku pidpriemnytskykh struktur v ramkakh intehtatsii do yevropeiskoho prostoru», m.Poltava, 24 bereznia 2021 rik, s.177-180. [in Ukrainian].
5. Rekomendacii FATF. Mezhdunarodnye standarty po protivodejstviyu otmyvaniyu deneg, finansirovaniyu terrorizma i finansirovaniyu rasprostraneniya oruzhiya massovogo unichtozheniya[FATF Recommendations. International standards for combating money laundering, terrorist financing and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction] / Per. s angl.– М. : Veche, 2012. – 176 s. [in Russian].

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Ріната КАЗАК

КОНФЕРЕНЦІЯ ООН У СТОКГОЛЬМІ 1972 Р.: ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА СВІТУ3

Марина ПАНФЬОРОВА

ДЖЕРЕЛА ПРАВА В УКРАЇНІ РАННЬОМОДЕРНОЇ ДОБИ:
ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ.....10

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Дарина РАДОМСЬКА

СПОСОБИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ МІСТ
В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....17

Анастасія ФОКІНА

ДО ПИТАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....25

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Сергій ГАРКАВЕНКО

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
НА РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ УКРАЇНИ.....34

Оксана ГНАТІВ

ЮРИДИЧНІ ОСОБИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА: ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ.....39

Яна САДИКОВА

ВОЄННІ ТА ПАТРІОТИЧНІ ТОРГОВЕЛЬНІ МАРКИ.....46

Юрій УЖАКІН

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СУДОВОГО РОЗСУДУ В ПОВНОВАЖЕННЯХ
ВИЩОГО СУДУ З ПИТАНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
НА ПРИКЛАДІ ВИЗНАННЯ ТОРГОВЕЛЬНОЇ МАРКИ ДОБРЕ ВІДОМОЮ.....55

ЕКОЛОГІЧНЕ І ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

Роман КІРІН, Андрій ВИПРИЦЬКИЙ, Олександр ТРЕГУБ

ВТОРИННІ РЕСУРСИ ТА ВІДХОДИ НАДРОКОРИСТУВАННЯ:
ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....63

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Михайло АЛЕКСАНДРОВ, Вадим ПРИХОДЬКО

НЕЗАКОННЕ НОСІННЯ ФОРМЕНОГО ОДЯГУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ:
ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ТА ПРЕВЕНЦІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯ.....71

Вячеслав ВОЛІК, Маргарита БАЗАРЕНКО, Андрій ІВАНОВ

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ РИНКУ СТРАХУВАННЯ
ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ВПЛИВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ.....77

Nazar KNIAZEVYCH

ADMINISTRATIVE LEGAL PERSONALITY OF A MEDICAL WORKER.....83

Євген ЛЕГЕЗА, Юлія ЛЕГЕЗА

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГЛЮВАННЯ КОНТРОЛЮ
У СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....88

Борис ЛОГВИНЕНКО

ВИМОГИ ДО ЗОВНІШНЬОГО ВИГЛЯДУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ:
КРОК ВПЕРЕД, ДВА НАЗАД.....95

Олеся МАРЧЕНКО

ПОВНОВАЖЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ЩОДО ПРИМИРЕННЯ СТОРІН
У АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ДЕЯКІ ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....100

Марія ЛІСНЯК (ОВСЯКОВА)

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ
ПОМІЧНИКА СУДДІ.....106

Глеб РУСАК

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЩОДО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДДІВ112

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

Михайло ДУМЧИКОВ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ ЗА ДОПОМОГОЮ
ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ У КІБЕРПРОСТОРІ: ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР.....117

Руслан КУБРАК

ОКРЕМІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ
У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ
ТА ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН.....123

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

Юрій МИРОШНИЧЕНКО

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ СУДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....130

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Володимир КОВТУН, Жанна ЧЕВИЧАЛОВА

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЗАКОНОДАВСТВА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ,
ОТРИМАНИХ ВНАСЛІДОК НЕЗАКОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....136

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW

Rinata KAZAK

THE 1972 STOCKHOLM CONFERENCE: SIGNIFICANCE FOR UKRAINE AND WORLD.....4

Maryna PANFOROVA

SOURCES OF LAW IN UKRAINE OF THE EARLY MODERN PERIOD:
FEATURES OF CLASSIFICATION.....10

CONSTITUTIONAL AND MUNICIPAL LAW

Daryna RADOMSKA

METHODS OF FORMATION OF CITY PUBLIC GOVERNMENT BODIES
IN UKRAINE AND COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION.....18

Anastasia FOKINA

ON THE ISSUE OF LIMITATION OF POLITICAL RIGHTS AND FREEDOMS
OF CITIZENS IN UKRAINE DURING THE CONDITIONS OF MARITAL STATE.....26

CIVIL AND ECONOMIC LAW AND PROCESS

Serhiy HARKAVENKO

LEGAL REGULATION OF ECONOMIC ACTIVITY
ON THE ELECTRICITY MARKET OF UKRAINE.....34

Oksana HNATIV

THE LEGAL ENTITIES UNDER PUBLIC LAW: APPROACHES TO UNDERSTANDING.....39

Yana SADYKOVA

MILITARY AND PATRIOTIC TRADEMARKS.....46

Iurii UZHAKIN

SOME QUESTIONS ABOUT JUDICIAL DISCRETION IN POWER
OF THE SUPREME COURT ON INTELLECTUAL PROPERTY IN THE EXAMPLE
OF ESTABLISHMENT A TRADEMARK AS A WELL-KNOWN TRADEMARK.....56

ENVIRONMENTAL AND LAND LAW

Roman KIRIN, Andrey VYPRYTSKYI, Oleksandr TREHUB

SECONDARY RESOURCES AND WASTE OF SUBSOIL USE:
PROBLEMS OF LEGAL TERMINOLOGY.....64

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS, FINANCIAL LAW, CYBERLAW

Mykhailo ALEKSANDROV, Vadym PRYKHODKO

ILLEGAL WEARING OF UNIFORMS UNDER MARTIAL LAW:
PROSPECTS FOR IMPROVING RESPONSIBILITY AND OFFENCE PREVENTION.....72

Viacheslav VOLIK, Marharyta BAZARENKO, Andriy IVANOV

ECONOMIC AND LEGAL ISSUES OF THE INSURANCE MARKET
DURING THE MARTIAL LAW: CURRENT STATE AND INFLUENCE ON ITS ACTIVITY.....78

Nazar KNIAZEVYCH

ADMINISTRATIVE LEGAL PERSONALITY OF A MEDICAL WORKER.....83

Yevhen LEHEZA, Yulia LEHEZA

ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF CONTROL
IN THE SPHERE OF BANKING ACTIVITIES..... 89

Borys LOHVYNNENKO

APPEARANCE REQUIREMENTS FOR POLICE OFFICERS:
ONE STEP FORWARD, TWO BACK..... 95

Olesia MARCHENKO

POWERS OF SUBJECTS OF POWER OF CONCILIATION REGARDING RECONCILIATION
OF THE PARTIES IN ADMINISTRATIVE JUDICIARY: DOMESTIC AND FOREIGN
EXPERIENCE IN LEGAL REGULATION AND SOME PROSPECTS FOR IMPROVEMENT.....101

Mariia LISNIAK (OVSIKOVA)

ON THE DETERMINATION OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS
OF ASSISTANT JUDGE..... 107

Hlieb RUSAK

ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECTS OF PENSION PROVISION FOR JUDGES.....112

CRIMINAL LAW, CRIMINOLOGY

Mykhailo DUMCHYKOV

PECULIARITIES OF COUNTERACTING THE LEGALIZATION OF CRIMINAL PROCEEDS
WITH THE HELP OF VIRTUAL ASSETS IN CYBERSPACE: A PRACTICAL DIMENSION.....118

Ruslan KUBRAK, Mykola MALYSHKO

SPECIFIC CHARACTERISTICS OF THE SUBJECT OF A CRIMINAL OFFENSE
IN THE SPHERE OF ILLEGAL TRAFFIC OF NARCOTICS
AND PSYCHOTROPIC SUBSTANCES.....124

CRIMINAL PROCEDURE, CRIMINALISTICS

Yurii MYROSHNYCHENKO

CONCEPTS AND TYPES PROCEDURAL ACTIONS OF COURT
IN CRIMINAL PROCEEDINGS.....130

INTERNATIONAL LAW

Volodymyr KOVTUN

HARMONIZATION OF THE LEGISLATION OF UKRAINE AND THE LEGISLATION
OF THE EUROPEAN UNION IN THE FIELD OF ANTI-LAUNDERING
OF INCOME OBTAINED AS A RESULT OF ILLEGAL ACTIVITIES.....137

LAW. STATE. TECHNOLOGY

Випуск 1

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова

Комп'ютерна верстка • Юрій Васильович Ковальчук

Формат 60x84/8. Гарнітура Arial.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 17,21. Замов. № 1122/462. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.